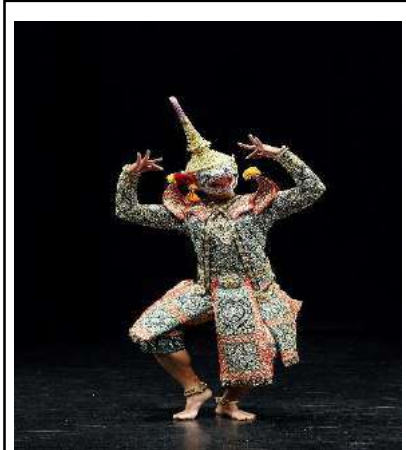

“วิจัย วิจัยกชน” การนำเสนอผลงานวิชาการ

กรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๐

เล่ม ๒

๑ กันยายน ๒๕๖๐

www.finearts.go.th

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อการสัมมนา วิจัย วิจัยฯ การนำเสนอผลงานวิชาการของกรมศิลปากร
วันศุกร์ที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐

๑. มัณฑนศิลป์สัมพันธ์ไทย-อาเซียน โดย นางสาวบุษกร ลิ้มจิตติ	๑
๒. อนัสติโลซิสเพื่อการบูรณะปราสาทสติกโกอกรรม โดย นายวสุ โปษะนันท์	๖
๓. “ครรรบาทร” ในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดย นางสาวนัยนา มั่นปาน	๑๕
๔. ถอดรหัสประติมากรรมในศาสนาฮินดูด้วยทฤษฎีสัญญาวิทยา โดย นางนงคราญ สุขสม	๑๙
๕. การศึกษารูปแบบมรดกโลก: องค์ประกอบสถาปัตยกรรมสุโขทัย โดย นางสาวเบญจวรรณ จันทราช	๓๓
๖. “เฉลิมบรมนาถบพิตร ๘ สติในหทัยราษฎร์” ในผลงานอาจารย์เสรี หวังในธรรม กับการดนตรีสากล โดย นางสาวชนิษฐ์วดี ชมภูทิพย์	๓๘
๗. การศึกษาภาพประสาทรูปที่ใช้ในชั้นรองพื้นสำหรับงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของไทย โดย นางขวัญจิต เลิศศิริ	๔๓
๘. การศึกษารูปแบบพระพุทธรูปประดับจระนำชุม เจดีย์ทรงปราสาทยอด วัดพระมหาสารคาม จังหวัดลพบุรี โดย นางสาวนันทลักษณ์ ศิริมา	๕๑
๙. ลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิง สุนทรียภาพแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดย นายภูชัย กวมทรัพย์	๕๖
๑๐. ธรรมาสันไม้ทรงปราสาทยอดโดม สกulpture ผนังดิน ตำบลบ้านหวาย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดย นางสาวกรกช พาณิษฐ์	๕๙
๑๑. เผยอัตลักษณ์ประติมากรรมสำริดสมัยทวารวดี โดย นายศิริชัย หวังเจริญตระกูล	๖๔
๑๒. เมืองโบราณเวียงคุก โดย นายกิตติพงษ์ สนเล็ก	๖๗
๑๓. การศึกษารูปแบบมรดกโลกหะทองแดงวัดฤทธิจากแหล่งโบราณคดี บ้านสำราญชัย อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี โดย นายสรรัช ไรจนารัตน์	๗๑
๑๔. พิธีกรรมชาวกระเหรี่ยงในจังหวัดสุพรรณบุรี โดย นางสาวชวรัตน์ อุลิศ	๗๖
๑๕. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี: หลักฐานทางโบราณคดีในกิ่งทศวรรษ โดย นางสาวปิยนันท์ ขอบศิลปประกอบ	๘๒
๑๖. ภาพวาด “ผีใหญ่” วัดฤทธิชัยขึ้นสำคัญในพิธีกรรมสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก โดย นางจารุณี อินเฒ่า	๘๗
๑๗. การใช้เทคนิคและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการตรวจพิสูจน์ประติมากรรมสำริด โดย นางสาววิภารัตน์ ประดิษฐ์อาชีพ และนายสรินทร์ จรัสณา	๙๒

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
๑๘. เมืองน่าน : แหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ ๒ โดย นางสาวชญาดา สุวัชรชุพันธ์	๙๗
๑๙. ผลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว โครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรม ทุ่งกุลาร้องไห้บริเวณลำน้ำมูลตอนกลาง จังหวัดร้อยเอ็ด โดย นางสาวศุภัสสร หิรัญเตียรณกุล และนางสาวเบญจพร คล้ายเกตุ	๑๐๒
๒๐. ค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ ที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง โดย นายพงษ์พิสิษฐ์ กรมพันธ์	๑๐๗
๒๑. การศึกษาภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์เขาพระพุทธราย ตำบลหนองปลาไหล อำเภอมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี โดย นางสาววิไลวรรณ อยู่ทองจ้อย	๑๑๑
๒๒. คนก่อนสุโขทัย: ข้อมูลใหม่จากหลักฐานทางโบราณคดีบนพื้นที่ลุ่มแม่น้ำลำพัน โดย นายธีรศักดิ์ ธนศิลป์	๑๑๘
๒๓. ข้อมูลใหม่: กลองมโหระทึก ภูแตกจังหวัดหนองบัวลำภู โดย นางศิริวรรณ ทองข้า	๑๓๗
๒๔. การกำหนดอายุแหล่งเตาทุเรียง เมืองเก่าสุโขทัย ด้วยวิธี AMS Dating (Accelerator mass spectrometry) โดย นางสาวนุชจรี ผ่องใสศรี	๑๔๑
๒๕. ผลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูห้วยปวนพร้อมระบบกระจายน้ำ (อ่างเก็บน้ำห้วยปวน) บ้านหนองหมากแก้ว หมู่ที่ ๖ ตำบลปวนพุ อำเภอหนองหิน จังหวัดเลย โดย นางสาวทิพย์วรรณ วงศ์อัสสไพบุลย์	๑๔๖
๒๖. การขุดค้นทางโบราณคดีกำแพงเมืองสงขลา (ถนนนครนอก) โดย นายสารัท ชลอสันติสกุล	๑๕๐
๒๗. ข้อมูลใหม่จากการพบเรือโบราณบนหาดปากคลองกล้วย หมู่ ๔ บ้านภูเขาทอง ตำบลกำพวน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง โดย นางสาวเพลงเมธา ขาวหนูนา	๑๕๖
๒๘. สมัยก่อนประวัติศาสตร์บริเวณที่ราบสระแก้ว โดย นายสิทธิรินทร์ ศรีสุวิธานนท์ และนางสาวหทัยชนก วินิจสร	๑๖๑

มณฑลศิลปวัฒนธรรมไทย-อาเซียน

นางสาว บุษกร ลิ้มจิตติ

สำนักสถาปัตยกรรม

ประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations) หรืออาเซียน (ASEAN) เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐ ปัจจุบันมีสมาชิก ๑๐ ประเทศ คือ ไทย เมียนมา ลาว เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ กัมพูชา และ บรูไนดารุสซาลาม งานมณฑลศิลปวัฒนธรรมเครื่องเรือนของไทยและของประเทศสมาชิกอาเซียนต่างได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากอินเดียและจีน และได้พัฒนามานานกว่าพันปี จนมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองตามแบบพื้นถิ่นที่สะท้อนภูมิปัญญา ความคิดสร้างสรรค์และฝีมือของช่าง เมื่อติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้นและได้รับอิทธิพลศิลปะตะวันตก ได้นำรูปแบบที่แตกต่างมาผสมผสานกัน จึงมีเครื่องเรือนแบบที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกเพิ่มขึ้น

ในประเทศไทยและประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายประเทศมีสถาบันกษัตริย์ปกครองงานมณฑลศิลปที่เกี่ยวเนื่องกับสถาบันกษัตริย์ เป็นงานศิลปกรรมชั้นสูง มีรูปแบบและสัญลักษณ์ที่ออกแบบเฉพาะ โดยมีความหมายที่คล้ายกันหรือแตกต่างกันตามคติความเชื่อและจารีตประเพณี งานมณฑลศิลปที่แสดงเอกลักษณ์ไทยและสร้างสรรค์โดยช่างชั้นสูง เช่น พระที่นั่งพุทไธสนาถนาถาญจนสิงหาสน์ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฯ ในพระบรมมหาราชวัง เป็นพระแท่นราชบัลลังก์ สร้างด้วยไม้จำหลักลายบัวฐานสิงห์ที่ประดับแบบไทย พระแท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังจันทน์เกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ยานมาศเป็นที่นั่งแบบคานหามสำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์ใช้ในการเดินทาง และสัปคับเป็นที่นั่งบนหลังช้าง ฯลฯ

พระที่นั่งพุทไธสนาถนาถาญจนสิงหาสน์ทอดเบื้องหน้าพระที่นั่งบุษบกมาลาในมหาจักรพรรดิพิมาน ภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฯ ในพระบรมมหาราชวัง

พระราชบัลลังก์ของประเทศต่าง ๆ มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์และงดงามแตกต่างกัน เช่น สีหাসนบัลลังก์ที่พระเจ้าแผ่นดินพม่าในอดีตประทับเมื่อเสด็จออกมหาสมาคมเต็มยศใหญ่ เป็นพระราชบัลลังก์ที่สำคัญที่สุด ฐานสูงประดับรูปราชสีห์ มีซุ้มเรือนแก้วแบบพม่า จำหลักลายเป็นรูปพระอินทร์และรูปเทวดา พระทวารด้านหลังประดับรูปพระอินทร์และพระพรหม ประเทศเมียนมาได้จำลองสีหาสนบัลลังก์ซึ่งเป็นงานมณฑลศิลปที่แสดงฐานานุศักดิ์สูงมาสร้างไว้ในอาคารรัฐสภาและห้องรับรองของทำเนียบประธานาธิบดีที่กรุงเนปีดอว์

สีหาสนบัลลังก์ของราชสำนักพม่า จัดอยู่ในพิพิธภัณฑ์

ผู้นำของเมียนมาต้อนรับผู้นำต่างประเทศหน้าสีหาสนบัลลังก์จำลอง

ห้องพระโรง พระราชวังของประเทศไทย

การศึกษาแบบบูรณาการความรู้ด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ จิตรกรรม โบราณคดี พิพิธภัณฑศึกษาเกี่ยวกับความรู้ด้านมณฑลศิลป์ รวมทั้งการสำรวจและวิเคราะห์งานมณฑลศิลป์และเครื่องเรือนในกลุ่มจังหวัดเมืองท่าทางทะเลภาคใต้ทางฝั่งทะเลอันดามันเชื่อมกับริมทะเลสาบสงขลาด้านอ่าวไทย เช่น จังหวัดภูเก็ต พัทลุง สงขลา และปัตตานี กลุ่มจังหวัดที่อยู่บนระเปียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก เช่น จังหวัดแพร่ อุตรดิตถ์ เขตเศรษฐกิจริมฝั่งแม่น้ำโขง เช่นจังหวัดนครพนม มุกดาหาร และอุบลราชธานี แสดงให้เห็นงานมณฑลศิลป์ที่แสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและแสดงความสัมพันธ์กับประเทศสมาชิกอาเซียน ดังนี้

เครื่องเรือนที่ใช้ในบ้าน

คนไทยนิยมนั่งพับเพียบและนั่งขัดสมาธิบนพื้น เช่นเดียวกับชาวตะวันออกหลายชาติ นอนบนเสื่อและที่นอนที่ปูบนพื้นแทนเตียงนอน แต่จะให้ความสำคัญกับระดับสูงและต่ำของที่นั่ง สำหรับพระสงฆ์และผู้มีสถานะสูงจะนั่งบนยกพื้นที่มีระดับสูงกว่าคนสามัญทั่วไป เครื่องเรือนที่ใช้ในบ้านเป็นแบบเรียบง่าย มีเพียงพอเพื่อใช้งาน เช่นตะกร้าสาน และหีบไม้ ใ้เก็บเสื้อผ้าและสิ่งของ บางบ้านมี ตั่ง ตู้ โต๊ะ เตียง เก้าอี้ ฯลฯ

งานพุทธศิลป์ที่เปี่ยมด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา

งานพุทธศิลป์ที่เปี่ยมด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา ต่างจากเครื่องเรือนที่ใช้ในบ้าน มักจะมีรูปทรงและลวดลายสลักวิจิตรงดงามเป็นพิเศษ เช่น ธรรมาสน์ ตู้พระธรรม

ธรรมาสน์ที่วัดใหญ่ท่าเสาจังหวัดอุตรดิตถ์

ธรรมาสน์ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

เครื่องเรือนแบบพื้นถิ่นที่มีลักษณะคล้ายกัน

เครื่องเรือนที่พบในประเทศไทยบริเวณที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น กลุ่มจังหวัดภาคเหนือติดต่อกับเมียนมา ลาว และจีน กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับลาว กัมพูชา และเวียดนาม กลุ่มจังหวัดทางใต้ติดต่อกับมาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรูไน เครื่องเรือนมีลักษณะคล้ายกัน ทำโดยช่างเชื้อสายเดียวกัน มีคติความเชื่ออย่างเดียวกัน และให้อิทธิพลซึ่งกันและกัน เช่น ที่วัดพิจิตรสังฆาราม จังหวัดมุกดาหาร มีธรรมาสน์เสาเดียว สลักลายบัวคว่ำบัวหงาย ฝีมือช่างพื้นบ้านชาวภูไทที่บรรพบุรุษอพยพมาจากประเทศลาว มีคันทวยนาครองรับ ผนังสลักลายจักรและลายพรรณพฤกษาลงสีประดับกระจก มีฉัตรไม้ประดับเรือนยอด

ธรรมาสันเสาดียวมีอีกชิ้นหนึ่งที่วัดบ้านหนองห้อง ตำบลหนองห้อง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ การสำรวจวัดริมแม่น้ำโขง ในจังหวัดมุกดาหาร มีงานมณฑลศิลป์และเครื่องเรือนแบบพื้นถิ่นที่ผสมผสานศิลปะจีน ลาวและเวียดนาม เช่น ลายเชือกถักคล้ายลายยันต์แปดของจีน ซึ่งเป็นลายมหายานที่รวมของมณฑลแปดชนิดทางพุทธศาสนา เป็นลายตกแต่งคานในลิมเก๋า วัดพระศรีมหาโพธิ์ ลายตกแต่งหน้าบันอุโบสถ วัดมโนภิรมย์ ลายตกแต่งธรรมาสัน ๒ ชั้น ที่วัดมัสยิมาวาส (วัดกลาง) ลายเชือกถักแบบนี้คล้ายลายไม้จำหลักตกแต่งผนังในอินโดนีเซีย

ธรรมาสันเสาดียว ฝีมือช่างชาวภูไท ในวัดพิจิตรสังฆาราม จังหวัดมุกดาหาร

ลิมเก๋า วัดพระศรีมหาโพธิ์

ลายตกแต่งคานเป็นลายดอกไม้สลับลายเชือกถักแบบลายยันต์แปด

หน้าบันอุโบสถวัดมโนภิรมย์ ไม้แกะสลักลายประจำยาม สลับลายเชือกถักแบบลายยันต์แปด

ไม้จำหลักลายเชือกถักในกรอบรูปหกเหลี่ยม ตกแต่งผนังในอินโดนีเซีย

เครื่องเรือนจีน

ในประเทศไทยและประเทศสมาชิกอาเซียน ในราชสำนักและกลุ่มผู้มีฐานะดินนิยมเครื่องเรือนแบบจีน ในพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร มีพระเก้าอี้พับของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระเก้าอี้พับของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท พระแท่นบรรทมของสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา มีเก้าอี้ สำหรับผู้มียศชั้นในการเดินทาง สลักลายมณฑลแปดจีน ช่องลมลายเกราะเพชร สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนานิกายมหายานแบบจีนประกอบลายเรขาคณิต ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี มีโต๊ะมีลวดลาย ศิลปะตะวันตกผสมญี่ปุ่น ประดับมุกภาพทิวทัศน์ลายต้นไม้มณฑลและนกยูง เครื่องเรือนแบบจีนยังให้อิทธิพลแก่ช่างท้องถิ่นทำเครื่องเรือนตามคตินิยม รูปแบบ และเทคนิคของช่างจีน รวมทั้งดัดแปลงเป็นแบบไทย เพื่อให้เหมาะสมกับความนิยมและประโยชน์ใช้สอยของคนไทย เช่น เก้าอี้แปลง

เกี้ยวในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

ช่องลมลายเกราะเพชร

เครื่องเรือนของประเทศสมาชิกอาเซียน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสกลุ่มประเทศอินโดจีน ทรงได้รับการน้อมเกล้าฯ ถวายของที่ระลึก ซึ่งมีตุลีนชกศิลปะเวียดนามรวมอยู่ด้วย ต่อมาได้นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ส่วนภูมิภาค เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี มีเสลี่ยง เป็น แก้วอำมหิตสำหรับผู้มียศใช้ในการเดินทาง ศิลปะแบบเวียดนามผสมลาว ที่วัดกลาง อำเภอท่าอุเทน จังหวัด นครพนม อุโบสถเป็นศิลปะแบบไทยผสมตะวันตกและเวียดนาม ผนังด้านหลังเป็นงานปูนปั้นลายดอกไม้ ประติมากรรมลายนกกาลช้อนบนลายเกราะเพชร สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนานิกายมหายานแบบจีนประกอบลาย เรขาคณิต และมีธรรมาสันทรงบุษบก ศิลปะแบบเวียดนาม

ตุลีนชกศิลปะเวียดนามที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับการน้อมเกล้าฯ ถวายในคราวเสด็จ ประพาสกลุ่มประเทศอินโดจีน จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เสลี่ยงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

พนักมีลายฟุ้งข้าวบิณฑ์และลายดอกกาละกับซึ่งเป็นลาย ดอกไม้ในศิลปะลาว

งานปูนปั้นลายดอกไม้ประติมากรรมลายนกกาลช้อนบนลายเกราะเพชร

ธรรมาสันทรงบุษบก ศิลปะแบบเวียดนาม

บนผนังด้านหลังอุโบสถวัดกลาง อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

เครื่องเรือนสมัยอาณานิคม

คนเชื้อสายจีนในภาคใต้ของไทย เช่น ภูเก็ต สงขลา ปัตตานี ฯลฯ นิยมสร้างอาคารแบบโคโลเนียล เช่นเดียวกับคนจีนและกลุ่มปารานากันในมาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย และตกแต่งคฤหาสน์ด้วยเครื่องเรือนจีน เครื่องเรือนตะวันตกและเครื่องเรือนจีนผสมตะวันตก ทางภาคเหนือ ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปางและแพร่ พ่อค้าไม้ชาวเมียนมา ชาวตะวันตกและคนไทยนิยมตกแต่งเรือนขนมปังขิงหรือเรือนแบบไม้ฉลุด้วยเครื่องเรือนร่วมสมัยกัน ในสิงคโปร์และฟิลิปปินส์นิยมเครื่องเรือนแบบตะวันตกและแบบพื้นเมืองผสมตะวันตก ที่บ้านชินประชา จังหวัดภูเก็ต มีเครื่องเรือนแบบจีนและเครื่องเรือนตะวันตกยุคอาณานิคมจำนวนมาก เช่น ตู้โชว์ไม้จำหลักมีกรอบกระจกเงาฉลุลายดอกไม้และนก เติงเหล็กหล่อแบบร่วมสมัยกับเตียงที่บ้านวงศ์บุรีในจังหวัดแพร่ และเตียงที่วังสายบุรี จังหวัดปัตตานี

วังยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

เตียงเหล็กหล่อที่บ้านชินประชา จังหวัดภูเก็ต

บ้านวงศ์บุรี จังหวัดแพร่

ตู้ไม้ประดับลายฉลุและลายจำหลักอักษร
อารบิกข้อความในศาสนาอิสลาม ที่วังยะหริ่ง

อาคารประวัติศาสตร์แบบโคโลเนียลในจังหวัดภูเก็ต เป็นสถาปัตยกรรมจีนผสมตะวันตก

อาคารในจังหวัดแพร่ ตกแต่งหน้าบ้านมุขหน้าด้วยลายไม้ฉลุแบบเรือนขนมปังขิง

องค์ความรู้จากการศึกษา วิเคราะห์เป็นการเพิ่มมิติให้เข้าใจมรดกทางศิลปวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้งรอบด้าน เป็นประโยชน์ต่อการประยุกต์ต่อยอดและสร้างมูลค่าเพิ่มอย่างสร้างสรรค์แก่งานมัณฑนศิลป์ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือและสร้างความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ยั่งยืนระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน

อนัตติโลชีสเพื่อการบูรณะปราสาทสติกก๊อกรม

นายวสุ โปษะนันท์ สถาปนิกเชี่ยวชาญ

บทคัดย่อ

บทความนี้สืบเนื่องมาจากการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทหินที่เรียกว่า “อนัตติโลชีส” โดยมีเป้าหมายที่จะหาแนวทางในการดำเนินการที่เหมาะสมกับสังคมในปัจจุบัน เพื่อแก้ปัญหาที่กำลังประสบอยู่จากการปฏิบัติงานของกรมศิลปากร เพื่อกำหนดแนวคิดที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ เพื่อประเมินผลการบูรณะศึกษาสภาพปัญหาและเก็บข้อมูลจากการบูรณะที่ปราสาทประธานซึ่งจะใช้เป็นโมเดลทดสอบสมมติฐาน และนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์นำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะสำหรับการบูรณะในโครงการ ซึ่งจะใช้ประโยชน์สำหรับการบูรณะปราสาทหินแห่งอื่นๆ ต่อไปด้วย

ขอบเขตของการศึกษาจึงอยู่ภายใต้กรอบของการอนุรักษ์โบราณสถานด้วยวิธีอนัตติโลชีส เน้นที่การดำเนินการบูรณะที่ปราสาทสติกก๊อกรม ในเรื่องแนวความคิดของการอนุรักษ์ที่มีสมมติฐานที่จะค้นพบความสมมูลระหว่างการรักษา ความแท้ และ การสื่อความหมาย คุณค่าของโบราณสถานที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด วิธีการวิจัยได้เริ่มต้นจาก การทบทวน สารสนเทศงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การดำเนินการด้วยวิธีอนัตติโลชีสของกรมศิลปากรในอดีต ขั้นตอนต่อมาคือการศึกษาในพื้นที่ปราสาทสติกก๊อกรม โดยการสำรวจและวิเคราะห์การดำเนินการบูรณะที่ได้ดำเนินการมาทั้งในแง่การบริหารจัดการและด้านเทคนิควิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของการบูรณะปราสาทประธาน ซึ่งผู้เขียนต้องการนำเสนอและวิเคราะห์แนวคิดในการบูรณะบนพื้นฐานของประเด็นความแท้ และการสื่อความหมาย และขั้นตอนสุดท้ายได้แก่ การสรุปเป็นข้อเสนอแนะสำหรับการบูรณะปราสาทสติกก๊อกรมและโบราณสถานอื่นๆ

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ในการดำเนินการที่ปราสาทประธานซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของโบราณสถาน ได้ทดลองนำแนวคิดด้านการสื่อความหมายมาผสมผสานกับความแท้ ตามทิศทางของแนวคิดการอนุรักษ์ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน และกำหนดขั้นตอนวิธีการทำงานเพิ่มเติมขึ้นเพื่อจะได้แก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในอดีตถือว่าได้บรรลุตามเป้าหมาย สามารถสื่อสารให้ผู้มาเยี่ยมชมได้เข้าใจถึงคุณค่าและความหมายของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี เป็นพัฒนาการของแนวทางที่นำมาใช้เป็นตัวกำหนดในการออกแบบอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามในรายละเอียดยังคงมีปัญหาคือจะต้องแก้ไขอยู่ ซึ่งได้สรุปไว้เป็นข้อเสนอแนะต่อกรมศิลปากรสำหรับการปรับแก้ไขและใช้กับแหล่งโบราณสถานประเภทหินอื่นๆ ที่มีปัจจัยแวดล้อมในลักษณะเดียวกันต่อไป ทั้งทางด้านการบริหารจัดการ แนวความคิดในการอนุรักษ์ และในแต่ละขั้นตอนของการทำงาน

ปราสาทสติกก๊อกรม

ปราสาทสติกก๊อกรม เป็นโบราณสถานประเภทหิน ตั้งอยู่ที่บ้านหนองเสม็ด หมู่ ๓ ตำบลโคกสูงกิ่งอำเภอกอสูงจังหวัดสระแก้วเป็นศาสนสถานฮินดู ที่สร้างขึ้นตามลักษณะศิลปะลพบุรีในช่วงที่เทียบได้กับศิลปะเขมรแบบคลังต่อบาปวนในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖

ปราสาทสติกก๊อกรมแห่งนี้มีชื่อเสียงอย่างมากในหมู่นักวิชาการเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับศิลาจารึกที่สำรวจพบในพื้นที่ จารึกหลักที่ ๑ (จารึกสติกก๊อกรม ๑) ตามข้อมูลของหอสมุดแห่งชาติระบุว่า เจ้าหน้าที่กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้นำมามอบให้ผู้เชี่ยวชาญอักษรภาษาโบราณ อ่านแปลเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ มีเนื้อความกล่าวถึงการสร้างศาสนสถานขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เพื่อเป็นเทวสถานประดิษฐานศิวลึงค์ ตามความในจารึกดังกล่าว ในปีพุทธศักราช ๑๔๘๐ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ส่วนจารึกหลักที่ ๒

(จารึกสตึกก๊กอถม ๒ ซึ่งมีการกล่าวอ้างถึงตั้งแต่การเข้าไปสำรวจปราสาทครั้งแรกที่มีการบันทึกไว้ โดยนายเอโมนิเยร์) นั้นกล่าวว่า เป็นการกล่าวสรรเสริญเพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ในโอกาสที่ได้สร้าง (บูรณะปฏิสังขรณ์?) ปราสาทแห่งนี้สำเร็จในปีพุทธศักราช ๑๕๙๕ และนอกจากนี้แล้วยังบันทึกหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางด้านศาสนา ซึ่งบ่งชี้ชัดเจนว่ากษัตริย์แห่งอาณาจักรกัมพูชาเป็นผู้อุปถัมภ์คุ้มครองศาสนา โดยมีพราหมณ์ปุโรหิตเป็นผู้นำทางศาสนา นอกจากนี้ในจารึกยังกล่าวถึงประวัติการสืบสายสกุลของพราหมณ์ผู้เป็นใหญ่ในราชสำนักเขมร การปฏิบัติพระเทวราชและรูปเคารพ การสร้างหมู่บ้าน การบุญต่างๆในพระศาสนา เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้เล่าเรื่องย้อนหลังขึ้นไปอีกราว ๒๐๐ ปี กล่าวถึงต้นตระกูลพราหมณ์คนแรก ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ผู้ทรงรวบรวมอาณาจักรเจนละบกและเจนละน้ำเข้าด้วยกันและสร้างเมืองพระนครขึ้น จึงกลายเป็นหลักฐานอ้างอิงที่สำคัญในการกำหนดยุคสมัยของประวัติศาสตร์เขมรและประวัติศาสตร์ศิลปะเขมร ตั้งแต่ยุคแห่งการสร้างเมืองพระนครมาจนถึงในรัชสมัยของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒

ได้นำข้อมูลจากการทดลองประกอบหินหล่นและการขุดแต่งมาผสมผสานกันเข้าเป็นข้อมูลทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานที่สามารถตรวจสอบและยืนยันได้ ด้วยการศึกษาเปรียบเทียบกับรูปแบบสถาปัตยกรรมเขมรที่มีการเรียงลำดับอายุสมัยไว้แล้วโดยนักวิชาการชาวฝรั่งเศส จากการวิเคราะห์แต่ละองค์ประกอบทำให้สามารถสรุปได้ว่าสิ่งก่อสร้างของปราสาทสตึกก๊กอถมที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างยุคสมัยคลังหรือเกลียง และสมัยบาปวน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในจารึกสตึกก๊กอถมหลักที่ ๒ ซึ่งระบุถึงรัชสมัยของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างปราสาทบาปวนขึ้นเป็นปราสาทประจำรัชกาลที่เมืองพระนคร แต่ด้วยลักษณะสถาปัตยกรรมในบางองค์ประกอบที่ยังคงมีรูปแบบค่อนข้างโน้มเอียงไปในลักษณะของยุคก่อนมากกว่าจึงสันนิษฐานได้ว่าเป็นการปฏิสังขรณ์ทิวาลัยที่มีมาก่อนการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ หรือเป็นการก่อสร้างในช่วงตอนต้นของรัชสมัย โดยมีองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่ให้ข้อมูลสำคัญที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของยุคสมัยที่ทำการก่อสร้างปราสาท เช่น รูปแบบของปราสาทประธาน และการตั้งเสาหินที่มีลักษณะเหมือนเสาบางเรียงขนาดเล็ก ล้อมรอบปราสาทประธาน เหมือนเป็นการแสดงถึงปริณิชนคติที่ลัทธิที่ยังไม่มีหลักฐานปรากฏที่ใดมาก่อนดังนั้นลักษณะทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของปราสาทสตึกก๊กอถม จึงสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อกำหนดอายุสมัยเพื่อความเข้าใจในคุณค่าของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี

ความเป็นมาด้านการอนุรักษ์

สำหรับประวัติด้านการอนุรักษ์ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนปราสาทสตึกก๊กอถม เป็นโบราณสถานของชาติเป็นครั้งแรกมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๘ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๐ ได้ประกาศขอบเขตพื้นที่โบราณสถาน ๖ ไร่ ๒ งาน และได้ประกาศขยายขอบเขตพื้นที่โบราณสถานครอบคลุมเนื้อที่ ๑๖ ไร่เศษ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยมีการสำรวจรายละเอียดเพิ่มเติมเพื่อเตรียมการจัดทำโครงการอนุรักษ์เป็นครั้งแรกโดย หน่วยศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี ในปี พ.ศ.๒๕๓๖ และยังได้สำรวจเพื่อประกาศขอบเขตพื้นที่เพิ่มเติมครอบคลุมเนื้อที่ ๖๔๑ ไร่เศษ เพื่อให้ครอบคลุมบริเวณที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในปี พ.ศ.๒๕๓๘ ซึ่งได้เริ่มมีการก่อกำหนดเขตโดยกองทัพบก ตั้งแต่ในช่วงต้นที่กรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการสำรวจเตรียมการอนุรักษ์

ในขณะเดียวกันได้เริ่มต้นการสำรวจเขียนแบบสภาพก่อนการอนุรักษ์ ทำผังแสดงชั้นความสูง (contour line) โดยวิธีจ้างเหมา จากนั้นดำเนินการขุดตรวจ กำหนดรหัสหินพร้อมขนย้าย (บริเวณโคปุระตะวันออกชั้นนอก) เขียนแบบสภาพหลังการเคลื่อนย้ายหินในปี พ.ศ.๒๕๓๙ เริ่มดำเนินการขุดแต่งเคลื่อนย้ายหินหล่น ใช้เวลาดำเนินการมาจนถึงปี พ.ศ.๒๕๔๓ โดยระหว่างนั้นในปี พ.ศ.๒๕๔๐ ขณะขุดแต่งโคปุระด้านทิศตะวันออกชั้นนอก

ทำแบบรูปสันนิษฐานเพื่อการบูรณะ มีการพบชิ้นส่วนภาพสลักรายณ์บรรทมสินธุ์ และหินที่มีลวดลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชิ้นส่วนหน้าบัน ในปีถัดมาปี พ.ศ.๒๕๔๑ ได้ดำเนินการบูรณะอาคารโคปุระตะวันออกชั้นนอกไปพร้อมกันด้วยโดยยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์ทดลองประกอบหินหล่อนอย่างเป็นระบบให้ครบถ้วนทั้งหมดก่อน จึงบูรณะได้ขึ้นเพียงหน้าบันชั้นล่างสุด

ในปี พ.ศ.๒๕๔๔ จึงได้กลับมาเริ่มต้นที่การทดลองประกอบหินหล่อนทั้งหมดโดยผู้เขียนเป็นผู้กำหนดให้ดำเนินการในโอกาสที่ได้รับมอบหมายให้มีส่วนร่วมในโครงการนี้ ทำการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรม ดำเนินการขุดตรวจหาขนาด ขอบเขต ของสระน้ำ และออกแบบวางแผนการบูรณะปราสาททั้งโครงการรวมทั้งฟื้นฟูสระน้ำรอบปราสาท ซึ่งในปีนั้นยังได้ทำการขุดแต่งและบูรณะทางดำเนินด้านหน้าปราสาทเป็นระยะทาง ๖๕ เมตร ด้วยเหตุที่การงบประมาณได้เสนอชื่อโครงการไปว่าเป็นการบูรณะโบราณสถาน จึงได้เลือกบูรณะส่วนที่น่าจะเกิดความผิดพลาดจากการที่ยังมิได้ทดลองประกอบหินหล่อนก่อนให้น้อยที่สุด

ได้เริ่มการบูรณะตามรูปแบบรายการตามแผนการเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๕๔๖ โดยเริ่มที่อาคารขนาดเล็ก ก่อน ได้แก่ บรรณาลัย ๒ หลัง ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ดำเนินการบูรณะโคปุระตะวันออกชั้นใน และในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้เริ่มการบูรณะที่ปราสาทประธาน โดยในปีแรกดำเนินการในส่วนฐาน เรือนธาตุ และส่วนยอดชั้นที่ ๑ ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ บูรณะปราสาทประธานสมบูรณ์ทั้งองค์ โคปุระเหนือ โคปุระใต้ ระเบียงคดมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันออกเฉียงใต้เฉพาะส่วนฐานศิลาแลง และในปี พ.ศ.๒๕๕๐ บูรณะโคปุระตะวันตก ระเบียงคดมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้(เฉพาะส่วนฐานศิลาแลง) ลานศิลาแลงภายในระเบียงคด

งานบูรณะในลำดับต่อมา ได้แก่ โคปุระเหนือ โคปุระใต้ โคปุระตะวันตก ระเบียงคดในส่วนที่เหลือทั้งหมด ได้แก่ ส่วนผนังอาคารและหน้าบัน งานขุดลอกฟื้นฟูสระน้ำรอบปราสาทและด้านหน้าปราสาท กำแพงแก้ว ซุ้มประตูทิศตะวันตก ทางดำเนินระดับเสนาียงเรียงส่วนที่เหลือทั้งด้านในและด้านนอกปราสาท งานปรับปรุงพื้นที่โดยรอบ งานฟื้นฟูการกักเก็บน้ำของบาราย งานสื่อความหมายส่วนคันดินโบราณ งานก่อสร้างอาคารศูนย์ข้อมูล อาคารบริการต่างๆ และงานปรับปรุงภูมิทัศน์

เนื่องจากการที่ปราสาทดังกล่าวคือกรมเป็นปราสาทหิน จึงกำหนดให้ใช้วิธีอนัสติโลซิสในการบูรณะ ดังปรากฏในรายการประกอบแบบการบูรณะดังนี้“แนวคิดในการออกแบบ : ใช้การอนุรักษ์วิธีการประกอบคืนสภาพ (อนัสติโลซิส) เพื่อรักษาความแท้ดั้งเดิมของโบราณสถานไว้ให้มากที่สุด ในขณะที่สามารถนำเอาความสมบูรณ์ของโบราณสถานกลับมาให้มากขึ้นจนถึงระดับที่สามารถเข้าใจถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมของโบราณสถานได้ดี”จึงจะเห็นได้ว่าจากวัตถุประสงค์ของอนัสติโลซิสที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการนั้น ต้องการทั้งความแท้ของโบราณสถาน และ ความเป็นที่เข้าใจได้ของโบราณสถานโดยเน้นที่รูปแบบสถาปัตยกรรม

อนัสติโลซิสหรือการประกอบคืนสภาพ คือการอนุรักษ์ที่เป็นการสร้างขึ้นใหม่โดยใช้วัสดุดั้งเดิมของโบราณสถาน นำมาประกอบใหม่ ณ ตำแหน่งเดิม ด้วยวิธีการก่อสร้างแบบเดิม เป็นที่ยอมรับโดยสากลว่าเป็นวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานที่เหมาะสม สืบเนื่องมาจากความต้องการในการรักษาความแท้ มีการกล่าวถึงอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกในการประชุมเพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานอะโครโพลิสแห่งเอเธนส์ ซึ่งได้ประกาศเป็นกฎบัตรเอเธนส์ในปี พ.ศ.๒๔๗๒ และย้ำถึงความสำคัญอีกครั้งในกฎบัตรเวนิส ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการนำวิธีการนี้มาใช้เป็นครั้งแรกที่ชาว ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นแบบอย่างให้นักอนุรักษ์ชาวฝรั่งเศสนำมาประยุกต์ใช้กับโบราณสถานในกลุ่มเมืองพระนครในเวลาต่อมา และได้นำมาแนะนำให้ใช้ในประเทศไทยที่ปราสาทประธานของปราสาทพิมาย จ.นครราชสีมาเป็นที่แรก

ในการบูรณะด้วยวิธีอนาสติโลซิสที่รับผิดชอบโดยนายสัญญา หมายมั่น ที่ปราสาทพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์ ในเวลาหลังจากนั้นถือว่าเป็นการทำงานของสถาปนิกไทยเป็นครั้งแรก ได้คำนึงถึงเรื่องความแท้ของวัสดุเป็นอย่างมากโดยกำหนดให้ใช้หินใหม่ได้ไม่เกิน ๕ %เท่านั้น ในขณะที่ได้ยอมรับในความจำเป็นของการเสริมโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กจำนวนมากไว้ภายในอาคารเพื่อความมั่นคงแข็งแรง ทำให้ในหลายโครงการที่ได้ใช้วิธีอนาสติโลซิสในการบูรณะจึงหลีกเลี่ยงการใช้หินใหม่เสริมเข้ามาให้เหลือน้อยที่สุด ทำให้ส่วนยอดของหลายปราสาทไม่สามารถนำกลับคืนขึ้นสู่ที่ตั้งดั้งเดิมได้รวมทั้งมีการนำเสนอโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กอย่างเปิดเผยในหลักการสัจจะของโครงสร้าง ทำให้ความแท้ในแง่ของการออกแบบ รูปทรง ลักษณะทางศิลปสถาปัตยกรรมดั้งเดิม การใช้งาน ความหมายเชิงสัญลักษณ์ คุณค่าทางสุนทรียภาพ ความสามารถในการสร้างสรรค์ของอดีต รวมทั้งคุณค่าเชิงนามธรรม ความผูกพันที่จับต้องไม่ได้ ไม่ได้รับการนำเสนอให้ประจักษ์ในการดำเนินการที่ปราสาทสตึกก็อกธม ซึ่งพบว่ามียุคสมัยทางสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ สื่อถึงยุคสมัยและคุณค่าที่สอดคล้องกับข้อความในจารึกได้ เพื่อเติมเต็มในความต้องการเรื่องความเป็นที่เข้าใจได้จึงต้องมีการกำหนดมาตรฐานใหม่ในการออกแบบขึ้น โดยมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องด้วย

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

จากการวิเคราะห์ผลการดำเนินการของการบูรณะที่ปราสาทประธาน ในอันดับแรกได้นำมาซึ่งข้อเสนอแนะด้านแนวคิดในการบูรณะที่เป็นการประสานกันระหว่าง **การรักษาความแท้** ทั้งในแง่การออกแบบ วัสดุ ฝีมือช่าง สถาปัตยกรรมและประโยชน์ใช้สอย และความต้องการใน **การสื่อความหมาย** ของโบราณสถานทั้งจากความตั้งใจจากอดีตที่สื่อมาถึงปัจจุบันและความคาดหวังจากปัจจุบันที่มีต่อแหล่งมรดกนั้น สรุปเป็นเกณฑ์ชี้วัดทั้งการรักษาความแท้ และการสื่อความหมาย จากแนวคิดความแท้ด้านการออกแบบ ต้องให้ความสำคัญกับความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลของงานออกแบบดั้งเดิม ซึ่งเมื่อมีหินดั้งเดิมของโบราณสถานเองเป็นแหล่งข้อมูลแล้วย่อมเป็นหลักประกันในการรักษาความแท้ในด้านนี้จากความแท้ด้านวัสดุ การบูรณะที่สามารถนำหินหลักกลับคืนสู่ที่ตั้งดั้งเดิมให้ได้มากที่สุดน่าจะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสำเร็จในแง่นี้จากความแท้ด้านฝีมือช่าง นอกจากการที่สามารถอนุรักษ์ฝีมือช่างโบราณที่ปรากฏอยู่บนหินดั้งเดิม ยังรวมถึงการบูรณะด้วยเทคนิคการก่อสร้างแบบดั้งเดิมของช่างโบราณ และการเคารพต่อฝีมือช่างสลักหินด้วยการสลักหินใหม่ให้สามารถแยกแยะได้จากงานช่างโบราณสำหรับความแท้ด้านสภาพโดยรอบ น่าจะเกี่ยวข้องกับการจัดการที่จะช่วยรักษาไว้ได้ด้วยการกันเขตพื้นที่ที่เหมาะสม และจากความแท้ด้านประโยชน์ใช้สอย ก็มีความเชื่อมโยงกับรูปแบบสถาปัตยกรรม การวางผังของโบราณสถาน และการตกแต่งที่สื่อความถึงการใช้สอย การฟื้นฟูบูรณะทุกองค์ประกอบที่สื่อความหมายเกี่ยวข้องอย่างครบถ้วน ก็ถือว่าได้รักษาความแท้ในด้านนี้ไว้

จากแนวคิดเรื่องการสื่อความหมาย ทั้งในแง่รูปแบบสถาปัตยกรรมความหมายทางสุนทรียภาพ ความเป็นเทวาลัยและเรื่องราวของจารึกในความหมายทางประวัติศาสตร์ และความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามมุมมองของสังคมในปัจจุบัน สิ่งที่จะเป็นเครื่องบ่งชี้ได้แก่ ความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลที่นำเสนอได้ด้วยอนาสติโลซิส และเป็นการนำเสนอด้วยวัสดุเดิมทั้งหมดของโบราณสถานนั้นๆที่แสดงถึงความงามดั้งเดิมของรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม พร้อมด้วยวีรร้อยความมีอายุหรือความเก่าแก่ของวัสดุที่แสดงถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความผูกพันในเรื่องศรัทธาความเชื่อ และความเป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมที่จะต้องส่งต่อไปให้กับคนในรุ่นต่อไปปัญหาจึงอยู่ที่ปริมาณของวัสดุใหม่ที่เสริมเข้ามาในการบูรณะเพื่อการสื่อความหมายนี้ จากแนวคิดสากลด้านการอนุรักษ์ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นในกฎบัตรเฮเธนส์ หรือกฎบัตรเวนิซได้แนะนำให้ใช้วิธีอนาสติโลซิสได้ แต่โดยภาพรวมยังมีความกังวลอย่างมากในเรื่องการเสริมด้วยวัสดุใหม่ แม้จะระบุว่าเพิ่มเติมได้หากมีความจำเป็นแต่ก็อยู่ในความหมายของการเสริมโครงสร้างมากกว่าเสริมเนื้อวัสดุของโบราณสถาน ทำให้แนวคิดเรื่องความแท้เน้นไป

ในเรื่องของทางวัสดุเป็นสำคัญ อนัสนติโลซิสที่เกิดขึ้นในหลายกรณีจึงยังเหลือหินเก่าส่วนยอดอาคารที่ไม่สามารถนำกลับคืนที่เหลืออยู่เป็นจำนวนมากเนื่องจากหากต้องการนำขึ้นไปจะต้องใช้หินใหม่เกินกว่า ๕% ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่อาจยอมรับได้

เมื่อแนวคิดได้เปลี่ยนแปลงไป แม้แต่ในการบูรณะล่าสุดที่วิหารพาเรนอน อะโครโพลิสแห่งเอเธนส์ที่กล่าวได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของอนัสนติโลซิส ได้แก้ไขการซ่อมแซมด้วยซีเมนต์และเหล็กในอดีต โดยเปลี่ยนเป็นหินอ่อนแบบดั้งเดิมและใช้แทนหาเนียมแทนเหล็กและถือโอกาสเติมหินใหม่เข้ามาอีกเป็นจำนวนมาก เป็นแบบอย่างให้กับวิหารกรีกในอีกหลายแหล่งที่เคยเป็นเพียงกองหินบนพื้นราบให้มีการใช้หินใหม่เข้ามาเสริมให้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมกลับคืนมาเป็นที่เข้าใจได้มากขึ้นตอบสนองทั้งทางด้านสุนทรียภาพและทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยวในกรณีของปราสาทสตักก็อกรมการเสริมวัสดุมีความแตกต่างแยกแยะได้จากของดั้งเดิมและกลมกลืนไม่สร้างความขัดแย้งซึ่งเด่นกับองค์ประกอบเดิม ในการบูรณะด้วยเทคนิคแบบดั้งเดิมก็ถือว่าเป็นการเคารพความแท้ทั้งด้านวัสดุและฝีมือช่าง ในขณะที่ความสมบูรณ์และสมดุลของรูปแบบสถาปัตยกรรมนอกจากจะผูกพันกับความแท้ของการออกแบบแล้วยังเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงเพื่อการสื่อความหมายด้วย หลักการพิจารณาในการกำหนดแนวทางในการบูรณะเพื่อรักษาความแท้และการสื่อความหมายจึงอยู่ที่

๑. ความต้องการที่จะนำหินดั้งเดิมของโบราณสถานมาใช้ในการบูรณะให้กลับคืนสู่ที่ตั้งเดิมได้ทั้งหมด เปิดโอกาสให้มีการเสริมวัสดุใหม่ได้เพื่อการรองรับวัสดุดั้งเดิมเหล่านั้น โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องเป็นการดำเนินการที่สามารถสื่อถึงสาระสำคัญของโบราณสถานได้
๒. การคำนึงถึงรูปทรงที่ครบถ้วนเพียงพอสำหรับความเข้าใจรูปแบบดั้งเดิมและความหมายอื่นๆของโบราณสถานสามารถเสริมวัสดุใหม่ได้ตามความจำเป็นเพื่อการสร้างความเข้าใจนั้น และความสมดุลทางสุนทรียภาพ
๓. การเสริมวัสดุใหม่นั้นต้องแสดงความแตกต่างจากวัสดุดั้งเดิม แต่ก็ต้องมีความกลมกลืน และแสดงความแท้ด้วยวัสดุ สี ผิวสัมผัส ขนาด และเทคนิคฝีมือช่างตามแบบดั้งเดิม

ในขั้นตอนของการทำงานของอนัสนติโลซิสบางขั้นตอนก็มีข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุง ได้แก่ในการสำรวจทำผังควบคุมโบราณสถาน ให้ยึดมั่นในหลักการ ความถูกต้อง ความครบถ้วน และความชัดเจน รูปแบบวิธีการอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามเทคโนโลยีที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ควรจะได้มีการติดตามความก้าวหน้านี้เพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งนี้ในการทำผังควบคุมแนะนำให้กำหนดจุดอ้างอิงในการทำผังกริดที่กึ่งกลางขององค์ประกอบที่เป็นประธานของโบราณสถาน

ในการขุดแต่ง การเก็บข้อมูล/ให้รหัสหินหล่น และเคลื่อนย้ายหินลำดับแรกขอเสนอให้การทำงานในขั้นตอนนี้เป็นการประสานงานกันระหว่างนักโบราณคดีและบุคลากรในสายงานช่างอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ต้น มีนักประวัติศาสตร์ศิลปะ นักวิชาการช่างศิลป์ ช่างศิลปกรรม สถาปนิก เข้าร่วมในคณะทำงานเพราะมีงานที่จะต้องวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมด้วย ควรวางแผนการขุดแต่งให้ทั่วทั้งบริเวณในคราวเดียวเพื่อเก็บข้อมูลของหินหล่นทั้งหมดต้องดำเนินขุดแต่งเคลื่อนย้ายหินหล่นให้ครบถ้วน รวมทั้งหินที่หล่นกองทับถมอยู่ในอาคารด้วย ซึ่งต้องมีการเตรียมการสำหรับการค้าขายโครงสร้างที่ไม่แข็งแรงของหินที่ยังอยู่ในที่เอาไว้ด้วยการให้รหัสหินหล่นไม่ควรระบุรหัสเป็นอาคารที่หินก้อนนั้นๆหล่นอยู่ใกล้ๆ เพราะอาจจะไม่ใช่หินจากอาคารนั้น ควรกำหนดรหัสตามชื่อของกริดที่หินก้อนนั้นหล่นอยู่การขุดแต่งโบราณสถานประเภทหิน จะต้องถือการกำหนดรหัสหินและการทำผังหินหล่นเป็นภาคบังคับการจัดจ้างให้มีการขุดค้นขุดแต่งควรมีการกำหนดตำแหน่งพื้นที่ที่จะให้ดำเนินการอย่างชัดเจนเลยในสัญญา เพื่อจะได้มีการวางแผนอย่างรัดกุมตั้งแต่แรกในการบันทึกข้อมูลหลังการขุดแต่งและจัดทำรูปแบบก่อนการ

บुरुณะในปัจจุบันมีเครื่อง laser scanner ที่สามารถบันทึกข้อมูลของหินแต่ละก้อนได้อย่างละเอียด อาจนำมาพัฒนาต่อด้วยการเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำหรับใช้กับการคัดเลือกและทดลองประกอบหินหล่นในขั้นตอนต่อไปเพื่อลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้นขณะดำเนินการเคลื่อนย้ายหินได้อีกด้วย

ในการทดลองประกอบหินหล่นจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมไม่ให้เกิดปัญหาการคัดเลือกทดลองประกอบหินไม่ครบถ้วน การได้รับข้อมูลที่ไม่เพียงพอสำหรับการทำแบบวิเคราะห์ และแบบบुरुณะ หรือการที่ได้พบหินดั้งเดิมภายหลังเมื่อการบुरुณะได้เสร็จสิ้นไปแล้ว ควรเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยอำนวยความสะดวกให้การทำงานมีการตรวจสอบได้ และมีการกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการในขั้นตอนนี้อย่างเหมาะสม จะต้องระบุให้มีการทดลองประกอบหินหล่นที่ครบถ้วนหมดทั้งบริเวณของโบราณสถานทันทีหลังจากการขุดแต่ง กำหนดรหัสหินหล่น และเคลื่อนย้ายหิน และเป็นข้อมูลที่จะต้องนำมาใช้ในการทำแบบวิเคราะห์และแบบบुरुณะด้วย การทำแบบบुरुณะโดยที่ยังไม่ได้ทดลองประกอบหินหล่นอย่างครบถ้วนถือว่าเป็นแบบที่ใช้ไม่ได้ การทดลองประกอบนี้เป็นกิจกรรมสำคัญที่ต้องการระยะเวลาในการทำงานที่เพียงพอ ให้มีการจัดทำรายงานการทดลองประกอบหินหล่นขึ้นเป็นการเฉพาะโดยให้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการบुरुณะด้วย

ในการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงเป็นประการแรกคือความร่วมมือของคณะทำงานที่เป็นมืออาชีพทั้งทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ และสถาปัตยกรรม และที่สำคัญที่สุดคือข้อมูลจากการทดลองประกอบหินหล่นของโบราณสถานเอง ในอดีตมีความผิดพลาดในเรื่องขั้นตอนการดำเนินการที่กำหนดให้ทดลองประกอบหินหล่นในคราวเดียวกันกับการบुरुณะ ผลการดำเนินการที่ได้รับจึงเน้นที่การบुरुณะให้เสร็จตามสัญญาในขณะที่ละเลยการหาข้อมูลจากการทดลองประกอบหินหล่น เมื่อบुरुณะเสร็จจึงมีหินหล่นอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้นำมาใช้

ในการถอดรื้อหินในกรณีที่มีรอยแตกร้าวปรากฏอยู่ที่หินดั้งเดิมที่ยังอยู่ในที่ควรจะต้องมีการซ่อมแซมเจาะเย็บให้ยึดติดกันอย่างดีก่อนจึงจะดำเนินการถอดรื้อ เพื่อรักษาหินที่เป็นของแท้ไว้ใช้ในการบुरुณะให้มากที่สุด นอกจากนี้ยังคงให้ปฏิบัติตามแนวทางและวิธีการที่ได้ดำเนินการมา โดยเน้นย้ำในเรื่องการเก็บข้อมูล การถ่ายภาพเป็นหลักฐาน และการนำเสนอข้อมูล ที่เป็นสิ่งที่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งในกฎบัตรริโคโมสเพื่อการสื่อความหมายและนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรม ในระหว่างการเคลื่อนย้ายหินต้องมีมาตรการในการระวังไม่ให้เกิดความเสียหายขึ้นกับหิน

ในขั้นตอนการเตรียมฐานราก หรือโครงสร้างอื่นๆที่มีความจำเป็น ให้ใช้แนวคิดของความพยายามที่จะลดการใช้ปูนซีเมนต์ลงและทำฉนวนกันระหว่างส่วนฐานรากและหินดั้งเดิมของโบราณสถานสำหรับความมั่นคงแข็งแรงในการบुरुณะ ในส่วนบนให้เน้นเทคนิคการก่อเรียงหินอย่างโบราณที่มีความสมดุล ที่จะทำให้หินตั้งอยู่ได้โดยไม่ต้องเสริมโครงสร้างใหม่เป็นพิเศษ สำหรับการเก็บข้อมูลเรื่องการน้ำหนักของดิน และตรวจสอบคุณสมบัติการรับแรงของวัสดุก่อสร้าง เพื่อให้มีความครบถ้วนตามกระบวนการทางวิชาการควรจะต้องบรรจุไว้ในแผนการทำงานตั้งแต่ต้น

จากประสบการณ์การทำงานในลักษณะที่ไม่สามารถทำแบบบुरुณะให้ชัดเจนตั้งแต่แรกเพื่อกำหนดเนื้องานให้แน่ชัด พบว่าการกำหนดให้มีการทำ shop drawing จะเป็นประโยชน์มากในการที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างที่ตั้งใจ ต้องกำหนดให้ชัดว่าหินที่เสื่อมสภาพก่อนที่มีการแตกร้าวจะต้องซ่อมแซมอย่างไร หินแตกที่มีส่วนที่ขาดหายไปหรือมีความเสื่อมสภาพมากจนไม่สามารถรับน้ำหนักต่อไปได้ จำเป็นจะต้องซ่อมต่อหิน เจาะเย็บ หรือแทนที่ด้วยหินใหม่อย่างไร หินหล่นที่ทราบที่ตั้งดั้งเดิมจากการทดลองประกอบหินจะนำกลับมาสู่ที่เดิมอย่างไร ต้องมีหินใหม่มาเสริมให้สมบูรณ์อย่างไร และยังจำเป็นสำหรับการออกแบบขนาดรูปทรง และปริมาณของหินใหม่ที่จะนำมาเสริมด้วย จึงเป็นสิ่งที่ควรจะต้องนำมาใช้เป็นมาตรฐานในการทำงาน

แบบอนัสติโลซิสต่อไปสำหรับการกำหนดขนาดหินใหม่ใน shop drawing แบบบูรณะให้อ้างอิงจากข้อมูลการทดลองประกอบหินหล่น โดยขนาดหินใหม่ที่นำมาใช้ในส่วนที่ขาดหายไป ให้มีที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

๑. จากรอยบ่หินที่ปรากฏอยู่ที่กอนดั้งเดิมที่อยู่ประชิดกัน
๒. จากรูปแบบการจัดเรียงหินในส่วนที่มีตัวอย่างแบบดั้งเดิมให้ดู
๓. จากความหนาของหินดั้งเดิมที่อยู่ในชั้นเดียวกัน
๔. จากความจำเป็นทางด้านวิศวกรรม การเรียงตัวของหินที่จะทำให้มีการถ่ายแรง/รับน้ำหนัก จากหินด้านบนได้อย่างมั่นคงแข็งแรง
๕. ให้แก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นกับกรณีที่หินที่มีการสลักลวดบัว หรือบ่หิน แล้วทำให้หินบางจนเกินไป อาจแตกหักได้ขณะเคลื่อนย้าย นำไปติดตั้ง หรือเมื่อรับน้ำหนักจากหินด้านบน

เมื่อมีการทำ shop drawing สิ่งที่สำคัญที่จะต้องดำเนินการคือปฏิบัติตามแบบ การจัดเรียงหินต้องเป็นไปตามแบบ หินที่ต้องซ่อมแซม ต่อหิน ก็ต้องดำเนินการก่อนที่จะนำมาทดลองเรียง การทดลองเรียงควรจะมีติดหลักการเรียงที่ ๓ ขึ้นอย่างเคร่งครัดเพื่อความสะดวกในการปรับแต่งให้ได้ระดับที่ถูกต้อง ในการทดลองเรียงต้องทำด้วยความตั้งใจเทียบเท่ากับการก่อเรียงในที่จริง เพื่อให้การแก้ปัญหาในที่จริงด้านบนนั้นมีน้อยที่สุด และขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่าจะต้องไม่มีการสกัดแต่งหินดั้งเดิมของโบราณสถานที่นำมาคืนสู่ที่ตั้งเดิมแล้วไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม และจะต้องมีการทำความสะอาดหินเดิมทุกก้อนให้เรียบร้อยก่อนที่จะนำมาทดลองเรียง

การทดลองเรียงในส่วนหินใหม่ให้โคลนหินในลักษณะที่ใกล้เคียงกับรูปทรงสุดท้ายของก้อนนั้นๆ ให้มากที่สุด เมื่อปรับแต่งผิวสัมผัสระหว่างก้อนให้แนบสนิทแล้วก็ถือเป็นการเสร็จสิ้นการทำงานทดลองเรียงด้านล่าง จะมีการสลักรายละเอียดในชั้นสุดท้ายเมื่อย้ายไปติดตั้งในที่ดั้งเดิมข้างบน เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายระหว่างการเคลื่อนย้าย และจะทำให้ลวดลายต่างๆ ที่สลักภายหลังต่อเนื่องกันอย่างไร้ที่ติ กรณีของการจำลองแบบขึ้นส่วนของทับหลังจากของแท่งที่เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติปราจีนบุรีนำมาติดตั้งไว้ที่โบราณสถาน ถือเป็นตัวอย่งที่น่าสนใจในการสื่อความหมายด้วยความแท้ของรูปแบบการตกแต่งของโบราณสถานที่อาจขยายผลต่อไปสู่โบราณสถานอื่นๆที่มีการจัดแสดงชิ้นส่วนสำคัญของโบราณสถานนั้นๆไว้ในพิพิธภัณฑ

ในการประกอบหินกลับคืนสู่ตำแหน่งดั้งเดิมและทำการบันทึกข้อมูลหลังการบูรณะสิ่งที่ควรปฏิบัติคือดำเนินการตามแบบต่อเนื่องมาจากรายงานของการทดลองเรียงหินด้านล่าง ให้ถอดหรือหินตามที่ทดลองไว้ด้วยความระมัดระวังจัดเป็นชั้นๆ ข้างล่างก่อนแล้วจึงนำขึ้นมาติดตั้งในที่จริงด้านบนตามลำดับ โดยมีข้อแม้ว่าหินใหม่จะต้องโคลนให้ใกล้เคียงกับรูปทรงสุดท้ายแล้วเท่านั้น ประกอบให้ครบถ้วนทั้งหมดแล้วจึงค่อยสกัดแต่งในรายละเอียดเพื่อความต่อเนื่องของเส้นสายทางสถาปัตยกรรม

หินใหม่ที่นำมาใช้จะต้องมีความแกร่งทนทาน มีสีและเนื้อหินที่ใกล้เคียงกับหินดั้งเดิมของโบราณสถาน แต่ในการแต่งผิวเมื่อนำขึ้นสู่ที่ตั้งตามแบบ ต้องทำให้เกิดความแตกต่างไปจากของเก่าโดยให้สีบดทอนแนวทางตามที่ใช้กับปราสาทประธาน ได้แก่ การลดทอนรายละเอียดของลวดลาย และสกัดทำผิวสัมผัสเป็นพิเศษที่ผิวหินภายนอกที่มองเห็นได้ เพื่อให้เกิดความแตกต่างเมื่อมาสังเกตในระยะใกล้ แต่ดูกลมกลืนโดยภาพรวม จึงให้ละเว้นการใช้ปูนแต่งสีโดยเด็ดขาด

การบันทึกและจัดทำรายงานการบูรณะเป็นขั้นตอนที่ถือว่ามีความสำคัญและสมควรที่จะได้รับการปรับปรุงแก้ไขมากที่สุด ขอให้คณะทำงานจากทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญของการทำรายงานนี้และร่วมกันทำให้มีผลสำเร็จออกมาอย่างสมบูรณ์ที่สุด ไม่ใช่การมอบหมายให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดำเนินการจัดทำแล้วทำให้ละเอียดข้อมูลและเรื่องราวที่ตนไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งๆที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน ทั้งหมดนี้ก็เป็นข้อมูลสำคัญทั้งทางด้านโบราณคดีและฝ่ายช่างต้องถือว่าแบบหลังการบูรณะ เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการบูรณะด้วย และไม่ควรเฉพาะการบันทึกและจัดทำเป็นรายงานการบูรณะเท่านั้นที่มีความสำคัญ ต้องคำนึงถึงการนำไปใช้ด้วย

จะต้องมีการจัดการข้อมูลที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ มีการมอบหมายให้ดูแลเป็นพิเศษ อาจเป็นส่วนจัดเก็บ ข้อมูลกลางของหน่วยงานที่ไม่ได้ขึ้นเฉพาะกับฝ่ายโบราณคดีหรือฝ่ายช่าง ซึ่งอาจเป็นเป็นการดูแลโดยคณะทำงาน พิเศษที่ดูแลเรื่องมาตรฐานการทำงาน การตรวจสอบและประเมินผล และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ฝึกอบรม และ พัฒนาบุคลากรในด้านต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

จากข้อเสนอแนะทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาและนำมาสู่การปฏิบัติอย่างครบถ้วนทั้งที่ปราสาทประธาน และอาคารหลังอื่นๆของปราสาทสด๊กก๊อกธม ทั้งในส่วนที่ยังมิได้ดำเนินการและที่เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมในส่วนที่ได้ ดำเนินการไปแล้วก่อนหน้านี้ ควรจะได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการต่อไปสำหรับโบราณสถานประเภท หินแหล่งอื่นๆ หรือนำไปพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมจากงานบูรณะในอดีตที่ได้ดำเนินการไว้ ให้นำมาซึ่งการสื่อ ความหมายคุณค่าของโบราณสถานให้ครบถ้วนขึ้นตามแนวคิดที่เป็นปัจจุบันต่อไป

ปราสาทประธานก่อนการอนุรักษ์

ปราสาทสด๊กก๊อกธม หลังจากที่ได้อนุรักษ์ด้วยวิธีอนัสติโลซิสเรียบร้อยแล้ว

รายการอ้างอิง

- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะขิทธิ. ดร.สัญญา หมายมั่น และการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์ ดร.สัญญา หมายมั่น. กรุงเทพฯ: ๒๕๔๕.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะขิทธิ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- วสุ โปษะนันท์. การศึกษาเปรียบเทียบการบูรณะโบราณสถานอนัสติโลซิส. กรุงเทพฯ: ศิลปากร, ๒๕๔๐.
- วสุ โปษะนันท์. สตักก๊อธม การบูรณะโดยวิธีอนัสติโลซิส และการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมจากกองหิน. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ สถาปัตย์ปาฐะ สถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ. หน้า ๗๓ – ๙๐. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.
- วสุ โปษะนันท์. การสื่อความหมายด้วยความเป็นของแท้: กรณีศึกษาอนัสติโลซิสประยุกต์ในประเทศไทย. ใน Proceedings การสื่อความหมายในการอนุรักษ์ จากสถาปัตยกรรมสู่มรดกชุมชน. หน้า ๒๖๔ -๒๙๕. กรุงเทพฯ: อีโคโมสไทย, ๒๕๕๑.
- วสุ โปษะนันท์. อนัสติโลซิสเพื่อการบูรณะปราสาทสตักก๊อธม. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒
- ศิลปากร, กรม. จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓อักษรขอม. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙.
- ศิลปากร, กรม. สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม ๕ ปราจีนบุรี สระแก้ว. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะขอมพิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๓.
- สุรศักดิ์ก่อสร้าง, หจก. รายงานโครงการบูรณะปราสาทประธาน ปราสาทสตักก๊อธม ปีงบประมาณ ๒๕๔๘. ปราจีนบุรี: สำนักศิลปากรที่ ๕ กรมศิลปากร, ๒๕๔๙. (อัดสำเนา)
- สุรศักดิ์ก่อสร้าง, หจก. รายงานโครงการบูรณะปราสาทประธาน(ส่วนที่เหลือ) ระเบียงคด และโคปุระด้านทิศเหนือ และด้านทิศใต้ ปราสาทสตักก๊อธม จังหวัดสระแก้ว ปีงบประมาณ ๒๕๔๙. ปราจีนบุรี: สำนักศิลปากรที่ ๕ กรมศิลปากร, ๒๕๕๐. (อัดสำเนา)
- Boisselier, J. Le Cambodge, Manuel d'Archeologie d'Extreme-Orient. Tome I. Paris: A & J Picard & Cie, 1966.
- Groslier, Bernard-Philippe. Etude sur la Reconstruction de Phimai. Siemreap: EFEO, 1966.
- ICIP. ICOMOS Ename Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites
Available from: http://www.icomosthai.org/charters/Ename%20Charter%20_Thai.pdf
[2009/10/12]
- ICOMOS. International Charters for Conservation and Restoration – Monuments and Sites I.
Munich: ICOMOS, 2004.
- Pichard, P. Restoration of a Khmer Temple in Thailand. Paris: UNESCO, 1972.
- US/ICOMOS. High-Impact Heritage. US/ICOMOS Newsletter. No.1/2006: 1 – 4.

“ครรรบาทร” ในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

นางสาวนัยนา มั่นปาน ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย

“ครรรบาทร” หรือ “ยันตระคละ” ปรากฏการกล่าวถึงในคัมภีร์มัญชุสวีสตฺยาศิลปศาสตร์ มีลักษณะเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยม เรียกว่า ครรรบาทร ด้านบนทำเป็นช่องตาราง เรียกว่า ยันตระคละ ในช่องตารางบรรจุวัตถุมีค่าต่างๆ เช่น สัญลักษณ์อักษรมงคล สัตว์มงคล รูปทิกपाल(เทพประจำทิศ) แผ่นทองรูปสัญลักษณ์มงคล แผ่นจารึก แร่โลหะ อโลหะ หินมีค่า กึ่งมีค่า ตะเกียง วัตถุธรรมชาติ(เปลือกหอย, ข้าวเปลือก, เมล็ดพืช, ดิน)¹ มักพบว่าประดิษฐานอยู่ใต้ฐานรูปเคารพในทางพุทธศาสนา² ส่วนในศาสนาฮินดูตามคัมภีร์มยมตะ เรียกแผ่นหินที่บรรจุวัตถุมงคลเหล่านี้ว่า วาสตุมณฑล

ในประเทศไทย การศึกษาเกี่ยวกับครรรบาทรหรือยันตระคละ มาจากการศึกษาของ เอช.จี.ควอริทช์เวลส์(H.G. Quaritch Wales) ที่ศึกษาแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสพร้อมฝาปิด จากอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา โดยเวลส์ให้ข้อคิดเห็นว่าแผ่นหินดังกล่าว น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับยันตระคละและสัมพันธ์กับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในพุทธสถาน สมัยอนุราชปุระและโปลนารูวะ ประเทศศรีลังกา³ นอกจากนี้เวลส์ยังพบแผ่นหินบรรจุวัตถุมงคลลักษณะเดียวกันอีกสองชิ้นที่โบราณสถานหมายเลข 8 จังหวัด Bukit Batu Pahat รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย ต่อมา Alastair Lamb ได้พบเพิ่มอีก 6 แผ่น ซึ่งแผ่นหินดังกล่าวยังคงบรรจุไปด้วยวัตถุมงคลขนาดเล็กจำนวนมาก โดยแผ่นหินเหล่านี้น่าจะเคยถูกฝังอยู่ในจุดสำคัญต่างๆของผนัง ศาสนสถาน ในระยะแรก เวลส์เชื่อว่าแผ่นหินทั้ง 8 ชิ้น น่าจะมีหน้าที่ใช้งานเป็นที่บรรจุอัฐิเหมือนกับแผ่นหินของเจดีย์ Bukit Batu Pahat ภายหลังเวลส์ได้เปลี่ยนข้อสันนิษฐาน โดยเชื่อว่า แผ่นหินนี้ไม่น่ามีหน้าที่บรรจุอัฐิแต่น่าจะบรรจุเพียงวัตถุมีค่าต่างๆ ซึ่งคงเกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์ เพื่อให้ศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ ตามคัมภีร์ของศาสนาฮินดู เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับอัฐิหรือพระบรมสารีริกธาตุในเคดาห์ และคงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับศูนย์กลางจักรวาล โดยเปรียบเทียบการสร้างศาสนสถานให้เป็นเสมือนศูนย์กลางจักรวาล

ส่วน Alastair Lamb ได้มีข้อเสนอว่าแผ่นหินซึ่งพบที่รัฐเคดาห์ น่าจะมีการบรรจุอัฐิลงในหลุมช่องกลาง คล้ายกับแผ่นหินที่พบการบรรจุอัฐิของราชวงศ์ชรียวอยู่ภายในหลุมตรงกลาง⁴ แต่ก็มีนักวิชาการหลายท่านไม่เห็นด้วย เช่น H.G. Quaritch Wales และ Stanley J. O'Connor โดยทั้งสองต่างเชื่อว่า แผ่นหินที่มีลักษณะ 9 ช่อง น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับคติยันตระคละหรือมณฑลมากกว่า

ทั้งนี้ ในปราสาทเขมรแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบโบราณวัตถุประเภทหนึ่ง มีลักษณะเป็นแผ่นหินทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เจาะเป็นหลุมหรือช่องสี่เหลี่ยม บางครั้งเจาะเป็นสามเหลี่ยม ลูกศร

¹ T.B. Karunaratne, “Garbhapatra (Yantragal) The ritual deposit vessels of buddhist shines in ancient Sri Lanka,” *Ancient Ceylon* No.5 (1984): 125.

² จีราวรรณ แสงเพ็ชร, “ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย” คุษณินพนธ์สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 76-77.

³ H.G.Quaritch Wales, “A Stone Casket From Satingpra” *Journal of the Siam Society* Vol. 52.2 (1964): 217-221.

⁴ Alastair Lamb, “A Stone Casket from Satinpra: some Further Observations” *Journal of the Siam Society* Vol. 53.2 (1965): 191-195.

หรือรูปใบไม้ หลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าว มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นว่า เป็นแผ่นศิลาฤกษ์⁵ และยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีอีกรูปแบบหนึ่ง มีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเป็นช่องสี่เหลี่ยมลึก โดยรอบของช่องสี่เหลี่ยมทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็กๆรายรอบมีจำนวนช่องโดยรอบประมาณ 8 หรือ 16 ช่อง โดยโบราณวัตถุดังกล่าวสันนิษฐานว่าเป็นแท่นบรรจุวัตถุมงคล⁶ นอกจากนี้ยังพบแท่นหินที่คล้ายคลึงกับครกบาตร มีลักษณะเป็นตาราง 5 หรือ 9 ช่อง

หลักฐานที่กล่าวมา พบแพร่กระจายอยู่แถบพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในราวสมัยเมืองพระนครหรือราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 ได้แก่

ปราสาทเขาน้อยสีชมพู ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทข่าปี ปราสาทกู พระธาตุพนันชั้น กู่คันธนาม กู่โพนระฆัง ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ กู่ฤทธิชัยบ้านโคกเมือง ปราสาทหนองหงส์ ปราสาทหนองกง ปราสาททอง กู่สวนแตง ปราสาทภูเพ็ก กู่บ้านปราสาท ปราสาทพลสงคราม ปราสาทพิมาย ปราสาทนางรำ ปราสาทพนมวัน และกู่บ้านหนองแฝก

นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานซึ่งน่าจะเป็นวัตถุมงคลที่น่าใช้พิธีกรรมการวางฤกษ์ เช่น แผ่นเงิน แผ่นทอง หินควอทซ์และหอยเบี้ย ในปราสาทนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น ได้แก่ โบราณสถานดงแม่่างเมือง พระธาตุนาดูน กู่กาสิงห์ ปราสาทคู่น้อย ปราสาทสตึกก๊กกรม ปราสาทโดนตวลและปราสาทพะโค

สำหรับโบราณวัตถุประเภทแผ่นศิลาฤกษ์ ยังไม่ปรากฏหลักฐานหรือบริบทหน้าที่การใช้งานอย่างแน่ชัด แต่น่าจะใช้ในการวางศิลาฤกษ์ของปราสาทหรือประติมากรรมที่มีส่วนปลายเป็นเดือยเสียบลง เนื่องจากบริเวณตรงกลางของแผ่นศิลาไม่ได้รับการขัดผนและมีขนาดเล็กเกินกว่าจะใส่ตัวลึงค์ จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรูปที่ใช้เสียบเข้ากับเดือยของรูปเคารพ หรืออีกทางหนึ่ง อาจเป็นรูปที่ใช้วางลูกแก้วที่พบว่าเป็นวัตถุมงคลประเภทหนึ่ง

โบราณวัตถุประเภทแท่นบรรจุวัตถุมงคล ลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางเป็นช่องสี่เหลี่ยมลึก โดยรอบทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็กๆ ประมาณ 8 หรือ 16 ช่อง ซึ่งศาสตราจารย์ผอง บวสเชอเลียร์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นแท่นหินที่ใช้เป็นแท่นมงคลสำหรับประดิษฐานตัวลึงค์ โดยช่องตรงกลางทำหน้าที่รองรับส่วนพรหมภาค แต่อย่างไรก็ตาม แท่นบรรจุวัตถุมงคลที่พบไม่ได้จำกัดเฉพาะในปราสาทของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเท่านั้น แต่ยังพบในอาคารประเภทพญานาคหะ(บ้านมีไฟ)และอโรคยศาลด้วย สันนิษฐานว่า แต่เดิมแท่นหินดังกล่าวอาจเคยใช้ในบริบทการประดิษฐานตัวลึงค์ของศาสนาฮินดู ไศวนิกาย เนื่องจากพบแผ่นศิลาในปราสาทไศวนิกายเฉพาะปราสาทที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15-17 เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 18 ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่นับถือพุทธศาสนา ก็ยังคงพบแท่นหินนี้ในการประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แต่เปลี่ยนจากตัวลึงค์เป็นรูปเคารพในพุทธศาสนาแทน

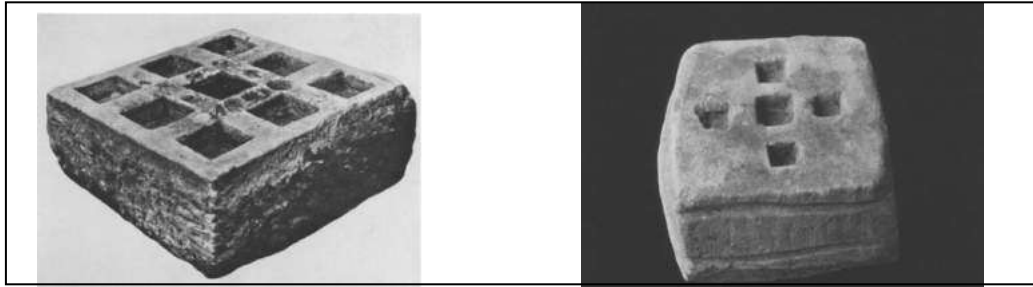
โบราณวัตถุอีกประเภทมีลักษณะเป็นแท่นหินรูปตาราง 5 หรือ 9 ช่อง ภายในช่องบรรจุวัตถุมงคลประเภท แผ่นเงิน แผ่นทอง เพื่อความสวัสดิมงคลแก่รูปเคารพหรือศาสนสถาน ซึ่งมีลักษณะตรงกับครกบาตรหรือยันตรະគគະในศาสนสถาน ประเทศศรีลังกา แต่อย่างไรก็ตามครกบาตรที่พบในประเทศไทยมีขนาดเล็กต่างจากครกบาตรที่พบในศรีลังกาที่มีขนาดใหญ่เพื่อรองรับพระพุทธรูปขนาดใหญ่ แต่ทั้งนี้ครกบาตรในประเทศไทยก็คงมีหน้าที่เพื่อในการบรรจุวัตถุมงคล เปรียบเสมือนการปลุกเสกหรือใส่ลมหายใจและชีวิตให้กับรูปเคารพ รวมถึงยังความสวัสดิมงคลให้เกิดแก่ผู้มาสักการะเช่นเดียวกัน สำหรับครกบาตรที่พบในประเทศ

⁵ กองโบราณคดี, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ และการขุดตรวจเพื่อค้นหาแหล่งชุมชนโบราณบริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2536), 6.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 7.

ไทย พบทั้งศาสนสถานฮินดู ไศวนิกายและอโรคยศาลในพุทธศาสนา เช่นเดียวกันกับแผ่นศิลาฤกษ์และแท่นบรรจุวัตถุมงคล

เป็นที่น่าเสียดายว่า ในประเทศกัมพูชา หลักฐานที่น่าจะเกี่ยวข้องกับการวางฤกษ์ที่ “คงอยู่กับ” (in situ) พบเฉพาะที่ปราสาทนครวัดเท่านั้น นอกนั้นเป็นการค้นพบวัตถุมีค่า เช่น ชิ้นส่วนทองคำ พลอยที่ยังไม่ได้เจียรไน หินมีค่าหรือกึ่งมีค่า ซึ่งวัตถุดังกล่าวถูกเคลื่อนย้ายออกจากสถานที่ตั้งดั้งเดิมแล้วทั้งสิ้น⁷ อย่างไรก็ตาม จากรูปแบบของโบราณวัตถุที่พบตามปราสาทเขมร ประเทศกัมพูชา พบว่ามีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับแท่นบรรจุวัตถุมงคลที่พบในประเทศไทย โดยคงมีความสัมพันธ์และหน้าที่การใช้งานเช่นเดียวกับที่พบในประเทศไทย

ภาพที่ 1 (ซ้าย) แท่นหิน 9 ช่อง พบจากสถูป Pabalu เมืองโปลนารูวะ ประเทศศรีลังกา

(ขวา) แท่นหิน 5 ช่อง พบบริเวณอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

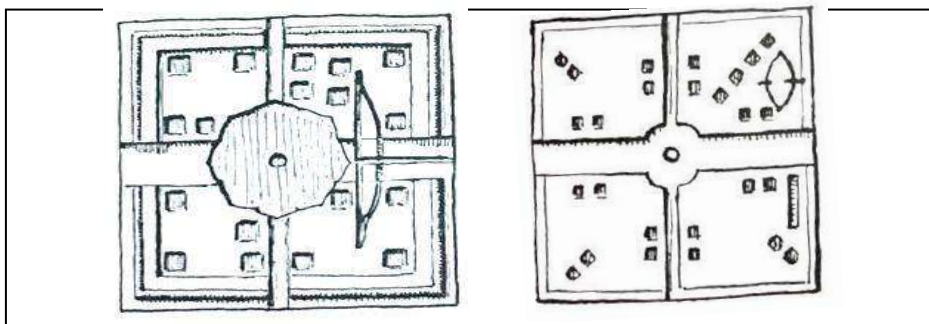
ที่มา : Stanley J. O'Connor, "Ritual Deposit Boxes in Southeast Asian Sanctuaries," *Artibus Asiae*, Vol. 28, No. 1 (1966), 56.

ภาพที่ 2 (ซ้าย) แผ่นศิลาฤกษ์ได้มาจากการขุดแต่งบวรณะบริเวณปราสาทประธาน ปราสาทพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์

(กลาง) แท่นบรรจุวัตถุมงคลได้มาจากการขุดแต่งบวรณะ ปราสาทพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์

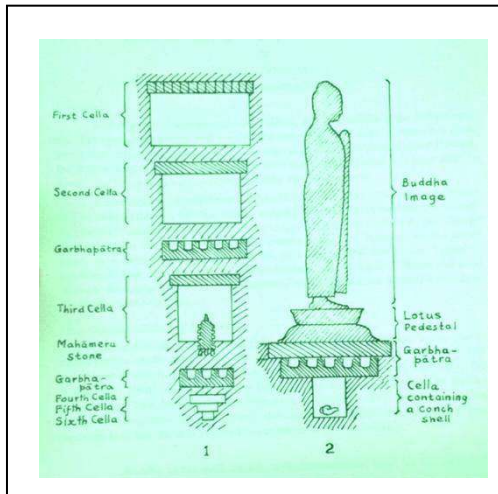
(ขวา) แท่นบรรจุวัตถุมงคล 9 ช่อง พบจากการขุดแต่งบริเวณห้องโถงโคปุระ ปราสาทขางปี จ.สุรินทร์

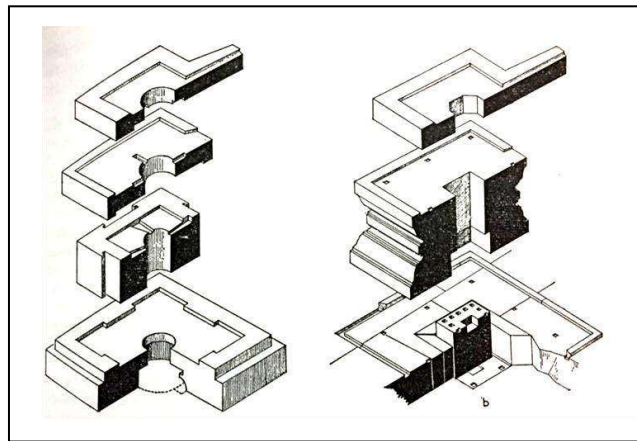
ภาพที่ 3 (ซ้าย) แผ่นศิลาฤกษ์ ปราสาทตำไกรราบ (ขวา) แผ่นศิลาฤกษ์ ปราสาทกก

(ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge* (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 211.

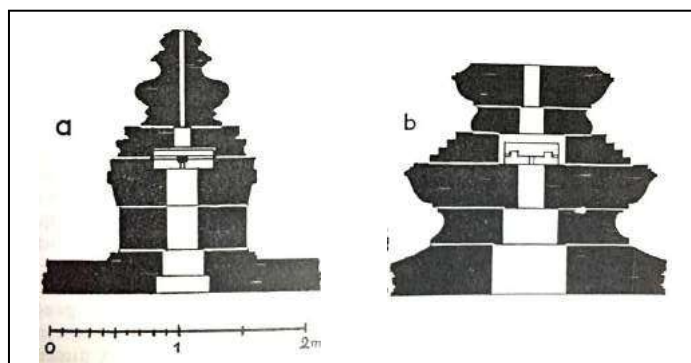
⁷ ยอร์ช เซเดส์, *เมืองพระนคร นครวัด นครธม* (กรุงเทพฯ: ดรีม แคทเชอร์, พิมพ์ครั้งที่ 9, 2556), 140-141.

ภาพที่ 4 ภาพจำลองการประดิษฐานครกบาตรในสถูป(ซ้าย)และพระพุทธรูป(ขวา) ประเทศศรีลังกา
T.B. Karunaratne, "Garbhapatra (Yantragal) The ritual deposit vessels of buddhist shines in ancient Sri Lanka," *Ancient Ceylon* No.5 (1984): 219.

ภาพที่ 5 (ซ้าย) ภาพจำลองการประดิษฐานแท่นฐานศิวิลิ่งค์ ปราสาทพนมรุ้ง
(ขวา) ภาพจำลองการประดิษฐานแท่นฐานศิวิลิ่งค์ ปราสาทพนมบาแค้ง
ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge* (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 213.

ภาพที่ 4 (ซ้าย) ภาพจำลองการประดิษฐานแท่นบรรจุวัตถุมงคลหรือแผ่นศิลาฤกษ์ ปราสาทบันทายศรี
(ขวา) ภาพจำลองการประดิษฐานแท่นบรรจุวัตถุมงคลหรือแผ่นศิลาฤกษ์ ปราสาทพระขรรค์
ที่มา : Jean Boisselier, *Asie Du Sud-Est, Tome I : Le Cambodge* (Paris: Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, 1966), 211.

ถอดรหัสประติมากรรมในศาสนาฮินดูด้วยทฤษฎีสัญญะวิทยา

นางนงคราญ สุขสม

นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย

การศึกษาประติมากรรมภายใต้กรอบแนวคิดทางประติมานวิทยา (Iconography)

ประติมานวิทยา (Iconography) เป็นสาขาหนึ่งของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะที่เป็นการศึกษาประวัติ คำบรรยาย และการตีความหมายของเนื้อหาของภาพ(รูป/รูปเหมือน) คำว่า Iconography แปลว่าการเขียนรูปลักษณ์ (Image writing) ความหมายรองลงมาคือ งานประติมา (Icon) ในด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ประติ-มานวิทยาก็ยังอาจจะหมายถึง กรรมวิธีการแสดงหัวเรื่องในรูปแบบของการใช้รูปสัญลักษณ์ต่างๆ ในเนื้อหาของภาพที่แสดงออกมาให้เห็น¹ ในขณะที่รูปเคารพหรือประติมา (Icon) คือ รูป รูปเหมือน หรือสิ่งที่สร้างแทนที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

การศึกษาทางประติมานวิทยา จึงเป็นการวิเคราะห์และตีความรวมทั้งอธิบายรูปแบบทางศิลปะประกอบการถ่ายทอดมโนทัศน์ของศิลปวิทยาการผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมหรือประติมากรรม อีกทั้งยังเป็นการอธิบายคติความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์รูปเคารพ การศึกษารูปเคารพในศาสนาฮินดูตามกรอบแนวคิดทางประติมานวิทยาซึ่งปรากฏเทพเจ้าเป็นจำนวนมากทั้งเทพบุรุษและเทพสตรี จึงมักจะเป็นการพยายามอธิบายว่ารูปเคารพนั้นหมายถึงใคร โดยพิจารณาจากคุณลักษณะหรือรูปลักษณ์ของประติมากรรม อ้างอิงอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์ปุราณะต่างๆที่เล่าเรื่องเป็นภารตนิยายหรือตำนาน อย่างไรก็ตามการศึกษารูปเคารพโดยกรอบแนวคิดทางประติมานวิทยาบางครั้งก็มิได้พยายามมองลึกลงไปถึง “ธรรมะ” ที่มีอยู่ หรือรหัสลับอย่างอื่นที่ประติมานวิทยาอธิบายไม่ได้เพราะประติ-มานวิทยามองรูปเคารพจากคุณลักษณะหรือรูปลักษณ์ที่เป็นเปลือกนอก หากเราตั้งคำถามว่า “ธรรมใดที่ผู้สร้างรูปเคารพต้องการสื่อสารเพื่อให้มนุษย์เข้าใจหลักสัจธรรม” ทุกการสร้างสรรค์ล้วนมีเหตุปัจจัยสิ่งใดคือแก่นสาระ สัจธรรมหรือสัจ (ความมีอยู่) ที่มีอยู่ในวรรณกรรมที่เปรียบประดุจคัมภีร์ทางศาสนาอันเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างประติมากรรมรูปเคารพ ถ้าจะทำความเข้าใจต่อปรมัตถสัจจะหรือปรมารสัจจะ จะมีกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีใดเป็นเครื่องมือในการศึกษานอกเหนือจากแนวคิดทางประติมานวิทยาหรือไม่

รูปเคารพในศาสนาฮินดูสร้างขึ้นด้วยศรัทธาหรือภักติ คำว่าศาสนาฮินดูเป็นชื่อที่ผู้คนต่างศาสนาเป็นผู้เรียกหมายถึงศาสนาของคนอินเดียหรือชาวฮินดู ในขณะที่ชาวอินเดียกลับเรียกสิ่งที่พวกเขานับถือว่า “ธรรมะ” หมายถึงความชอบธรรม ความยุติธรรม หน้าที่ และสิ่งที่ควรเข้าถึงเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นหรือโมกษธรรม ศาสนาของเขาจึงมีชื่อเรียกว่า “สनाตนธรรม” แปลว่าสัจธรรมชั่วนิรันดร์ (Eternal Truth) หรือศาสนาชั่วนิรันดร์ (Eternal Religion) ²ความเชื่อทางศาสนาจึงอยู่ในทุกอนุของวิถีชีวิต ศาสนาฮินดูมีลักษณะเป็นศาสนาแห่งสัญลักษณ์ (Symbolic Religion) หากจะเข้าใจศาสนาฮินดูอย่างลึกซึ้งผู้ศึกษาต้องเข้าใจความหมาย (Meaning) ที่มีอยู่ในรหัสนัยยะที่ถูกใส่ไว้ในสัญลักษณ์ (Symbol) เหล่านั้น ดังนั้นนอกเหนือจากวิชาประติมานวิทยาจะมีกรอบแนวทางหรือทฤษฎีใดที่จะทำให้เราเข้าใจระบอบสัญลักษณ์ที่อยู่ในประติมากรรมรูปเคารพได้อย่างลึกซึ้งถ่องแท้ เหมือนกับที่ผู้สร้างงานประติมากรรมได้สร้างสรรค์ขึ้นมาตามหลักแห่งปรัชญาความเชื่อของพวกเขา

ทฤษฎีสัญญะวิทยา (Semiology) ศาสตร์ว่าด้วยการสร้างระบบสัญลักษณ์

ทฤษฎีสัญญะวิทยา³สามารถถอดความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่าเป็น “ศาสตร์แห่งสัญญาณ” (Science of Sign) ที่พยายามจะอธิบายถึงวิญญะของสัญญาณ คือการเกิดขึ้น การพัฒนา การแปรเปลี่ยน รวมทั้งการเสื่อมถอยตลอดจนการสูญสลายของสัญญาณต่างๆที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและระบบระเบียบ ทฤษฎีนี้กำเนิดมาจากการคิดค้นของนักภาษาศาสตร์ชื่อ โซซูร์ (Saussure) ชาวสวิส เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 โซซูร์เป็นผู้บุกเบิกวางรากฐานทฤษฎีสัญญะวิทยา ได้นิยามวิชา Semiology ใหม่ว่าเป็นศาสตร์ที่ศึกษาวิถีชีวิตของสัญญาณที่อยู่ในบริบทหนึ่งๆ (life of sign)

สัญญาณ (Sign) หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย(Meaning) แทนของจริง/ตัวจริง (Object) ในตัวบท (Text) และในบริบท (Context)หนึ่งๆ ยกตัวอย่างเช่น “แหวนแต่งงาน” เป็นสัญญาณ ใช้แทนความหมายที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แสดงความเป็นเจ้าของและความผูกพันระหว่างหญิงชายคู่หนึ่งในบริบทของสังคม

¹ มะลิฉัตร เอื้ออนันท์. พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

² YouTube. The History of Hindu India, Part One: From Ancient Times.เข้าถึงวันที่ 1 มิถุนายน 2560. เข้าได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=dBZRTzXARWM>.

³ กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค. ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2541, หน้า 80-82

ตะวันตก เมื่อเราเห็นแหวน(ตัวบ)บนนิ้วนางข้างซ้าย(บริบท) ก็สามารถบอกสถานะภาพของผู้สวมใส่ได้ในที่นี้แหวนบนนิ้วนางข้างซ้ายจึงทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์เพราะถูกใส่ความหมายที่สื่อถึงการแต่งงาน ในขณะที่สังคมอื่นก็อาจใช้สัญลักษณ์อย่างอื่นที่ต่างกัน เช่น การแต้มผงสีแดงที่ตีนผงกลางหน้าผากของสตรี แสดงว่าหญิงผู้นั้นแต่งงานแล้วเป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มีความหมายมากกว่าตัวของมันเอง เป็นตัวแทนความหมายของความเป็นจริง สัญลักษณ์ที่เรารู้จักกันมากที่สุดคือภาษา⁴ ในสัญลักษณ์ทุกๆ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ **ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified)** ยกตัวอย่างแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่มีอยู่จริง ตัวหมายและตัวหมายถึง เช่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดหนึ่งเป็นของจริง (Reference) มี 4 ขา มีฟันเขี้ยวแบบสัตว์กินเนื้อ (Canine) สามารถกระดิกหางและขยับหูเพื่อใช้ในการสื่อสาร สามารถส่งเสียงเห่าได้ มีคุณสมบัติที่มนุษย์ยกย่องให้เป็นเพื่อนผู้ซื่อสัตย์ (Men's best friend) ในบริบทของสังคมไทยได้สร้างสัญลักษณ์เป็นตัวอักษรว่า “หมา” สังคมคนพูดภาษาอังกฤษเขียนว่า “Dog” เมื่อใส่เสียง (Sound) โดยแปลงเสียงออกมาเป็นถ้อยคำว่า “หมา” หรือ “Dog” ส่วนนี้เรียกว่า “ตัวหมาย”(Signifier) เมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญลักษณ์ เช่นอ่านออก เมื่อเห็นอักษรที่เป็นตัวสัญลักษณ์ “หมา” หรือ “Dog” ในหัวสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดจินตนาการภาพ “หมา” ขึ้นมาที่เรียกว่า “ภาพในใจหรือภาพในความคิด(Concept)” ซึ่งก็คือตัวหมายถึง (Signified) เพราะฉะนั้น ตัวอักษร “หมา” หรือ “Dog” จึงหมายถึงสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัวมัน แต่ถูกสร้างขึ้นภายใต้กระบวนการใส่รหัส (Encoding) เพื่อให้มีความหมายแทน “สัตว์” หมายถึงสิ่งที่มีอยู่ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส นี่คือการบวนการสร้างระบบสัญลักษณ์ แม้แต่ “นาม” ที่ใช้เรียกขานก็ล้วนเป็นระบบสัญลักษณ์ทั้งสิ้น ความหมายของชื่อหรือนามเรียกขานเป็นนามธรรมมักใช้สื่อถึงสิ่งที่ต้องการจะให้เป็น ตัวเราเองที่ถูกเรียกว่า “มนุษย์” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำว่า “มนุษย์” ซึ่งแปลว่าจิตใจ ก็แสดงให้เห็นว่าเมื่อพูดถึงมนุษย์ได้ชี้เป้าถึงสิ่งที่เป็จิตใจ (Mind) ไม่ใช่ร่างกาย (Body) เพื่อให้มนุษย์ต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่นๆ ที่มีจิตรู้ตัวและสามารถที่จะเลือกประกอบกรรมตามที่ตนเห็นสมควร

สัญลักษณ์วิทยานำมาใช้แม้กระทั่งการกำหนดการกระทำของมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่น ไฟจราจร ที่ได้กำหนดสีต่างๆ แทนพฤติกรรมที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด การที่เราเข้าใจระบบสัญลักษณ์เพราะเราเรียนรู้จากกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมหรือเรียนรู้จากการที่เราอยู่ร่วมในวัฒนธรรมนั้นๆ การที่คนไทยเข้าใจความหมายของธงชาติไทยที่เป็นผ้าห้าแถบ สามสี และเข้าใจความหมายในแต่ละสีที่ได้ถูกใส่รหัสเข้าไว้ว่า สีแดงหมายถึงสถาบันชาติ สีขาวหมายถึงสถาบันศาสนา สีน้ำเงินหมายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น ก็เพราะเราเป็นสมาชิกร่วมวัฒนธรรม ซึ่งหากเป็นผู้คนต่างวัฒนธรรมก็อาจไม่เข้าใจเลยก็ได้

การถอดรหัสในระบบสัญลักษณ์หนึ่งๆเรียกว่า “Decoding” เราสามารถถอดรหัสได้เพราะเราเข้าใจความหมายที่ผู้ส่งสารส่งสัญญาณมา หากผู้รับและผู้ส่งมิได้ถือรหัสเล่มเดียวกันก็อาจจะทำให้การถอดรหัสเพี้ยน การถอดรหัสเพี้ยนเป็นกฎของการสื่อสารมิใช่เป็นข้อยกเว้น เนื่องจากฝ่ายผู้รับเองก็มีกรอบอ้างอิง(Reference) ที่นำมาสร้างรหัส⁵ ต่างๆมากมาย เพราะฉะนั้นจึงไม่มีการถอดรหัสที่ผิดพลาด มีเพียงการถอดรหัสที่แตกต่างกันจากผู้ส่งสารเท่านั้น วิธีการถอดรหัสให้ใกล้เคียงกับผู้ส่งสารมากที่สุดมีความจำเป็นต้องมีรหัสเฉพาะตัวกับผู้ส่ง เข้าใจกระบวนการคิดของผู้ส่ง เข้าไปนั่งในหัวใจของผู้ส่ง ศึกษาวัฒนธรรมของผู้ส่ง ดังนั้นการใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยานำมาอธิบายประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาฮินดู จึงท้าทายต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่วิชาประวัติศาสตร์-มานุษยวิทยา มองไม่เห็น กล่าวโดยสรุป ระบบสัญลักษณ์ (Symbol) หรือสัญลักษณ์ (Sign) ถูกสร้างขึ้นเพื่อสื่อความหมายเป็นตัวแทนของสิ่งที่มีอยู่จริงไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม สื่อความหมายถึงสถานะภาพทางสังคม กำหนดบทบาท หน้าที่ พฤติกรรม เป้าประสงค์ หรืออุดมการณ์ของมนุษย์ อันเป็นที่เข้าใจกันในสังคมหนึ่งๆ

การศึกษาแบบแนวคิดอินเดียจากประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์

อารยธรรมดั้งเดิมของชาวชมพูทวีปปรากฏขึ้นบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุและแม่น้ำสรัสวตี เรียกว่า อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ (Indus Valley Civilization) ปรากฏซากเมืองโบราณที่มีลักษณะเป็นสังคมเมือง (State City/urban Society) อยู่ที่เมืองหะรappare (Harappa) และโมเฮนโจดาร์โ (Mohenjodaro แปลว่ากองดินแห่งความตาย หรือหลุมฝังศพ) อายุราว 5,300 – 3,300 ปี การขุดค้นทางโบราณคดีพบว่ามีผังเมือง แบ่งพื้นที่ใช้สอยตามประโยชน์การใช้ที่ดิน (Land Use) ที่เป็นย่านพักอาศัย สุสาน มีการก่อสร้างสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ ตรง

⁴ ینگกราย สุสม. **คุยเฟื่องเรื่องสังคม**. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (ม.ค. - มี.ค. 46) หน้า 54 - 60.

⁵ กาญจนา แก้วเทพ. **การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค**. ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2541, หน้า 80-82

⁶ วิกิพีเดีย . **The Indus Valley Civilization**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก https://en.wikipedia.org/wiki/Indus_Valley_Civilisation.

กลางเมืองมีเทวาลัยบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บ้านเรือนมี 2-3 ชั้น โบราณวัตถุสำคัญที่พบได้แก่ หินมีรูปร่างคล้ายลึงค์ แสดงถึงลัทธิการบูชาอวัยวะเพศชาย (Phallic Worship) ประติมากรรมรูปบุรุษแต่งตัวคล้ายนักบวช เรียกว่า Priest King เข้าใจว่าน่าจะเป็นบุคคลระดับผู้นำชั้นสูง หรือสังฆราช ตุ๊กตาสตรีดินเผาคล้ายกับ Mother Goddess สัญลักษณ์รูปสวัสดิกะ ตราประทับเขียนตัวอักษรแต่ยังอ่านไม่ออก ของเล่นได้แก่ หมากรุก ลูกเต๋า รูปปั้นดินเผา รูปวัว แพะ ตุ๊กตาดินเผา รูปคนพนมมือ (ที่มาของการไหว้ทักทาย/ Namaste) ตุ๊กตารูปสตรีมีผงสีแดงอยู่บริเวณต้นผมกลางหน้าผาก เครื่องประดับจำพวกลูกปัดหิน และลูกปัดทองคำ และที่น่าสนใจเป็นอย่างมากคือ ภาพแกะสลักบนหินสบู่เป็นรูปสัตว์ เช่น วัว ช้าง รูปคนอยู่ในท่ายืนขัดสมาธิเหมือนกำลังฝึกโยคะบำเพ็ญตบะท่ามกลางฝูงปศุสัตว์ (Pasupati)

อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ : ภาพแกะสลักรูปบุคคลในท่ายืนขัดสมาธิ สันนิษฐานว่าอาจเป็นการฝึกโยคะ

ลูกเต๋า โบราณวัตถุประเภทของเล่น
พบในอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ

ซึ่งต่อมาจะพัฒนาการเป็นลัทธิการบูชาลึงค์ในศาสนาฮินดู
ลัทธิไศวนิกาย หินรูปร่างคล้ายลึงค์ หลักฐานการบูชา
อวัยวะเพศชาย

ตุ๊กตาดินเผา รูปสตรี สัญลักษณ์ของ
Mother Goddess

ตุ๊กตาดินเผา รูปสตรี สัญลักษณ์ของ
Mother Goddess

ประติมากรรมรูปบุคคลแต่งกายคล้ายนักบวชตุ๊กตา
ดินเผารูปคนพนมมือ

(ที่มาของการไหว้ทักทาย/ Namaste) เชื่อว่าเป็น
ผู้ปกครองเมืองที่เรียกว่า Priest King

โบราณวัตถุเหล่านี้ได้มีพัฒนาการสืบทอดต่อมาจนถึงวัฒนธรรมในยุคพระเวท ยุคอุปนิษัท และยุคตรีมูรติ ยกตัวอย่างเช่น รูปคนนั่งขัดสมาธิบำเพ็ญตบะโยคะท่ามกลางฝูงปศุสัตว์ ได้พัฒนากลายเป็นพระศิวะ (Shiva) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอาทียโยคี (Adiyogi) ลัทธิการบูชาอวัยวะเพศชาย ได้พัฒนาขึ้นในรูปแบบของ ศิว-ลึงค์ ตู๊กตาดินเผา รูปสตรี อาจเป็นต้นเค้าความเชื่อในการบูชาเทพสตรี (Mother Goddess) เช่น พระแม่อุมาเทวี หรือเทวีทุรคา⁷ ในอินเดียใต้เรียกว่า พระแม่มาริอัมมัน หมายถึง พระมารดาผู้ยิ่งใหญ่ ก็ได้ ต่อมาราวประมาณ 3,500 ปี ชาวอารยันชน เผ่าเร่ร่อนจากเอเชียกลางได้อพยพเข้ามาทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย มาตั้งรกรากในดินแดนชมพูทวีป รุกไล่ชาวพื้นเมืองเดิมที่เรียกว่า พวกดราวิ-เดียน (ชาวพื้นเมืองจะมีผิวสีคล้ำ ในขณะที่ชาวอินโด-อารยันเป็นพวกแขกขาว รูปร่างสูงใหญ่) จากลุ่มแม่น้ำสินธุถอยร่นลงมาทางตอนใต้ ชาวอารยันเป็นชนเผ่าที่รัก พวกเขาบูชาเทพเจ้าเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการต่อสู้โดยอาศัยพลังจากเทพ ในคัมภีร์ฤคเวทของพวกอารยันซึ่งเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุดที่มนุษย์เคยมี ได้พูดถึงแม่น้ำยมนา ต่อมาในช่วงพระเวทตอนกลางได้พูดถึงแม่น้ำคงคา นั่นอาจแสดงว่าชาวอารยันได้รุกเข้ามาจนถึงตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำคงคาแล้ว ในคัมภีร์พระเวทได้พูดถึงการปกครองแบบ City State การบริหารองค์กรแบบสภาของรัฐ เรียกว่าสภาสมิติ และได้พูดถึงเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ของคฤหิษฐ์และนักบวช

คัมภีร์ฤคเวท เป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาแห่งชาติของอินเดียโดยที่ความสำคัญหลักใหญ่ของวรรณคดีอยู่ที่ความคิดริเริ่มของการมองเห็นธรรมชาติอันยิ่งใหญ่แล้วแปลความหมายออกมาเป็นเทพเจ้า ซึ่งต่อมาฐานความคิดเรื่องเทพเจ้าได้พัฒนากลายเป็นอำนาจอันยิ่งใหญ่ของกฎธรรมชาติที่เรียกว่า “พรหมัน (Brahman)” ในยุคพระเวทตอนปลายหรือยุคอุปนิษัท ความมั่งคั่งของวรรณคดีพระเวทแสดงถึงความปลื้มปิติในความน่าอภิรมย์และความลึกลับของธรรมชาติ เป็นความรู้สึกรู้สึกที่ต้องการยกย่องเชิดชูรู้คุณธรรมชาติ ยกย่องให้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติดีมีฐานะเป็นเทพ (Deification) ก่อให้เกิดบทสวดมนต์อันอ่อนหวาน (Hymns) กลายเป็นกวีนิพนธ์ จนกระทั่งพัฒนาไปเป็นแนวคิดเชิงปรัชญา ในขณะเดียวกันก็ได้ก่อให้เกิดพิธีกรรม ซึ่งนำไปสู่วิวัฒนาการ เช่น ศาสน์แห่งสถาปัตยกรรม คณิตศาสตร์ ตรรกศาสตร์ ศิลปกรรมศาสตร์ เป็นต้น วัฒนธรรมพระเวทก่อให้เกิดพลัง ทำให้คนมีมุมมองหลากหลาย มีอิสระทางความคิด ชาวอินเดียเป็นชาติที่มีอิสระทางความคิดมาแต่โบราณ จึงไม่น่าแปลกใจที่เป็นบ่อเกิดของศาสนาใหญ่ๆในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ เช่น หรือศาสนาฮินดู ล้วนงอกงามเบ่งบานอยู่ในดินแดนภารตะแห่งนี้ วัฒนธรรมพระเวท ก่อให้เกิดแนวคิด การปฏิบัติทางจิตซึ่งเป็นหลักปฏิบัติของโยคะ ศีล ธรรมะ ความประพฤติ มิใช่เป็นเรื่องของเทพปกครองเพียงอย่างเดียว หรือมิใช่เป็นบทสวดสรรเสริญพระเจ้าเท่านั้น⁸

พรหมัน ปรมัตถ์ มเหศวร จิตวิญญาณสากลอันยิ่งใหญ่แห่งพระเจ้าที่เป็นนามธรรม

คำว่า “พรหมัน” (Brahman) มีความหมายถึงสิ่งสูงสุด ความดีงามสูงสุด หรือปรมาตมธรรม (The Absolute) โดยมีลักษณะเป็นนามธรรม ยากที่จะบรรยายคุณลักษณะด้วยคำพูด บ้างก็เรียกสภาวะนี้ว่า “อักขร” (Aksara) หรือปรมัตถ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มี ความเสื่อม ทั้งนี้คำว่าพรหมันเริ่มพบในคัมภีร์ พราหมณะ

⁷ youtube. The History of Hindu India, Part One: From Ancient Times.เข้าถึงวันที่ 1 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=dBZRTzXARWM>.

⁸ ดร.จันทรรักษ์นันทสิงห์ นนทรนิมิต . วิชาปรัชญาอินเดียหน่วยที่ 1 ตอนที่ 6-7. เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2560 เข้าถึงได้จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=MDrFMH-hzY0>

(Brahmana) ตอนแรกหมายถึงการสวด ต่อมาขยายความหมายไปถึงพลังแห่งการสวด จนในที่สุดหมายถึง พลังของเอกภพหรือจักรวาล โดยการอธิบายความเรื่องพรหมอย่างกว้างขวางที่สุดนั้นอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัท

พรหมัน จึงเป็นแนวคิดแบบที่เรียกว่า เอกนิยม (Monism) ปรากฏในยุคพระเวทตอนปลายหรือ ยุคอุปนิษัท มีเพียงสิ่งเดียวเท่านั้นที่เป็นความจริงสูงสุด สิ่งนั้นเรียกว่า “พรหมัน” ไม่ได้อยู่ในรูปสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีตัวตนให้บุคคลมานั่งกราบไหว้ แต่หมายถึงจิตของผู้ปฏิบัติสื่อถึงอำนาจที่ยิ่งใหญ่ในธรรมชาติที่ควบคุมกลไกของจักรวาล เป็นจิตวิญญาณสากลอันยิ่งใหญ่ ความจริงสูงสุดเหนือประสาทสัมผัส เหนือปรากฏการณ์ รับรู้ได้ด้วยญาณเท่านั้น พรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทจึงมีลักษณะเป็นนิรันดร์คุณพรหม (พรหมที่ไม่มีคุณลักษณะ) หมายถึงพระเป็นเจ้าที่เป็นนามธรรม ไร้รูป (Formless) เป็นความจริงแท้สูงสุด (True Ultimate Reality) มีใช้ตัวบุคคล (Impersonal Supreme Being) แต่เป็นธรรมชาตินามธรรมสูงสุดในจิตวิญญาณสากล (The Universal Soul) มีพลัง(ศักดิ์) ในการควบคุมความเป็นไปของจักรวาลหรือกฎธรรมชาติ การจะเข้าถึงพรหมในระดับสูงนี้ต้องอาศัยประสบการณ์จากการปฏิบัติทางจิต โดยเริ่มจากตัวเราเองก่อน ในความเป็นเอกนิยมของอุปนิษัทนี้ ยอมรับความมีอยู่ของตัวตนแท้ภายในตัวเรา เรียกว่า **อาตมัน (Atman)** หรืออัตตา (Self Soul) **อาตมันนี้มีธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมัน หรืออาตมันคือพรหมัน จิตที่บริสุทธิ์มีธรรมชาติเดียวกับพระเจ้า ไม่มีสิ่งใดสูงกว่าบุคคล**¹⁰ อาตมันเป็นจิตบริสุทธิ์ที่มนุษย์ทุกคนได้รับมาจากพระเจ้าตั้งแต่กำเนิด แต่จิตมนุษย์ถูกยางเหนียวของกิเลสเข้ามาเกาะมาเคลือบ ทำให้จิตมนุษย์ห่างไกลจากจิตวิญญาณแท้ที่มาจากพระเจ้า สิ่งทีอุปนิษัทบอกคือ เราต้องฝึกปฏิบัติทางจิต เป็นกระบวนการตรวจสอบภายในจิตที่เรียกว่า Insight introspection การบำเพ็ญตบะเผากิเลส ฝึกการควบคุมพลังของกายและจิตควบคุมการทำงานของกายและจิต อดิเรียกว่า “โยคะ” บาลีเรียกว่า “กรรมฐาน” การฝึกจิตก่อให้เกิดปัญญาหรือญาณ เป็นความรู้จากภายในจิต รู้ธรรมชาติ รู้เท่าทันปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปต่างๆ เมื่อฝึกจิตจนเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น สามารถรักษาคูลสภาพของจิต ไม่เอนเอียง ชัดสายไปตามจินตนาการที่จิตปรุงแต่ง ทั้งสิ่งที่น่าพอใจและสิ่งที่ไม่น่าพอใจ จิตมีสภาพอยู่เหนือบาปและบุญ ผู้ที่ปฏิบัติได้เช่นนี้ ได้ชื่อว่าบรรลุถึงความเป็นเอกภาพเดียวกับพรหมัน เรียกสิ่งนี้ว่าโมกษะ หมายถึงการหลุดพ้นจากวงจรแห่งสังสาร

วิสุทธิธรรมสูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว ผู้รู้อาจเรียกสิ่งนั้นด้วยชื่อต่างๆกัน พรหมัน จึงมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นได้แก่ **ปรมาตมัน** ในปรัชญาอินเดียสายอัสติกของสำนักนยายะและไวเชษิกะซึ่งทั้งสองสำนักเป็นเอกเทวนิยม เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้รักษาโลก เป็นผู้ควบคุมกลไกธรรมชาติ และเป็นผู้ทำลาย คือยอมให้พลังงานสลายตัวเป็นหนึ่งเดียว พระเจ้าที่ไม่มีลักษณะเป็นตัวตนหรือบุคคล แต่เป็นอำนาจแห่งนามธรรม เป็นศักดิ์ (พลัง) ของความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เรียกว่า “**มเหศวร**”¹¹

ตรีมูรติ พระเจ้าสูงสุดสามองค์ในศาสนาฮินดูที่เป็นสคุนพรหม

ตรีมูรติ เป็นความเชื่อในยุคที่เรียกศาสนาพราหมณ์ว่าศาสนาฮินดูแล้ว เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นที่หลังพระเจ้าแบบเอกเทวนิยม ตรีมูรติมาจากคำภาษาสันสกฤตว่า “สามรูป” (Three form) หมายถึงพระเจ้าสูงสุดสามพระองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุและพระศิวะ แนวคิดตรีมูรติน่าจะเกิดขึ้นแล้วอย่างน้อยในช่วงเวลาที่มีการแต่งบทประพันธ์เรื่องกำเนิดเทพเจ้าแห่งสงคราม (Kumarasambhava) หมายถึงพระขันทกุมาร หรือ พระกัรติเกยะ (Kartikaya) พระโอรสของพระศิวะและพระอุม่าเทวี ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-10¹² **ตรีมูรติเป็นบุคลาธิษฐานของพรหมันหมายถึงพระเจ้าที่เป็นนามธรรมได้สำแดงให้ปรากฏรูปกาย (Form) เป็นพระเจ้า 3 องค์ 3 คุณลักษณะเพื่อทำหน้าที่ 3 อย่าง ได้แก่พระพรหม (Brahma) ทำหน้าที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง พระวิษณุ (Vishnu) ทำหน้าที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองรักษา (ในยุคพระเวทเชื่อว่าเป็นสุรยเทพพระองค์หนึ่ง) และพระศิวะ (Shiva) ทำหน้าที่ผู้ทำลายล้างโลกและจักรวาลเพื่อก่อให้เกิดการสร้างกัปใหม่ (พระศิวะเป็นเทพที่พัฒนามาจากฤทธเทพในยุคพระเวท) ตรีมูรติจึงเป็นสคุนพรหม (Personal Supreme Being) หมายถึงพระเจ้าที่สำแดงรูปกาย**

⁹ ชญานิน นัยสินธุ์. **คติความเชื่อเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าในศาสนาฮินดู : กรณีศึกษามโนทัศน์ “พรหม/พรหมัน” ในคัมภีร์ภควัทคีตา.** การสัมมนาวิชาการ “วิจัย วิจัยคุณ สืบปวิทยการ ระหว่างวันที่ 22-23 สิงหาคม 2559 ณ หอวชิราวุธานุสรณ์ สำนักหอสมุดแห่งชาติ. 2559 หน้า 190

¹⁰ ดร.จันทรีชนันท์สิงห์หัตถ์ เนตรนิมิต . **วิชาปรัชญาอินเดียหน่วยที่ 2 แนวคิดอุปนิษัท 3-4.** เข้าถึงเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2560 เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=1KrZIJNRnk>, <https://www.youtube.com/watch?v=6KWmoCBdsXQ>

¹¹ ดร.จันทรีชนันท์สิงห์หัตถ์ เนตรนิมิต . **วิชาปรัชญาอินเดียหน่วยที่ 4 ปรัชญาสายอัสติกะ 6 สำนัก ตอนที่ 2.** เข้าถึงเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2560 เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=yypnXj92X60E>

¹² Encyclopaedia Britannica. **Trimurti.** เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน . เข้าถึงได้จาก <https://www.britannica.com/topic/trimurti-Hinduism>

กำเนิดของตรีมูรตินั้นเข้าใจกันว่าเป็นช่วงเวลาศาสนาพราหมณ์ ได้พยายามฟื้นฟูตัวเองจากการเสื่อมความนิยมของประชาชนจำนวนมากที่หันไปนับถือพุทธศาสนาหายานซึ่งมีการสร้างรูปเคารพทั้งพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ทั้งชายและหญิงเป็นจำนวนมาก ประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างเป็นรูปธรรม ช่วงเวลานี้องค์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9-10) ที่นักปราชญ์บางสำนักเชื่อว่าคัมภีร์ภควัทคีตาถูกแต่งขึ้นแล้วเสร็จสมบูรณ์ เพราะคัมภีร์ภควัทคีตาแม้จะมีคำสอนแบบเดียวกับคัมภีร์อุนิษัต แต่ก็แต่งขึ้นภายใต้ฐานคิดของไวยาณพิกาย ที่ให้พระวิष्ณุเป็นพระเจ้าสูงสุดและเป็นสิ่งเดียวกับพรหมผู้อยู่เบื้องหลังพระเจ้าที่สำแดงรูปร่าง ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตแก่มนุษย์และสัตว์ เป็นปฐมกำเนิดของสรรพสิ่ง¹³

พระเจ้าทั้งสามองค์ในตรีมูรติ มีรูปลักษณะที่เป็นบุคลิกภาพเฉพาะ ลักษณะทางประติมานวิทยาของพระเจ้าทั้งสามองค์ปรากฏดังนี้

พระพรหม ปรากฏเป็นรูปเทพเจ้ามีสี่พักตร์ สี่กร พระหัตถ์แต่ละข้างมักถือดอกบัว ลูกประคำ คัมภีร์พระเวท และหมอน้ำ (แบบที่นักบวชใช้) มีหงส์เป็นเทพพาหนะ

พระวิष्ณุ ปรากฏเป็นเทพบุตรรูปงาม ทรงเครื่องแบบกษัตริย์ สวมมงกุฎ มีพักตร์เดียว สี่กร พระหัตถ์แต่ละข้างมักถือจักร สังข์ คทา ดอกบัว หรือทำปางประทานพรทรงพญาคูรุฑ และพญานาคเป็นพาหนะ

พระศิวะ ปรากฏเป็นรูปโยคี หรือฤาษี ทรงมุ่นมวยผมแบบนักบวชมีพระจันทร์เสี้ยวประดับอยู่บนมวยผม มีพักตร์เดียว กลางหน้าผากมีตาที่ 3 นุ่งห่มหนังเสือ มีงูเป็นสังวาล สวมเครื่องประดับเป็นลูกประคำหรือหัวกะโหลก พระหัตถ์ถือตรีศูล บันฑะเขว้ ขวาน ลูกประคำ หรือกวางตัวเล็กๆทรงโคเป็นพาหนะรูปเคารพแทนพระองค์ส่วนมากมักปรากฏเป็นรูปสิ่งศักดิ์สิทธิ์การตีความรูปเคารพที่แสดงคุณลักษณะอย่างเด่นชัดข้างต้น เป็นแนวทางการศึกษาทางประติมานวิทยาที่สามารถอธิบายได้ว่ารูปเคารพนั้นหมายถึงเทพเจ้าองค์

ประติมากรรมรูปเคารพตรีมูรติจากซำไปขวา

พระวิष्ณุ พระศิวะ และพระพรหม

ถอดรหัสประติมากรรมในศาสนาฮินดูด้วยทฤษฎีสัญญาวิทยา

จากองค์ความรู้ด้านประติมานวิทยา แนวคิดทฤษฎีสัญญาวิทยา และการศึกษาระบบแนวคิดปรัชญาฮินดูข้างต้น ต่อไปนี้จะเป็นการนำเสนอวิธีการถอดรหัสประติมากรรมในศาสนาฮินดูด้วยทฤษฎีสัญญาวิทยา จากรูปเคารพจำนวน 3 ตัวอย่าง ได้แก่ ศิวลึงค์ อูมาเทศวร และหริหระ

ศิวลึงค์ (Shivalingam)

ศิวลึงค์ เป็นรูปเคารพแทนองค์พระศิวะมีตำนานเล่าเรื่องกำเนิดศิวลึงค์ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะหลายฉบับเรียกว่า “ลึงโคทภวามูรติ” (Lingodbhava) คัมภีร์ที่เก่าที่สุดมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 แต่งโดยนักบวชไศวนิกาย¹⁴

กล่าวถึงการอุบัติขึ้นของลึงค์เพื่อเป็นเสาหลักแห่งจักรวาล (Pillar of Cosmic) แสดงถึงพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่ที่สุดของพระศิวะที่เหนือกว่าพระพรหมและพระวิष्ณุด้วยการปรากฏเป็นรูปลึงค์ การสร้างรูปเคารพของพระศิวะจึงมักสร้างเป็นศิวลึงค์มากกว่าพระศิวะในรูปบุคคล ศิวลึงค์มีทั้งแบบเหมือนจริง และแบบประเพณีนิยมซึ่งแบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนที่เป็นสี่เหลี่ยมเรียกว่า พรหมภาค ส่วนแปดเหลี่ยมเรียกว่า วิष्ณุภาค และส่วนบนสุดเป็นรูปทรงกระบอกหัวกลมเรียกว่า รุทราภาคหรือบูชาภาค ซึ่งหมายถึงพระศิวะ บางครั้งศิวลึงค์ก็มีหน้าพระศิวะไหล่ออกมาบริเวณรุทราภาค เรียกว่า “มุขลึงค์” ในการบูชาศิวลึงค์จะจัดวางอยู่บนฐานโยนี (Yoni) ซึ่งหมายถึงอวัยวะเพศหญิงแทนความหมายของพระอูมาเทวี พระชายาของพระศิวะ ที่ฐานโยนีจะมีรางน้ำสำหรับรองรับน้ำสรงศิวลึงค์ในการประกอบ

¹³ สมภาร พรหมทา. **ศรีมัทภควัทคีตา**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก

<http://storydhamma.blogspot.com/2015/01/1.html#1/2015/01/1.html>

¹⁴ วิกิพีเดีย. **Lingodbhava**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก <https://en.wikipedia.org/wiki/Lingodbhava>

พิธีบูชา หากศิวลึงค์และฐานโยนีเป็นตัวแทน (Signifier) ภาพที่เห็นนั้นจะหมายถึงอะไร หากสิ่งนี้เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริง อะไรคือตัวแทนถึง (Signified) ทำไมภาพศิวลึงค์ที่เห็นจึงไม่เอาส่วนหัวหรือส่วนทรงกระบอกปักทิ่มลงไปทิ่มตรงกลางของฐานโยนีศิวลึงค์

แบบประเพณีนิยม ส่วนฐานสี่เหลี่ยมเรียกว่า พรหมภาค ส่วนฐานแปดเหลี่ยมเรียกว่า วิษณุภาค และส่วนบนรูปทรงกระบอกเรียก รุทราภาค

मुखलिंगค์ที่ปรากฏรูปพระศิวะ

ทฤษฎีสัญญะวิทยา นอกจากจะให้ความสำคัญต่อ “ตัวบท” (Text) หมายถึงสิ่งที่ปรากฏแล้ว ยังสนใจวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท กับบริบท (Context) คำว่า “con” หรือ “บริ” หมายถึงสิ่งที่อยู่รอบๆ ดังนั้น context หรือบริบท จึงหมายถึงสิ่งที่อยู่รอบๆตัวบทนั่นเอง ในที่นี้ตัวบทคือศิวลึงค์กับโยนี มักตั้งวางอยู่ในห้องกลางภายในวิมาน (Vimana) ห้องที่ใช้เป็นที่ประดิษฐานสัญลักษณ์สูงสุดนี้ เรียกว่า “ครรรภคฤหะ” (Garbhagriha) ซึ่งแปลความหมายตรงตัวว่า ห้องครรรภ์ ศิวลึงค์และโยนีที่อยู่ในห้องครรรภ์ (Womb) สะท้อนว่าเราจะเห็นภาพนี้ได้ในมดลูกหรือช่องคลอดของผู้หญิงเท่านั้น เป็นความสัมพันธ์ของลึงค์และโยนีขณะร่วมสังวาสตามกฎธรรมชาติ อากาศที่อยู่โดยรอบในห้องและตัวห้องแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทและบริบท ภาพในความคิดที่เป็นตัวแทนถึง ก็คือลึงค์ที่กำลังอยู่ในห้องครรรภ์ภายในมดลูกของผู้หญิงขณะร่วมสังวาส เป็นจุดกำเนิดของทุกสรรพชีวิต ความหมายโดยนัย (Connotative meaning) แสดงถึงจุดกำเนิดของโลก และจักรวาล ห้องครรรภคฤหะก็คือมดลูกของจักรวาล หากตั้งวางอยู่ในที่โล่งแจ้ง ได้ท้องฟ้าทั้งหมดก็จะเป็นครรรภ์ของจักรวาล มีลักษณะเป็น Infinity เป็นความเชื่อทางอุดมคติของศาสนาฮินดูที่พัฒนามาจากลัทธิการบูชาอวัยวะเพศชาย (Phallic Warship) ที่สืบทอดมาจากอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ คลี่คลายมาเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะมหาเทพ และพระแม่อุมาเทวี ซึ่งชาวฮินดูถือว่าทั้งสองพระองค์เป็นบิดาและมารดาของโลก

ศิวลึงค์ที่มีรูปร่างเลียนแบบธรรมชาติ

ศิวลึงค์และโยนี

ด้วยเหตุนี้ในลัทธิไศวนิกายจึงเชื่อว่าพระศิวะมิได้เป็นเพียงมหาเทพผู้ทำลาย (Destroyer) เท่านั้นแต่ยังเป็นผู้ให้กำเนิด ผู้สร้างโลกและจักรวาล ชีวิตทุกชีวิตล้วนกำเนิดมาจากพระศิวะทั้งสิ้น ในความหมายนี้พระศิวะจึงเป็น “พรหมัน” องค์ปฐมกำเนิดสรรพชีวิตทั้งมวลในจักรวาล (The Primal Atman) ดำรงความเป็นองค์อิศวร (Ishvara) หมายถึงผู้เป็นใหญ่สูงสุดและมหেশ্বর (มห+ อิศวร) (Meheshvara) ซึ่งหมายถึงผู้เป็นใหญ่อันใหญ่ยิ่ง

อรรธนารีศวร (Ardhanarishvara)

รูปเคารพถูกสร้างขึ้นในรูปแบบครึ่งพระศิวะและครึ่งพระอุม่า โดยรูปพระศิวะปรากฏอยู่ทางซีกขวามีคุณลักษณะตามคตินิยมทุกประการ กล่าวคือ ทรงมุ่นมวยผมแบบโยคี หรือที่เรียกว่า “ชฎามงกุฏ” ประดับด้วยพระจันทร์เสี้ยว บริเวณกลางหน้าผากมีตาที่สาม ทรงถือตรีศูลและบัณเฑาะว์ บางครั้งก็ถือขวานหรือขวานตัวเล็กๆ ด้วย มีงูเป็นสร้อยสังวาล นุ่งห่มหนังเสือส้นเหนียวห้าวเข้า ส่วนซีกซ้ายเป็นรูปเทวีแสดงลักษณะปทุมถันกลมใหญ่ ทรงสวมมงกุฏ นุ่งผ้าสาหร่ายยาวจรดข้อเท้า พระหัตถ์ถือดอกบัว รูปสตรีนั้นจะปรากฏอยู่ทางซีกซ้ายของบุรุษเสมอตามคตินิยมของอินเดีย

ตำนานการสร้างพระอรรธนารีศวรมีหลากหลาย ที่น่าสนใจเล่าว่าเมื่อแรกสร้างจักรวาลนั้นพระพรหมได้สร้างมนุษย์เพศชายเพียงเพศเดียว แต่เพศชายเพศเดียวย่อมไม่สามารถขยายเผ่าพันธุ์ในโลกได้ พระองค์จึงทำการบวงสรวงทำให้พระศิวะเสด็จลงมาแนะนำแนวทางแก้ไขปัญหานี้ โดยมาในปางอรรธนารีศวร ซึ่งมีทั้งเพศชายและเพศหญิงรวมอยู่ในร่างเดียวกัน เมื่อพระพรหมได้ยลโฉมของอรรธนารีศวรแล้วก็เข้าใจกำลังเสริมของเพศคู่ อันจะนำมาซึ่งความสมบูรณ์

อรรธนารีศวร อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13

อรรธนารีศวร ศิลปะโจฬะ

รูปเคารพอรรธนารีศวรได้รับคำอธิบายว่า เป็นการรวมพลังแห่งเพศชายและหญิงเข้าด้วยกัน เป็นผลให้เกิดพลังสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ไม่สิ้นสุด เกิดความอุดมสมบูรณ์พลสุดทั่วจักรวาล บ้างก็ว่าเป็นการแสดงถึงพลังแห่งศักติ (Shakti) หรืออิตถีพลัง พลังแห่งเพศหญิงคือกำลังที่เกื้อหนุนบุรุษซึ่งก็คือพระสวามี (แปลว่า ผู้เป็นเจ้าของ) พลังแห่งเพศชายและหญิงเติมเต็มซึ่งกันและกัน ไม่อาจแยกจากกันได้ บ้างก็อธิบายว่าอรรธนารีศวรเป็นการผสมผสานพลังของจักรวาลในรูปแบบของชายและหญิง อีกทั้งเป็นการแสดงพลังของเทวะศักติ(เทวี) ซึ่งไม่อาจแยกออกได้จากพระศิวะ การรวมกันตามหลักการนี้เป็นสิ่งสูงสุดเปรียบเสมือนรากและครรภ์ของการสร้างสรรค์ทั้งหมด ในอีกมุมหนึ่งมองว่าอรรธนารีศวรเป็นสัญลักษณ์ของสภาวะธรรมชาติที่มีอยู่อย่างแพร่หลายของพระศิวะ¹⁵ ฝ่ายฮินดูตันตระที่เน้นเรื่องศักติ (พลังแห่งเพศหญิง) เรื่องอำนาจทิพย์ของเทพเจ้าสูงสุด(พระศิวะ) หรือเรื่องสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นมาจากพระศิวะ ถือว่าเมื่อพระศิวะรวมกับศักติแล้ว จะเป็นจุดรวมสำคัญที่เพียบพร้อมด้วยอำนาจที่นำไปสู่การสร้างโลก¹⁶ รูปเคารพอรรธนารีศวรที่เก่าแก่ที่สุดสร้างขึ้นในสมัยคุษาณะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 6 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 10) และได้รับความนิยมเรื่อยมา ในประเทศไทยพบรูปเคารพอรรธนารีศวร อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

การถอดรหัสอรรธนารีศวรด้วยทฤษฎีสัญญะวิทยา จำเป็นต้องคำนึงถึงความหมายของชื่อรูปเคารพ รวมไปถึงจารีตทางสังคมเพื่อพยายามทำความเข้าใจว่าผู้สร้างกำลังคิดถึงสิ่งใดอยู่ เริ่มจากชื่อ “อรรธนารีศวร”

¹⁵วิกิพีเดีย . Ardhanarishvara. เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ardhanarishvara>

¹⁶ ผาสุขอินทราวุธ.พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,2543 :13

ซึ่งหมายถึง พระเจ้าผู้เป็นสตรีครึ่งหนึ่ง (The Lord who is half woman)¹⁷ ความหมายนี้มาจากคำ 3 คำ ได้แก่ อรรธ (ครึ่ง)+ นารี (สตรี) + อิศวร(ผู้เป็นใหญ่ ในที่นี้หมายถึงพระศิวะ) ชื่อรูปเคารพยังคงแสดงให้เห็นว่าเป็นชื่อเรียกพระศิวะไม่ใช่ชื่อพระอุมา แต่หมายถึงพระศิวะที่มีครึ่งหนึ่งเป็นสตรี สตรีนั้นคือพระอุมา สอดคล้องกับจารีตทางสังคมของชาวอารยันที่นับถือผู้ชายเป็นใหญ่เนื่องจากเป็นชาติพันธุ์เผ่าที่กรบเร่ร่อนมาแต่เดิมตรงกันข้ามกับสังคมของชาวพื้นเมืองดั้งเดิมคือพวกดราวิเดียนที่เป็นเกษตรกร ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ดังเห็นได้จากรากอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ชุมชนเกษตรกรรมนิยมนับถือผู้หญิงหรือแม่เป็นใหญ่ ลักษณะนี้คล้ายคลึงกับสังคมดั้งเดิมของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากสังเกตถึงการเรียกชื่อเทพเจ้าที่เป็นบุรุษก็ยังเห็นได้ว่าเป็นการแสดงอำนาจเหนือสตรี เช่น พระศิวะมีชื่อเรียกว่า อูมาปติ (Umapati) พระวิษณุมีชื่อเรียกว่า ลักشمิปติ (Lakshmipati) หรือ กมลปติ (Kamalapati) (กมลแปลว่าดอกบัว หมายถึงเทวীลัก্ষมีผู้กำเนิดมาจากดอกบัวขณะกวนเกษียรสมุทร) “ปติ” เป็นคำเดียวกับ “บดี” แปลว่า นาย เจ้าของ ผู้ครอง ผู้บังคับบัญชา การสร้างรูปเคารพโดยนำพระอุมาซึ่งเป็นตัวแทนของสตรีมาอยู่รวมกับพระเป็นเจ้าสูงสุดอย่างเท่าเทียมในร่างเดียวกัน เป็นจิตวิญญาณเดียวกันที่ไม่อาจแบ่งแยกได้ ถือเป็นการให้เกียรติสูงสุดต่อสตรี หากนึกถึงศิวลึงค์อันหมายถึงพระศิวะอยู่ร่วมกับโยนีคือพระอุมา อรรธนารีศวรก็เปรียบเสมือนตัวแทนของศิวลึงค์และโยนีในร่างของบุคคลไม่ใช่เครื่องเพศ หากศิวลึงค์คือผู้ให้กำเนิดชีวิต และโยนีคือผู้โอบอุ้มชีวิต ก่อให้เกิดการกำเนิดซึ่งถือว่าการสร้างสรรค์อันยิ่งใหญ่ พระศิวะและพระอุมาในรูปอรรธนารีศวรก็คือ บิดากับมารดา (บิดากับมารดา) ผู้ที่สักการะคือบุตรหรือบุตร ซึ่งลูกนั้นไม่สามารถแบ่งแยกบิดาหรือมารดาได้ ทั้งสองมีความสำคัญและความยิ่งใหญ่เท่าเทียมกันและอรรธนารีศวรยังคงรักษาไว้ซึ่งความหมายของความเป็น “พรหมัน” เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพชีวิตทั้งมวล

ดังนั้นอรรธนารีศวร ซึ่งเป็นตัวหมาย(Signifier) ในทางสัญวิทยาตัวหมายถึง (Signified) คือบุรุษและสตรีผู้เป็นบิดาและมารดาที่ดำรงสถานะเป็นเทพเจ้า หรือบิดามารดาของจักรวาล ตรงกับความหมายทางอภิปรัชญา (Metaphysic) คือ พรหมันนั่นเอง

หริหระ (Harihara)

รูปเคารพถูกสร้างขึ้นในรูปแบบครึ่งพระศิวะและครึ่งพระวิษณุ โดยนิยมให้พระศิวะปรากฏทางซีกขวาและพระวิษณุปรากฏทางซีกซ้าย แต่คงมิได้เคร่งครัดนักเพราะในภาพวาดหรือประติมากรรมรุ่นหลังก็สามารถสลับข้างกันได้ สำคัญคือการดำรงอยู่ของพระเป็นเจ้าสูงสุดสองพระองค์ในร่างเดียวกันคนละครึ่ง

หริ หมายถึงพระวิษณุ แปลว่า “ผู้ก่อกำจัดบาปหรือผู้ให้อภัยบาปทั้งปวง” (The one who forgives all sins)¹⁸ พระวิษณุนอกจากจะเป็นผู้คุ้มครองดูแลรักษาความเป็นไปและความสมดุลของโลกตามหน้าที่ของเทพเจ้าสูงสุดในไตรมูรติแล้ว ยังได้รับการนับถือในฐานะพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดที่จะนำพาผู้ภักดีต่อพระองค์หลุดพ้นจากสังสารวัฏด้วยภักดีโยคะ หมายถึงการปฏิบัติตนของผู้อุทิศตน (Devotees) ต่อพระวิษณุ แสวงหาที่หลบภัยในพระองค์ หรือยึดเหนี่ยวพระองค์เป็นสรณะ ก็จะได้กลับคืนไปสู่พระองค์ในฐานะองค์ปฐมแห่งจิตวิญญาณสูงสุดอันเป็นสากลคือ พรหมัน

พระวิษณุศิลปะโจหะ (ซ้าย)

พระวิษณุศิลปะเขมร (ขวา)

¹⁷วิกิพีเดีย.เรื่องเดิม

¹⁸วิกิพีเดีย.Hari.เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก <https://en.wikipedia.org/wiki/Hari>

ในคัมภีร์ภควัทคีตา พระกฤษณะซึ่งถือเป็นอวตารปางที่ 8 ของพระวิष्ณู ผู้ประทานคำสอนธรรมะอันยิ่งใหญ่ให้แก่โลกผ่านทางอรชุน¹⁹ ในสงครามมหาภารตยุทธ์ท่ามกลางสนามรบแห่งทุ่งคุรุเกษตร ได้กล่าวแก่อรชุนว่า “เราคือ**ปรมาตมัน** เราคือผู้สูงสุดเหนือสรรพสิ่งในจักรวาล ผู้ใดทราบความจริงอันนี้ ผู้นั้นชื่อว่าหยั่งทราบแล้วซึ่งสรรพสิ่งในโลก”²⁰ และ “ผู้ใดปรารถนาความหลุดพ้นให้เปล่งวาจาสามคำนี้ “โอม ตต สัต” ทั้งสามคำนี้คือสัญลักษณ์ของพรหม (หมายถึงพรหมัน) ผู้ที่ศรัทธาในพรหม ผู้นั้นพึงบริกรรมวาจาว่า “โอม” อยู่ตลอดเวลาเกิด หากผู้ใดปรารถนาความหลุดพ้น ผู้นั้นพึงเปล่งวาจาว่า “ตต” เกิด ส่วนคำว่า “สัต” หมายถึงความจริง ความดี ความถูกต้อง”²¹ ผู้บูชาพระวิष्ณูเป็นพระเจ้าสูงสุด มักเปล่งวาจาสรรเสริญพระวิष्ณู ด้วยถ้อยคำเหล่านี้ “โอม **หริ โอม**” หรือ “**หริ โอม ตต สัต**” ซึ่งมักจะเป็นบทขึ้นต้นและบทลงท้ายในการสวดมนต์หรือการแสดงธรรมะในลัทธิไวษณพนิกายเสมอ พระวิष्ณูยังดำรงความเป็นพระอิศวรเจ้า (หมายถึงพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด) ดังคำที่พระกฤษณะได้แจ้งแก่อรชุนว่า “แม้ว่าเราจะไม่มาเกิดยังโลกมนุษย์ ชีวิตของเราก็คือเป็นอมตะ ไม่มีวันพินาศเสื่อมถอย ครั้นถึงเวลาที่เราต้องอวตารลง มาปราบยุคเข็ญในฐานะ**อิศวรมหาเทพ** ผู้เป็นเจ้าชีวิตของสรรพชีวิตในจักรวาล เราก็คงบังคับ**อาตมัน**อธิฐานให้ร่างปรากฏด้วยกำลังแห่งมฤตยูอันทรงอำนาจ”²² หรืออีกสำนวนหนึ่งแปลว่า “แม้ตัวข้าไม่มีเกิด ไม่มีเสื่อม เป็น**พระอิศวร**ของสรรพชีวิตทั้งมวล กระนั้นตัวข้าอาจอธิฐานประกฤติของตนให้จุติกายขึ้นด้วยมายาของตัวข้าเอง”²³

บทโคลกถัดมาจากคำแปลแล้วข้างต้น ในคัมภีร์ภควัทคีตาบทที่ 4 ชญาณกรรมสันยาสะโยคะ (หลักจำแนกญาณ) โคลกที่ 7-8 ถือเป็นบทโคลกทองไพเราะจับใจ ซึ่งชาวฮินดูทุกคนล้วนท่องจำได้ติดปาก เพราะเปรียบประดุจการประกาศเกียรติศักดิ์แห่งพระวิष्ณูมหาเทพในฐานะองค์ธรรมาดาของโลก บทโคลกดังกล่าวคือ

ยथायातिธรรมस्य कलानिरावृत्ति ภารत ।

อภยตุถานมอธรมสยตทา’ตมานิสฤชามยหม||

ปริตรณายสารณานา วินาศาย จ พุชกฤตาม|

ธรมสัสถาปนารถายสภวามิ ยุเคยเค||²⁴

คำแปล โอ ภารตะเอ๋ย (หมายถึงอรชุน) เมื่อใดก็ตามที่ความชอบธรรมเสื่อมถอย อธรรมรุ่งเรืองไสวข้าจะใช้อำนาจของข้าส่งตัวข้าเองออกมา (อวตาร) เพื่อปกป้องความดีงาม และทำลายความชั่วร้ายให้พินาศสิ้น เพื่อสถาปนาก่อร่างสร้าง ความชอบธรรม (ธรรมะหมายถึงศาสนาด้วย) ข้าจะอุบัติ (อวตาร) ยุคแล้วยุคเล่า

คัมภีร์ภควัทคีตา บทที่ 18 โคลกที่ 77 เป็นคำกล่าวของสัจชัยซึ่งเป็นมหาเล็ก กราบขอร้องต่อมหาราชฤทธราชภัทร์ ได้เรียกพระนามของพระกฤษณะว่า **พระหริ** ดังข้อความดังนี้ “อีกครั้งหนึ่งได้ร่ำถึง ครึ่งแล้วครึ่งเล่าใน**รูปอันน่าอัศจรรย์ของพระหริ**อันยิ่งใหญ่และน่าพิศวงยิ่งแล้ว (ดวงใจ) ข้าพเจ้านั้นเปี่ยมด้วยหรรษา เมื่อแล้วเมื่อเล่า”²⁵ **รูป** ในที่นี้หมายถึง “วิชรูป” ซึ่งเป็นปางหนึ่งที่พระวิष्ณูในรูปพระกฤษณะเปิดเผยรูปที่แท้จริงของพระองค์ให้อรชุนเห็นด้วยตาเนื้อของมนุษย์ วิชรูปเป็นสัญลักษณ์ของ “**รูปจักรวาล**” (Universe form) ของพระวิष्ณู แสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งล้วนมาจากพระองค์ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าองค์ใด จักรวาล โลก ธรรมชาติ สสาร สิ่งมีชีวิต ล้วนกำเนิดมาจากพระองค์ทั้งสิ้น วิชรูปจึงเป็นการสำแดงฤทธานุภาพความเป็นพระอิศวรเจ้าของพระวิष्ณู

¹⁹ อรชุน คือยอดนักรบที่เก่งที่สุดในบรรดาห้าพี่น้องตระกูลปาณฑพ บุตรของมหาราชปาณฑพกับพระนางกุนตี ซึ่งทำสงครามแย่งชิงบัลลังก์แห่งกรุงหัสตินาปุระกับพวกพี่น้องตระกูลเกาฬ บุตรของมหาราชฤทธราชภัทร์กับพระนางคันธารี ผลของสงครามฝ่ายปาณฑพเป็นผู้มีชัย สงครามนี้ได้ชื่อว่าเป็นสงครามระหว่างธรรมะกับอธรรม

²⁰ สมภาร พรหมทา. **ศรัทธาภควัทคีตา**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก

<http://storydhamma.blogspot.com/2015/01/1.html#1/2015/01/1.html>

²¹ สมภาร พรหมทา. **เรื่องเดิม**.

²² สมภาร พรหมทา. **เรื่องเดิม**.

²³ เกียรติขจร ชัยเสียร. **ภควัทคีตา**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2559 เข้าถึงได้จาก http://www.jayadhira.org/2010/09/blog-post_7736.html

²⁴ เกียรติขจร ชัยเสียร. **ภควัทคีตา**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2559 เข้าถึงได้จาก http://www.jayadhira.org/2010/09/blog-post_7736.html

²⁵ เกียรติขจร ชัยเสียร. **เรื่องเดิม**.

วิศรุรูป

ภาพวาดวิศรุรูปพระกฤษณะสำแดงกายทิพย์ให้อรชุนเห็น

ความเป็นพระอิศวรเจ้าผู้เป็นใหญ่สูงสุดในจักรวาลยังปรากฏอยู่ในชื่อของพระวิษณุที่เรียกว่า Vishnu Sahasranama หรือ 1,000 พระนามของพระวิษณุ ซึ่งปรากฏอยู่ในอนุศาสนบรรพ มหาकाพย์มหาภารตะ คำว่า “อิศวร” (Ishvara) ปรากฏอยู่ในภาคที่ 4 โศลกที่ 4,9²⁶ ส่วนคำว่า “มหेशวร” (มหา+อิศวร) ซึ่งมีความหมายว่าผู้เป็นใหญ่อันใหญ่ยิ่ง ปรากฏอยู่ในภาคที่ 2 ในคำพูดของท้าวภีษมะ²⁷ ที่เรียกพระกฤษณะว่ามหेशวร และในภาคที่ 4 โศลกที่ 52 คำว่ามหेशวร ก็เป็นหนึ่งในพระนามของพระวิษณุหนึ่งพันพระนามด้วย²⁸

การอ้างอิงข้อมูลข้างต้นนี้เพื่อทำความเข้าใจว่า พระวิษณุคือพระอิศวร และดำรงความเป็นองค์พระมหेशวร ดังเดียวกับพระศิวะ ซึ่งสำหรับคนไทยนั้นเมื่อพูดถึงพระอิศวรมักเข้าใจว่า หมายถึงพระศิวะเพียงองค์เดียวเท่านั้น แต่ในความเชื่อของชาวภารตนั้น ผู้ใดที่เป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดของเขา ผู้นั้นจะเป็นพระอิศวรและองค์ พระมหेशวรด้วย รวมทั้งยังเรียกทั้งพระวิษณุและพระศิวะว่า องค์ปรเมศวร ด้วยเช่นกัน ในคัมภีร์ภควัทคีตาบทที่ 18 โมกษสันยาสโยคะ (หลักว่าด้วยการสละที่เป็นปฏิปทาแห่งโมกษะ) พระกฤษณะได้บอกว่า “อรชุน องค์อิศวรเจ้าผู้ทรงสถิตอยู่กลางหทัยของสรรพสัตว์ คือผู้ควบคุมให้สัตว์ทั้งหลายหมุนเหวี่ยงไปในทุกชีวิตบนผืนแผ่นดินเปรียบได้ดั่งหุ่นยนต์ที่ถูกควบคุมให้เดินไปในทิศทางที่องค์อิศวรทรงต้องการ ไม่มีผู้ใดอยู่นอกเหนือจากการควบคุมนี้ ด้วยเหตุนี้แลอรชุน สมควรที่ท่านจะพึงน้อมรับเอาองค์ปรมาตมันผู้สูงสุดนั้นเป็นที่พึ่งแล้ว ท่านจะพบกับความสุขชั่ววันรันดร์”²⁹ องค์อิศวรที่กล่าวถึงในข้อความนี้คือองค์ปรมาตมันหรือพรหมัน ดังนั้นพระวิษณุหรือหริก็คือองค์พระเป็นเจ้าสูงสุดตามคัมภีร์อุปนิษัท หมายถึงพระเจ้าที่เป็นนามธรรมนั่นเอง การหลุดพ้นจากสังสารวัฏก็คือการหยุดวงจรแห่งการกำเนิดซ้ำ และกลับคืนสู่พรหมัน หรือก็คือการกลับไปรวมกับพระวิษณุนั่นเอง ฐานความคิดนี้จึงเกิดการสร้างปราสาทนครวัดและรูปเคารพของพระวิษณุในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 แห่งราชอาณาจักรกัมพูชา พิจารณาจากพระนามภายหลังสวรรคตของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 คือ บรมวิษณุโลก เปรียบได้กับพระองค์คืออวตารของพระวิษณุในร่างมนุษย์ผู้เป็นกษัตริย์ปกครองราชอาณาจักร และกลับคืนสู่องค์อิศวรมหาเทวะ เมื่อทรงสวรรคตแล้วนั่นเอง

หระ หมายถึงพระศิวะ พระเจ้าสูงสุดตามความเชื่อในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายคำว่า “หระ” ตามรากศัพท์แปลว่า “นำออกไป” หมายถึง “ผู้กำจัดบาป” (Remove of Sins)³⁰ ในความหมายนี้พระศิวะจึงเป็นผู้ทรงพระมหากฤษฎาธิคุณในการปลดเปลื้องความทุกข์โศก ความเยื่อหยิ่ง ความลุ่มหลงตกเป็นทาสวัตถุของเหล่าสาวกที่บูชาพระองค์ คุณสมบัติของหระจึงเหมือนกับหริ เพียงแต่ผู้ศรัทธาเลือกนับถือเทพเจ้าสูงสุดของตนต่างกัน โดยหนทางของหริมุ่งเน้นความภักดี(ภักติ)ต่อพระเป็นเจ้าสูงสุดด้วยการยึดถือเอาพระเจ้าเป็นสรณะที่จะพาจิตวิญญาณของตนค้นพบโมกษธรรม ซึ่งเป็นธรรมแห่งการหลุดพ้น ในขณะที่สาวกฝ่ายไศวนิกายเน้นฝึกการบำเพ็ญตบะเผากิเลสแสวงหาศรัทธาในพระเป็นเจ้าโดยการปฏิบัติด้วยตนเองไปสู่ความหลุดพ้น

ลัทธิไศวนิกายยกให้พระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุดเหนือกว่าเทพองค์ใด เชื่อว่าเทพทุกองค์มาจากการสร้างของพระศิวะทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้พระศิวะจึงมีนามว่า “พระอิศวร” ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นใหญ่สูงสุด สำหรับผู้คนในดินแดนเอเชีย

²⁶ Sri Vishnu Sahasranamam. เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก

http://www.hinduassociationhk.com/Mantras_Vishnu_Sahasranama.pdf

²⁷ ท้าวภีษมะคือ พระอัยกา (ปู่) ของพี่น้องตระกูลปาณฑพและเกาฬ

²⁸ Sri Vishnu Sahasranamam. เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก

http://www.hinduassociationhk.com/Mantras_Vishnu_Sahasranama.pdf

²⁹ สมภาร พรหมทา. ศรีมัทภควัทคีตา. เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก

<http://storydharma.blogspot.com/2015/01/1.html#/2015/01/1.html>

³⁰ วิกีพีเดีย . Shiva Saharanama. เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก

https://en.wikipedia.org/wiki/Shiva_Sahasranama

ตะวันออกเฉียงใต้เมื่อเอียนามพระอิศวร ส่วนใหญ่ก็จะมุ่งหมายไปที่พระศิวะเกือบทั้งสิ้น เข้าใจว่าเป็นเช่นนี้เพราะอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียที่แพร่กระจายมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในส่วนใหญ่มาจากอินเดียใต้ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะซึ่งปรากฏขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9-15 โดยมีช่วงที่เจริญสูงสุดอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ศูนย์กลางความเจริญของอารยธรรมอินเดียได้ปรากฏอย่างชัดเจนในดินแดนที่ราบลุ่มทะเลสาบเขมร ลุ่มแม่น้ำโขงในดินแดนประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตัวอักษรที่พบในยุคแรกๆมักจารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตเก่าที่สุดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา พระศิวะยังเป็นที่รู้จักในนาม “มเหศวร” ดังภาพแกะสลักบนทับหลังหน้าบันของปราสาท หรือรูปเคารพที่ปรากฏพระองค์คู่กับพระอุมานั่งอยู่บนหลังโคนนที หรือนั่งอยู่บนแท่นฐานเป็นชั้นแสดงถึงเขาไกรลาส ที่เรียกว่า “อุมามเหศวร”

อุมามเหศวร

ทับหลังรูปอุมามเหศวร

เป็นที่ทราบกันดีว่านิยายใหญ่ทั้งสองนี้ล้วนแต่งคัมภีร์ปุราณะ(Myth)เป็นตำนานเทพปกรณัมซึ่งมีเนื้อความที่เรียกได้ว่า “ขม” ฝ่ายตรงข้ามอยู่ในที่ และยกย่องให้เทพเจ้าสูงสุดของตนมีฤทธาานุภาพเหนือเทพองค์อื่นๆ เป็นทั้งผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลายในองค์เดียวกัน การนำเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ของทั้งสองนิยายมารวมกันในนาม “หริหระ” จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความประนีประนอม แสดงเอกภาพความเป็นหนึ่งเดียว (Oneness) ของพระวิษณุและพระศิวะ จนมีคำกล่าวที่ว่าพระวิษณุคือหัวใจของพระศิวะ และพระศิวะคือหัวใจของพระวิษณุ³¹ พระเป็นเจ้าทั้งสองยังมีพระนามที่ใช้ร่วมกันปรากฏใน Vishnu Sahasranama และ Shiva Sahasranama³²

ตามทฤษฎีสัญญาวิทยาการนำพระวิษณุและพระศิวะมารวมกันคนละครึ่งในร่างเดียวกัน เมื่อเราจ้องมองไปที่รูปเคารพ แล้วถามว่าเราเห็นอะไร ถ้า “หริหระ” เป็นตัวหมาย (Signifier) หรือเป็นตัวแทนของสิ่งที่เป็นความจริงและมีตัวตนอยู่จริงในโลก เช่นนั้นแล้วตัวหมายถึง (Signified) คืออะไร การอธิบายว่านี่คือสิ่งเดียวกันและเหมือนกัน (The One and The Same) แบ่งแยกไม่ได้ เพื่อหวังผลให้นำไปสู่การประนีประนอมกันระหว่างไสวณิกายและไวษณพนิกายให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติคงไม่เพียงพอ

สิ่งที่ข้าพเจ้ามองเห็นและกำลังจะถอดรหัสด้วยทฤษฎีสัญญาวิทยาก็คือ เห็นบุคคลที่มีสองบุคลิก หรือสองคุณลักษณะอยู่ในตัวคนเดียว เห็นการทำงานของสมองซีกซ้ายและสมองซีกขวา ถ้าสมองซีกซ้ายคือพระวิษณุ และสมองซีกขวาคือพระศิวะ (ตรงตามรูปเคารพที่สร้างขึ้นมาให้พระวิษณุอยู่ทางด้านซ้ายและพระศิวะอยู่ทางด้านขวา) คงไม่มีใครจะกล่าวด้วยถ้อยคำอันโง่เขลาว่า “สมองซีกขวาคือใหญ่กว่าสมองซีกซ้าย หรือสมองซีกซ้ายเป็นใหญ่กว่าสมองซีกขวา” เพราะสมองทั้งสองซีกควบคุมระบบการทำงานของร่างกายต่างกัน ในความเป็นจริงนั้นคนเรามีความถนัดไม่เหมือนกันมาตั้งแต่กำเนิด บ้างก็ถนัดมือซ้าย บ้างก็ถนัดมือขวาดังนั้นจึงอยู่ที่ว่าจิตของผู้ใดเข้าถึงสถานะแห่งเทวะที่ตรงต่อจิตของตนมากกว่ากัน แต่นั่นก็ได้ปฏิเสธอีกสิ่งหนึ่งที่มีคุณค่าอยู่ในตนเองเช่นเดียวกัน ในอุปนิษัตมีมหาวากยะ (คำพูดอันยิ่งใหญ่) ว่า “ตตตวม อสิ” (Tat Tvam Asi) หมายถึง ท่านคือสิ่งนั้นไม่มีสิ่งใดสูงกว่าบุคคล เน้นจริยธรรมเกี่ยวกับความสมบูรณ์ (Absolute) ของปัจเจกบุคคล แต่นำอำนาจจากภายนอกมาเป็นสรณะยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น แต่ผู้ที่กระทำหรือผู้ปฏิบัติ นั้น คือตัวเราเอง³³ ดังนั้นเมื่ออาตมมันคือพรหมัน จิตที่บริสุทธิ์มี

³¹ วิกิพีเดีย.Hari.เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก <https://en.wikipedia.org/wiki/Hari>

³² หมายถึงในหนึ่งพันชื่อของพระวิษณุ กับหนึ่งพันชื่อของพระศิวะมีพระนามที่เหมือนกันหลายชื่อ แสดงถึงคุณลักษณะ และหน้าที่ในด้านต่างๆที่แผ่ซ่านไปทั่วจักรวาลของพรหมัน (The Absolute) เช่น สวยาม์ภู ประภู มเหศวร ปรมศวร มหาเทวะ ภว ภควาน ประชาบดี มาธวะ โยคะ วุยาส เป็นต้น

³³ ดร.จันทรีชนันท์สิงห์หัตถ์ เนตรนิมิต . วิชาปรัชญาอินเดียหน่วยที่ 2 แนวคิดอุปนิษัต 4เข้าถึงเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2560 เข้าถึงได้จาก<https://www.youtube.com/watch?v=1KrZIJNRnk>,<https://www.youtube.com/watch?v=6KWmoCBdsXQ>

ธรรมชาติเดียวกับพระเจ้า **อุปนิษatkำลังบอกว่ามีพระเจ้าอยู่ในตัวของเราเอง คืออาตมัน** (ต่างจากพระเจ้าในกลุ่มเซมิติก คือ พวกคริสต์ อิสลาม และยูดาย ที่พระเจ้าเป็นความจริงสูงสุดที่อยู่นอกตัวเรา) ด้วยเหตุนี้ผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูจึงเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนเป็นพระเจ้า หน้าที่ของมนุษย์คือค้นหาอาตมันอันเป็นจิตบริสุทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้าในตัวเราให้พบ และพัฒนาสิ่งที่เรียกว่า “เทวะภาวะ” ให้เกิดขึ้นเป็นคุณสมบัติประจำกาย คุณธรรมดังกล่าวคือ การรู้จักให้อภัย ความเป็นผู้มีใจใสสะอาด ความเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในปัญญาและสมาธิ ความเป็นผู้รู้จักเจือจานแก่เพื่อนร่วมโลก ความเป็นผู้รู้จักบังคับอารมณ์และรู้จักควบคุมประสาทสัมผัส การประกอบบุญกรรม การสวดมนต์ การบำเพ็ญตบะธรรม ความซื่อสัตย์ อหิงสธรรม ความเป็นผู้รู้จักจักรวาล ความเป็นผู้รู้จักกระทำความโกรธ การเสียสละเพื่อผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ความเป็นผู้มีใจสงบเยือกเย็น ความเป็นผู้งดเว้นจากการสร้างความริ้วรานแตกแยกแก่คนอื่น ความเป็นผู้มีเมตตาในสัตว์ทั้งปวงเสมอกันหมดสิ้น ความสุภาพอ่อนโยน ความละเอียดต่อการกระทำ ความซื่อสัตย์ ความเป็นคนเสมอต้นเสมอปลายไม่กลับกลอกตลบตะแลง ความอดทน ความไม่ริษยาผู้ที่ได้ดีกว่าตัว และความถ่อมตน³⁴ เทวะภาวะย่อมชักนำบุคคลไปสู่ความหลุดพ้น และเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า อุปนิษทบอกว่า การเป็นหนึ่งเดียวกับเจ้านั้นมิได้เป็นเมื่อเราตายไปแล้ว แต่เป็นได้แม้ตอนยังมีลมหายใจอยู่ เราสามารถเป็นร่างอวตารของเทพเจ้าได้ด้วยตัวเราเองด้วยญาณ การบำเพ็ญตบะฝึกฝนจิต “เหมือนหยดน้ำฝนเมื่อตกลงไปในแม่น้ำ มันได้กลายเป็นแม่น้ำด้วยตัวของมันเอง” หยดน้ำฝนคือตัวเรา แม่น้ำคือพระเจ้า พระกฤษณะพูดกับอรชุนว่า “จงน้อมใจมาที่เรา จงภักดีต่อเรา จงบูชาเรา เมื่อท่านรับเอาเราเป็นที่พึ่งสูงสุดในชีวิตแล้ว ท่านจักได้เข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับเรา.....ท่านจงมั่นใจในเราเถิด จงมอบความภักดีของท่านให้แก่เรา แล้วท่านจะข้ามพ้นจากห้วงสังสารวัฏ และ **ชีวาตมัน**ของท่านจักผสมรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับเรา”³⁵ **ชีวาตมัน คืออาตมันที่อยู่ในชีวิตเรา หรืออาตมันที่ถูกขังอยู่ในร่างกายของเราที่ยังมีชีวิตอยู่**พระกฤษณะกำลังบอกแก่อรชุนว่า “จงเป็นร่างอวตารของเทพด้วยตัวของเจ้าเอง และทำหน้าที่ของเจ้าตามคำบัญชาแห่งองค์พระผู้เป็นเจ้า” อรชุนเป็นสัญลักษณ์แทนมนุษย์ และนี่คือแก่นคำสอนที่มีอยู่ในคัมภีร์อุปนิษทพระเจ้ามิใช่สิ่งที่มนุษย์จะมานั่งไขว่คว้า เพื่อขอสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่พระเจ้าอยู่ในตัวของเราเอง เมื่อเราทำหน้าที่ของเราอย่างเต็มกำลังด้วยสติปัญญา ความรู้ ความเพียร ความอดทน และความอดทน พระเจ้าจะเป็นผู้ประทานความสำเร็จให้ในสิ่งที่เราปรารถนา

พระหริหะก็คือพระอิศวรสองคุณลักษณะที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ซึ่งเป็นได้ทั้งผู้สร้าง ผู้ปกป้องคุ้มครองรักษา และผู้ทำลายล้างโลกใบนี้ นี่คือการกระทำในรูปเคารพที่ประติมานวิทยาามองไม่เห็น พระเจ้ากำลังตรัสว่า “ข้าคือเจ้า และเจ้าก็คือข้า เจ้าเป็นทั้ง พรหม วิษณุและศิวะ เจ้าคือพรหมัน”

พระเป็นเจ้าปรากฏเบื้องหน้าเราเพื่อชี้นำทางให้ชีวิต ปรากฏเบื้องหลังเราเพื่อป้องกันภัยอันตราย ทรงมองดูเราจะเบื้องบนเพื่อคุ้มครองดูแลรักษา และอยู่ภายในตัวเราเพื่อสถิตอยู่กับเรา พระองค์คือปรมาตมสัจจะของสัจจะทั้งปวง ขอบุทธิธรรมจงบังเกิดแก่ข้าและนำพาข้าสู่บรมสถานของพระองค์ด้วยภักดี ด้วยญาณ ขอให้ข้าพบโมกษธรรม พันเหนือสังสารวัฏ ขอให้ข้าสถิตอยู่ ณ บรมสถานแห่งพรหมันชั่วนิรันดร์

โอม ศานติ ศานติ ศานติ หริ โอม

หริหะ

³⁴ สมภาร พรหมทา. **ศรัทธาทศกวีตติตา**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก

<http://storydhamma.blogspot.com/2015/01/1.html#/2015/01/1.html>

³⁵ เรื่องเดิม

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค. ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2541

ชญาณีน นัยสินธุ์. คติความเชื่อเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าในศาสนาฮินดู : กรณีศึกษามโนทัศน์ “พรหม/พรหมัน” ในคัมภีร์ภควัทคีตา. การสัมมนาวิชาการ “วิจัย วิจัย ชีวประวัติการ ระหว่างวันที่ 22-23 สิงหาคม 2559 ณ หอวิชาฐานุสรณ์ สำนักหอสมุดแห่งชาติ.2559

นงคราญ สุขสม. คุยเฟื่องเรื่องลึกลับ. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (ม.ค. - มี.ค. 46). 2546

ผาสุขอินทราวุธ. พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2543

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์. พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2545

ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

เกียรติขจร ชัยเกียรติ. ภควัทคีตา.(ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2559 เข้าถึงได้จาก

http://www.jayadhira.org/2010/09/blog-post_7736.html

จันทร์ชนันท์สิงห์หัตถ์ เนตรนิมิต,ดร. วิชาปรัชญาอินเดียหน่วยที่ 1 ตอนที่ 6-7(ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2560 เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=MDrfMH-hzY0>

..... วิชาปรัชญาอินเดียหน่วยที่ 2 แนวคิดอุปนิษัท 3-4(ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2560 เข้าถึงได้จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=1KrZIJNjRnk>, และ <https://www.youtube.com/watch?v=6KWmoCBdsXQ>

..... วิชาปรัชญาอินเดียหน่วยที่ 4 ปรัชญาสายอาสติกะ 6 สำนัก ตอนที่ 2(ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2560 เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=yprXj92X60E>

วิกิพีเดีย . Ardhanarishvara. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ardhanarishvara>

..... . The Indus Valley Civilization. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก

https://en.wikipedia.org/wiki/Indus_Valley_Civilisation.

..... . Lingodbhava.(ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก <https://en.wikipedia.org/wiki/Lingodbhava>

..... . Hari. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก <https://en.wikipedia.org/wiki/Hari>

..... . Shiva Saharanama. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก

https://en.wikipedia.org/wiki/Shiva_Sahasranama

สมภาร พรหมทา. ศรีมัทภควัทคีตา. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก

<http://storydharma.blogspot.com/2015/01/1.html#l/2015/01/1.html>

Encyclopaedia Britannica. Trimurti. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน . เข้าถึงได้จาก

<https://www.britannica.com/topic/trimurti-Hinduism>

Sri Vishnu Sahasranamam. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2560 เข้าถึงได้จาก

http://www.hinduassociationhk.com/Mantras_VishnuSahasranama.Pdf

youtube. The History of Hindu India, Part One: From Ancient Times. (ออนไลน์) เข้าถึงวันที่ 1 มิถุนายน 2560. เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=dBZRTzXARWM>.

การศึกษารูปแบบมรดกโลก : องค์ประกอบสถาปัตยกรรมสุโขทัย

นางสาวเบญจวรรณ จันทราช ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง

ในพื้นที่เมืองโบราณสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ซึ่งเป็นเมืองมรดกโลกตามประกาศขององค์การยูเนสโก(UNESCO) พบโบราณวัตถุประเภทหนึ่งที่น่าสนใจจำนวนมาก ได้แก่ มรดกโลก ซึ่งเป็นเครื่องประกอบในงานสถาปัตยกรรมในอดีต จากการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ พบกระจายตัวมากที่สุดในพื้นที่เมืองโบราณสุโขทัย ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย รองลงมาคือพื้นที่เมืองโบราณศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร โดยล่าสุดพบจากการขุดค้นเตาทุเรียงเมืองเก่า ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย โครงการขุดค้นเตาทุเรียงเมืองเก่าของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ใน พ.ศ.ปี ๒๕๕๘

การศึกษาเกี่ยวกับตำนานในทางประติมานวิทยา

มกร (Makara)เป็นคำในภาษาสันสกฤต อ่านว่า มะ-กะ-ระ หรือ มะ-กอน มกร เป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อตั้งแต่สมัยโบราณ โดยสันนิษฐานว่าเป็นคติที่เกิดขึ้นในอินเดียประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓-๖ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชทำเป็นรูปช้างน้ำหรือสัตว์ที่มีส่วนหัวเป็นช้าง ส่วนลำตัวและหางแบบปลา หรือเป็นมกรที่มีท่อนหัวเป็นรูปจระเข้ประดับที่โบราณสถานการุณยสถาน และพุทธคยานักวิชาการบางท่านได้กล่าวว่า “มกร” เปรียบเสมือน “สัตว์ประหลาดในจินตนาการ” (A fanciful chimera) บ้างเชื่อว่าเป็น “เทพแห่งท้องทะเล” เนื่องจากมีลักษณะของสัตว์หลายชนิดมาผสมกัน อาทิ มีลำตัวและหางเหมือนปลา มีปากเหมือนจระเข้ มีวงเหมือนกับช้าง ซึ่งในเวลาต่อมาได้เพิ่มเติมลักษณะของสัตว์หลายชนิดมากขึ้น เช่น สิงโต นาค มังกร ช้าง จระเข้ แพะ ปลา และกวาง แต่ก็ล้วนเป็นสัตว์ที่มีความหมายในทางมงคลทั้งสิ้น

ตามความเชื่อทางศาสนาฮินดู มกรเป็นสัญลักษณ์ของน้ำซึ่งเป็นปัจจัยของสิ่งมีชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏเป็นพาหนะของพระวรุณ (Varuna) เทพผู้ควบคุมฝนและน้ำ เป็นตราประจำองค์กรมเทพ เทพแห่งความอุดมสมบูรณ์และเป็นต้นกำเนิดของสิ่งต่างๆ และปรากฏว่าเป็นพาหนะของแม่คงคา (Ganga goddess)ในเวลาต่อมาแพร่หลายในศิลปะอินเดียได้ ศิลปะลังกา ศิลปะชวา โบราณในอินโดนีเซีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้มีรูปแบบตามลักษณะของศิลปกรรมพื้นถิ่นและเอกลักษณ์แตกต่างกันไปนอกจากนี้ยังปรากฏคู่กับลายวนัสนปติ หรือลายหน้ากาล (Kala) หรือกักรัตนัม จึงนิยมเรียกลายหน้ากาล-มกร (kala-makara) มักพบบนส่วนโค้งบริเวณทางเข้าหรือทางเข้าสู่ศาสนสถานทั้งพุทธและฮินดูตลอดทั่วทวีปเอเชีย

ประติมากรรมมกรในศิลปะลังกา เริ่มตั้งแต่สมัยอนุราชปุระ เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับอินเดียตั้งแต่เริ่มการสืบศาสนาพุทธ เช่นเดียวกับศิลปะชวาในประเทศอินโดนีเซีย ศิลปะขอม ในประเทศกัมพูชา และศิลปะพุกาม ในประเทศพม่า เป็นต้น โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมขอม พม่า และลังกานั้นส่งอิทธิพลทางด้านรูปแบบแก่สถาปัตยกรรมและศิลปะสมัยสุโขทัย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ เหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์ทางความเชื่อเกี่ยวกับน้ำและความอุดมสมบูรณ์ หรือคุ้มครองศาสนสถาน ดังปรากฏการใช้ประดับตกแต่งกรอบซุ้มหน้าบัน ปลายกรอบหน้าบันของหลังคา ประกอบกับการเข้ามาของอิทธิพลศิลปะจีน โดยเฉพาะการผลิตเครื่องเคลือบดินเผา ทำให้การแสดงออกทางรูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัยมีเครื่องประดับตกแต่งที่ทำจากเครื่องสังคโลกมากขึ้นมีหลักฐานเป็นโบราณวัตถุ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง ได้แก่ ปั้นลมครอบหัวแป บราลี รวมถึงกระเบื้องมุงหลังคา ทางหงส์สังคโลกที่ทำเป็นเศียรนาค ทางหงส์แบบมกร ซึ่งมีนักวิชาการบางท่านมักเรียกหัวมังกร เนื่องจากมีการคาบแก้วและมีขาค่ายมังกรจีน นอกจากนี้ยังพบในส่วนประดับตกแต่งราวบันได แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่พบหลักฐานที่ติดอยู่กับโบราณสถาน ด้วยเมืองสุโขทัยถูกทิ้งร้างมานาน

คตินิยมในการสร้างมกรพบหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในประเทศไทยพบจากการเก็บรวบรวม สรรวจ ขุดค้น ทางโบราณคดีของกรมศิลปากร พบโบราณวัตถุประติมากรรมมกรหลายยุคสมัย โดยศึกษาได้จากวิวัฒนาการทางรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรม ประติมากรรมที่พบในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรี เชียงแสนหรือล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ในรูปแบบที่มีความแตกต่างกันไปแต่ละท้องถิ่นและมีการผสมผสาน สร้างสรรค์ขึ้นตามฝีมือช่างแต่ละสมัย ปัจจุบันเราสามารถศึกษาได้จากแหล่งโบราณสถาน และพิพิธภัณฑสถานต่างๆ ที่อนุรักษ์และเก็บรักษาประติมากรรมเหล่านี้ไว้เช่น การประดับลวดลายมกรที่เก่าแก่ของประเทศไทยพบที่โบราณสถานสระแก้ว เมืองโบราณ

ศรีมโหสถ เป็นบ่อน้ำกรุศิลาแลงที่มีภาพสัตว์ปรากฏบนผนัง ได้แก่ ช้าง สิงห์ มกร มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ และอีกชั้นที่สำคัญคือ หน้าบันหรือหน้าจั่วรูปมกร พบที่วัดทองทั่ว จ.จันทบุรีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครชั้นส่วนสถาปัตยกรรมในศิลปะลพบุรี ปราสาทขอม และปราสาทที่เลียนแบบศิลปะเขมร พบโบราณวัตถุที่สลักเป็นรูปมกรจำนวนมากที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย ในส่วนของปลายซุ้มหน้าบัน ทับหลัง ท่อรางน้ำสลักจากหิน ในศิลปะล้านนามักพบเป็นตัวมอม ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย ยังพบเป็นรูปมกรคายนาคนพูนปั้น ได้จากวัดเจดีย์หลวง ศิลปะสุโขทัยพบมากในรูปแบบของงานปูนปั้นประดับโบราณสถาน และงานสังคโลก ในศิลปะอยุธยาพบโบราณวัตถุประเภทมกรดินเผาพบจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อยและวัดพระปรารักษ์ จังหวัดสิงห์บุรี

จากมกรปูนปั้น...สู่งานสังคโลก

คติการประดับตกแต่งซุ้มศาสนสถานของสุโขทัยปรากฏรูปแบบของซุ้มโค้งที่ประดับลายปูนปั้นนั้นมีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น **วัดพระพายหลวง**เมืองเก่าสุโขทัย ปรากฏสิ่งก่อสร้างทางศาสนาเป็นปราสาทสามองค์ ปัจจุบันเหลือสมบูรณ์เพียง ๑ องค์ มีลักษณะสถาปัตยกรรมเขมร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ศิลปะเขมร และเป็นศาสนาในลัทธิพราหมณ์ ก่อด้วยศิลาแลง และมีปูนปั้นประดับทั้งองค์ ปัจจุบันเป็นที่น่าเสียดายว่า ปราสาทประธานและปราสาทด้านทิศใต้ได้พังทลายลงแล้ว เหลือเพียงแต่องค์ด้านทิศเหนือ ซึ่งงามสมส่วนด้วยสัดส่วนและการประดับปูนปั้นทั้งดงามในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก พบปูนปั้นรูปมกรคายนาคนจากการขุดแต่งวัดพระพายหลวงซึ่งมีความงดงามมากขึ้นหนึ่ง พบร่องรอยส่วนพื้นล่างของมกรที่คล้ายพื้นจระเข้ เช่นเดียวกับที่วัดมหาธาตุสุโขทัยยังปรากฏปูนปั้นประดับซุ้มโค้งเหนือภาพปูนปั้นพุทธประวัติศิลปะสุโขทัยที่มีอิทธิพลการสร้างมกรจากศิลปะเขมรอยู่ **ส่วนที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว** เมืองศรีสัชนาลัย มีปูนปั้นรูปมกรคายนาคนทั้งดงามนำศึกษาจัดแสดงและเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ เมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย (เมืองสวรรคโลก)มีการผลิตสังคโลกสุโขทัย ซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นสินค้าส่งออกสำคัญถึงสมัยอยุธยา ทั้งภาชนะรูปแบบต่างๆ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และเครื่องประกอบสถาปัตยกรรม อันได้แก่ ซ่อฟ้า ป้านลม บราลี หางหงส์ กระเบื้องดินเผา กระเบื้องครอบแป้นหั่วเสาเพื่อใช้ประดับอาคารต่างๆ ในเมืองจำนวนมาก สังคโลกที่ใช้ประดับสถาปัตยกรรม พบกระจายทั่วไปในเขตพื้นที่ จ.สุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก โดยพบมากที่สุดบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย จากการเปรียบเทียบเนื้อดินและเทคนิคการตกแต่ง สันนิษฐานว่าแหล่งผลิตน่าจะมาจากแหล่งเตาเมืองเก่าสุโขทัย อ.เมืองฯ จ.สุโขทัย และแหล่งเตาบ้านป่ายาง อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย ดังปรากฏข้อความในพระราชนิพนธ์ *“เที่ยวเมืองพระร่วง”*ว่าพบบราลีและศิระขมกรจากแหล่งเตาแห่งนี้ การขุดแต่งโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร **พบมกรคายนาคนทำจากสังคโลก**ที่ทำเลียนแบบงานปูนปั้นเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการใช้วัสดุแต่ยังคงปรากฏเค้าโครงที่สืบเนื่องจากงานปูนปั้นอยู่

ปูนปั้นรูปมกรคายนาคนจากวัดพระพายหลวง พุทธศตวรรษที่ ๑๙
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก

มกรคายนาค ปูนปั้นประดับวัดเจติยเจ็ดแถวเมืองโบราณศรีชลาลัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙
ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวันายก(ซ้ายจัดแสดง ขวาเก็บในห้องคลัง)

รูปแบบของมกรคายนาคสามเศียร สังกะโลก สังเกตเห็นลักษณะของข้างผสมจะเขี้ยวชัดเจน
พบที่วัดตึก เมืองเก่าสุโขทัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวันายก

รูปแบบของมกรคายนาคสามเศียร ส่วนเศียรมีกระบังหน้า มีวงและเขา สวมเครื่องประดับทั้งส่วนแผงคอ ลำตัวเขียนลาย
ประดับทั้งสามเศียรด้วยสีน้ำตาลได้เคลือบสีขาว เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง

ลักษณะโดยทั่วไปของมกรสังคโลก

จากลักษณะของมกรสังคโลกซึ่งเป็นเครื่องตกแต่งสถาปัตยกรรมในศิลปะสุโขทัย กำหนดอายุระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ โดยทั่วไปมีลักษณะที่เหมือนกันคือหน้าตาคลายานาค มีหงอน งวง มีเขา เขี้ยว เห็นฟัน
ชัดเจน และเครายาว บางชิ้นมีก้อนกลมๆอยู่ในปากซึ่งคล้ายกับมังกรของจีน (หากแต่มนักรนั้นมีงวง ต่างจาก
มังกรของจีน) มีขาหน้าสองขา ลำตัวเป็นเกล็ด ส่วนใหญ่จะทำเป็นลำตัวทอดยาวอยู่บนฐานปลายมน ด้านล่าง
เจาะเป็นรูกลม ภายในลำตัวกลวง ส่วนงวง ครีบ และมีหู ส่วนใหญ่จะขำรดทั้งงวง ครีบหลังและหู เป็นที่น่า
สังเกตว่ารูปแบบของมกรสังคโลกมีส่วนผสมของมกรในศิลปะเขมรและมังกรของศิลปะจีนปรากฏ ซึ่งในเวลา
ต่อมาได้เพิ่มเติมลักษณะของสัตว์หลายชนิดมากขึ้น เช่น สิงโต นาค มังกร ช้าง จระเข้ แพะ ปลา และกวาง
แต่ก็ล้วนเป็นสัตว์ที่มีความหมายในทางมงคลทั้งสิ้นลักษณะเด่นที่สำคัญของมกรสังคโลกสุโขทัย มีความเป็น
ลักษณะเฉพาะตัวของเครื่องบนหลังคาอุโบสถและวิหารสมัยสุโขทัย มกรส่วนมากจะมีเขา มีขาหน้า ๒ ขา และ
คาบแก้วด้วย ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน

เทคนิคการปั้นมกรและการตกแต่งลวดลายประดับ

๑. ปั้นลำตัว แยกจากส่วนหัว ส่วนมากขึ้นรูปด้วยมือ ตกแต่งด้วยการปั้นแปะเพิ่ม ขูดขีดทำให้เกิดร่อง
หรือลวดลายจากการศึกษารูปแบบสังเกตว่าส่วนหัวค่อนข้างหนาและหนักมาก ส่วนลำตัวและช่วงล่างจะไม่มี
ความหนาเท่า และเป็นส่วนที่ค่อนข้างกลวง มีรูเจาะไว้ เข้าใจว่าใช้เป็นส่วนยึดติดกับโครงสร้างอื่นๆ

๒. การเคลือบ นิยมเคลือบด้วยน้ำเคลือบสีขาวนวล

๓. การเขียนลวดลายต่างๆ เช่น ตาสร้อยคอ เครา ครีบ เขี้ยว เกล็ดที่ลำตัว ขา กรงเล็บ นิยมใช้สี
น้ำตาลหรือสีดำ มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ลายที่พบมาก ได้แก่ ลายหยู่อี สัญลักษณ์แห่งสิริมงคล

๓. ปั้นลำตัวกลางสำหรับต่อกับส่วนอื่นๆสังเกตด้านหลังจะเป็นโพรง

มกรสังคโลก ปรางค์ลูกแก้วกลมขนาดใหญ่ในปาก
จัดแสดงที่ศูนย์ศึกษาและอนุรักษ์เตาสังคโลก ศรีสัชนาลัยอ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย

มกรสังคโลก ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก
ได้รับมอบจากพระสวรรคตวรนายก อดีตเจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย

มกร ดินเผาเคลือบ พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ เขียนลายสีดำบนน้ำดินสีขาวแล้วเคลือบใส ได้จากการ
ขุดแต่งวัดช้างชัย อ.เมืองฯ จ.กำแพงเพชร จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

มกรสังคโลก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง

สืบสานงานศิลป์ เสน่ห์มกรสุโขทัย

ในปัจจุบันวัดตระพังทองยังคงอนุรักษ์การสร้างมกรบนหลังคาพระอุโบสถอยู่ และตัวอย่างที่ดีสำหรับ
ศึกษาคือหอพระพุทธสิริมารวิชัย ภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งออกแบบตามแนวอนุรักษ์และฟื้นฟู
ตามแบบวิหารสมัยก่อน ถึงแม้ว่าความนิยมการสร้างมกรสังคโลกนั้นจะหมดไปตามยุคสมัย แต่ด้วยวัสดุที่ใช้ใน
การสร้างที่ยังคงทนมาถึงปัจจุบันทำให้เราได้ศึกษามาสืบจนถึงวันนี้ก็เนื่องด้วยเครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต
และวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงผู้คนและเป็นตัวแทนของอดีตในสมัยนั้นที่ยังคงปรากฏอยู่

เครื่องบนหลังคาอุโบสถวัดตระพังทอง ต.เมืองเก่า อ.เมืองสุโขทัย จ.สุโขทัย
ตกแต่งซ่อมแซมเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๘ (ภาพถ่าย ณ วันที่ ๑๐ ก.ย.๕๘)

หอพระพุทธสิริมารวิชัย ก่อสร้างแล้วเสร็จในปี ๒๕๔๒
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด
ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแนวคิดในการออกแบบโดยพลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่นกำหนดให้
สร้างเป็นอาคารตามรูปแบบวิหารสมัยสุโขทัยตกแต่งส่วนบันไดและเครื่องบนหลังคาด้วยสังคโลก
(ภาพถ่าย ณ วันที่ ๑๐ ก.ย.๕๘)

บรรณานุกรม

ศิลปากร, กรม. ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ : บ.อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘.

“-----”นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสังขาลย์ กำแพงเพชร. สุโขทัย : โรงพิมพ์วิทย์ยา, ๒๕๕๓.

“-----” โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย รายงานการวิจัยมรดกโลกที่โบราณสถานวัดร้าง

AT.A.2 ปิงปิงประมาณ ๒๕๒๕. (เอกสารเย็บเล่ม)

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมอักษร ก-ฮ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.

สัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดตระพังทอง ๑๓ ก.ย. ๒๕๕๘

สุจิตร์เนื่องในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิด หอ

พระพุทธสิริมารวิชัย วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๖

ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุโขทัย

Makara (Hindu mythology) From Wikipedia, the free encyclopedia

Carol Stratton and Miriam McNair Scott. **The Art of Sukhothai Thailand's golden age From the Mid-Thirteenth to the Mid-Fifteenth Centuries.** Kuala Lumpur : Oxford university press, 1981.

A.B. Griswold. **Towards A History of Sukhodaya Art.** Published by the fine arts department in commemoration of the opening of the new galleries and installations of The National Museum, Bangkok by their Majesties the King and Queen May 25, 1967.

“เฉลิมบรมนาถบพิตร ๘ สถิตในหทัยราษฎร์” ในผลงาน

อาจารย์เสรี หวังในธรรม กับกรมดนตรีสากล

นางสาวชนินทรวิดี ชมพูทิพย์ ครูวิทยากรพิเศษ

พุทธศักราช ๒๕๔๙ ซึ่งเป็นปีแห่งการเฉลิมฉลองมหามงคลวโรกาสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี กรมศิลปากรได้จัดทำซีดีเพลงชุด “สถิตในหทัยราษฎร์” (Portrait of Siam IV) ภายใต้โครงการศึกษา ค้นคว้าและวิจัยของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านของกรมศิลปากร เพื่ออนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งบทเพลงดังกล่าว เป็นผลงานการประพันธ์ของ อาจารย์

เสรี หวังในธรรม และเรียบเรียงเสียงประสานขึ้นสำหรับบรรเลงด้วยวงดุริยางค์สากล โดยศิลปินและผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรี กรมศิลปากร เป็นบทเพลงเฉลิมพระเกียรติที่แสดงถึงความจงรักภักดี และความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่า อาทิ เพลงสถิตในหทัยราษฎร์ รอยเบื้องยุคลบาท นาถมาตา มหาวชิราลงกรณ์ สมเด็จพระปิยชาติ ฯลฯ ซีดีเพลงชุดดังกล่าว ได้เผยแพร่ไปยังส่วนราชการ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนสถานศึกษาต่างๆ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายโครงการของสำนักการสังคีต โดยได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องตลอดมา บทเพลงต่างๆ

เหล่านี้ได้ถูกนำไปใช้ในวาระสำคัญ ๆ เช่น งานเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ งานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นต้น เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชาติ มีความตระหนักและซาบซึ้งในงานศิลปวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สืบทอดกันมา

อาจารย์เสรี หวังในธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคีตศิลป์

และศิลปินแห่งชาติ ท่านเป็นศิลปินที่มีความเชี่ยวชาญทั้งด้านการแสดง การประพันธ์บท ออกแบบรายการแสดง และเป็นนักประพันธ์เพลงที่ได้แต่งเนื้อร้องและทำนองเพลงต่างๆ ทั้งเพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล เพลงลูกทุ่ง เพลงประจำจังหวัด และเพลงสถาบัน เพลงประกอบภาพยนตร์ รวมทั้งเพลงเทิดพระเกียรติต่าง ๆ ไว้มากมายหลายบทเพลง โดยส่วนใหญ่ท่านไม่ประสงค์จะออกนาม แต่เพลงที่แต่งโดยใช้ชื่อของท่านเองที่ปรากฏเป็นทางการเพลงแรก คือ เพลงมาร์ชโรงเรียนนายอำเภอ ซึ่งชนะการประกวดและได้รับรางวัลจากการประกวด ประกวดมหาดไทย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ นอกจากนั้นส่วนใหญ่เป็นเพลงที่ประพันธ์ขึ้นในนามกรมศิลปากร เพื่อเทิดพระเกียรติในงานมงคลวโรกาสต่างๆ อาทิ เพลงรอยเบื้องยุคลบาท สมเด็จพระมิ่งมหีสถิตในหทัยราษฎร์ นาถมาตา มหาวชิราลงกรณ์ สมเด็จพระ ปิยชาติ บรมราชชนนีศรีนครินทร์ กล่อมขวัญหรือ กล่อมพระขวัญ และสมเด็จพระศรีนครินทร์ นับว่าท่านเป็นผู้ที่มีคุณูปการแก่กรมศิลปากรในด้านเพลงสากลอย่างยิ่ง บทเพลงที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นผลงานการประพันธ์ทั้งเนื้อร้องและทำนองเพลงโดย อาจารย์เสรี หวังในธรรม

สถิตในหทัยราษฎร์

เพลงเทิดพระเกียรติเพลงหนึ่งที่บันทึกในซีดีเพลงชุด “สถิตในหทัยราษฎร์” เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร โดย ครูสุริยัน งามสุต

พุทธศักราช ๒๕๕๔ ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้จัดนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติและการแสดง ชุด “สถิตในหทัยราษฎร์” เพื่อ

ถวายความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ จัดให้มีการบรรเลงวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร ประกอบการแสดงจินตลีลาเพลงสฤติในหทัยราษฎร์ ซึ่งแสดงโดยนักศึกษาศาสนาบัณฑิตพัฒนศิลป์ รอยเบื้องยุคลบาท

เพลงรอยเบื้องยุคลบาท เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ครั้งนั้นได้แต่งให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก เพื่อขับร้องถวายพระพร เนื่องในมหามงคลวโรกาส เฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๕ เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากลโดย ครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์

เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ กรมศิลปากรร่วมกับกรุงเทพมหานครได้จัดการแสดงเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันฉัตรมงคล ชุด “ฉัตรแก้วร่วมเกล้า” ณ บริเวณลานศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร อาจารย์เสรี หวังในธรรม เป็นผู้ได้ออกแบบรายการ จัดทำบท และกำกับการแสดงด้วยตนเอง โดยจัดให้ดนตรีสากลบรรเลงเพลงรอยเบื้องยุคลบาท พร้อมกับการฉายสไลด์ภาพพระราชกรณียกิจที่สอดคล้องกับเนื้อเพลง ครั้งนั้น ผู้ขับร้องคืออาจารย์ปกรณ์ พรพิสุทธิ์ และ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ ศิลปินแห่งชาติ

พุทธศักราช ๒๕๕๔ โอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้จัดนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติและการแสดง ชุด “สฤติในหทัยราษฎร์” เพื่อถวายความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีการบรรเลงวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร ประกอบการแสดงจินตลีลาเพลงรอยเบื้องยุคลบาท แสดงโดยนักศึกษาศาสนาบัณฑิตพัฒนศิลป์

นาถมาตา

เพลงนาถมาตา เป็นเพลงที่มีเนื้อหาเทิดทูนพระคุณของแม่ เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากลโดย ครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์ จัดแสดงครั้งแรกในรายการเพื่อผู้มีดนตรีการ วันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ณ โรงละครแห่งชาติ การแสดงบัลเลต์ประกอบเพลงนี้ออกแบบท่าเต้นโดย อาจารย์เต็มเดือน เกษะโกมล

สมเด็จพระมิ่งแม่

กรมศิลปากร ได้มอบให้อาจารย์เสรี หวังในธรรม จัดแต่งขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๒๑ เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากลโดย ครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์ ขับร้องเป็นครั้งแรกในรายการ **สนธยาดุริยางค์ครึ่งพิเศษ** กรมศิลปากรจัดเพื่อเฉลิมฉลองอภิรักษ์ติมหามงคลวโรกาส เฉลิมพระชนมพรรษาในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ โรงละครแห่งชาติ วันศุกร์ที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๒๑ ในการอำนวยการเพลงของ ครูสุริยัน รามสูต

ต่อมาในปีเดียวกัน ได้มีการนำเพลงสมเด็จพระมิ่งแม่มาประกอบการแสดง ชื่อชุด **ระบำสตรีไทย** ประกอบเพลงสมเด็จพระมิ่งแม่ โดยจัดแสดงเนื่องในวันแม่แห่งชาติ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๑ ในรายการศรีสุขนาฏกรรม ผู้ออกแบบท่าเต้นคือ อาจารย์เต็มเดือน เกษะโกมล

นอกจากนี้ กรมศิลปากรร่วมกับโรงเรียนรวมเหล่า จัดการแสดงชุด **ยุทศศิลปะจินตลีลา** ประกอบเพลงสมเด็จพระมิ่งแม่ ซึ่งจัดแสดงครั้งแรกเนื่องในมหามงคลวโรกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๖ ณ สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๕ ของกองทัพบก กรมศิลปากรจัดรูปแบบการแสดงผสมผสานศิลปะ ๒ แบบ คือ นาฏศิลป์สากล และศิลปการต่อสู้ นับเป็นการแสดงที่มีลีลาน่าชม ทั้งความอ่อนหวานและหาญกล้ารวมอยู่ด้วยกัน ออกแบบท่าฝึกซ้อมและกำกับการแสดงโดย อาจารย์ราชมพ พิชิตเวส ฐปนีย์ ไพรีพินาศ พิณทิพย์ โยธาทะเลศรีฐ สุกัตรา บุญหลี่ สุพรรณธรณ พินธุโสภณ

มหาวชิราลงกรณ์

เนื่องในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๕ อาจารย์เสรี หวังในธรรม ประพันธ์เนื้อร้องและทำนองเพลง

“มหาวชิราลงกรณ์” เพื่อเฉลิมพระเกียรติในมงคลวโรกาสพระราชพิธีฯ ดังกล่าว เรียบเรียงเสียงประสาน สำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากลโดย ครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์

สมเด็จพระปิยชาติ

ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีสถาปนา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อาจารย์เสรี หวังในธรรม ประพันธ์เนื้อร้องและทำนองเพลง “สมเด็จพระปิยชาติ” เพื่อเฉลิม พระเกียรติในมงคลวโรกาสพระราชพิธีฯ ดังกล่าว เพลงนี้เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการ บรรเลงวงดุริยางค์สากลโดย ครูสุริยัน รามสูต

นอกจากนี้ยังมี เพลงกล่อมพระขวัญ ที่ประพันธ์ขึ้นเนื่องในวันพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงมีพระประสูติกาล เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ เพลง “บรมราชชนนีศรีนครินทร์” เพื่อเทิดพระเกียรติและถวายพระพร และ “สมเด็จพระศรีนครินทร์” นับเป็นเพลงล่าสุดที่ได้แต่งให้กับกรม ศิลปากร เพื่อเทิดพระเกียรติและถวายพระพร เนื่องในมหามงคลวโรกาสฉลองพระชนม์ ๘๔ พรรษา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีโดยเป็นผู้ประพันธ์ทั้งเนื้อร้องและทำนองเพลงด้วยเช่นกัน และเรียบเรียงเสียง ประสานสำหรับการบรรเลงด้วยวงดุริยางค์สากลโดย ครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์ และได้จัดให้มีการแสดง บัลเลต์ประกอบเพลง ชุด “บรมราชชนนี ศรีนครินทร์” ออกแบบท่าเต้นโดย อาจารย์ฐปณีย์ โพรพิณาศ

อาจารย์เสรี หวังในธรรม บรรเลงระนาดฝรั่ง (Xylophone)

ตราไปถึงพุทธศักราช ๒๕๕๙ เป็นเวลากว่า ๗๐ ปี ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ผู้ทรงมีพระมหา กรุณาธิคุณต่องานศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนพระบรม วงศานุวงศ์ทุกพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในงานศิลปวัฒนธรรมของ ชาติให้มีความเจริญวัฒนาถาวรมาจนถึงปัจจุบัน ภายใต้อำนาจสำคัญ จากแนวคิดของอาจารย์เสรี หวังในธรรม “การดนตรี นาฏศิลป์ ไม่

สิ้นแล้ว เพราะพระทูลกระหม่อมแก้วเอาใจใส่” แม้ว่าครุฑุณียของกรมศิลปากร ท่านนี้จะลาจากโลกนี้ไปแล้ว เป็นเวลาเกือบ ๑๐ ปี แต่ผลงานที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้มากมาย จนเป็นที่ยอมรับในวงการศิลปะอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านนาฏศิลป์ ดนตรีไทยและดนตรีสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานด้านประพันธ์เพลงไทยสากล มีอยู่ จำนวนไม่น้อย และบทเพลงที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติในมงคลวโรกาสสำคัญ ๆ มากมาย ดังที่ได้กล่าว มาแล้วในตอนต้น ล้วนเป็นเพลงที่มีคุณค่ายิ่ง ด้วยการผสมผสานศิลปะการใช้ภาษาและเสียงดนตรีที่สอดคล้อง อย่างลงตัว ดังนั้น เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชาติ มีความตระหนักและซาบซึ้งในงานศิลปวัฒนธรรมที่บรรพ ชนได้สร้างสรรค์ไว้ และร่วมกันสืบสานต่อไป จึงขอยกตัวอย่างบทเพลงไทยสากลที่ท่านประพันธ์ไว้ มีดังนี้

การประพันธ์บทเพลงไทยสากลเพื่อเทิดพระเกียรติ

- เพลงรอยเบื้องยุคลบาท	- เพลงสมเด็จพระมิ่งแม่
- เพลงสถิตในหทัยราษฎร์	- เพลงนาถมาตา
- เพลงมหาวชิราลงกรณ์	- เพลงสมเด็จพระปิยชาติ
- เพลงบรมราชชนนีศรีนครินทร์	- เพลงสมเด็จพระศรีนครินทร์
- เพลงกล่อมพระขวัญ	

การประพันธ์บทเพลงไทยสากลเพื่อปลุกใจรักชาติและเทิดเกียรติวีรชน

- เพลงชาติพลี	- เพลงวิญญาณนาค
- เพลงอย่าร้องไห้	- เพลงเราคือคนไทย

- เพลงอิฐเก่าก่อนเดียว
- เพลงยี่นยง
- เพลงสวัสดี

การประพันธ์บทเพลงไทยสากลประจำจังหวัด สถาบันและหน่วยงานราชการ

- เพลงศิลปากร
- เพลงข้าราชการพลเรือน
- เพลงมาร์ชโรงเรียนนายอำเภอ
- เพลงประจำจังหวัดชุมพร
- เพลงมาร์ชค่ายเสนาณรงค์

การประพันธ์บทเพลงไทยสากลในโอกาสต่างๆ

- เพลงเพื่อผู้มีดนตรีการ
- เพลงรัตนโกสินทร์จินตนา
- เพลง ๗๐๐ ปีลายสือไทย
- เพลงลายลักษณ์อักษรไทย
- เพลงพันธไม้
- เพลงมหาเวสสันดร

การประพันธ์บทเพลงไทยสากลประกอบการแสดง เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับมิตรประเทศในโอกาสต่างๆ

- เพลงมิตรไมตรี เกาหลี - ไทย
- เพลงเกาหลี - ไทย ไมตรี
- เพลงมิตรไมตรี ญี่ปุ่น - ไทย
- เพลงมาเลเซีย - ไทยไมตรี
- เพลง มิตรมั่งใจ ไทย -มาเลเซีย
- ฯลฯ

พุทธศักราช ๒๕๖๐ นี้ กรมศิลปากรร่วมสืบสานผลงานของอาจารย์เสรี หวังในธรรม อันสืบเนื่องมาจากบทเพลงที่ได้เผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ซึ่งยังมีบทเพลงอีกหลายเพลงที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงเวลา

ภาพ การแสดงบัลเลต์ชุดรัตนโกสินทร์จินตนา

สำคัญๆ ของเหตุการณ์ในกรุงรัตนโกสินทร์ รวมถึงเพลงประกอบการแสดงเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับนานาชาติและมิตรประเทศ และเรียบเรียงเสียงประสานขึ้นสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร เช่นกัน

เพลงรัตนโกสินทร์จินตนา

เพลงรัตนโกสินทร์จินตนา เป็นบทเพลงที่ประพันธ์ขึ้นและนำมาใช้แสดง เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองสองร้อยปีกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เรียบเรียงเสียงประสาน

สำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากลโดยครูพิมพ์ปฏิภาณพิงธรรมจิตต์ ประดิษฐ์ลีลาทำนองของระบำบัลเลต์ประกอบการแสดง และควบคุมการฝึกซ้อมโดย อาจารย์เต็มเดือน เกษะโกมล

เพลงอิฐเก่าก่อนเดียว

“การสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อิฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อโยธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย” ความตอนหนึ่งจากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งเย็น ทรงพระราชทานในวันพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๐๔

พุทธศักราช ๒๕๒๙ อาจารย์เสรี หวังในธรรม ได้แต่งบทละครปลูกใจให้รักชาติ เรื่อง "อิฐเก่าก่อนเดียว" จัดแสดงเนื่องในงานศิลปหัตถกรรมที่เวทีใหม่สวนอัมพร ได้รับความสนใจจากประชาชน นิสิตนักศึกษา นักเรียนเข้าชมจำนวนมาก และในมงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ อาจารย์เสรีก็ได้นำบทละครเรื่อง อิฐเก่าก่อนเดียว มาปรับปรุงให้กระชับขึ้นนำออกแสดงทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๕ โดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชทินนดามาตุ ได้ทรงร่วมแสดงด้วย

สำหรับเพลง "อิฐเก่าก้อนเดียว" นี้ เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากล โดย ครูประสาน สุทัศน์ ณ อยุธยา และต่อมานายสถาพร นิยมทอง อดีตนักวิชาการละครและดนตรีเชี่ยวชาญ นำมาเรียบเรียงเสียงประสานใหม่อีกครั้ง

เพลงศิลปการ

อาจารย์เสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ประพันธ์คำร้องและทำนอง เพื่อเป็นเพลงประจำกรมศิลปการ ให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง โดยในเนื้อหาของเพลงกล่าวถึงภารกิจต่างๆ ของหน่วยงานที่อยู่ในสังกัดกรมศิลปการ เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากล โดย ครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์

เพลงอย่าร้องไห้

เพลงนี้อาจารย์เสรี หวังในธรรม ประพันธ์ขึ้นเพื่อนำไปบรรเลงและขับร้อง เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพทหาร ตำรวจ ผู้เสียสละชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่ปกป้องรักษาชาติบ้านเมือง และเรียกวงดนตรีที่บรรเลงในงานนี้ว่า “วง พ.ต.ท.” ซึ่งเป็นการรวมตัวของศิลปิน นักร้อง นักดนตรีจากข้าราชการพลเรือน ตำรวจ และทหาร เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากล โดยครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์

เพลงเราคือคนไทย

เพลงนี้อาจารย์เสรี หวังในธรรม ประพันธ์ขึ้นในจังหวะมาร์ช ซึ่งต้นฉบับเดิมครูณา หวังในธรรม ขับร้องนำหมู่ดาวรุ่งสุนทราภรณ์ และบรรเลงโดยวงดนตรีสุนทราภรณ์ บันทึกเสียงออกเผยแพร่ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อต่อต้านการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ บันทึกแผ่นเสียงตราฉัตร ระบบ Stereo ผลิตโดย บริษัทฉัตรอุตสาหกรรม จำกัด เผยแพร่ไปยังสถานีวิทยุทั่วประเทศ ในโครงการ "ภัยพ่ายน้ำใจไทย" ซึ่งต่อมาครูสุริยัน รามสูต ได้เรียบเรียงเสียงประสานขึ้นใหม่ สำหรับการบรรเลงของวงดุริยางค์สากล กรมศิลปการ

เพลงข้าราชการพลเรือน

อาจารย์เสรี หวังในธรรม ประพันธ์เพลงนี้ไว้ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๓ (วันที่ลงบันทึกท้าย เนื้อร้องเพลงข้าราชการพลเรือน) เนื้อหาเพื่อปลุกจิตสำนึกผู้เป็นข้าราชการพลเรือน พึงระลึกอยู่เสมอ ถึงภาระหน้าที่และความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ โดยมีจุดประสงค์ให้วงดุริยางค์สากล กรมศิลปการ บรรเลงและขับร้อง เนื่องในงาน “วันข้าราชการพลเรือน” เป็นประจำทุกปี เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการบรรเลงวงดุริยางค์สากล โดย ครูพิมพ์ปฏิภาณ พิงธรรมจิตต์

ดังเป็นที่ปรากฏในบทเพลงต่างๆ ของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคีตศิลป์ และศิลปินแห่งชาติ ท่านได้รังสรรค์ถ้อยคำขึ้นอย่างไพเราะ พรรณนาความอย่างน่าประทับใจ สอดคล้องตามพระราชปณิธานและคำสอนของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เพื่อน้อมนำดวงใจของปวงชนชาวไทย ร่วมถวายความจงรักภักดี เถลิงพระเกียรติพระบรมนาถบพิตร พระผู้สถิตในดวงใจประชากรชาวไทย ซึ่งชาวกรมศิลปการควรภาคภูมิใจที่ได้เกิดในใต้ร่มพระบารมีของในหลวงรัชกาลที่ ๙ รับใช้สนองงานในพระบรมวงศานุวงศ์ในนามของ “กรมศิลปการ” ประวัติศาสตร์ที่ควรจดจำไว้ “เฉลิมบรมนาถบพิตร ธ สถิตในหทัยราษฎร์” ในผลงานอาจารย์เสรี หวังในธรรม กับการดนตรีสากล

การศึกษาการประสานที่ใช้ในชั้นรองพื้นสำหรับงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของไทย

นางขวัญจิต เลิศศิริ (Kwanjit Lertsiri)

นายช่างศิลปกรรมอาวุโสกลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรมกรมศิลปากร

ณิชนันท์เทพสุรังษิกุล (Nichanan Thepsuparungsikul)

อาจารย์ประจำภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ธนัตถ์ ไทรงาม (Tanatat Saingam)

นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเคมีวิเคราะห์ ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

จากเอกสารจดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๓ กล่าวถึงวัสดุที่ช่างไทยใช้วัสดุจากธรรมชาติ กาวเมลิ้มมะขามผสมดินสอพอง ในการเตรียมชั้นรองพื้นเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง แรกเริ่มในกลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรม เคยกำหนดให้ใช้ วัสดุดั้งเดิม คือ กาวเมลิ้มมะขามผสมดินสอพอง สำหรับซ่อมแซมชั้นรองพื้นในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง เพราะจากการศึกษาค้นคว้าทั้งเอกสารและบุคคลที่เป็นกลุ่มช่างพื้นบ้าน ในจังหวัดเพชรบุรีและกลุ่มช่างเขียนที่วัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี ที่รับช่วงอาชีพช่างเขียนต่อมาหลายชั่วอายุคน และยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมเหล่านั้นไว้

กาวเมลิ้มมะขามจึงถูกใช้เป็นตัวประสานในการทำชั้นรองพื้นสำหรับงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังไทย แต่มีข้อเสียคือเมลิ้มมะขามหาได้ยากนอกฤดูกาลไม่สามารถเก็บรักษาได้ในระยะเวลานานและยุ่งยากในการเตรียม จนต่อมาภายหลังประมาณปีพ.ศ. 2540 ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังไทยได้เริ่มนำกาวยางกระถินมาใช้เป็นตัวประสานผสมดินสอพองซ่อมแซมชั้นรองพื้น แทนการใช้กาวเมลิ้มมะขามเนื่องจากหาซื้อและเตรียมได้ง่ายแต่กาวยางกระถินนั้นเกิดการเสียสภาพได้ในระยะเวลาอันสั้นในปัจจุบันมีรายงานการใช้ทั้งกาวเมลิ้มมะขามและกาวยางกระถินในงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในส่วนของชั้นรองพื้นแต่อย่างไรก็ตามยังไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบคุณสมบัติของกาวทั้งสองชนิดนี้

ดังนั้นจึงได้ทำการศึกษาวิจัย เพื่อหาคำตอบที่เป็นเชิงวิทยาศาสตร์ว่า กาวเมลิ้มมะขาม มีองค์ประกอบอะไรและคุณสมบัติอย่างไร เหตุใดช่างไทยจึงนำวัสดุนี้มาใช้ และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์จะช่วยหาทางที่จะพัฒนาปรับปรุงคุณภาพของความเป็นกาวที่มีคุณภาพดียิ่งขึ้นได้หรือไม่

งานวิจัยนำไปสู่การพัฒนา กาวเมลิ้มมะขามให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในด้านการยึดเกาะการเตรียมและการเก็บรักษาโดยการสกัดเอมิเซลลูโลสออกมาจากเมลิ้มมะขามแล้วนำไปใช้เป็นตัวประสานจากนั้นได้ศึกษาและเปรียบเทียบคุณสมบัติของกาวยางกระถินกาวเมลิ้มมะขามและกาวเอมิเซลลูโลสในด้านความหนืด การเสถียรภาพลักษณะทางสัณฐานวิทยาและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพจากผลการทดลองพบว่ากาวเอมิเซลลูโลสให้ค่าความหนืดมากกว่ากาวยางกระถินและมีค่าใกล้เคียงกับกาวเมลิ้มมะขาม อีกทั้งยังสามารถเก็บรักษาได้นานกว่ากาวเมลิ้มมะขามและกาวยางกระถินดังนั้นกาวเอมิเซลลูโลสจากเมลิ้มมะขามจึงถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการนำมาใช้เป็นตัวประสานในชั้นรองพื้น ที่จะใช้ในงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของไทยต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษาวิจัย

- เพื่อสืบสานภูมิปัญญาของช่างไทย
- เพื่อศึกษาต่อยอดภูมิปัญญาช่างไทย
- เพื่อหาคำตอบเหตุและผลของคุณสมบัติที่พึงประสงค์ในการนำวัสดุธรรมชาติมาใช้งาน
- เพื่อหาวัสดุที่เหมาะสมกับงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

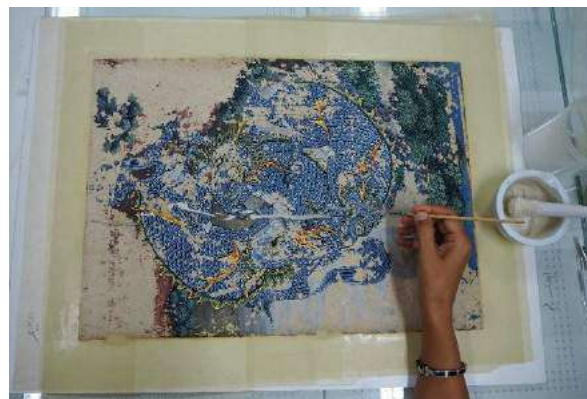
เชื่อว่าวัสดุจากธรรมชาติที่มีอยู่ในภูมิภาคใดเหมาะสมที่สุดในการนำใช้สร้างสรรค์หรืออนุรักษ์งานในภูมิภาคนั้นๆสามารถนำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาปรับปรุงคุณภาพของกาวให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

สามารถแก้ปัญหา การเก็บรักษาและลดขั้นตอนการนำมาใช้งานของกาบได้ ต้องการรักษาคุณค่าภูมิปัญญาของช่างไทยและยกระดับสู่สากล

ชั้นรองพื้นคืออะไร

ส่วนรองพื้น หมายถึงส่วนที่มีการเตรียมการเพื่อใช้รองรับการเขียนภาพ เป็นการเตรียมเพื่อให้มีพื้นผิว texture สีและคุณสมบัติในการยึดเกาะที่เหมาะสมสำหรับรองรับชั้นสี ดูดซับรังสีได้ดี ชั้นรองพื้นที่ดีควรตอบสนองชั้นสีได้ดี เนื่องจากจะมีรบกวนเล็กน้อยเพื่อให้สีสามารถยึดเกาะได้ดี

วัตถุประสงค์ของการซ่อมแซมชั้นรองพื้นในงานอนุรักษ์

เพื่อปิดประสานรอยโหว่ของรองพื้นเดิมที่ชำรุดหายไป และเป็นการปิดรอยชำรุดนั้นไม่ให้รุกรามขยายวงกว้าง เป็นการตกแต่งและเป็นพื้นรองรับการเขียนสีซ่อมให้ภาพจิตรกรรมกลับมาดูสมบูรณ์มากขึ้น

คุณสมบัติวัสดุตามหลักการอนุรักษ์

1. ควรเลือกวัสดุที่ใกล้เคียงวัสดุเดิมให้มากที่สุด
2. คุณสมบัติทางเคมี มีความเสถียร ไม่เปลี่ยนแปลงทางเคมี ไม่ให้ไอรระเหยที่เป็นอันตรายไม่ทำปฏิกิริยาเคมีใดๆกับภาพจิตรกรรม
3. คุณสมบัติทางกายภาพ คงสภาพเดิมตลอดระยะเวลาอันเนิ่นนาน เหนียวแข็งแรง ยอมให้แสงน้ำอากาศผ่านเข้าออกได้คงที่ ไม่เปลี่ยนสี ไม่หดตัว ขยายตัว บิดงอ ฯลฯ
4. วัสดุที่นำเข้าไปเสริมใหม่ต้องไม่แข็งแรงเกินกว่าวัสดุดั้งเดิมเพราะจะทำให้สร้างแรงเค้นภายในวัสดุ ทำให้ของเก่าชำรุดไปมากกว่าเดิม
5. ความสามารถในการให้น้ำหรือความชื้นผ่านเข้าออกได้

6. มีความคงทนต่อแมลงและรา ต้องไม่ดึงดูดแมลงและรามากไปกว่าภาพจิตรกรรม

มะขาม ผลไม้เขตร้อน มะขาม ภาษาอังกฤษ คือ Tamarind ส่วนมะขามชื่อวิทยาศาสตร์จะใช้คำว่า *Tamarindus indica* Linn. มะขาม มีต้นกำเนิดในทวีปแอฟริกา ต่อมามีการนำเข้ามาปลูกในแถบเอเชียรวมทั้งไทย

ประโยชน์ของเม็ดมะขาม

สรรพคุณ มะขามนั้นมีมากมาย และจัดว่าเป็นผลไม้เพื่อสุขภาพที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูงและยังมีสรรพคุณใช้เป็นยารักษาโรคอีกด้วย โดยในส่วนที่นำมาใช้เป็นยาจะเป็นเนื้อฝักแก่(มะขามเปียก) เปลือกของลำต้น(ทั้งสดและแห้ง) และเนื้อในเมล็ดโดยสามารถช่วยรักษาได้หลายโรค เช่น เป็นยาขับเสมหะ แก้อาการท้องเดิน บรรเทาอาการท้องผูก ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ เป็นต้น เมล็ดมะขามยังมีประโยชน์มหาศาลทางอุตสาหกรรม ทั้งอุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมกระดาษ อุตสาหกรรมยา และอุตสาหกรรมเครื่องสำอาง

เมล็ดมะขาม (Tamarind seeds)

ประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ

1) เปลือกหุ้มเมล็ดมะขามสีน้ำตาลแดง (Tamarind seed coat)

ร้อยละ 35-40 โดยน้ำหนัก

2) เนื้อในเมล็ดมะขามสีขาว (Tamarind kernel) ร้อยละ 60-65 โดยน้ำหนัก

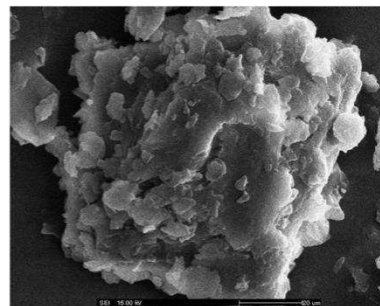
โดยทั่วไปเนื้อในเมล็ดมะขามจะประกอบด้วยโพลีแซคคาไรด์ร้อยละ 65.1-72.2 โดยน้ำหนักโปรตีนร้อยละ 15.0-20.9 โดยน้ำหนักลิพิดร้อยละ 3.9-16.2 โดยน้ำหนักไฟเบอร์ร้อยละ 2.5-8.2 โดยน้ำหนักและซีเ็กส์ร้อยละ 2.4-4.2 โดยน้ำหนัก (ภคสิริสินไชยกิจและไมตรีสุทธจิตต์, 2554; สิริการหนูสิงห์และวารางคณาสมพงษ์, 2558; Sahoo *et al.*, 2010) โดยโพลีแซคคาไรด์ที่พบเป็นเฮมิเซลลูโลส (Hemicellulose) ชนิดไซโลกลูแคน (Xyloglucan) ที่ประกอบด้วยโมเลกุลของน้ำตาล 3 ชนิดคือน้ำตาลกลูโคส (Glucose) น้ำตาลไซโลส (Xylose) และน้ำตาลกาแลคโทส (Galactose) ต่อกันเป็นสายโซ่ยาวมีน้ำหนักโมเลกุลเฉลี่ยประมาณ 720,000-880,000 ดาลตัน โดยโครงสร้างสายหลักประกอบด้วย (β -D-glucan) ต่อกัน (สิริการหนูสิงห์และวารางคณาสมพงษ์, 2558)

สกัดแยกไซโลกลูแคน (xyloglucan) จากเมล็ดมะขามเพื่อนำมาใช้เป็นกาว

ไซโลกลูแคน (xyloglucan) คืออะไร

คือ คาร์โบไฮเดรตไฮโดรคาร์บอน ที่ได้จากเมือกเยื่อหุ้มเซลล์ของเมล็ดมะขาม ที่สกัดโปรตีนออก เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของกาว

ในปัจจุบันนี้มีการใช้กาวเมล็ดมะขามและกาวยางกระถินในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแต่อย่างไรก็ตามยังไม่มีรายงานทางวิทยาศาสตร์ถึงคุณสมบัติทางกายภาพและทางเคมีของกาวทั้งสองชนิดนี้ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบคุณสมบัติของกาวเมล็ดมะขามและกาวยางกระถินและศึกษาการสกัดสารที่มีสมบัติเป็นตัวประสาน (Binder) ในรูปแบบของเฮมิเซลลูโลส (Hemicellulose) ชนิดไซโลกลูแคน (Xyloglucan) กระบวนการสกัดสารเฮมิเซลลูโลสจากเนื้อในของเมล็ดมะขามจะมีการกำจัดสารอื่นๆที่ละลายได้ในตัวทำละลายเอทานอลออกเหลือองค์ประกอบหลักที่มีลักษณะเป็นเจลชั้นหนืดนั้นคือเฮมิเซลลูโลส (Chandramouli *et al.*, 2012; Ganesan *et al.*, 2013; Mishra *et al.*, 2014; Nitta, 2005) ซึ่งโดยทั่วไปเฮมิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามจะนำไปใช้ประโยชน์ในอุตสาหกรรมอาหารเครื่องสำอางยาและสิ่งทอ (Bhalekaret *et al.*, 2013; Chandramouli *et al.*, 2012; Sumathi *et al.*, 2002)

อย่างไรก็ตามยังไม่มีรายงานการนำกาวเฮมิเซลลูโลส มาใช้ในประโยชน์ในงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของไทยดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงทำการศึกษาคูณสมบัติของกาวเฮมิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามเปรียบเทียบกับกาวยางกระถินและกาวเมล็ดมะขามในด้านความหนืดของน้ำกาวการเสถียรภาพของน้ำกาว

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชั้นรองพื้นและลักษณะทางสัณฐานวิทยาของชั้นรองพื้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในส่วนองชั้นรองพื้นของประเทศไทยต่อไป

กาวกระถิน

กาวมะขาม

กาวเฮมิเซลลูโลส(สกัดจากเมล็ดมะขาม)

การเตรียมกาวชนิดต่างๆผสมดินสอพอง เพื่อทดสอบคุณสมบัติของกาวแต่ละชนิด

วิธีการวิจัย

1. การเตรียมน้ำกาวเมล็ดมะขามที่ความเข้มข้นที่ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมใช้จริง
นำเมล็ดมะขามเปรี้ยวมาล้างน้ำเพื่อทำความสะอาดอบเมล็ดมะขามในตู้อบที่อุณหภูมิ 140 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 30 นาทีจากนั้นแช่เมล็ดมะขามในน้ำที่ทิ้งไว้ข้ามคืนเพื่อให้เปลือกหุ้มเมล็ดหลุดออกนำเนื้อในเมล็ดมะขามมาบดให้เป็นผงด้วยเครื่องปั่นไฟฟ้านำผงเมล็ดมะขามมา 2.00 กรัมละลายในน้ำกลั่น 100 มิลลิลิตรให้ความร้อนพร้อมกวนตลอดเวลาจนได้น้ำกาวเมล็ดมะขามสีขาวขุ่นที่ความเข้มข้นร้อยละ 2.00 โดยน้ำหนักต่อปริมาตร
2. การเตรียมน้ำกาวยางกระถินที่ความเข้มข้นที่ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมใช้จริง
นำก้อนยางกระถินมาบดให้เป็นผงด้วยโม่บดยาจากนั้นนำผงยางกระถิน 26.50 กรัมละลายในน้ำกลั่น 100 มิลลิลิตรให้ความร้อนพร้อมกวนตลอดเวลาจนได้น้ำกาวยางกระถินสีน้ำตาลเข้มที่ความเข้มข้นร้อยละ 26.50 โดยน้ำหนักต่อปริมาตร
3. การเตรียมน้ำกาวเฮมิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามที่ความเข้มข้นที่ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมใช้จริง
นำเมล็ดมะขามเปรี้ยวมาล้างน้ำอบเมล็ดมะขามในตู้อบที่อุณหภูมิ 140 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 30 นาทีจากนั้นแช่เมล็ดมะขามในน้ำที่ทิ้งไว้ข้ามคืนเพื่อให้เปลือกหุ้มเมล็ดหลุดออกนำเนื้อในเมล็ดมะขามมาบดให้ละเอียดด้วยเครื่องปั่นไฟฟ้าจากนั้นนำผงเมล็ดมะขามมาต้มในน้ำพร้อมกวนตลอดเวลาทิ้งไว้ข้ามคืนที่อุณหภูมิ 28 ± 2 องศาเซลเซียสจะได้สารละลายแยกเป็น 2 ชั้นคือส่วนของตะกอนอยู่ด้านล่างและส่วนของน้ำกาวเมล็ดมะขามอยู่ด้านบนนำส่วนของน้ำกาวเมล็ดมะขามที่ได้มาตกตะกอนด้วยเอทานอลจะได้เส้นใยเฮมิเซลลูโลส (Chandramouliet *al.*, 2012; Ganesanet *al.*, 2013; Mishra *et al.*, 2014; Nitta, 2005) นำไป

อบในตู้อบนำแผ่นเส้นใยเฮมิเซลลูโลสมาบดให้ละเอียดนำมา 0.65 กรัมละลายในน้ำกลั่น 100 มิลลิลิตรให้ความร้อนพร้อมกวนตลอดเวลาจะได้น้ำกาวเส้นใยเฮมิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามสีขาวยุ่ที่ความเข้มข้นร้อยละ 0.65 โดยน้ำหนักต่อปริมาตร

4. การเตรียมชั้นรองพื้นบนวัสดุ

เตรียมน้ำกาวแต่ละชนิดที่ความเข้มข้นที่ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมใช้จริง (ข้อ 1-3) แล้วผสมน้ำกาวกับดินสอพองในอัตราส่วน 1:1 คนให้เป็นเนื้อเดียวกันด้วยโกร่งบดยาจนได้เนื้อนวลละเอียดจากนั้นใช้แปรงทาสีทาชั้นรองพื้นลงบนพื้นผิวของวัสดุชนิดต่างๆ ได้แก่ แผ่นไม้และปูนฉาบอิฐทิ้งไว้ให้แห้งทาทิ้งจนได้ความหนาตามที่ต้องการแล้วนำไปวิเคราะห์ลักษณะทางสัณฐานวิทยาของชั้นรองพื้น (ข้อ 7) และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชั้นรองพื้น (ข้อ 8)

5. การหาค่าความหนืดของน้ำกาว

เปรียบเทียบค่าความหนืดของน้ำกาวทั้งสามชนิดได้แก่น้ำกาวยางกระถินน้ำกาวเมล็ดมะขามและน้ำกาวเฮมิเซลลูโลส (ข้อ 1-3) ซึ่งเก็บรักษาน้ำกาวที่อุณหภูมิ 28 ± 2 องศาเซลเซียสวัดค่าความหนืดทุกวันเป็นเวลา 5 วัน ที่อุณหภูมิ 25 ± 1 องศาเซลเซียสโดยใช้มาตรวัดความหนืดแบบบรุคฟิลด์ (Brookfield viscometer) ยี่ห้อ Brookfield AMETEK รุ่น DV-II+Pro ประเทศสวีเดนใช้เข็มวัดความหนืด (Spindle) เบอร์ 62

6. การศึกษาการเสถียรภาพของน้ำกาว

เปรียบเทียบการเสถียรภาพของน้ำกาวทั้งสามชนิดได้แก่น้ำกาวยางกระถินน้ำกาวเมล็ดมะขามและน้ำกาวเฮมิเซลลูโลส (ข้อ 1-3) โดยพิจารณาจากค่าความหนืดการเกิดกลืนบูดเน่าค่า pH ที่เปลี่ยนแปลงและการเกิดเชื้อราโดยสังเกตผลทุกวันเป็นเวลา 5 วัน สภาวะที่เก็บรักษาน้ำกาวคือที่อุณหภูมิ 28 ± 2 องศาเซลเซียสและในตู้เย็นที่อุณหภูมิ 4 ± 2 องศาเซลเซียส

7. การศึกษาลักษณะทางสัณฐานวิทยาของชั้นรองพื้น

นำตัวอย่างชั้นรองพื้นจากกาวทั้งสามชนิดที่ทาลงบนวัสดุแผ่นไม้ (ข้อ 4) มาตัดให้มีขนาด 1×1 เซนติเมตรแล้วนำมาเคลือบทองด้วยเครื่องเคลือบตัวอย่าง (Sputter coater) ยี่ห้อ Polaron Range รุ่น SC7620 ประเทศอังกฤษจากนั้นนำตัวอย่างมาศึกษาลักษณะทางสัณฐานวิทยาด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบส่องกราด (Scanning electron microscope) ยี่ห้อ Camscan รุ่น MX2000 ประเทศอังกฤษ

8. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชั้นรองพื้น

นำตัวอย่างชั้นรองพื้นจากกาวทั้งสามชนิดที่ทาลงบนวัสดุแผ่นไม้และปูนฉาบอิฐ (ข้อ 4) มาศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพโดยพิจารณาจากสีที่เปลี่ยนแปลงการหลุดร่อนและการเกิดความมันวาวด้วยเครื่องควบคุมอุณหภูมิและความชื้น (Hydrostatic head tester) ยี่ห้อ Gotech รุ่น GT-7005-R ประเทศไต้หวัน ที่อุณหภูมิ 75 องศาเซลเซียสและความชื้นสัมพัทธ์ร้อยละ 90 เป็นเวลา 14 วัน

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาค่าความหนืดของน้ำกาว

จากรูปที่ 1 การทดลองวันที่ 1 น้ำกาวเมล็ดมะขามและน้ำกาวเฮมิเซลลูโลสให้ค่าความหนืดสูงและมีค่าใกล้เคียงกันมากขณะที่น้ำกาวยางกระถินให้ค่าความหนืดต่ำกว่าน้ำกาวเมล็ดมะขามถึงร้อยละ 94.45 และให้ค่าความหนืดต่ำกว่าน้ำกาวเฮมิเซลลูโลสถึงร้อยละ 94.38 การทดลองวันที่ 2 พบว่าค่าความหนืดจากน้ำกาวเมล็ดมะขามและน้ำกาวยางกระถินนั้นลดลงจากวันแรกอย่างรวดเร็วถึงร้อยละ 74.40 และร้อยละ 72.57 ตามลำดับโดยเฉพาะน้ำกาวเมล็ดมะขามมีแนวโน้มลดลงอย่างรวดเร็วจนกระทั่งในวันที่ 5 ไม่สามารถวัดหาค่าความหนืดได้แล้วขณะที่ค่าความหนืดของน้ำกาวเฮมิเซลลูโลสนั้นลดลงจากเดิมเพียงร้อยละ 43.88 จากผลการ

ทดลองจะเห็นได้ว่าน้ำกาวยูนิเซลลูโลสให้ค่าความหนืดมากที่สุดและคงค่าความหนืดได้นานกว่าน้ำกาวยูนิเซลลูโลสและน้ำกาวยางกระถิน

2. ผลการศึกษาการเสถียรภาพของน้ำกาวยูนิเซลลูโลสเมื่อเก็บรักษาน้ำกาวยูนิเซลลูโลสที่อุณหภูมิ 28 ± 2 องศาเซลเซียสพบว่าน้ำกาวยางกระถินเริ่มส่งกลิ่นเหม็นบูดในวันที่ 2 ส่วนน้ำกาวยูนิเซลลูโลสและน้ำกาวยูนิเซลลูโลสเริ่มส่งกลิ่นเหม็นบูดในวันที่ 3 และ 4 ตามลำดับนอกจากนี้ยังเริ่มพบการเจริญเติบโตของเชื้อราขึ้นเมื่อน้ำกาวยูนิเซลลูโลสเริ่มมีกลิ่นเหม็นบูด อย่างไรก็ตามน้ำกาวยูนิเซลลูโลสทั้งสามชนิดไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงค่า pH ตลอดระยะเวลา 5 วันขณะที่เมื่อเก็บน้ำกาวยูนิเซลลูโลสที่อุณหภูมิ 4 ± 2 องศาเซลเซียสเป็นระยะเวลา 5 วันไม่มีน้ำกาวยูนิเซลลูโลสชนิดใดที่เกิดกลิ่นเหม็นบูดไม่พบเชื้อราและไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงค่า pH ซึ่งผลการศึกษาการเสถียรภาพของน้ำกาวยูนิเซลลูโลสมีความสอดคล้องกับผลของค่าความหนืด (ข้อ 1) แสดงให้เห็นว่าน้ำกาวยูนิเซลลูโลสเกิดการเสถียรภาพขึ้นที่อุณหภูมิ 28 ± 2 องศาเซลเซียสซึ่งน่าจะเนื่องมาจากกระบวนการสกัดยูนิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามมีการกำจัดโปรตีนและไขมันบางส่วนออกไปจึงช่วยให้สามารถรักษาสภาพไว้ได้นานขึ้น

3. ผลการศึกษาลักษณะทางสัณฐานวิทยาของชั้นรองพื้น

ภาพจากกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบส่องกราด (รูปที่ 2) พบว่าชั้นรองพื้นที่ได้เตรียมจากกาวยางกระถินมีลักษณะคล้ายฟิล์มเคลือบอยู่ทั่วอนุภาคของดินสอพองโดยอนุภาคของดินสอพองเกาะกันอยู่อย่างหนาแน่นและมีรูพรุนน้อยส่งผลให้อากาศและความชื้นผ่านเข้าออกได้ไม่ดีในทางกลับกันพบว่าชั้นรองพื้นที่ได้เตรียมจากเมล็ดมะขามและกาวยูนิเซลลูโลสสามารถสังเกตเห็นอนุภาคของดินสอพองได้ชัดเจนและมีรูพรุนสูงส่งผลให้อากาศและความชื้นสามารถผ่านเข้าออกได้ดีเมื่อนำมาใช้ประโยชน์ในงานอนุรักษ์จิตรกรรมไทยจะทำให้ชั้นรองพื้นยึดเกาะกับพื้นปูนได้ดีและผนังสามารถคายความชื้นออกมาได้แต่อย่างไรก็ตามจากภาพที่ได้ไม่สามารถบอกความแตกต่างทางสัณฐานระหว่างกาวยูนิเซลลูโลสและกาวยูนิเซลลูโลสได้

4. ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชั้นรองพื้น

การทดสอบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชั้นรองพื้นจากกาวยูนิเซลลูโลสทั้งสามชนิดบนแผ่นไม้และปูนฉาบอิฐด้วยเครื่องควบคุมอุณหภูมิและความชื้นที่สภาวะอุณหภูมิและความชื้นสูงพบว่าชั้นรองพื้นจากกาวยางกระถินทั้งบนแผ่นไม้และบนปูนฉาบอิฐหลังการอบมีสีน้ำตาลเข้มขึ้นมากกว่าชั้นรองพื้นจากกาวยูนิเซลลูโลสและกาวยูนิเซลลูโลสบนแผ่นไม้และปูนฉาบอิฐหลังการอบไม่พบการเปลี่ยนแปลงสีของชั้นรองพื้นโดยยังคงมีสีขาวนวลคงเดิมทั้งนี้ไม่พบการหลุดลอกของชั้นรองพื้นจากกาวยูนิเซลลูโลสทั้งสามชนิดนอกจากนี้ชั้นรองพื้นบนแผ่นไม้และปูนฉาบอิฐซึ่งเก็บที่อุณหภูมิ 28 ± 2 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 5 เดือนพบว่าชั้นรองพื้นจากกาวยางกระถินมีสีน้ำตาลเข้มขึ้นและเกิดคราบมันวาวส่วนชั้นรองพื้นจากกาวยูนิเซลลูโลสและกาวยูนิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามไม่พบการเปลี่ยนแปลงของสีรวมทั้งไม่พบการหลุดลอกของชั้นรองพื้นจากกาวยูนิเซลลูโลสทั้งสามชนิด

สรุปผลการศึกษา

กาวยูนิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามมีความหนืดมากกว่ากาวยางกระถินและมีความหนืดใกล้เคียงกับกาวยูนิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามที่ความเข้มข้นที่ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมใช้จริงซึ่งกาวยูนิเซลลูโลสมีความเข้มข้นน้อยกว่ากาวยูนิเซลลูโลสประมาณร้อยละ 67 โดยน้ำหนักต่อปริมาตรและน้อยกว่ากาวยางกระถินประมาณร้อยละ 97 โดยน้ำหนักต่อปริมาตรนอกจากนี้กาวยูนิเซลลูโลสยังมีอัตราความหนืดที่ลดลงต่ำกว่าของกาวยูนิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามยิ่งไปกว่านั้นกาวยูนิเซลลูโลสสามารถเก็บไว้ใช้โดยไม่เสถียรภาพได้นานกว่ากาวยูนิเซลลูโลสและกาวยางกระถินโดยเก็บได้ 4 วันที่อุณหภูมิห้องผลการศึกษาลักษณะทางสัณฐานวิทยาสามารถบอกได้ว่ากาวยูนิเซลลูโลสและกาวยูนิเซลลูโลสมีรูพรุนมากกว่ากาวยางกระถินซึ่งอาจช่วยให้เกิดการยึดเกาะที่ดีขึ้นของสีและช่วยในการคายความชื้นของผนังผลจากการจำลองสภาวะที่อุณหภูมิและความชื้นสูงพบว่าชั้นรองพื้นจากกาวยูนิเซลลูโลสและกาวยูนิเซลลูโลสไม่พบการเปลี่ยนแปลงของสีชั้นรองพื้นและไม่เกิดการหลุดลอกจากผลการศึกษาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่ากาวยูนิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามให้ประสิทธิภาพในการยึดเกาะที่ดีสามารถเตรียมได้ง่ายและสามารถเก็บ

รักษาได้นานตั้งนั้นกาวเฮมิเซลลูโลสจากเมล็ดมะขามจึงถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการนำมาใช้เป็นตัวประสานในชั้นรองพื้นสำหรับงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของไทย

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

Veridian E-Journal, Science and Technology Silpakorn University Volume 3 Number 5 September– October2016 (ISSN 2408 – 1248)สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีปีที่ 3 ฉบับที่ 5 เดือน กันยายน–ตุลาคม 2559

กตัญชลีเวชวิมล. (2543). อิทธิพลของความชื้นและแสงแดดต่อการเสื่อมสภาพของจิตรกรรมฝาผนังในวัด.

(Effects of moisture and sunlight on mural paintings in temples). วิทยานิพนธ์ปริญญา

วิทยาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สภาวะแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พอใจถามาตร. (2556). “สมบัติของเจลโลสจากผงเมล็ดมะขามต่อพฤติกรรมการเกิดเจล.” **Research Update**

3, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม).

ภักดีศิริสินชัยกิจและไมตรีสุทธจิตต์. (2554). “คุณสมบัติชีวเคมีและการประยุกต์ใช้ของเมล็ดมะขาม.”

NaresuanPhayao Journal 4, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม).

วรรณิภาณสงขลา. (2528). การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 104-116.

สมชาติมณีโชติ. (2529). จิตรกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 22-26.

สิริการหนูสิงห์และวรางคณาสมพงษ์. (2558). “การศึกษาสภาวะที่เหมาะสมในการสกัดและการทาแห้งต่อสมบัติทางเคมีกายภาพของกัมเมล็ดมะขาม.” **วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** 23, 1 (มกราคม-มีนาคม).

สมปองอัครวงษ์. (2550). **จิตรกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : คณะศิษย์เก่าแผนกวิชาจิตรกรรมไทยคณะศิลปะประจาชชาติโรงเรียนเพาะช่าง.

อาภรณ์สงขลา. (2554). **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังไทยในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

การศึกษารูปแบบพระพุทธรูประดับจระนำขุ่มเจดีย์ทรงปราสาทยอวัดพรหมมาสตร์

จังหวัดลพบุรี

นางสาวนันท์ลักษณ์ ศิริมา ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ

วัดพรหมมาสตร์ ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำลพบุรีตรงข้ามกับตัวเมืองลพบุรีเดิมชื่อวัดสามจีนภายในวัดพรหมมาสตร์ปรากฏหลักฐานงานศิลปกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้นคือ เจดีย์คู่หน้าพระอุโบสถ (ภาพที่ ๑) เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอในผังแปดเหลี่ยม ประกอบด้วยฐานเชิงเตี้ยๆ ในผังแปดเหลี่ยมรองรับฐานบัวคว่ำบัวหงายท้องไม้ประดับลูกแก้วอกไก่ เรือนธาตุอยู่ในผังแปดเหลี่ยมภายในจระนำขุ่มประดับพระพุทธรูปทั้ง ๘ ขุ่มกรอบขุ่มจระนำเป็นขุ่มเรือนแก้วที่ประดับใบระกาแบบศิลปะอยุธยาแต่บางขุ่มยังปรากฏเค้าโครงกรอบขุ่มหน้านางแบบศิลปะสุโขทัย ส่วนองค์ระฆังมีรูปร่างเล็กสูงเพียวเหนือขึ้นไปประดับบัวทรงกลมเถา การประดับส่วนยอดด้วยบัวทรงกลมเถาถือเป็นลักษณะเฉพาะของเจดีย์ในผังแปดเหลี่ยมแม้ว่าเจดีย์องค์นี้จะผ่านการบูรณะในหลายส่วนแต่ยังคงรักษาระเบียบแบบแผนได้เป็นอย่างดี^๑ สามารถเทียบได้กับเจดีย์ในกลุ่มเดียวกัน เช่น วัดมหาธาตุ เมืองสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท วัดไก่เตี้ย จังหวัดสุพรรณบุรีถ้าเขาลวง จังหวัดเพชรบุรี และวัดนครโกษา จังหวัดลพบุรี (จากภาพถ่ายเก่า) ซึ่งเป็นเจดีย์ที่มีอิทธิพลศิลปะล้านนามสกับศิลปะสุโขทัย^๒

ภาพที่ ๑
เจดีย์คู่หน้าพระอุโบสถในผังแปดเหลี่ยม วัด
พรหมมาสตร์ จังหวัดลพบุรี

สำหรับการกำหนดอายุรูปแบบศิลปกรรมเจดีย์ทั้งสององค์นี้ มีผู้ทำการศึกษาไว้แล้วว่าอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในสมัยอยุธยาตอนต้น^๓ จากหลักฐานที่ปรากฏในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าเจดีย์ทั้ง ๒ องค์ ผ่านการบูรณะมาแล้วเนื่องจากปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าฐานเดิมของเจดีย์องค์นี้เป็นฐานสี่เหลี่ยมเพ็ญมุม (ภาพที่ ๒) ส่วนฐานแปดเหลี่ยมที่ปรากฏในปัจจุบันอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในสมัยต่อมา นอกจากนี้ที่วัดพรหมมาสตร์แล้วยังพบการเปลี่ยนรูปแบบของฐานเจดีย์ในผังแปดเหลี่ยมอีกองค์หนึ่งที่วัดมหาธาตุ เมืองสรรคบุรี น่าจะเป็นอีกข้อมูลหนึ่งที่บ่งบอกความเกี่ยวข้องกันระหว่างเมืองสรรคบุรีและลพบุรีผ่านหลักฐานด้านงานช่างซึ่งใช้เทคนิคในการก่อสร้างแบบเดียวกัน

^๑ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ลพบุรี หลังสมัยวัฒนธรรมเขมร, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๙), หน้า ๑๗๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒.

ภาพที่ ๒
ฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมเพิ่มมุมที่มีการพอกเพิ่มให้เป็นแปดเหลี่ยม

ในส่วนของการประดับพระพุทธรูปภายใน
จระนำซุ้มทั้ง ๘ ซุ้ม บริเวณเรือนธาตุของเจดีย์
ทั้งสองประกอบด้วยพระพุทธรูปปางต่างๆ ดังนี้
เจดีย์ด้านขวา ประดับพระพุทธรูปลีลา

พระพุทธรูปปางประทานอภัย และพระพุทธรูปปางมารวิชัย **เจดีย์ด้านซ้าย**ประดับพระพุทธรูปลีลา
พระพุทธรูปปางประทานอภัย และพระพุทธรูปปางถวายเนตร พระพุทธรูปปูนปั้นที่เหลืออยู่แม้จะมีสภาพไม่
ชำรุดและผ่านการซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้งแต่ยังมีเค้าโครงเหลือพอให้ทำการศึกษาค้นคว้าได้ พระพุทธรูปทั้งหมดมี
ลักษณะใกล้เคียงกัน คือ มีพระวรกายผอมบาง ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิขนาดใหญ่ปลายตัดตรง ทำ
รัดประคดและมีจีบหน้าโดยจะแบ่งศึกษาพระพุทธรูปในแต่ละปาง ดังนี้

พระพุทธรูปลีลา (ภาพที่ ๓) ประดับอยู่ที่เจดีย์ทั้ง ๒ องค์ พระพุทธรูปลีลาที่เหลือเค้าโครงแบบศิลปะ
สุโขทัย คือ มีการยกเท้าแบบเข่งพระบาท พระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานอภัย พระวรกายผอมบาง ครอง
จีวรห่มเฉียง สังฆาฏิเป็นยาวปลายตัดตรง ส่วนปลายสังฆาฏิมีเส้นขอบจีวรที่น่าจะต่อเนื่องถึงข้อพระกรซ้าย ทำ
รัดประคดและแถบจีบหน้านางแบบอยุธยาซึ่งมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปลีลาในจระนำทิศตะวันออก
ของปราสาทอศลิษะเพ็ญ วัดมหาธาตุ สุพรรณบุรี (ภาพที่ ๔) และเจดีย์หมายเลข ๖๗ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
ลพบุรี (ภาพที่ ๕) ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นรูปแบบพระพุทธรูปประดับเจดีย์ที่มักพบในเมืองสุพรรณบุรีและลพบุรี^๔
จากการศึกษารูปแบบเจดีย์และพระพุทธรูปลีลา วัดมหาธาตุ สุพรรณบุรีและลพบุรี แสดงถึงการรับอิทธิพลจาก
ศิลปะสุโขทัยแล้ว อาจกำหนดอายุไว้ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ สมัยอยุธยาตอนต้น ช่วงที่พระราเมศวรมา
ครองเมืองลพบุรี^๕ ฉะนั้นควรกำหนดให้พระพุทธรูปลีลาที่วัดพระมหาธาตุมีอายุอยู่ในช่วงเวลานี้เช่นกันเนื่องจาก
มีรูปแบบที่คล้ายกัน

รูปที่ ๓ พระพุทธรูปลีลา
วัดพระมหาธาตุ

รูปที่ ๔ พระพุทธรูปลีลา
วัดมหาธาตุ เมืองสุพรรณบุรี

รูปที่ ๕ พระพุทธรูปลีลาเจดีย์หมายเลข
๖๗ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

^๔ดูใน ทะคะตะ โทโมฮิโตะ, แบบอย่างเจดีย์ในเมืองสุพรรณบุรี กับการสะท้อนความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์
(วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙)

^๕ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เรื่องเดิม**, หน้า ๑๑๔ – ๑๒๙.

พระพุทธรูปปางถวายเนตร^๖ (ภาพที่ ๖) ประดับอยู่ที่เจดีย์ด้านซ้าย จำนวน ๒ องค์ มีสภาพไม่สมบูรณ์ พระเศียรหักหาย มีพระวรกายหนากว่าพระพุทธรูปลีลาเล็กน้อย สันนิษฐานว่าปลายตัดตรงขอบรัดประคดและจีบหน้านางแบบพระพุทธรูปอุททองลักษณะเช่นนี้คล้ายพระพุทธรูปที่วัดเสาชิงช้า (ภาพที่ ๗) ที่ทำขอบรัดประคดและมีผ้าจีบหน้านางสำหรับการทำพระพุทธรูปปางถวายเนตรพบไม่มากนักในศิลปะไทย มีพบอยู่บ้างในภาคเหนือ เช่น พระพุทธรูปคูนูนที่องค์ระฆังพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ทำพระพุทธรูปปางถวายเนตร สลับกับพระพุทธรูปลีลา ซึ่งเป็นช่วงที่ล้านนาเริ่มรับอิทธิพลสุโขทัย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐^๗ ในภาคกลางพบความนิยมพระพุทธรูปปางถวายเนตรอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรี เช่น เจดีย์วัดพระแก้ว และวัดมหาธาตุ เมืองสุพรรณบุรี ฉะนั้นการพบพระพุทธรูปปางถวายเนตรที่เมืองลพบุรีจึงเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่สะท้อนความเกี่ยวข้องกับเมืองสุพรรณบุรี อันน่าจะเป็นอิทธิพลมาจากศิลปะล้านนาแต่การทำพระพุทธรูปปางถวายเนตรในขณะนั้นคงไม่เป็นที่นิยมในเมืองลพบุรี เพราะพบว่ามียู่ที่วัดพรหมมาศร์เพียงแห่งเท่านั้น

รูปที่ ๖

พระพุทธรูปปางถวายเนตร วัดพรหมมาศร์

รูปที่ ๗

พระพุทธรูปปางประทานอภัย วัดเสาชิงช้า

พระพุทธรูปปางประทานอภัย (รูปที่ ๘) ประดับอยู่ที่เจดีย์ด้านขวา ๑ องค์ และเจดีย์ด้านซ้าย ๑ องค์ (วิเคราะห์เฉพาะองค์ด้านซ้ายเนื่องจากองค์ด้านขวาชำรุด) ลักษณะพระวรกาย การครองจีวร ทำขอบรัดประคดและผ้าจีบหน้านางคล้ายกับพระพุทธรูปปางประทานอภัย (ภาพที่ ๗) ที่วัดเสาชิงช้าซึ่งเป็นรูปแบบของพระพุทธรูปที่ยังคงมีอิทธิพลศิลปะเขมรแบบอุททองรุ่นที่ ๒ อยู่ คือยังทำพระพุทธรูปพระพักตร์เหลี่ยม ครองจีวรแบบอุททองหรืออยุธยา ได้แก่ การทำขอบรัดประคด และมีผ้าจีบหน้านาง^๘ แต่ด้วยหลักฐานที่เหลือไม่สมบูรณ์และพบว่าทำเพียง ๒ องค์เท่านั้นจึงไม่อาจศึกษาได้ชัดเจน แต่จากเค้าโครงน่าจะอยู่ในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับพระพุทธรูปปางประทานอภัยที่วัดเสาชิงช้า

^๖ พุทธประวัติสันนิษฐานว่า ๒ หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธองค์ประทับยืนริมพระเนตรโดยไม่กระพริบตาบูชาพระมหาโพธิ์ที่พระองค์ประทับตรัสรู้ตลอดทั้งสัปดาห์ไซ้ ศรี ศรีอรุณ, คุณหญิง, พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ (กรุงเทพฯ: พิมพ์แพร่พิมพ์ตั้งเซ็นเตอร์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑

^๗ ศึกษาเพิ่มเติมใน ศักดิ์ ชัยสายสิงห์, “พระพุทธรูปคูนูนบนแผ่นทองจังโกนประดับองค์พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน” เมืองโบราณ ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒๖ ฉบับที่ ๓ (ก.ค.-ก.ย. ๒๕๔๓), หน้า ๙๖-๑๐๔.

^๘ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ลพบุรี หลังสมัยวัฒนธรรมเขมร, หน้า ๑๗๑ - ๑๗๒.

รูปที่ ๘

พระพุทธรูปปางประธานอภัย วัดพรหมมาศรั

รูปที่ ๙

พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพรหมมาศรั

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (รูปที่ ๙) ประดับอยู่ที่เจดีย์องค์ทางด้านขวา ลักษณะพระพักตร์รูปไข่ (ซึ่งเป็นเพียงองค์เดียวที่ยังเหลือพระเศียรอยู่) ตรงเม็ดพระศกขนาดเล็กพระเนตรเหลือลงต่ำ พระนาสิกและพระโอษฐ์เล็ก ขายสังฆาฏียาวปลายตัด รัศมีหักหาย ลักษณะพระพักตร์แบบนี้สามารถเทียบกับพระพุทธรูปลีลาในจระนำทิศตะวันออก ปรากฏยอดกลีบมะเฟือง วัดมหาธาตุ สรรคบุรีกำหนดอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑^๙ ซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธรูปอุทธรุ่น ๓ ที่มีอิทธิพลศิลปะสุโขทัยเข้ามาปะปนแล้ว ฉะนั้นจึงอาจกำหนดให้ลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่ในระยะนี้ด้วย

การทำพระพุทธรูปปางมารวิชัยซึ่งไม่พบมาก่อนในเจดีย์กลุ่มนี้หากพิจารณาจากลักษณะซุ้มที่เป็นทรงสูงและแคบน่าจะเหมาะกับการประดับพระพุทธรูปยืนมากกว่า และจากการสังเกตพบว่าตำแหน่งของพระพุทธรูปปางมารวิชัยไม่ได้ถูกวางอยู่บริเวณกลางจระนำซุ้ม ทำให้ด้านหนึ่งของส่วนฐานรองรับพระพุทธรูปหรือพระขานจะเกยหรืออยู่ชิดกับเสาของจระนำซุ้มเป็นอย่างมากทำ จึงสันนิษฐานว่าการประดับพระพุทธรูปปางมารวิชัยไม่น่าจะเป็นงานที่สร้างขึ้นพร้อมกับเจดีย์แต่น่าจะมีการสร้างเพิ่มในภายหลัง ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับ ความนิยมหรือรสนิยมในท้องถิ่น เนื่องจากในพื้นที่เมืองลพบุรีพบการทำพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดับในซุ้มของเจดีย์จำลองแปดเหลี่ยมมาก่อนแล้ว (ภาพที่ ๑๐) มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๗^{๑๐} และปรากฏอีกครั้งที่เจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม หมายเลข ๑๔ข. (ภาพที่ ๑๑) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี จากการศึกษาพบว่ามียุอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับเจดีย์ที่วัดพรหมมาศรั คือราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐^{๑๑} จึงถือเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งซึ่งพบได้ในเมืองลพบุรี เนื่องจากไม่พบการประดับพระพุทธรูปปางมารวิชัยในเจดีย์กลุ่มนี้มาก่อนทั้งที่เมืองสรรคบุรี สุพรรณบุรี และในศิลปะล้าน ดังนั้นรูปแบบเช่นนี้น่าจะเกิดจากการผสมผสานรูปแบบของงานศิลปกรรมให้เข้ากับความนิยมที่มีมาก่อนแล้วท้องถิ่น

^๙ คำบรรยายในรายวิชา ART IN THAILAND FROM THE 15TH TO THE 19TH CENTURY A.D. ศิลปะในประเทศไทย พุทธศตวรรษที่ 21-25 โดยอ.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ วันที่ 6 กรกฎาคม 2553

^{๑๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **ลพบุรี หลังสมัยวัฒนธรรมเขมร**, หน้า ๑๖๔ – ๑๖๖.

^{๑๑} สันติ เล็กสุขุม, **ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงของแผ่นดิน**, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๒), หน้า ๗๘.

รูปที่ ๑๐

พระพุทธรูปปางมารวิชัย เจดีย์หมายเลข ๑๔ ข. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

สรุป

จากหลักฐานการบูรณะทำให้พบว่าเจดีย์ทรงปราสาทยอดในผังแปดเหลี่ยมทั้งสององค์ที่วัดพรหมมาสถ์ น่าจะมีฐานเดิมเป็นฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมมาจากนั้นในสมัยหลังจึงมีการปรับรูปแบบฐานให้เป็นฐานแปดเหลี่ยม ซึ่งได้พบเทคนิคแบบเดียวกันนี้ที่เจดีย์ในผังแปดเหลี่ยมองค์หนึ่งของวัดมหาธาตุ เมืองสรนครบุรี ส่วนพระพุทธรูปที่ประดับภายในจระนำขุมของเจดีย์บางองค์ยังมีเค้าโครงพอจะเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปลีลาปรางค์ยอดกลีบมะเฟืองและเจดีย์รายทรงปราสาทยอดในผังแปดเหลี่ยม วัดมหาธาตุ สรรคบุรี เจดีย์หมายเลข ๖ ข วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรีและเจดีย์แปดเหลี่ยม วัดเสาธงทอง ที่เป็นรูปแบบของพระพุทธรูปอยู่ท้องรุ่นที่ ๓ อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จึงกำหนดให้พระพุทธรูปที่ประดับเจดีย์ของวัดพรหมมาสถ์อยู่ในระยะนี้เช่นกันซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบเจดีย์ว่ามีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ สำหรับข้อสังเกตเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัยว่าอาจจะเป็นการสร้างเพิ่มในสมัยหลังเนื่องจากเป็นรูปแบบที่ไม่พบมาก่อนในกลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทยอดในผังแปดเหลี่ยมที่นิยมในศิลปะล้านนา สุพรรณบุรี และเมืองสรนครบุรี อีกทั้งลักษณะของขุมก็ดูจะไม่สอดคล้องกับการทำพระพุทธรูปนั่งและลักษณะการวางตำแหน่งของพระพุทธรูปซึ่งไม่ได้อยู่กลางขุม จึงสันนิษฐานว่าน่าสร้างขึ้นภายหลังไม่ได้สร้างขึ้นในระยะแรกของการสร้างเจดีย์ อาจเกิดจากการปรับรูปแบบให้เข้ากับค่านิยมในท้องถิ่นเนื่องจากพบการทำพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับในนั่งในขุมที่เจดีย์บางองค์ในเมืองลพบุรีนอกูปแบบของเจดีย์แล้วการสร้างพระพุทธรูปปางถวายเนตรน่าจะเป็นหลักฐานด้านศิลปกรรมอีกประการหนึ่งที่ช่วยยืนยันความเกี่ยวข้องกับเมืองสรนครบุรี เนื่องจากที่เมืองสรนครบุรีนิยมทำพระพุทธรูปปางถวายเนตรประดับขุมของเจดีย์เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเจดีย์ทรงปราสาทยอดในผังแปดเหลี่ยม

แม้หลักฐานด้านประวัติศาสตร์จะไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสรนครบุรีและลพบุรีไว้อย่างชัดเจนแต่ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่สามารถติดต่อกันได้อย่างสะดวกผ่านแม่น้ำลพบุรี จึงเป็นผลให้เกิดงานศิลปกรรมแบบเดียวกัน ดังปรากฏอยู่ที่เจดีย์ทรงปราสาทยอดในผังแปดเหลี่ยม วัดพรหมมาสถ์จากหลักฐานจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผู้คนในบริเวณนี้จะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างแน่นอน

ลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิง สุนทรียภาพแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

นายภูชัย กวมทรัพย์ นายช่างศิลปกรรมชำนาญงาน
กลุ่มวิชาการทะเบียนโบราณสถาน กองโบราณคดี

ลายขนมปังขิง เป็นชื่อของลายไม้ฉลุชนิดหนึ่ง ที่เจาะทะลุรูปโปร่ง มีลักษณะโค้งงอ ขดขมวด เกาะเกี่ยวเชื่อมประสานสัมพันธ์ พลิวไหวไปตามจินตนาการของนายช่างผู้รังสรรค์ลวดลายด้วยความงดงาม วิจิตรบรรจง เป็นลวดลายที่ใช้ประกอบอาคารสถาปัตยกรรมในยุครุ่งเรืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และเสื่อมความนิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

ลายขนมปังขิง สันนิษฐานว่าเป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตกซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในยุคลัทธิสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ประเทศต่างๆแถบทั่วยุโรป และเอเชียซึ่งตกอยู่ภายใต้การปกครองของจักรวรรดิอังกฤษ ยุคล่าอาณานิคม สยามประเทศต้องปรับปรุง เปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ส่งผลให้การเมือง เศรษฐกิจ สังคม จารีตประเพณีและวัฒนธรรมที่ชาวสยามเคยชินนั้นต้องถึงวาระปรับตัวและปรับสภาพจิตใจ เพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกราชอธิปไตย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบทอดพระราโชบายของสมเด็จพระราชบิดาในการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญในทุกๆด้านให้ทัดเทียมชาติตะวันตก สิ่งที่ยังบอกว่ายามประเทศได้เจริญขึ้นเพียงใดแล้วตามนัยยะของชาวตะวันตก คือ ความงดงามของสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง อาคาร บ้านเรือนที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค ความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตที่ล้อเลียนวิถีชีวิตแบบอย่างชาวตะวันตกนั่นเอง

ความงดงามของลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิงในเขตพระนครยุคเก่าแก่ประดับประดาอยู่ภายในพระราชวังสวนดุสิต นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสยุโรปและประเทศเพื่อนบ้านแถบมลายู ความนิยมเริ่มออกแพร่หลายสู่วังเจ้านาย ศาสนสถาน บ้านข้าราชการ บ้านคหบดี ตึกแถว หลักรฐานของอาคารบ้านเรือนที่ตกแต่งด้วยลวดลายชนิดนี้เหลือน้อยเต็มที เนื่องจากลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิง ถูกรังสรรค์ขึ้นจากวัสดุที่เป็นเนื้อไม้ตกแต่งมาพร้อมกับอาคารสถาปัตยกรรมเก่า อาคารโบราณสถานบางหลังมีอายุไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ปี ลวดลายจึงเสื่อมสลาย ตามกาลเวลา ดินฟ้าอากาศ อากาศ ภัยพิบัติ ตลอดจนฝีมือมนุษย์ที่ได้อำนาจทำลายเพื่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัยแบบใหม่ให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ความไม่นิยมของโบราณและงบประมาณของผู้อยู่อาศัย เป็นมูลเหตุแห่งการเสื่อมสูญลายขนมปังขิง เมื่อตระหนักถึงหลักฐานจากภาพจดหมายเหตุและหนังสือทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิงของนักโบราณคดีและสถาปนิก รุ่นก่อนที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าไว้ การสำรวจลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิงก็ไม่สามารถทำได้โดยง่ายเพราะเป็นสถานที่ส่วนบุคคลเสียส่วนใหญ่ หากไม่สำรวจให้ทั่วถึงย่อมไม่สามารถพบเห็นความงดงามของลวดลายเหล่านี้ได้เพราะอยู่ในที่คับแคบ และทัศนียภาพถูกบดบังโดยต้นไม้ใหญ่

ทำไมจึงเรียกลายไม้ฉลุว่า “ขนมปังขิง” หากเป็นเพียงแค่ขนมปังอบชนิดหนึ่งที่มีส่วนผสมของน้ำขิง เมื่อพิจารณาจากรูปแบบขนมปังขิงในปัจจุบันที่สืบค้นทางสื่อออนไลน์ของต่างประเทศ เป็นเพียงรูปปั้นขนมปังที่ชาวยุโรปนิยมใช้ตกแต่งบ้านตุ๊กตาในเทศกาลคริสต์มาส ไม่ปรากฏรูปลักษณะที่บ่งบอกถึงต้นสายปลายเหตุแห่ง

การก่อกำเนิดลวดลายแกะสลักไม้แต่อย่างใด หากพิจารณาความหมายโดยนัยยะต่างๆ ที่นักวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้ให้ไว้ นั้นมีข้อแตกต่างกันไปตามทัศนคติและ

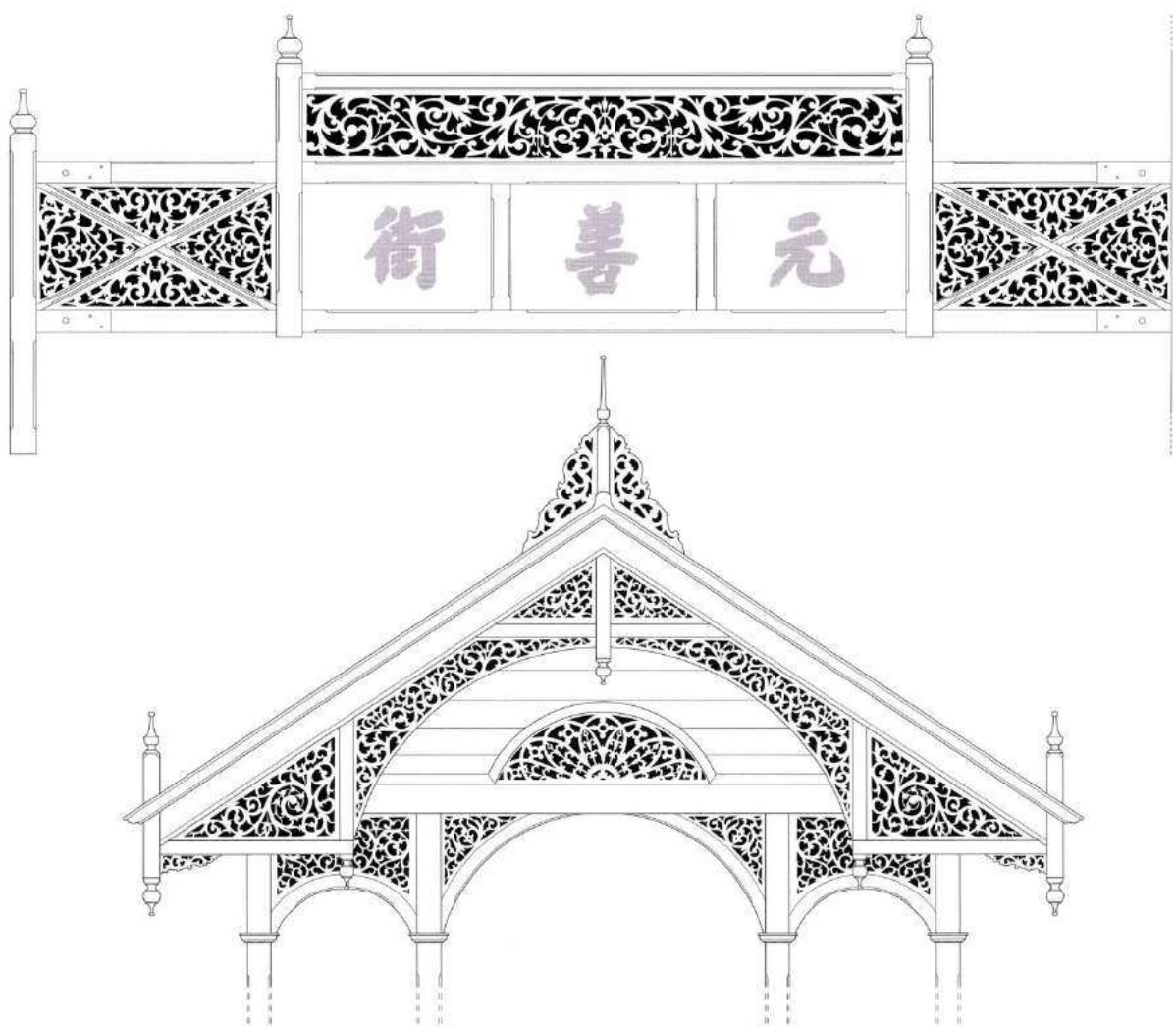
และข้อมูลที่ใช้ศึกษา โดยลักษณะของลวดลายแล้ว เป็นชื่อของลายไม้ฉลุที่เจาะทะลุรูปทรงชนิดหนึ่ง ขดขมวดเกาะเกี่ยวเชื่อมต่อกัน ลวดลายโค้งงอ พลิวไหวไปตามทิศทางและจินตนาการของนายช่างที่ออกแบบไว้ นำมาตกแต่งเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรม ด้วยเป็นลายที่ฉลุทะลุรูปทรงจึงเป็นจุดเด่นสามารถมองเห็นลวดลายได้ชัดเจนจากระยะไกล ทำให้โบราณสถานที่ตกแต่งด้วยลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิงมีความอ่อนหวาน นุ่มนวล สวยงาม ชวนมอง เปรียบเสมือนเครื่องแต่งกายสตรีที่ตกแต่งด้วยผ้าลูกไม้

ความหมายของคำว่า “ขนมปังขิง” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Ginger bread” เมื่อสืบค้นข้อมูลจากต่างประเทศต้องมีคำขยายของคำนี้ จึงจะได้ข้อมูลที่ถูกต้องโดยมีคำขยายที่ต้องใช้ประกอบคือ Architecture, Victorian, house, style หรือ fretwork เนื่องจากลวดลายชนิดนี้ไม่ได้มีต้นกำเนิดจากแผ่นดินสยาม จึงจำเป็นต้องสืบค้นรูปแบบสถาปัตยกรรมจากทางประเทศฝั่งตะวันตก ซึ่งจากการค้นคว้าทำให้ทราบว่าลวดลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิงมีความเกี่ยวข้องกับคำว่า “Victorian style” จึงตั้งสมมุติฐานจากคำว่า “Victorian” ซึ่งเป็นคำที่ใช้ยกย่องวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์อย่างโดดเด่นในทุก ๆ ด้านของยุคสมัยสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ถือได้ว่าในรัชสมัยของพระองค์เป็นยุคแห่งความเจริญสูงสุดของจักรวรรดิอังกฤษ ทั้งในความมั่นคงของราชอาณาจักร การเมืองการปกครอง ความมั่งคั่ง วรรณกรรม มัณฑนศิลป์ การออกแบบเครื่องเรือน แฟชั่นเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ ซึ่งรวมเรียก Victorian style ทั้งสิ้น พระองค์ครองราชย์สมบัติระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๐ – ๒๔๔๔ (ค.ศ. ๑๘๓๗ – ๑๙๐๑) รวมระยะเวลาอันยาวนานถึง ๖๔ ปี ได้แผ่อิทธิพลครอบคลุมทั่วโลก มีประเทศในอาณานิคมมากมาย

การสำรวจเก็บข้อมูลลวดลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิงในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครทำได้แค่เพียงบางเขตบางชุมชน แหล่งโบราณสถานที่เข้าไม่ถึงยังมีอีกมาก ผู้เขียนได้คัดเลือกและคัดลอกลวดลายโบราณสถานบางแห่งจากข้อมูลที่มีอยู่ในกลุ่มวิชาการทะเบียนโบราณ ลวดลายเหล่านี้มีความสวยงาม แปลกตา พบเห็นได้ไม่บ่อยนักจึงหยิบยกมาเป็นตัวอย่าง ด้วยข้อจำกัดในการค้นคว้าจึงเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้น ปัจจุบันลายฉลุไม้แบบขนมปังขิงได้สูญสลาย หายไป ตามสภาพกาลเวลาและเหตุปัจจัยหลายๆประการ หากขาดการศึกษาคุณค่าและบันทึกไว้ในเชิงศิลปะร่วมกับงานวิชาการ มรดกอันล้ำค่าที่เกิดจากภูมิปัญญาของนายช่างในอดีตจะต้องปิดฉากลงอย่างไร้ความหมาย

องค์ความรู้ที่ได้จากการสำรวจค้นคว้าดังกล่าวนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนผู้ที่สนใจในงานทางด้านสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ศิลป์ มัณฑนศิลป์ และศิลปกรรมหรือด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้อนุชนได้เล็งเห็นความสำคัญของโบราณสถานและมีส่วนช่วยทำนุบำรุง ดูแล สงวนรักษาตราบนานเท่านาน

ธรรมาสน์ไม้ทรงปราสาทยอดโดม สกลช่างพื้นถิ่น ตำบลบ้านหวาย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

นางสาวกรกช พาณิษฐ์ ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

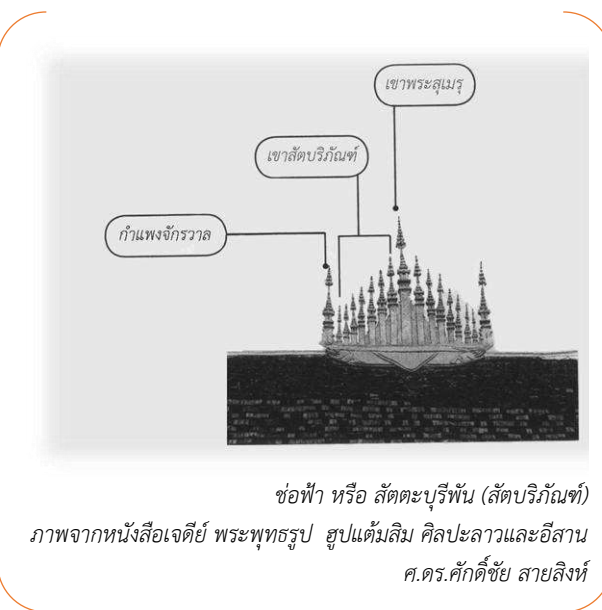
ธรรมาสน์^๑ ในความรับรู้ทั่วไปหมายถึง อาสนะที่จัดทำขึ้นเพื่อให้พระภิกษุใช้นั่งแสดงพระธรรมเทศนาต่อพุทธศาสนิกชนในสังคมวัฒนธรรมอีสานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันธรรมาสน์ถือเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่สะท้อนความศรัทธา ความเชื่อ ที่มีต่อพุทธศาสนาดังนั้นธรรมาสน์จึงถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้แบ่งแยกพื้นที่ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสอย่างชัดเจนและมีความสอดคล้องกับลักษณะการใช้งานในการจัดระเบียบการปกครองทั้งทางโลกและทางธรรม อีกนัยหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์หรือการจำลองปราสาทราชมนเทียร อันเป็นที่ประทับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งเป็นที่ประทับของสมมติเทพอย่างพระมหากษัตริย์^๒ จึงนิยมสร้างอย่างสวยงาม

คติความเชื่อในการสร้างธรรมาสน์

๑. เพื่อเป็นพุทธบูชา : การสร้างเสนาสนะถวายเพื่อใช้ในงานศาสนพิธีต่างๆ โดยเชื่อมโยงความเชื่อในเชิงสัญลักษณ์ อาทิ งานบุญผะเหวด ธรรมาสน์คือสัญลักษณ์ของศาลาแก้วกั้ว เปรียบเสมือนที่ประทับของพระเวสสันดรที่พระอินทร์สร้างถวาย

๒. คติความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุที่นำมาสร้าง : มีการเลือกสรรไม้มงคลมาเป็นวัสดุหลักในการสร้างธรรมาสน์ โดยเชื่อมโยงชื่อไม้กับความเชื่อเรื่องการค้าจุนพุทธศาสนา เช่น ไม้คูณ – เพื่อค้าคุณพุทธศาสนา ไม้ขนุน – เกื้อหนุนพระพุทธศาสนา

สัญลักษณ์ที่ปรากฏในธรรมาส

ช่อฟ้า หรือ สัตตะบุรีพัน (สัตตบริภัณฑ์)

ภาพจากหนังสือเจดีย์ พระพุทธรูป ฐานธรรมศิลป์ ศิลปะลาวและอีสาน

ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

๑. คติไตรภูมิโลกสัมพันธ์ ไตรภูมิโลก

สัมพันธ์ หรือจักรวาลตามแนวคิดพุทธศาสนา มีสัมพันธ์กลมประกอบด้วย เขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง ล้อมรอบด้วยเขาสูงลดหลั่นกันลงไป ๗ ชั้น หรือที่เรียกสัตตบริภัณฑ์ โดยมีหอนที่สี่ทิศตั้งอยู่ระหว่างเขาแต่ละชั้น^๓ เชื่อว่าในวัฒนธรรมอีสานรับคติไตรภูมิโลกสัมพันธ์มาจากลาวอีกทอดหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากบริเวณเหนือสันหลังคาสิม(โบสถ์) มีการประดับด้วย “ช่อฟ้า” หรือ “สัตตะบุรีพัน”^๔ ทำเป็นรูปของเขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ ซึ่งเชื่อกันว่าตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางจักรวาล ธรรมาสน์จึงน่าจะถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ อันเป็นส่วนจำลองของจักรวาลนี้

^๑ธรรมาสน์ น. ที่สำหรับพระภิกษุสามเณรนั่งแสดงธรรม.พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์ อจท, ๒๕๓๙, หน้า ๔๒๑.

^๒ดึก แสงบุญ. ลักษณะอีสาน ว่าด้วยเรื่องศิลปะและวัฒนธรรม.พิมพ์ครั้งที่ ๒, อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๙, หน้า ๒๑๘.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๒.

^๔คติไตรภูมิ กล่าวถึงใน พิษณุพนมิต.ปริศนาแห่งหิมพานต์. กรุงเทพฯ:อมรินทร์, ๒๕๕๐, หน้า ๙๗-๑๐๑และดูใน พันธุ์ยุทธ มีชาญเชาว์. จิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิโลกสัมพันธ์ ในอุโบสถวัดสุวรรณาราม บางกอกน้อย ธนบุรี : ความเหมือนคล้ายและความแตกต่างกับที่อุโบสถวัดสุทัศน์ดาราม บางกอกน้อย ธนบุรี.สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙, หน้า ๑๗

^๕ศักดิ์ชัย สายสิงห์. เจดีย์ พระพุทธรูป ฐานธรรมศิลป์ ศิลปะลาวและอีสาน. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕, หน้า ๑๑๑-๑๑๕

๒. คติความเชื่อเรื่องนาค

ตามคติดั้งเดิมที่รับมาจากอินเดีย นาคคือผู้ให้น้ำเพื่อสร้างความชุ่มชื้นแก่โลก มีถิ่นที่อยู่ทั้งใต้ดินและบนฟ้า การที่นาคมีที่อยู่อาศัยทั้งใต้ดินและบนฟ้าแสดงให้เห็นว่านาคมีภาวะอยู่ทั้งบนโลกและบนสวรรค์ ด้วยเหตุนี้ศิลปกรรมรูปนาคตามราวสะพานหรือราวบันไดที่ทอดเข้าสู่ศาสนสถานหรือธรรมาสน์จึงเปรียบเสมือนสะพานที่ทอดจากโลกมนุษย์สู่ดินแดนบนสรวงสวรรค์ เช่นเดียวกับความเชื่อในบางท้องถิ่นของอินเดีย ที่เชื่อว่ารังกีนน้ำเปรียบเสมือนลำตัวของนาคที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์และสวรรค์^๖

ในคติพุทธ นาคเป็นสัญลักษณ์แทนกิเลส หรือความชั่วร้าย ทำให้คนทั้งโลกตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส การที่พระพุทธเจ้าเอาชนะและประทับนั่งบนพญานาคได้ เท่ากับพระองค์ทรงเอาชนะกิเลสทั้งหมด^๗ นอกจากนี้ นาคยังถือเป็นสัตว์สัญลักษณ์สำคัญของดินแดนแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมประเพณีรวมทั้งความเชื่อต่างๆ ของกลุ่มไทย – ลาว มักจะมื่อนาคมาเกี่ยวข้องเสมอ อาทิ พิธีฮีดสงพระ (สงรับน้ำพระ) จะใช้โองสดเป็นรูปพญานาค องค์ประกอบประดับตกแต่งอาคารศาสนสถาน เช่น ราวบันได คันทวย รวมถึงเทศกาลบั้งไฟพญานาคช่วงวันออกพรรษาด้วย

รูปแบบและลักษณะของธรรมาสน์ไม้

ธรรมาสน์ที่พบในภาคอีสานสามารถจำแนกรูปแบบตามเชิงช่างและเทคนิคได้ดังนี้

- สกูลช่างพื้นเมือง (อิทธิพลช่างหลวง)
- สกูลช่างพื้นบ้าน/พื้นถิ่น (ชาวบ้าน)
- สกูลช่างญวน (ต่างถิ่น)

จำแนกตามลักษณะโครงสร้างออกได้เป็น

- **ธรรมาสน์ทรงปราสาท** แบ่งออกได้เป็น แบบก่ออิฐถือปูน (สกูลช่างญวน) แบบเครื่องไม้ และแบบก่ออิฐถือปูนผสมเครื่องไม้
- **ธรรมาสน์เตี้ย** (ธรรมาสน์ตั้ง) หรือ ตั้งปาติโมกข์ แบ่งออกได้เป็น แบบมีพนักพิง และแบบไม่มีพนักพิง

ธรรมาสน์ไม้ทรงปราสาทยอดโดม

ในบทความนี้ขอเสนอเฉพาะธรรมาสน์ไม้ทรงปราสาทยอดโดม ที่พบในตำบลบ้านหวาย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

๑. ธรรมาสน์ วัดบ้านตลาด ตำบลบ้านหวาย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ธรรมาสน์ทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตันรองรับฐานบัวคว่ำบัวหงาย เคียรนาคอยู่บริเวณมุมด้านล่างและหันหน้าออกด้านนอก ส่วนหางนาคอยู่ด้านบนวัดปลายหางชี้ลงพื้นลำตัวนาคทาสีดำแต้มสีน้ำเงินบริเวณหงอนและพิน

^๖อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. ทิพนินยายจากปราสาทหิน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕, หน้า ๔๙-๕๑.

^๗เสถียรพงษ์วรรณปก. นาคคือใคร. มติชนสุดสัปดาห์ วันศุกร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๓๗, หน้า ๓๗

ส่วนฐาน ขาเป็นเสาแกะสลักเป็นรูปนาคเกี้ยว ๔

ตัวธรรมาสน์เป็นห้องสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองรองรับด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ประกอบด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงาย ท้องไม้ประดับลูกแก้วอกไก่ ๑ เส้นบริเวณฐานแกะสลักลายเป็นรูปกลีบบัวปลายแหลมเจาะช่องหน้าต่าง ๔ ด้าน บริเวณ

ตัวเรือนธรรมาสน์ประดับไม้ฉลุลายพรรณพฤกษา วัดบ้านตลาด

กรอบช่องหน้าต่างด้านขวา-ซ้าย และตอนล่างประดับด้วยแผ่นไม้ฉลุโปร่งลายพรรณพฤกษายกเว้นช่องทางเข้าสู่ภายในไม้ประดับไม้ฉลุโปร่งที่ตอนล่างถัดออกมาบริเวณย่อมุม มีการวาดเส้นคล้ายโครงของหน้าบันсим (โบสถ์) ด้วยสีฟ้าแล้วทาสีทองทับอีกชั้น ส่วนเชิงย่อมุมทั้งตอนบนและตอนล่างประดับกับบัวเชิง

ส่วนยอด ทำเป็นชั้นหลังคายอดโดมซ้อนชั้นกัน ๒ ชั้นโดยการจำลองย่อลักษณะตัวเรือนย่อมุมไม้สิบสองถัดขึ้นไปอีกชั้น มีการนำไม้ไผ่มาจักสานลายขัดแตะมุงเป็นหลังคาลักษณะคล้ายโดมหรือหลังคาอุโบสถหลังคาฉลุคล้ายใบระกา ด้านบนชายคาประดับไม้แกะสลักคล้ายรูปวงกลมเรียงต่อกัน ตัวเรือนจำลองแต่ละด้านมีการประดับตกแต่งด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปดอกไม้ ในกรอบสี่เหลี่ยมพื้นหลังประดับกระจก เหนือขึ้นไปประดับแผ่นไม้ฉลุลายกลีบบัวหงายมีเกสร ที่มุมหลังคาทั้ง ๒ ชั้นเคยมีการประดับเศียรนาคยอดบนสุดประดับไม้สลักเป็นทรงบัวเหลี่ยม

ชั้นหลังคามุงด้วยไม้ไผ่จักสานลายขัดแตะ วัดบ้านตลาด

๒. ธรรมาสน์ วัดโพธิ์ชัย บ้านมะแซว ตำบลบ้านหวาย อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม

ธรรมาสน์ทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสลักษณะเช่นเดียวกับธรรมาสน์ของวัดบ้านตลาด

ส่วนฐาน ขาเป็นเสาแกะสลักรูปนาค ๔ ต้น ลักษณะคล้ายคันทวยรองรับน้ำหนักของตัวธรรมาสน์ เสาหรอนาคหันหน้าออกด้านนอก ส่วนหางนาคอยู่ด้านบนตัวปลายหางซึ่งพื้นมีการแกะสลักเป็นลายเกล็ดนาคบริเวณเศียรและหาง

ธรรมาสน์ไม้ทรงปราสาทยอดโดม วัดโพธิ์ชัย

ตัวธรรมาสน์เป็นห้องสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองรองรับด้วยฐานบัวบัวคว่ำบัวหงาย ท้องไม้ประดับลูกแก้วออกไก่ ๑ เส้น บริเวณฐานแกะสลักลายเป็นรูปกลีบบัวปลายแหลม เจาะช่องหน้าต่าง ๔ ด้าน บริเวณกรอบช่องหน้าต่างด้านขวา - ซ้าย และตอนล่างประดับด้วยแผ่นไม้ฉลุโปร่งลายพรรณ

พฤษภา ยกเว้นช่องทางเข้าสู่ภายในไม้ประดับไม้ฉลุโปร่งที่ตอนล่างบริเวณกรอบช่องหน้าต่างด้านซ้ายและขวาประดับไม้ฉลุลายพรรณพฤษภาในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนเชิงย่อมุมตอนบนและตอนล่างประดับกาบบัวเชิง

เรือนธรรมาสน์ วัดโพธิ์ชัย

ส่วนยอด ทำเป็นชั้นหลังคายอดโดมซ้อนชั้นกัน ๒ ชั้น โดยการจำลองย่อลักษณะตัวเรือนย่อมุมไม้สิบสองถัดขึ้นไปอีกชั้น มุงหลังคาด้วยไม้ไผ่มาจักสานลายขัดและลักษณะคล้ายโดมหรือหลังคา古巴ซ่าง ประดับสันหลังคาด้วยไม้ฉลุลายคล้ายใบระกา ด้านบนชายคาประดับไม้แกะสลักเป็นรูปดอกบัวตูมเรียงต่อกัน ที่มุมหลังคาแต่ละชั้นประดับเศียรนาค ตัวเรือนจำลองแต่ละด้านมีการประดับตกแต่งด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปดอกไม้ในกรอบสี่เหลี่ยม เหนือขึ้นไปประดับแผ่นไม้ฉลุลายกลีบบัวหงายมีเกสร ที่ยอดบนสุดประดับไม้สลักเป็นทรงบัวเหลี่ยม

ชั้นหลังคามุงด้วยไม้ไผ่จักสาน สภาพก่อนข้างสมบูรณ
วัดโพธิ์ชัย

สรุป

ธรรมาสนไม้ทรงปราสาทยอดโดมของวัดบ้านตลาด และวัดโพธิ์ชัย จัดอยู่ในกลุ่มสกุลช่างพื้นถิ่น มีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๖ เป็นธรรมาสนที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นโดยเฉพาะรูปแบบของส่วนยอดหลังคา โดยมีลักษณะคล้ายโดมหรือหลังคา古巴ซ่าง ซึ่งมีความแตกต่างจากธรรมาสนที่พบทั่วไปในภาคอีสาน กล่าวคือ โดยทั่วไปส่วนยอดหลังคานิยมทำแบบชั้นซ้อนยอดหน้าจั่วจัตุรมุข ส่วนยอดสุดเป็นฝักเพกา ประดับตกแต่งช่อฟ้า (โหง) เช่นเดียวกับลิ่ม ธรรมาสนไม้ทรงปราสาทที่พบในตำบลบ้านหวายจึงมีลักษณะเฉพาะของสกุลช่างพื้นถิ่นที่แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานของเรียบง่าย

บรรณานุกรม

ตึก แสนบุญ. ลักษณะอีสาน ว่าด้วยเรื่องศิลปะและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒, อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๙

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์ อจท, ๒๕๓๙

พันธุ์ยุทธ มีชาญเชาว์. จิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิโลกสันฐาน ในอุโบสถวัดสุวรรณาราม บางกอกน้อย ธนบุรี :

ความเหมือนคล้ายและความแตกต่างกับที่อุโบสถวัดสุเลาราม บางกอกน้อย ธนบุรี.สารนิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙

พิษณุศุภนิมิต.ปริศนาแห่งหิมพานต์. กรุงเทพฯ:อัมรินทร์, ๒๕๕๐

เสถียรพงษ์วรรณปก. นาคคือใคร. มติชนสุดสัปดาห์ วันศุกร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๓๗

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. เจดีย์ พระพุทธรูป อุโบสถมัสยิด ศิลปะลาวและอีสาน. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. ทิพนินายจากปราสาทหิน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕

เผยอัตลักษณ์ประติมากรรมสำริดสมัยทวาราวดี

ดร. ศิริชัย หวังเจริญตระกูล นักวิทยาศาสตร์เชี่ยวชาญ

ศิลปะทวาราวดี เป็นศิลปกรรมต้นอารยะธรรมสมัยประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ณ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ โบราณวัตถุส่วนใหญ่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนา ลัทธิหินยาน แต่ ปรากฏหลักฐานการนับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายานและฮินดูรวมอยู่ด้วย อิทธิพลของ ศิลปวัฒนธรรมทวาราวดีได้แพร่ ขยายไปยังภูมิภาคอื่น ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ จึงอาจกล่าวได้ว่าศิลปะทวาราวดีเป็นต้น กำเนิดพุทธศิลป์ในสยามประเทศ

พระพุทธรูปศิลปะทวาราวดีรุ่นแรกที่พบในประเทศไทย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ ยังคง ลักษณะ ต้นแบบของพระพุทธรูปของศิลปะอินเดียแบบอมราวดี ในสมัยกลาง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕ พระพุทธรูปมี ลักษณะแบบพื้นเมือง และตอนปลายของสมัยทวาราวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ ได้รับ อิทธิพลของศิลปะ เขมรสมัยบาปวน หรือสมัยลพบุรีตอนต้น วัสดุที่ใช้ทำพระพุทธรูปส่วนใหญ่ จะเป็น หิน ปูนปั้น และดินเผา พระพุทธรูปที่ทำด้วยโลหะสำริดในสมัยทวาราวดีมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เช่น พระพุทธรูปสำริดปาง แสดง ธรรม พบที่ตำบลพงตึก อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาญจนบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ พบที่เดียวกับ ตะเกียง โรมัน สำริด และกลุ่มพระพุทธรูปสำริดพบที่เมืองอู่ทอง ที่สำคัญคือพระพุทธรูปยืนปางประทานธรรม อายุ ราว พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ พบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นพระพุทธรูปสำริดสมัยทวาราวดี ขนาดใหญ่ที่สุดที่พบในประเทศไทย สูง ๑๐๙ เซนติเมตร ความงดงามของพระพุทธรูป สะท้อนฝีมือช่างและเทคนิค ทางโลหะกรรมขั้นสูงในช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองของศิลปะทวาราวดี

การประยุกต์นำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาศึกษาโลหะวิทยาของคนในสมัยทวาราวดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ในเรื่องส่วนผสมของเนื้อโลหะ เทคนิคการหล่อประติมากรรมสำริดสมัยทวาราวดี เป็นเรื่องที่ควรแก่ การศึกษาค้นคว้า องค์ความรู้ที่ได้นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ยังสามารถนำไปใช้ในงานอนุรักษ์โบราณวัตถุ ประเภทสำริด สมัยทวาราวดี และใช้เป็นข้อมูลในการตรวจพิสูจน์อัตลักษณ์ของ โบราณวัตถุ ประติมากรรมสำริดชิ้นสำคัญที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จำนวน ๕ รายการ ได้นำมาศึกษาในครั้งนี้

พระพุทธรูปประทับยืน ปางแสดงธรรม พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔
ประวัติ พบที่ตำบลบ้านฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
สูง ๑๐๙ เซนติเมตร

พระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ พุทธศตวรรษที่
๑๓ - ๑๖ ประวัตติ์ พบที่จังหวัดอุดรธานี
สูง ๔๒ เซนติเมตร

พระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ พุทธศตวรรษที่
๑๓ - ๑๖ ประวัตติ์ พบที่จังหวัดนครราชสีมา
สูง ๓๗.๕ เซนติเมตร

พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ปางแสดงธรรม
พุทธศตวรรษที่ ๑๓- ๑๔ ประดิษฐานที่พระปฐมเจดีย์
จังหวัดนครปฐม สูง ๓๐ เซนติเมตร

พระพุทธรูปยืนแสดงธรรม พุทธศตวรรษที่ ๑๔- ๑๕
ประดิษฐานที่พระประโทน จังหวัดนครปฐม
สูง ๑๗ เซนติเมตร

เมืองโบราณเวียงคุก

นายกิตติพงษ์ สนั่นเล็ก นักโบราณคดีชำนาญการ
สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

เมืองเวียงคุก เป็นเมืองโบราณที่อยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตพื้นที่ตำบลเวียงคุกและบริเวณใกล้เคียง ปัจจุบันเป็นตำบลหนึ่งในเขตอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย อาณาเขตเมืองเวียงคุกแต่เดิมน่าจะกินพื้นที่ในเขตตำบลโพนสา ตำบลบ้านเดื่อ ตำบลบ้านทอน ตำบลหนองนาง อำเภอทอแป ตำบลปะโค ตำบลพระธาตุบังพวน ตำบลเวียงคุก อำเภอเมืองฯ ตำบลสระใคร อำเภอสระใคร ตัวเมืองเวียงคุกอยู่ในพื้นที่ติดต่อระหว่างอำเภอเมืองกับอำเภอทอแป มีศูนย์กลางในบริเวณที่เป็นบ้านเวียงคุกในปัจจุบัน ติดกับแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านทางด้านทิศเหนือ ฝั่งตรงข้ามเป็นที่ตั้งของเมืองทรายพองในเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บริเวณรอบๆเวียงคุกทั้งทางด้านทิศตะวันตก ด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ เป็นที่ราบกว้างใหญ่น้ำท่วมถึงสำหรับใช้ทำการเกษตร โดยมีเนินดินลูกกระนาบขนาดใหญ่กระจายอยู่ทั่วไปสามารถใช้เป็นที่ตั้งชุมชนบ้านเรือนที่หนาแน่นและก่อสร้างศาสนสถานได้ มีลำห้วยคุกไหลผ่านมาจากแถบอำเภอบ้านผือทางด้านทิศตะวันตกมาลงแม่น้ำโขงที่บ้านเวียงคุก

เมืองเวียงคุก ปรากฏในตำนานและพงศาวดารหลายแห่ง ทั้งในนิทานท้องถิ่นตามความเชื่อของชาวบ้านเรื่องอุษา-บารส ที่เล่าสืบต่อกันมาว่า เมืองเวียงคุกเป็นเมืองของท้าวบารส ซึ่งไปได้นางอุษาจากเมืองพานในเขตอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี มาเป็นชายา บริเวณเมืองพานนั้นไม่ไกลจากเมืองเวียงคุกเท่าใดนัก โดยตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ห่างออกไปประมาณ ๓๐ กิโลเมตรและมีลำน้ำจากเขตเมืองพานมาไหลลงที่ห้วยคุกด้วยซึ่งใช้เป็นเส้นทางสำหรับติดต่อไปยังเทือกเขาภูพานในเขตอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีผ่านไปยังพื้นที่ส่วนต่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนในและใช้เป็นเส้นทางจากแผ่นดินตอนในมาสู่แม่น้ำโขง ซึ่งในเขตตำบลเมืองพานและในเขตอำเภอบ้านผือได้ปรากฏร่องรอยโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมทวารวดีและเขมรเป็นจำนวนมาก จากตำนานก็ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในเขตเวียงคุกและชุมชนในเขตอำเภอบ้านผือได้เป็นอย่างดี

ในตำนานนิทานอุรังคธาตุ (สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นมาในปี พ.ศ.๒๑๘๑ ในรัชกาลพระเจ้าสุริยวงษาฯ) โดยได้กล่าวถึงชื่อห้วยคุกคำที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปประทับที่โพนจิกเวียงจันทน์ได้ปากห้วยคุกคำ และได้กล่าวถึงการอพยพของชาวเมืองสาเกตุนครไปสู่เมืองลำหนองออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางปากห้วยคุกมาทางใต้ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเมืองเวียงคุก และอาจารย์สงวน รอดบุญ ได้กล่าวถึงเมืองเวียงคุกไว้ว่ามีปรากฏในตำนานพระธาตุพนม ซึ่งพระยาเพชรรัตนสงคราม(เลื่อง ภูมิรัตน์) นำมาถวายไว้ที่หอพระสมุดไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่งและแต่งเมื่อใด(น่าจะเป็นนิทานอุรังคธาตุ)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ชื่อเมืองเวียงคุกยังมีปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์และจากบันทึกของชาวต่างประเทศไว้หลายเล่มเช่น ในหนังสือบันทึกการเดินทางสู่นครเวียงจันทน์ของวาน วุสทอฟ (Van wusthoff) ทูตการค้าชาวฮอลันดาซึ่งเดินทางเข้ามาในปีพ.ศ. ๒๔๘๔ เรื่อง Le voyage lointain aux Royaumes de Cambodge et des Lous.1644 ฟรังซิส การ์นีได้แปลจากภาษาฮอลันดาเป็นภาษาฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.๑๘๗๘ (พ.ศ.๒๔๒๑))ได้กล่าวถึงการเดินทางจากเมืองละแวกไปยังเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงษารัตนโกสินทร์โดยเรียกว่าเมืองคุก ซึ่งวุสทอฟได้พิจารณาเพื่อให้นักเดินทางจากเวียงจันทน์มาตรวจสอบความเรียบร้อยก่อนพาเข้าเฝ้าเจ้าชีวิตเมืองนี้ยังไม่ไกลจากเวียงจันทน์

ลีลา วีระวงส์ กล่าวถึงเหตุการณ์ทางการเมืองในราวรัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๒ (พระเจ้าชัยวงศ์เว) ไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ลาว มีเรื่องกล่าวถึงเมืองเวียงคุกไว้ว่าในราว พ.ศ.๒๒๕๒ พระบรมราชาเจ้าเมืองนครพนมแข็งเมือง ยกทัพขึ้นมาตีเขตแดนเวียงจันทน์จนถึงเมืองเวียงคุกและทรายพองแต่ถูกตี

แตกถอยกลับไป ซึ่งมีเนื้อหาในตอนนี้นี้คล้ายกับเนื้อหาในพงศาวดารลาวฉบับกระทรวงศึกษาธิการลาว (ฉบับพิมพ์ปีพ.ศ. ๒๕๐๐) และในเอกสารฉบับเดียวกันนี้ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในปีพ.ศ.๒๓๒๑ ในรัชกาลของพระเจ้าศิริบุญสารแห่งเวียงจันทร์ (อาณาจักรล้านช้างแยกออกเป็นสามอาณาจักร) ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระเจ้าตากสินของไทยจากกรณีพระวอพระตา กองทัพธนบุรีได้ยกขึ้นมามีเมืองเวียงจันทน์ หลังจากยึดนครจำปาศักดิ์ได้แล้ว กองทัพธนบุรีได้ยกพลต่อมาเพื่อจะเข้าโจมตีเวียงจันทน์ พระเจ้าศิริบุญสารได้โปรดให้ตั้งค่ายตั้งรับตามลำแม่น้ำโขง ตั้งแต่เมืองนครพนม เมืองหนองคาย เมืองเวียงคุก เมืองพะโค เมืองพันพร้าว แสดงถึงความสำคัญของเมืองเวียงคุกในการเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันเมืองเวียงจันทน์

จากแผนที่ทางยุทธศาสตร์ที่วาดขึ้นในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏชื่อเมืองเวียงคุกเป็นเมืองที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมจากหัวเมืองใหญ่ที่อยู่รายรอบเพื่อเดินทางต่อไปยังเวียงจันทน์เช่นเมืองละคร(นครพนม) ทางทิศตะวันออก ด้านข่าวสารทางทิศใต้ เมืองบาน(ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีในปัจจุบัน)อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ จากแผนเมืองสัญญาลักษณะในแผนที่น่าจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญพอๆกับเมืองละครหรือเมืองพันพร้าวที่อยู่ใกล้เคียงกัน และเป็นที่รับรู้ถึงการมีอยู่และความสำคัญของเมืองเวียงคุกของราชสำนักกรุงเทพแล้ว

หลังจากศึกเจ้าอนุวงศ์ในปีพ.ศ.๒๓๖๙ - พ.ศ.๒๓๗๐ ราชสำนักกรุงเทพได้ดำเนินนโยบายทำลายร้างนครเวียงจันทน์อย่างรุนแรง เพื่อมิให้เป็นฐานกำลังในการแข็งเมืองอีก ได้กวาดต้อนครัวชาวเวียงจันทน์และบริเวณใกล้เคียงลงไปยังหัวเมืองในพระราชอาณาเขต และยุบเมืองเวียงจันทน์ลงมีฐานะเป็นเมืองจัตวา ทำให้บริเวณนี้ถูกทิ้งร้างไปรวมถึงเมืองเวียงคุกด้วยและมีผู้คนกลับเข้ามาอยู่อาศัยเมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมา

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า เมืองเวียงคุกว่าเป็นชุมชนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่กลุ่มชนลาวจะย้ายศูนย์กลางการปกครองลงมาทางใต้และเข้าครอบครองดินแดนในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ เริ่มปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เมืองเวียงคุกอันได้แก่ เทวรูปในวัฒนธรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครและกลุ่มใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดี เช่นที่ วัดยอดแก้ว วัดสาวสุวรรณารามพบใบเสมาหินสมัยวัฒนธรรมเขมรที่นำมาจากวัดสมป่าสักที่อยู่ใกล้ๆกัน จนถึงในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ -๑๗ ในสมัยที่วัฒนธรรมเขมรเรืองอำนาจก็ปรากฏโบราณวัตถุและศิลาจารึกสมัยขอมทั้งในฝั่งเวียงคุกและฝั่งชายพอง เช่น กลีบบนที่วัดเทพพลประดิษฐาราม แนวกำแพงโบราณสถานที่น่าจะเป็นอโรคยศาลาที่วัดกัสสะปะมรุโรรม ตำบลบ้านทอน อำเภอน้ำโสม จังหวัดหนองคาย โดยเฉพาะรูปฉลองพระองค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่เมืองทรายพองใน สปป.ลาวตรงข้ามกับเมืองเวียงคุก แสดงถึงความสำคัญของชุมชนในแถบนี้ที่อิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรได้แผ่มาถึง จากการสำรวจและศึกษาของอาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ก็พบว่าพบว่าบริเวณเมืองเวียงคุกเป็นแหล่งชุมชนที่มีความสำคัญมาก่อนสมัยล้านช้างเพราะได้พบชิ้นส่วนของเทวรูป และพระพุทธรูปหินในวัฒนธรรมเขมรหลายแห่งเช่นที่วัดสาวสุวรรณาราม ก็พบพระพุทธรูปแบบขอมหลายองค์ และที่วัดยอดแก้วยังพบพระพุทธรูปหินแบบลพบุรีและเทวรูปหินสีเขียวที่เป็นรูปแบบศิลปวัฒนธรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครรอยสลักเป็นรูปผ้านุ่งรูปแบบศิลปะแบบสมโบร์ของวัฒนธรรมเขมร ปัจจุบันนำไปบรรจุไว้ในฐานพระแล้ว อาจารย์ศรีศักดิ์ได้ให้ความเห็นไว้ว่าโบราณวัตถุเหล่านี้อาจจะนำมาจากที่อื่น แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์แวดล้อมแล้วศรีศักดิ์เชื่อว่าบริเวณเวียงคุกเป็นชุมชนเก่าแก่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงแห่งหนึ่ง เพราะว่าทางตอนใต้ของเวียงคุกนั้นมีเส้นทางติดต่อไปยังเทือกเขาภูพานซึ่งเป็นบริเวณที่พบโบราณสถานและโบราณวัตถุอยู่ในช่วงสมัยทวารวดีตอนปลายและสมัยวัฒนธรรมเขมรเป็นจำนวนมาก อาจารย์สวง รอดบุญได้เขียนถึงเมืองเวียงคุกไว้ในบทความเรื่องเวียงคุกไว้น่าจะเป็นเมืองที่เก่าแก่ร่วมสมัยกับเมืองทรายพองซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในฝั่งเดียวกับเวียงจันทน์ และอาจทิ้งร้างไประยะหนึ่งเมื่อวัฒนธรรมเขมรเสื่อมอำนาจ โดยเฉพาะที่เมืองทรายพองได้พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายชิ้น เช่น ศิลาจารึกสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ เมื่ออาณาจักรล้านช้างเริ่มขยายอำนาจลงมาลงตอนล่างตามแม่น้ำโขง บริเวณเมืองเวียงคุกได้ปรากฏร่องรอยของศาสนสถานที่สำคัญในพุทธศาสนาซึ่งก็คือพระธาตุบังพวน

จากจารึกที่ฐานพระพุทธรูปที่พบที่พระธาตุบังพวน ปรากฏความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ล้านช้างมาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าแสนหล้าไตรภวนาถ (พศ.๒๐๒๘-๒๐๓๘) และได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในรัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช หลังจากที่ย้ายศูนย์กลางอำนาจลงมาอยู่ที่เวียงจันทน์ ทรงสร้างกลุ่มโบราณสถานที่เรียกกันว่าสัตตมหาสถานที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดทางศาสนาจากอาณาจักรล้านนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีความเก่าแก่ย้อนหลังไปจนถึงรัชกาลของพระราชบิดา คือพระเจ้าโพธิสารราช นอกจากนี้ยังปรากฏศาสนสถานในเมืองเวียงคุกอย่างมากมายในช่วงเวลานี้และในเวลาต่อมา อาจเป็นไปได้ว่าเมืองเวียงคุกได้ถูกสถาปนาขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางทางศาสนาก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปจากเหตุสงครามในพุทธศตวรรษที่๒๔

ในการสำรวจของอาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดมและอาจารย์ สงวน รอดบุญ พบว่าในบริเวณเมืองเวียงคุกมีโบราณสถานที่ยังเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก มีที่เป็นวัดถึงราว ๘๐ วัด แต่ในตอนที่เราไปสำรวจมีพระจำพรรษาอยู่ไม่กี่วัด เกือบทั้งหมดกลายเป็นวัดร้าง ส่วนมากถูกทำลายกลายเป็นสวนและไร่นาจนหาร่องรอยไม่พบ บางแห่งเป็นวัดร้างที่เหลือเพียงฐานโบสถ์ หรือพระประธานและเจดีย์ที่หักพัง บางวัดก็มีพระเข้ามาจำพรรษาและบูรณะซ่อมแซมไปแล้ว บางวัดก็พังลงแม่น้ำโขงไปแล้ว วัดเหล่านี้ล้วนแต่มีอายุอยู่ในสมัยล้านช้างโดยแบ่งโบราณสถานที่พบออกเป็นสองกลุ่มตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่พบคือ แบบที่ได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากล้านนา ซึ่งคงเป็นหลังสมัยรัชกาลพระเจ้าแก้วเมืองลงมา และแบบล้านช้างที่พบได้ทั่วไปแถบแม่น้ำโขง ทำเป็นทรงกลมหรือแปดเหลี่ยมลดชั้นกันขึ้นไป

ส่วนพระพุทธรูปที่เป็นพระประธานพบเป็นจำนวนมากสร้างด้วยปูนปั้นอิทธิพลของศิลปะล้านนาและสุโขทัยตอนปลาย ส่วนพระพักตร์และส่วนฐานบัวนั้นเป็นแบบล้านช้างอย่างชัดเจน ที่วัดเทพพลได้พบเจดีย์ขนาดใหญ่สององค์ที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบผสมระหว่างล้านนาและล้านช้าง และที่วัดยอดแก้วก็พบซากวิหารขนาดใหญ่ ลักษณะเป็นวิหารโถงก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ขนาด ๘-๙ ห้อง ขึ้นส่วนพระประธานสร้างด้วยปูนปั้นขนาดใหญ่ โดยพระเศียรสูงถึง ๑.๕ เมตร

ในการสำรวจอาจารย์ สงวน รอดบุญ พบพระพุทธรูปอิทธิพลอุทอง สุโขทัยสกุลช่างเมืองน่าน และพระพุทธรูปลาวเป็นอันมาก ท่านได้กล่าวถึงวัดเทพพลประดิษฐาราม ที่พบธาตุขนาดใหญ่สององค์มีลักษณะใกล้เคียงกัน เป็นเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมมีคูหาประดิษฐานพระพุทธรูป ลักษณะคล้ายแบบที่นิยมสร้างกันในล้านนาและเวียงจันทน์ ตัวธาตุมีลักษณะใกล้เคียงกับธาตุที่พบที่วัดนาถในฝั่งสปป.ลาว พระพุทธรูปในคูหาที่พบมีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปสำริดที่พบที่หอพระแก้ว ที่มีจารึกที่ฐานว่าอยู่ในรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช

จากการสำรวจของกรมศิลปากรตั้งแต่เมื่อพ.ศ.๒๕๒๘ เป็นต้นมา ได้สรุปว่าเมืองเวียงคุกเป็นแหล่งชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงและปัจจุบันเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ซึ่งมีคนอาศัยอยู่หนาแน่น แหล่งโบราณคดีก็เล็กลงสภาพไป จากการสำรวจของสำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น ในชั้นหลังพบว่าแหล่งโบราณคดีที่พบในเขตที่น่าจะเป็นเมืองเวียงคุก เกือบทั้งหมดไม่สามารถบอกอายุของตัวโบราณสถานได้เนื่องจากชำรุดหักพังแทบจะกลายเป็นกองอิฐ และส่วนมากก็ถูกปรับไถเป็นที่สวนและบ้านเรือนประชาชนไปแล้ว พบแหล่งโบราณคดีรวม ๑๘๑ แหล่ง เฉพาะที่พบในเขตตำบลเวียงคุก ๙ หมู่บ้าน จำนวน ๔๔ แหล่ง ที่เหลือกระจายกันไปตามตำบลต่างๆที่อยู่โดยรอบ สามารถกำหนดรูปแบบทางศิลปะและอายุสมัยได้ไม่ถึงสิบแห่ง เกือบทั้งหมดเป็นโบราณสถานในสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง

จากการสำรวจพบว่าโบราณสถานส่วนมากกระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่เป็นตำบลเวียงคุกและตำบลปะโค(ตำบลปะโค จำนวน ๒๒ แหล่ง)ที่อยู่ใกล้เคียงกันเป็นส่วนมาก ที่เหลือก็กระจายกันออกไปตามบ้านรอบ ๆ ตามสภาพภูมิประเทศที่ราบริมแม่น้ำน้ำท่วมถึง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจ โดยเฉพาะพระธาตุบังพวน และกลุ่มสัตตมหาสถาน พระธาตุโพนจิกเวียงจั่ว แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับพื้นที่บริเวณนี้ในการก่อสร้างศาสนสถานอย่างต่อเนื่อง

และจากหลักฐานทางโบราณคดีที่เหลืออยู่พอจะกำหนดอายุได้สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ตอนปลาย เป็นต้นไป ก่อนหน้าที่จะย้ายราชธานีจากหลวงพระบางมายังเวียงจันทน์ในปี

พศ.๒๑๐๙ และบางที่มีหลักฐานแวดล้อมอื่นที่น่าเชื่อได้ว่ามีการก่อสร้างศาสนสถานมาก่อนหน้านั้นแล้ว แสดงให้เห็นถึงการรับรู้และให้ความสำคัญกับพื้นที่บริเวณนี้ของราชสำนักหลวงพระบางมาตั้งแต่หลายรัชกาล ก่อนหน้าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องและคงความสำคัญมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ ที่กวาดครัวชาวเวียงคุกกลางมายังภาคกลางของไทยหลังเหตุการณ์ปราบเจ้าอนุวงศ์แล้ว ส่วน รูปแบบศิลปะที่พบก็น่าจะเป็นรูปแบบศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากล้านนาในระยะแรกและพัฒนาเป็นรูปแบบ ของล้านช้างอย่างเต็มตัวหลังรัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปแล้ว เช่นเดียวกับเมืองโบราณอื่นๆในวัฒนธรรม ล้านช้าง แต่ที่น่าแปลกใจคือเราไม่พบอิทธิพลจากล้านนาในบริเวณอื่นในที่ราบเวียงจันทน์เลยนอกจากที่เวียงคุก ยกเว้นที่พระธาตุหนองสามหมื่นที่จังหวัดชัยภูมิ เพียงแห่งเดียว ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจ จึงต้องมีการศึกษาใน เรื่องนี้ต่อไป

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏเหลือให้เราได้ศึกษาในปัจจุบัน สอดคล้องกับตำนาน และเรื่องเล่า รวมถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ทั้งหลายที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา ที่เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนลำน้ำสายเล็กๆที่ไหลมาเชื่อมแม่น้ำโขง มิได้นำเพียงทรัพยากรจากดินแดนจากตอนในออกสู่แม่น้ำสายใหญ่ แต่ได้นำเอาวัฒนธรรมจากเจริญรุ่งเรืองจาก แผ่นดินตอนในออกมาด้วย ก่อให้เกิดพัฒนาการของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงจนมีรูปแบบเฉพาะของตนเอง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาของรัฐในพื้นที่แม่น้ำโขงตอนกลางซึ่งเวียงคุกก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของชุมชนปาก แม่น้ำ ที่พัฒนาเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรล้านช้างในเวลาต่อมา

เอกสารอ้างอิง

-คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ ปัญญา จังหวัดหนองคาย. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

-เติม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

-โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น,สำนักงาน. ทำเนียบโบราณสถานขึ้นทะเบียนอีสานบน. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์สมพันธ์จำกัด, ๒๕๔๕

-ศิลปากร,กรม. แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๓ . เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข ๑๑/ ๒๕๓๒ กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๓๒

-ศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น,สำนัก. โครงการสำรวจศึกษาแหล่งโบราณสถาน เมืองโบราณเวียงคุก .เอกสารอัดสำเนา. ๒๕๕๓

-ศรีศักดิ์ วลลิโถม . ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ กรุงเทพฯ: ด้านสุทธการพิมพ์, ๒๕๓๘

-สุรศักดิ์ ศรีสำออง. ลำดับกษัตริย์ลาว พิมพ์ครั้งที่ ๒ นครราชสีมา: บริษัท โยเซฟ ปรีนตั้ง จำกัด, ๒๕๔๕.

-อรุณศักดิ์ กิ่งมณี . โบราณคดีเมืองหนองคาย เล่ม ๑ เอกสารอัดสำเนา. อุทยาน ประวัติศาสตร์ภูพระบาท.สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น , ๒๕๔๔.

-_____. โบราณคดีเมืองหนองคาย เล่ม ๒ เอกสารอัดสำเนา. อุทยาน ประวัติศาสตร์ภูพระบาท.สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น , ๒๕๔๔.

**การศึกษารูปแบบมวลโลหะทองแดงวัตถุดิบจากแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย
อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี**

นายสรรัช โรจนารัตน์ นักโบราณคดีปฏิบัติการ
สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี

บทนำ

การศึกษาเรื่องโลหะกรรมในประเทศไทยในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ได้พัฒนาองค์ความรู้เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ หลังจากการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีโนนนกทา อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น (Solheim and Gorman, 1966; Solheim, 1967; Bayard, 1968) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง (ชิน อยู่ดี, 2515; พิสิฐ เจริญวงศ์, 2530; White, 1982) และที่แหล่งเหมืองทองแดงที่สำคัญ เช่นที่ ภูโล้น จ.หนองคาย (Pigott and Surapol Natapintu, 1988) และเขาวงพระจันทร์ จ.ลพบุรี (Surapol Natapintu, 1991) ทำให้เราทราบข้อมูลในประเด็นเทคโนโลยีการทำโลหะสำริด ตั้งแต่ขั้นตอนการทำเหมือง ขุดแร่ แต่งแร่ ย่อยแร่ การถลุงโลหะ มาจนถึงการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่างๆ (สุรพล นาถะพินธุ, 2557; Pryce, 2009) แต่จุดเริ่มต้นของการทำโลหะสำริดในประเทศไทย ยังเป็นข้อถกเถียงที่ยังหาข้อสรุปที่ชัดเจนไม่ได้ อย่างไรก็ตามจากหลักฐานที่ค้นพบในขณะนี้ สามารถที่จะอนุมานได้ว่า จุดเริ่มต้นของการใช้โลหะสำริดในประเทศไทย เริ่มขึ้นราว 4,000 ปีมาแล้ว (White, 2008) เริ่มจากการนำโลหะผสมของทองแดงกับดีบุก มาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ขวาน และหอก และนำมาทำเครื่องประดับ เช่น กำไล ต่างหู และแหวน ส่วนในประเด็นของการกระจายตัวของโลหะทองแดงนั้น ในปัจจุบันมีการค้นพบเครื่องมือเครื่องใช้สำริดจากแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยหลายแห่ง และเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม พ.ศ. 2560 ที่ผ่านมานี้ ได้มีการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย ซึ่งพบหลักฐานเกี่ยวข้องการทำโลหะ เช่น แม่พิมพ์ดินเผา เบ้าดินเผา และมีโบราณวัตถุที่น่าสนใจ 1 ชิ้น คือ โบราณวัตถุทำจากโลหะสำริดหรือทองแดงรูปทรงคล้ายหัวลูกศร ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับแหล่งผลิตทองแดงในเขาวงพระจันทร์ จึงได้ทำการรวบรวมข้อมูลศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบ การกระจายตัวของโลหะทองแดงจากแหล่งผลิตในเขาวงพระจันทร์ที่กระจายไปยังแหล่งต่าง ๆ ซึ่งน่าจะสะท้อนถึงเครือข่ายการค้าโบราณในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี โดยเนื้อหาในบทความนี้ประกอบด้วย 1. การศึกษาเรื่องโลหะสำริดในประเทศไทยโดยสังเขป 2. ข้อมูลใหม่จากแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย 3. ความเห็นเรื่องรูปแบบและการกระจายตัวของมวลโลหะทองแดงจากเขาวงพระจันทร์

การศึกษาเรื่องโลหะสำริดในประเทศไทยโดยสังเขป

ในช่วงแรกเริ่มของการใช้และการทำสำริดในประเทศไทยนั้น จากที่พบหลักฐานในกระบวนการทำโลหะ เช่น ส่วนประกอบของเตาเผา เบ้าหลอม และแม่พิมพ์ ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ทำให้ทราบว่าเทคนิคและกรรมวิธีการผลิตโลหะยุคแรก ทำโดยวิธีการหล่อให้ได้ตามรูปแบบที่ต้องการ แต่แหล่งวัตถุดิบและหลักฐานที่เกี่ยวกับกระบวนการถลุงโลหะทองแดงในประเทศนั้น มีปรากฏร่องรอยหลักฐานที่กำหนดอายุได้ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน โดยแหล่งที่สำคัญในประเทศไทยอยู่ที่ภูโล้น จ.หนองคาย คาดว่าเริ่มการทำเหมืองทองแดงมาตั้งแต่ราว 3,000 ถึง 1,000 ปีก่อนคริสตกาล (สุรพล นาถะพินธุ, 2550: 153) และบริเวณเขาวงพระจันทร์ จ.ลพบุรี จากที่มีการค้นพบร่องรอยหลักฐานการถลุงทองแดงหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีโนนหมากมลาย เขาพุคา โนนป่าห้วย อ่างเก็บน้ำห้วยใหญ่ และอ่างเก็บน้ำนิลกำแหง พบวัสดุเหลือทิ้งจากการถลุงในปริมาณมหาศาล ตัวอย่าง เช่น ตะกรันจากการถลุงทองแดง ชิ้นส่วนเบ้าหลอม และแม่พิมพ์ดินเผาแบบสองชิ้นประกบกัน เป็นต้น ปริมาณหลักฐานที่มากมายเป็นตัวชี้วัดได้อย่างดีถึงความถี่และความต่อเนื่องของการทำกิจกรรมถลุงทองแดงในบริเวณนี้ ผลการศึกษาในพื้นที่เขาวงพระจันทร์ อาจจะกล่าวได้ว่ามีการเริ่มต้นการถลุงทองแดงมาตั้งแต่ช่วงปลายของสมัยหินใหม่ และทำต่อเนื่องมาจนมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในช่วงยุคสำริดระหว่างช่วงเวลา 1,600 – 700 ปีก่อนคริสตกาล (Surapol Natapintu, 1991; สุรพล นาถะพินธุ, 2528g;

2528ข; 2550) จากการวิเคราะห์หลักฐานต่าง ๆ ที่พบ ทำให้ทราบถึงกระบวนการผลิตโลหะทองแดง ตั้งแต่การขุดเตรียม และแต่งแร่ จนไปถึงกระบวนการนำแร่ไปถลุง ว่าทำโดยใช้แร่ทองแดงออกไซด์และแร่ทองแดงซิลไฟด์ผสมกัน คาดว่ามีการใช้เฮมาไทต์เป็นเชื้อถลุง ใส่ลงในบ่้าเอาไฟสุ่ม ควบคุมอุณหภูมิให้ถึง 1,200 องศาเซลเซียส ทำให้เกิดปฏิกิริยาทางเคมีของธาตุโลหะทองแดงแยกตัวออกจากธาตุอื่น ๆ แล้วหลอมเหลวไหลลงสู่กันบ่้าจนหมด แยกส่วนจากตะกรันที่ลอยอยู่ด้านบน จึงเทส่วนของตะกรันที่ลอยอยู่ทิ้งไป แล้วจึงเทโลหะทองแดงที่หลอมเหลวลงในแม่พิมพ์หล่อก่อน เพื่อนำไปใช้ทำเป็นรูปแบบตามที่ต้องการต่อไป สำหรับเทคนิคการทำสำริดในไทย สรุปได้ว่า มีการใช้เทคนิคการหล่อแบบใช้แม่พิมพ์สองชิ้นประกบกัน การหล่อแบบแทนที่ขี้ผึ้ง การตีขณะเย็น และการอบความร้อน จากเทคนิคที่หลากหลายเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในการทำโลหะสำริดของคนโบราณในประเทศไทย

ข้อมูลใหม่จากแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย

ประวัติการค้นพบแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2557 สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี ได้รับแจ้งทางโทรศัพท์ว่ามีการขุดพบโครงกระดูกมนุษย์โดยบังเอิญ ในที่ดินของนายหาญ เมาเรณู หมู่ที่ 8 บ้านสำราญชัย ตำบลหนองยายโตะ อำเภอลำลูกกา จังหวัดลพบุรี จึงได้ไปตรวจสอบพบหลักฐานโบราณคดี ได้แก่ โครงกระดูกมนุษย์ 1 โครง ภาชนะดินเผาทรงหม้อก้นกลม ภาชนะดินเผาทรงพาน เศษภาชนะดินเผา และแฉดินเผา เป็นต้น ต่อมาเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2558 ได้รับแจ้งว่ามีการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุที่แหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย จึงได้ไปตรวจสอบพบโครงกระดูกมนุษย์เพิ่มเป็น 19 โครง จึงได้แจ้งระงับการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ เนื่องจากเป็นการทำลายแหล่งโบราณคดี และได้จัดทำโครงการศึกษาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ บริเวณเขาสมโภชน์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดลพบุรี กรมศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัยขึ้น เพื่อรวบรวมข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่บ้านสำราญชัย และนำข้อมูลทางวิชาการที่ได้จากการศึกษาไปใช้ในการกำหนดแนวทางวางแผนในการอนุรักษ์แหล่งและประเมินศักยภาพของแหล่งโบราณคดีเพื่อการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น ซึ่งได้มีการดำเนินงานขุดค้นระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม พ.ศ. 2560 ที่ผ่านมา

แหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย ตั้งอยู่ที่พิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ 15 องศา 14 ลิปดา 12.96 ฟลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ 101 องศา 14 ลิปดา 3.99 ฟลิปดา ตะวันออก พิกัด UTM 47 740005E 1685763N (พื้นหลักฐานทางราบระบบ WGS84) ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือค่อนไปทางทิศตะวันออกของจังหวัดลพบุรี สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลูกคลื่นและเนินเขา ส่วนใหญ่มีความลาดเท ประมาณ 2- 16 เปอร์เซ็นต์ ไปยังที่ราบลุ่มมีแม่น้ำป่าสักและลำน้ำสนธิไหลผ่าน ภูเขาที่สำคัญ เช่น เขาสมโภชน์ เขาตำบล เป็นต้น สภาพทั่วไปบริเวณแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ริมน้ำ ระดับความสูงประมาณ 59 เมตร จากระดับน้ำทะเล มีลำสนธิไหลผ่านทางด้านทิศเหนือลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ของแหล่งฯ ด้านทิศใต้และทิศตะวันตกมีถนนตัดผ่าน

การปฏิบัติงานขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย ได้ใช้เทคนิคการขุดทดสอบแบบแนวตั้ง (Vertical Method) โดยขุดค้นที่ระดับสมมติ (Arbitrary Level) ซึ่งกำหนดระดับละ 10 เซนติเมตร และขุดลอกที่ระดับสมมติลงไปจนกว่าไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีใด ๆ ทั้งสิ้น ในการขุดค้นครั้งนี้กำหนดหลุมขุดค้นขนาด 3 X 3 เมตร โดยหลุมขุดทดสอบ (TP.1) ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน การกำหนดจุด Fixed point เส้นระดับอ้างอิงสมมติ (Datum line) อยู่ที่มุมสะพานข้ามลำสนธิด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ แล้วถ่ายระดับมาที่ศาลาที่ประดิษฐานพระพุทธรูปบริเวณแหล่ง ระดับอยู่ต่ำกว่าจุดอ้างอิง -1.00 เมตร กำหนดเป็นเส้นระดับอ้างอิงสมมติ (0 cm.dt) โดยหลุมขุดค้นอยู่ในกริด N1E1 การขุดค้นแต่ละขั้นระดับสมมติ เริ่มจากระดับผิวดิน ไปสิ้นสุดที่ระดับสมมติที่ 19 (210 cm.dt) เนื่องจากไม่พบโบราณวัตถุใด ๆ ทั้งสิ้นแล้ว

การแบ่งชั้นดินและชั้นวัฒนธรรม

หลุมขุดค้นที่ 1 สามารถแบ่งชั้นดินธรรมชาติภายในหลุมขุดค้นได้ทั้งหมด 4 ชั้นดิน คือ

ชั้นดิน I ดินมีลักษณะร่วน วัดค่าสีดินขณะแห้งดินแห้ง 10YR 4/4 Dark yellowish brown สีดินเปียก 10YR 3/3 Dark brown พบเศษภาชนะดินเผา ชั้นดินนี้จัดเป็นชั้นวัฒนธรรมที่ปรากฏร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ ในปัจจุบันเกิดจากการทำเกษตรกรรมมีการไถหน้าดินเพื่อเพาะปลูกพืช

ชั้นดิน II ดินมีลักษณะร่วน เนื้อดิน very fine สีดินแห้ง 10YR 3/4 Dark yellowish brown สีดินเปียก 10YR 3/3 Dark brown บางพื้นที่ สีดินแห้ง 10YR 3/2 very dark grayish brown สีดินเปียก 10YR 2/2 Very dark brown ด้านบนพบเศษภาชนะดินเผาจำนวนเล็กน้อย ลึกลงไปพบเศษภาชนะดินเผาหนาแน่นขึ้นจากชั้น

ชั้นดิน III ดินร่วน จับตัวเป็นก้อน มีโพรงแทรก สีดิน แห้ง 10YR3/3 Dark brown เปียก 10YR2/2 Very dark brown พบเศษภาชนะดินเผาขนาดเล็ก กระจายทั่วบริเวณหนาแน่นมาก พบลูกกระสุนดินเผา ชิ้นส่วนสำริด เบ้าหลอม แม่พิมพ์ และมวลโลหะทองแดง เป็นชั้นที่มีกิจกรรมของมนุษย์หนาแน่นมาก

ชั้นดินที่ IV ลักษณะดินเป็นดินร่วน สีดิน แห้ง 10YR3/6 Dark yellowish brown เปียก 10YR3/4 Dark yellowish brown มีก้อนหินปูนปะปน ไม่พบหลักฐานใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นชั้นดินธรรมชาติ

การแบ่งชั้นวัฒนธรรม สามารถแบ่งได้ 2 ระยะ ดังนี้

ในระยะแรก เป็นการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย พื้นที่ฝังศพ และมีการทำสำริดระดับครัวเรือน เนื่องจากพบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน มีการตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ และลายขูดขีด ชิ้นส่วนสำริด เบ้าหลอม แม่พิมพ์ และมวลโลหะทองแดง ซึ่งจากการเปรียบเทียบรูปแบบพบว่าเหมือนกับที่พบที่แหล่งผลิตโลหะในแถบเขาวงพระจันทร์

ในระยะต่อมา ได้มีการมาใช้พื้นที่ในช่วงเวลาที่น่าจะมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ขุดพบที่ ตั้งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกของแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย ประมาณ 13 กิโลเมตร เนื่องจากพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แต่พบในจำนวนน้อย ความถี่ในการใช้พื้นที่น้อยกว่าในช่วงระยะแรก มีความเป็นไปได้ว่าน่าจะเป็นจุดที่พักชั่วคราวที่อยู่ในเส้นทางติดต่อระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางในอดีต

อายุของแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ส่งตัวอย่างถ่านที่พบในชั้นที่อยู่อาศัยระดับล่าง ในระยะแรก (ระดับสมมติที่ 15 160-170 cm.dt) ส่งไปหาค่าอายุโดยวิธีเรดิโอคาร์บอน (AMS) ที่ห้องปฏิบัติการกำหนดอายุ Beta analytic สหรัฐอเมริกา ได้รับรายงานแจ้งผลว่ามีอายุประมาณ 1,830 +/- 30 ปีมาแล้ว หรือระหว่าง 1,860 – 1,800 ปีมาแล้ว ในเบื้องต้นสรุปได้ว่าแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัยเป็นแหล่งโบราณคดีในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ที่มีการใช้พื้นที่สำหรับการอยู่อาศัย มีพิธีกรรมการฝังศพ เนื่องจากพบหลุมฝังศพ ชิ้นส่วนสำริด เบ้าหลอม แม่พิมพ์ และชิ้นส่วนโลหะสำริดหรือทองแดง เป็นต้น

ความเห็นเรื่องรูปแบบและการกระจายตัวของมวลโลหะทองแดงจากเขาวงพระจันทร์

จากการศึกษาที่ผ่านมามีความเห็นว่า โบราณวัตถุชิ้นสำคัญ (Diagnostic artefact) ที่บ่งชี้ถึงการกระจายตัวของโลหะทองแดงจากแหล่งผลิตในเขาวงพระจันทร์ คือ มวลโลหะทองแดง (สุรพล นาถะพินธุ, 2559) ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากแหล่งผลิตทองแดงที่อ่างเก็บน้ำนาลำแหง พบในหลุมฝังศพ มีลักษณะเป็นแผ่นบาง รูปร่างคล้ายหัวลูกศรปลายตัด พบในลักษณะที่มัดเรียงต่อกันแพ และแต่ละแผ่นค่อนข้างบาง เปราะและหักง่าย เห็นว่าไม่น่าจะใช้งานเป็นเครื่องมือได้ เพราะต้องรับแรงกระแทก มีขนาดเล็ก (ประมาณ 2- 3 เซนติเมตร) น้ำหนักเบา สะดวกต่อการเคลื่อนย้าย จึงลงความเห็นว่า เป็นวัตถุบ่งชี้หรือผลิตภัณฑ์ทองแดงสำหรับส่งไปขายที่ต่าง ๆ ก่อนที่จะนำไปหลอมรวมกับดีบุกทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับต่อไป

ในปัจจุบันมีพบว่า การกระจายตัวของมวลโลหะทองแดงจากแหล่งผลิตในเขาวงพระจันทร์ไปยังพื้นที่อื่น ๆ อย่างน้อย 5 แห่ง คือ แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว จังหวัดลพบุรี (ภิรต์ เวนุฉันทน์, 2548) แหล่งโบราณคดีบ้านถ้ำเต่า จังหวัดนครราชสีมา (สุรพล นาถะพินธุ, 2539) แหล่งโบราณคดีซับเหว แหล่งโบราณคดีห้วยมวกเหล็ก จังหวัด

สระบุรี (ธงชัย สาโค, 2559) นอกจากนี้ยังมีที่เก็บรักษาไว้ที่บ้านไร่ประชาสรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ และที่โรงเรียนท่าหลวงวิทยาคม จังหวัดลพบุรี แต่ไม่ทราบที่มาที่ชัดเจน (สุรพล นาคะพินธุ, 2559) ซึ่งเมื่อตรวจสอบตำแหน่งที่พบแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่าส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำป่าสักรอยต่อระหว่างที่ราบภาคกลางกับที่ราบสูงโคราช

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่บ้านสำราญชัย อำเภอลำลูกเกด จังหวัดลพบุรี ได้พบโบราณวัตถุทำจากโลหะสำริดหรือทองแดง 1 ชิ้น (SF#009) ในระดับสมมติที่ 10 (110-120 cm.dt) มีรูปทรงคล้ายหัวลูกศร ขนาดยาวตลอดวัตถุ 1.8 เซนติเมตร กว้าง 1.7 เซนติเมตร ส่วนลำตัวยาว 1.7 เซนติเมตร จึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบกับมวลโลหะทองแดงจากที่พบแหล่งโบราณคดีดังกล่าวข้างต้น พบว่ามีรูปทรงคล้ายคลึงกันมาก ทั้งในแง่ของขนาดและรูปทรง แต่มีส่วนที่แตกต่างกันในรายละเอียดที่อยู่ตรงส่วนหัวด้านข้างทั้งสองด้านที่เป็นแฉงออกมา พบว่าโบราณวัตถุทองแดงที่พบจากบ้านสำราญชัย มีลักษณะที่เรียวยาวแหลมออกมามากกว่ามวลโลหะทองแดงที่พบจากแหล่งอื่น ๆ เช่น มวลโลหะทองแดงที่พบแหล่งโบราณคดีนิลกำแพงพบว่ามีลักษณะไม่เรียวยาว ส่วนหัวมีลักษณะคล้ายรูปหัวใจมากกว่าจะเป็นหัวลูกศร เช่นเดียวกับมวลโลหะทองแดงที่พบบ้านโป่งมะนาว แต่ในแง่ของขนาดนั้นพบว่าใกล้เคียงกันมาก ซึ่งสัดส่วนความกว้างที่พบบ้านมะนาว ขนาด 1.87 เซนติเมตร ยาว 3.38 เซนติเมตร จึงลงความเห็นว่าโบราณวัตถุทองแดงหรือสำริดที่พบจากบ้านสำราญชัยนั้น มีความเป็นไปได้ว่าจะมาจากแหล่งผลิตในเขาวงพระจันทร์ โดยนำมาหลอมเป็นเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับใช้ในครัวเรือน หรือนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนในละแวกใกล้เคียง

เมื่อทำการตรวจสอบการกระจายตัวของโลหะทองแดงจากเขาวงพระจันทร์ ด้วยการนำเข้าพิกัดตำแหน่งลงในซอฟต์แวร์สารสนเทศภูมิศาสตร์ พบว่าการกระจายตัวของโลหะทองแดงจากแหล่งผลิตในเขาวงพระจันทร์มีแนวโน้มกระจายไปทางทิศตะวันออกสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ตั้งข้อสังเกตว่าบ้านสำราญชัยเป็นแหล่งที่อยู่ในเส้นทางติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายมาจนถึงช่วงประวัติศาสตร์ โดยผ่านทางช่องสะพานหิน ซึ่งเป็นช่องเขาที่สามารถเชื่อมต่อไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ ซึ่งปัจจุบันการสำรวจพบแหล่งโบราณคดีที่อยู่ใกล้เคียงกับช่องดังกล่าวหลายแห่ง (ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี, 2552) เช่น ปรังคณางผมหอม แหล่งโบราณคดีบ้านหนองบัวตะเกียด แหล่งโบราณคดีไร่ลู่รวาย สวัสดิ์ แหล่งโบราณคดีน้ำตักวังแสนดี เป็นต้น

ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบโบราณวัตถุมวลโลหะทองแดงที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัยกับแหล่งอื่น ๆ พบว่ามีขนาด รูปแบบที่คล้ายกันมาก อีกทั้งจากค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ที่อยู่ในช่วงระหว่าง 1,890 - 1,800 ปีมาแล้ว สอดคล้องกับช่วงที่มีการผลิตทองแดงอย่างเข้มข้นในพื้นที่เขาวงพระจันทร์ สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับระดับการผลิตโลหะทองแดงในระดับอุตสาหกรรมเพื่อการค้าที่มีความซับซ้อน ซึ่งการกระจายตัวของมวลโลหะทองแดง สะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในภาคกลางกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายก่อนที่จะพัฒนาการเข้ามาสู่ช่วงสมัยประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา และเพื่อตรวจสอบให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เห็นว่าควรมีการวิเคราะห์องค์ประกอบทางเคมีจากตัวอย่างที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านสำราญชัย เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับตัวอย่างจากแหล่งผลิตทองแดงที่เขาวงพระจันทร์ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

ชิน อยู่ดี. (2515). *วัฒนธรรมบ้านเชียง*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ธงชัย สาโค. (2559). “ข้อมูลใหม่จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีห้วยมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี”. ใน *วิจัย วิจัย*

ศิลปวิทยาการ. เอกสารการสัมมนาวิชาการ, กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ หน้า 30 – 38

พิสิฐ เจริญวงศ์. (2530). *มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2552). รายงานสำรวจโบราณสถานและโบราณคดี โครงการศรีเทพ. การศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี. ม.ป.ท.
- ภีร์ เวณันท์. (2548). การวิเคราะห์องค์ประกอบทางเคมีของวัตถุทองแดงจากแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุพจน์ พรหมมาโนช. (2542). “ยุคโลหะในประเทศไทย : พัฒนาการเครื่องมือเครื่องใช้ สมัยก่อนประวัติศาสตร์.”
- สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สุรพล นาถะพินธุ. (2528ก). “โลหะวิทยาสำหรับสมัยโบราณจากลพบุรี”, ใน ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 6 ฉบับที่ 8 (มิ.ย. 2528). หน้า 94-107.
- _____. (2528ข). โลหะวิทยาสมัยโบราณ : การถลุงทองแดงสมัยโบราณในจังหวัดลพบุรี. ศิลปากร. ปีที่ 29 เล่ม 2 พฤษภาคม, 2528. หน้า 28-41.
- _____. (2528ค). “โลหะวิทยาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอีสาน : หลักฐานใหม่”, ใน ปัจจุบันของโบราณคดีไทย. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2534). “แหล่งผลิตทองแดงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย”, ใน การค้นคว้าและวิจัยทางโบราณคดีในประเทศไทย. เอกสารการประชุมทางวิชาการระดับชาติฝรั่งเศส-ไทย ครั้งที่ 2, มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ. หน้า 96-99
- _____. (2539). “ยุคสำริด-เหล็กในภาคกลาง ภาพรวมหลักฐานทางโบราณคดีที่มีในขณะนี้” เมืองโบราณ. ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน) หน้า 39-42
- _____. (2550). รากเหง้า บรรพชนคนไทย : พัฒนาการทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2557). “โบราณวิทยาเรื่องโลหะสำริดในยุคก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย”, ใน วารสารดำรงวิชาการ. ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2557). หน้า 107-131.
- _____. (2559). “การกระจายตัวของทองแดงยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ผลิตในย่านเขาวงพระจันทร์ จังหวัดลพบุรี.” ใน สรรพศาสตร์สรรพศิลป์ ถิ่นลพบุรี. ลพบุรี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี และภาคี.
- เอกสารภาษาต่างประเทศ
- Bayard, Donn T. (1970). “Excavation at Non Nok Tha, Northeastern Thailand, 1968.”, In *Asian Perspective*, XIII. PP. 109-143.
- Higham, Charles. et al. (2011). “The Origin of the Bronze Age of Southeast Asia.”, In *Journal of World Prehistory*, Vol. 24. PP. 227-274.
- Natapintu, S. (1991). “Archaeometallurgical studies in the Khao Wong Prachan Valley Central Thailand”. In *Indo-Pacific Prehistory Assn. Bulletin*, 11, PP.153-159.
- Pigott, V. and S. Natapintu. (1988). “Archaeological Investigations into Prehistoric Copper Production : The Thailand Archaeometallurgy Project 1984-86” In *The Beginnings of the Use of Metals and Alloys*, 156-162. (ed.) R. Maddin. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Pryce, T.O. (2009) *Prehistoric copper production and technological reproduction in the Khao Wong Prachan Valley of central Thailand*. Doctoral thesis, University College London.
- Solheim, Wilhelm G. II. (1967). “Southeast Asia and the West.”, In *Science*, 157. PP. 896-902.
- White, Joyce C. (1982). *Ban Chiang : Discovery of a lost bronze age*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press.
- _____. (2008). “Dating early bronze at Ban Chiang} Thailand.” In *Archaeology in Southeast Asia, From Homo Erectus to the living traditions, Chioce of papers from the 11th EurASEAA Conference, Bougon 2006*, 91 – 104. (eds.) J. Pautreau, A. Coupey, V. Zeitoun and E. Rambault, Chiang Mai: Siam Ratana Ltd, Part.
- White, Joyce C. and Hamilton, Elizabeth G. (2009). “The Transmission of Early Bronze Technology to Thailand: New Perspectives.”, In *Journal of World Prehistory*, Vol. 22. PP. 357-397.

พิธีกรรมของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดสุพรรณบุรี

นางสาวขวรัตน์ อุทิศ

กะเหรี่ยงในประเทศไทยมีอยู่ ๔ กลุ่มใหญ่ คือ กะเหรี่ยงสะกอ กะเหรี่ยงโป (หรือ โปว์) กะเหรี่ยงคะยา (หรือบเว) และกะเหรี่ยงตองสุ สันนิษฐานว่ากะเหรี่ยงมีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณดินแดนด้านตะวันออกของทิเบต แล้วเข้ามาตั้งอาณาจักรอยู่ในประเทศจีนเมื่อ ๗๓๓ ปีก่อนพุทธกาลหรือประมาณ ๓๒๒๘ ปีมาแล้ว หลังจากถูกจีนรุกรานจึงอพยพมาอยู่บริเวณแม่น้ำแยงซีเกียง ต่อมาปะทะกับชนชาติไทยจึงถอยร่นมาอยู่ตามลำน้ำโขง และแม่น้ำสาละวินในเขตพม่า¹ โดยการอพยพครั้งสำคัญเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอลองพญาจักรพรรดิพม่า ทำสงครามกับพวคมอญ กะเหรี่ยงซึ่งเป็นมิตรกับมอญเกรงภัยจากพม่าจึงอพยพหนีตามพวคมอญเข้าสู่ไทย และได้อพยพเข้าสู่ไทยอีกครั้งในสมัยที่อังกฤษปกครองพม่า โดยแยกย้ายตั้งถิ่นฐานในไทยแบ่งออกเป็น ๒ สาย สายที่ ๑ ตั้งหลักแหล่งอยู่ทางใต้ คือ จังหวัดกาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และเพชรบุรี สายที่ ๒ ตั้งรกรากทางตะวันตกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ตาก หลังจากนั้นก็มีกรอพยพเข้ามาอีกเป็นครั้งคราวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยชาวกะเหรี่ยงได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี และอุทัยธานีกลุ่มหนึ่ง ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่บริเวณจังหวัดกาญจนบุรีและตาก กะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่บริเวณจังหวัดตาก กาญจนบุรี อุทัยธานี ราชบุรี และสุพรรณบุรี ส่วนใหญ่เป็นชาวโพล่ง โพล่ง หรือโผล่ว หรือปากะญอโป คือชื่อที่กะเหรี่ยงโปใช้เรียกตัวเอง ซึ่งมีความหมายว่า คน²

ในประเทศไทยมีกะเหรี่ยงเผ่าโปมากเป็นอันดับสอง รองจากกะเหรี่ยงสะกอ³ ชาวกะเหรี่ยงโปมีรูปร่างลักษณะผิวเหลืองจนถึงน้ำตาลคล้ำ ความสูงปานกลาง จมูกแบนกว้าง ดวงตาหยี ฆมด้า⁴ ซึ่งส่วนมากดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่ มักจะเลือกตั้งหมู่บ้านในบริเวณที่ลุ่มก้นกะทะ, ที่ราบเชิงเขา หรือหุบเขาใกล้แหล่งน้ำที่มีลำห้วย บ้านของชาวกะเหรี่ยงในปัจจุบันจะมี ๒ ลักษณะ คือ บ้านแบบชนบท และบ้านแบบชานเมือง บ้านแบบชนบทเป็นเรือนเครื่องผูกสร้างด้วยไม้ไผ่และแฝก ยกพื้นสูงมีหลังคาคลุมตลอดทั้งบ้าน มักสร้างยั้งข้าวแยกจากตัวเรือน ส่วนบ้านแบบชานเมืองเป็นเรือนเครื่องสับหลังคามุงกระเบื้อง หรือสังกะสี⁵ ชาวกะเหรี่ยงโปมีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง จัดอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาจีน-ทิเบต ซึ่งจะมีความแตกต่างกันตามถิ่นที่อยู่ทั้งในระบบเสียงและคำศัพท์ อาทิ ภาษากะเหรี่ยงโปถิ่นเหนือ, ภาษากะเหรี่ยงโปในภาคกลาง ภาษาของกะเหรี่ยงสะกอ โป และคะยามีความใกล้เคียงกัน แต่ไม่สามารถเข้าใจกันได้ โดยภาษากะเหรี่ยงสะกอ และโป ได้รับอิทธิพลจากภาษาในตระกูลมอญ-เขมร โดยเฉพาะภาษามอญ⁶ การแต่งกายมีชุดทอมือที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เครื่องแต่งกายของชายเป็นเสื้อทรงกระสอบคอวี นุ่งโสร่ง เครื่องแต่งกายของหญิงเป็นเสื้อทรงกระสอบคอวีเช่นกัน โดยหญิงรุ่นหรือหญิงโสดจะแต่งกายด้วยชุดกระสอบยาวสีขาวตกแต่งด้วยลายขวางเหนือเอว และชายเสื้อ หญิงชาวกะเหรี่ยงจะใส่ชุดแบบนี้ตั้งแต่เด็กและจะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายในวันแต่งงาน ประกอบด้วยชุดเสื้อทรงกระบอกคอวีตัวสั้นพื้นสีแดงหรือชมพูเข้มและผ้าซิ่น ซึ่งจะต้องมีการเตรียมการเอาไว้ตั้งแต่ก่อนแต่งงาน ชุดแต่งงานนี้เป็นสมบัติส่วนตัวที่หญิงสาวชาวกะเหรี่ยงจะต้องมีเป็นของตนเองเนื่องจากมีความเชื่อว่าหากนำชุดของผู้อื่นมาใส่จะเป็นการผิดประเพณีและจะเกิดเหตุร้ายทำให้ผู้นั้นเสียชีวิตได้ จึงไม่มีใครกล้าฝ่าฝืนข้อห้ามนี้โดยหญิงสาวจะทอชุดด้วยตัวเอง หรือมารดาเป็นผู้ทอเตรียมไว้ให้

¹ สุจิตลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโป. กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐ หน้า ๕.

² สุจิตลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖.

³ สุจิตลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗.

⁴ สุจิตลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๙.

⁵ สุจิตลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.

⁶ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ชาวเขา. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๒๘. หน้า ๗๕.

ปัจจุบันสามารถซื้อหาจากผู้ทอขายบ้างแต่ชาวกะเหรี่ยงไม่นิยมซื้อเนื่องจากมีราคาแพง โดยเสื้อตัวหนึ่งราคาอยู่ที่ประมาณ ๓๕๐๐ บาท ผ้าชิ้นราคาประมาณ ๑๕๐๐ บาท ชุดแต่งงานทั้งชุดราคาตกอยู่ประมาณ ๕๐๐๐ บาท

การแต่งกายของเด็กหญิงชาวกะเหรี่ยง

การแต่งกายของสตรีชาวกะเหรี่ยง

การทอผ้าของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรี

ชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขต อำเภอด่านช้าง เป็นกะเหรี่ยงโป กลุ่มด้ายเหลือง มีสัญลักษณ์ที่เด่นชัด คือ มีด้ายสีเหลืองผูกที่ข้อมือทั้งสองข้าง และมีเจ้าวัดเป็นผู้นำทางจารีตประเพณี หรือที่เรียกว่า ลัทธิเจ้าวัด⁷ ชาวกะเหรี่ยงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และมีคติความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ มีสิ่งที่เคารพนับถือ คือ พระแม่ธรณีหรือแผ่นดิน พระแม่คงคา พระแม่โพสพควบคุมกับการนับถือพระพุทธศาสนา โดยชาวกะเหรี่ยงที่หมู่บ้านห้วยหินดำ ตำบลวังยาว มีความนับถือศรัทธาต่อพระฤาษี, ตละโค้ว และโบคู (เจ้าวัด) เนื่องจากพระฤาษีเป็นผู้ปลดปล่อยกะเหรี่ยงจากความชั่วร้าย ตามตำนานเล่าว่า แต่เดิมกะเหรี่ยงนับถือผี มีการไหว้ผีโดยใช้สัตว์ประเภทตุ๋นอัน เมื่อปฏิบัตินานวันเข้า สิ่งที่ถูกขากลายเป็นวิญญาณชั่วร้าย ทำให้จิตใจผู้บูชากลายเป็นโหดเหี้ยม เกิดทะเลาะเบาะแว้ง มีพระฤาษีองค์หนึ่งเข้ามาในหมู่บ้าน ฤาษีชี้แนะว่าพิธีกรรมนี้เป็นบาปและฤาษีจะเป็นผู้ล้างบาปให้แก่ชาวบ้านผ่านการกระทำพิธีกรรมอย่างหนึ่ง โดยนำอาหารคาวหวานจัดใส่กระเจาด และจุดเทียนรอบกระเจาด ให้ชาวบ้านเอามือล้วงไปในกระเจาดและนำด้ายเหลืองปาดลงที่ข้อมือ แล้วเอากะเจาดนั้นลอยน้ำไป ระหว่างนั้นห้ามชาวบ้านมองตามเด็ดขาด เมื่อกระเจาดลอยน้ำไปแล้วนำด้ายเหลืองมาอีก ๗ เส้นมัดรวมกันปาดขึ้นที่ข้อมืออีกครั้ง เมื่อผ่านพิธีดังกล่าว วิญญาณชั่วร้ายจะกลายเป็นวิญญาณใหม่ที่บริสุทธิ์ เรียกว่า วิหาล่า ชาวบ้านจะนำด้ายนั้นมาผูกที่ข้อมือ คนผู้นั้นจะกลายเป็นกะเหรี่ยงคนใหม่ เปลี่ยนจิตวิญญาณใหม่ พิธีกรรมนี้ก็คือพิธีกรรมผูกด้ายเหลือง อันเป็นที่มาของชื่อเรียก กลุ่มชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่บริเวณ อำเภอด่านช้างในเวลาต่อมานั่นเอง เมื่อได้ผ่านพิธีกรรมด้ายเหลืองแล้ว ฤาษีได้บัญญัติข้อห้าม ๕ ประการ คือ ๑.บริโภคแต่อาหารจากน้ำมันถั่ว น้ำมันงา ๒.ถ้าหนุ่มสาวรักใคร่ชอบพอกันต้องจัดพิธีแต่งงานให้ถูกต้องตามประเพณี ๓.ถ้าทำพิธีด้ายเหลืองแล้วต้องมีผัวเดียวเมียเดียว ๔.ต้องเลิกคุณไสยอาคม ๕.ห้ามดื่มสุรา ห้ามขาย-ห้ามต้มสุรา แต่ด้วยข้อห้ามที่เคร่งครัดมาก การบริโภคแต่น้ำมันถั่ว น้ำมันงา ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถปฏิบัติได้ ภายหลังจึงอนุโลมให้บริโภคเนื้อสัตว์เล็กสัตว์น้อยตามป่าได้ เมื่อบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆแล้ว ฤาษีจึงอธิษฐานให้มีเจ้าวัด และสร้างเจดีย์หรือเขตศักดิ์สิทธิ์เป็นสัญลักษณ์ เจ้าวัดจะเป็นผู้นำทาง

⁷ พนมบุตร จันทรโชติ. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ : พันนี้ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖. หน้า ๔๑.

จารีตประเพณีและการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ รวมทั้งพิธีบูชาเจดีย์หรือพิธีรำลึกคุณแผ่นดิน พิธีบูชาเจดีย์ของชาวกะเหรี่ยงไปที่หมู่บ้านห้วยหินดำ เรียกว่า เคอเซร่อง จัดกลางเดือนห้า หรือเดือนเมษายน

พิธีกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งจะจัดวันเดียวกันหรือในเวลาใกล้เคียงกันกับพิธีไหว้เจดีย์ คือ พิธีค้าไทร หรือค้าโพธิ์ ถือว่าเป็นพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา พิธีนี้มีที่มาจากการทำนายดวงชะตาในแต่ละปีของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเคยมีชายผู้หนึ่งไปตรวจดวงชะตาแล้วพบว่ามีความเคราะห์หนักถึงแก่ชีวิต ระหว่างทางกลับ ชายผู้นั้นเห็นปลานอนดินอยู่ที่ลำห้วยแห้ง จึงนำปลาตัวนั้นไปปล่อยในน้ำ ทำสะพานข้ามห้วย นำไม้ไปค้าต้นไทร ปรากฏว่าชายคนนั้นก็ได้เสียชีวิตตามคำทำนาย สร้างความแปลกใจแก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก จึงสอบถามได้ความว่าเขาได้ทำความดีช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากเป็นการต่อชะตาชีวิต ชาวกะเหรี่ยงจึงถือเอาการกระทำดังกล่าวเป็นประเพณีการสะเดาะเคราะห์ตั้งแต่นั้นมา ซึ่งแต่เดิมการทำพิธีจะทำในวันเดียวกับการทำพิธีไหว้เจดีย์ แต่ในปัจจุบันในหมู่บ้านห้วยหินดำไม่มีเจ้าวัดผู้ทำพิธีไหว้เจดีย์ การทำพิธีค้าไทรจึงต้องรอให้คนในหมู่บ้านกลับมาจากการเดินทางไปร่วมพิธีไหว้เจดีย์อย่างพร้อมเพรียงกันเสียก่อน ซึ่งการทำพิธีค้าไทรนี้จะจัดบริเวณลานต้นไทรของหมู่บ้านใกล้เคียงจะมีลำห้วยและสะพานไม้ ช่วงเช้าชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดบริเวณโดยรอบ และทำกระบะไม้ไผ่ก่อเจดีย์ทรายสำหรับปักฉัตรวางไว้ที่เชิงสะพาน พิธีจะเริ่มขึ้นอีกครั้งในตอนเย็น โดยชาวบ้านจะนำลำไม้ไผ่เท่าจำนวนคนในบ้าน เช่น ๖ คน ใช้ไม้ไผ่ ๖ ลำ ซึ่งถ้าหญิงกำลังตั้งครรภ์ก็ต้องทำลำไม้ไผ่เพื่อทารกที่อยู่ในครรภ์ด้วย มัตรวมกับกระบะบอกน้ำไม้ไผ่เท่าจำนวนคนในบ้านเช่นเดียวกัน ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ที่หาได้ให้สวยงาม นำมาวางค้าที่ใต้ต้นไทร นอกจากนี้จะมีการทำฉัตรไม้ไผ่ หรือสะเต็ง จำนวน ๒ กิ่ง คือฉัตรเงินฉัตรทอง ซึ่งมีความหมายถึงความร่มเย็นเป็นสุขของคนในหมู่บ้าน เมื่อวางลำไม้ไผ่ค้าไทรแล้ว ชาวบ้านจะนำน้ำขมิ้นซึ่งถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์มาประพรมทำความสะอาดต้นไทร เมื่อทุกคนในหมู่บ้านมาพร้อมเพรียงกันแล้ว ผู้เฒ่าซึ่งมีอาวุโสที่สุดในหมู่บ้านจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกล่าวคำในภาษากะเหรี่ยงบอกกล่าวแก่ต้นไทร และพระแม่ธรณี พระแม่คงคา โดยจะทำพิธี ๒ จุดด้วยกัน คือ บริเวณโคนต้นไทร และบริเวณเชิงสะพานไม้ไผ่ข้ามลำห้วย เมื่อผู้เฒ่ากล่าวนำแล้ว ชาวบ้านคนอื่นๆ ก็จะกล่าวตามพร้อมกับตั้งจิตอธิษฐาน แล้วนำน้ำขมิ้นประพรมจนทั่ว แล้วก็กรวดน้ำเป็นอันเสร็จพิธี ในขั้นตอนการกรวดน้ำจะให้ผู้หญิงเป็นผู้ทำเนื่องจากชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าผู้หญิงสามารถสื่อสารกับพระแม่ธรณีได้ดีกว่าผู้ชาย

ต้นไทรที่ประกอบพิธี

สะพานไม้ที่ประกอบพิธี

ผู้นำฝ่ายชายและหญิงประกอบพิธีที่ต้นไทร

ชาวบ้านร่วมประกอบพิธีบริเวณลานต้นไทร

ชาวบ้านร่วมประกอบพิธีบริเวณสะพานไม้

ผู้นำฝ่ายชายและหญิงประกอบพิธีตรึงสะพาน

นอกจากนี้ยังมี ประเพณีข้าวใหม่ ซึ่งเป็นการรำลึกคุณของพระแม่โพสพ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะนำข้าวที่ได้จากการเก็บเกี่ยวได้มาร่วมประกอบพิธีมีการทำอาหารเลี้ยงญาติพี่น้องภายในหมู่บ้าน

ในปัจจุบันชาวบ้านยังได้ร่วมกันจัดงานประเพณีทำบุญป่าปลุกจิตสำนึก โดยพิธีนี้จะจัดขึ้นทุก ๓ ปี การทำบุญป่านี้ก็เพื่อเป็นรำลึกถึงบุญคุณของผืนป่า ที่เป็นแหล่งต้นน้ำและก่อกำเนิดชีวิตให้คุณแก่ชาวกะเหรี่ยงทั้งในการเป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์ และเพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชาวกะเหรี่ยงรุ่นใหม่อนุรักษ์และปกป้องผืนป่า การทำบุญให้ผืนป่านี้ประกอบด้วยพิธีกรรม ๓ แบบด้วยกัน คือ ทำบุญทองกละ หมายถึงทำบุญในป่าลึกที่ไม่มีมนุษย์เข้าไปอยู่อาศัย, การทำบุญเหละหวัง หมายถึงการให้ทานแก่สัตว์ทั้งหลายและทำบุญเขาวงกต การทำบุญเขาวงกตนี้ชาวบ้านห้วยหินด้าไม่เคยจัด ชาวกะเหรี่ยงที่ห้วยหินด้าংশิพด้วยการเพาะปลูกพืชไร่แบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะมีบริษัทพืชผลทางการเกษตรมารับถึงที่ ชาวบ้านตั้งกลุ่มสหกรณ์ขึ้นภายในหมู่บ้านเพื่อทำสัญญาการค้ากับบริษัท ซึ่งจะตกลงชนิด ปริมาณ และราคาของพืชผลที่จะปลูก ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากกรมวิชาการเกษตรเข้ามาช่วยคัดเลือกพันธุ์พืชและการตรวจคุณภาพผลผลิตปีละ ๑ ครั้ง อาหารหลักที่ชาวกะเหรี่ยงนิยมรับประทานกันทุกครัวเรือน คือ น้ำพริก รับประทานคู่กับผักต้มซึ่งหาได้ตามท้องถิ่นเป็นผักพื้นบ้านตามฤดูกาล น้ำพริกนี้ประกอบไปด้วย เนื้อสับ, เกลือ, ข้าวคั่ว ตำผสมกันแล้วหมักเก็บไว้ เวลารับประทานจะใส่พริก, น้ำข้าว และน้ำปลาร้าลงไปผสม

ประเพณีแต่งงานของกะเหรี่ยงโปนั้น เจ้าวัดจะเป็นผู้ทำพิธีให้ และมีข้อห้ามว่า จะไม่แต่งงานในเดือนห้า เนื่องจากเป็นเดือนที่นกไม่ทำรัง สำหรับประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวกะเหรี่ยงโปนั้น เมื่อแรกเกิดหมอตำแยจะตัดสายสะดือเด็กใส่กระบอกไม้ไผ่แล้วนำเศษผ้ามาปิดผาให้พ่อเด็กนำไปแขวนไว้กับต้นไม้ในป่า แต่ในปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงนิยมไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลหรือสถานอนามัย ประเพณีการแขวนกระบอกใส่รักก็ค่อยๆ ลดน้อยลงไป

กะเหรี่ยงโปที่อาศัยในเขตพื้นที่ จังหวัดกาญจนบุรี, อุทัยธานี และสุพรรณบุรี มีคติความเชื่อทางจารีตในลัทธิเจ้าวัดแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มด้ายเหลือง และกลุ่มน้ำตมสุก ซึ่งทั้งสองกลุ่มจะมีพิธีกรรมคล้ายๆกัน แตกต่างกันตรงที่ กลุ่มด้ายเหลืองจะถือประเพณีไหว้เจดีย์และให้เจ้าวัดทำพิธีผูกด้ายเหลืองที่ข้อมือเพื่อชำระจิตวิญญาณเป็นคนใหม่ที่มีจิตบริสุทธิ์ ส่วนกลุ่มน้ำตมสุกจะใช้น้ำตมสุกในการทำสัจสัตย์สาบาน เมื่อตมน้ำแล้วจะทำผัดขี้บั้งคัปไม้ได้

การสืบทอดตำแหน่ง เจ้าวัด การจะเป็นเจ้าวัดนั้นไม่ได้สืบทอดตามสายตระกูล และจะต้องอาศัยกลางบอกเหตุ เช่น มีอาการเจ็บป่วยของตนเองหรือคนในครอบครัวที่รักษาไม่หาย แต่เมื่อตั้งจิตอธิษฐานว่าจะเป็นเจ้าวัด อาการเหล่านั้นจะหายหรือทุเลาลง การเป็นเจ้าวัดนั้นจะต้องเป็นทั้งฝ่ายชาย และฝ่ายหญิง เช่น ถ้าสามีเป็นเจ้าวัด ภรรยาของเขาจะต้องเป็นเจ้าวัดฝ่ายหญิงด้วย และการเป็นเจ้าวัดนั้นมีข้อปฏิบัติที่เคร่งครัด เช่น ห้ามเลี้ยงและรับประทานเนื้อสัตว์ เช่น หมู ห้ามดื่มเหล้า เมื่อเป็นเจ้าวัดแล้วจะต้องเป็นไปจนสิ้นชีวิต ไม่สามารถเลิกได้

นอกจากนี้ยังมีพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับชาวกะเหรี่ยงโป ซึ่งเป็นการจัดงานบุญร่วมกันระหว่างกะเหรี่ยง ๓ จังหวัด ได้แก่ กาญจนบุรี อุทัยธานี และสุพรรณบุรี ที่บริเวณหมู่บ้านไกรเกรียง ตำบลเขาโจด จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเดิมพื้นที่บริเวณนี้มีชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงอาศัยตั้งบ้านเรือนด้วยกันทั้งสิ้น ๑๐ หมู่บ้าน แต่เมื่อคอมมิวนิสต์แพร่เข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านเกรงภัยจากคอมมิวนิสต์และไม่ต้องการเป็นปฏิปักษ์กับทางการได้อพยพออกจากพื้นที่ และกระจัดกระจายไปตั้งบ้านเรือนตามเขตพื้นที่ใกล้เคียงทั้งในเขตจังหวัดกาญจนบุรี, อุทัยธานี และสุพรรณบุรี ภายหลังพื้นที่บริเวณนี้ได้รับการประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ ชาวบ้านจึงไม่ได้อพยพกลับมาบริเวณดังกล่าวอีก ด้วยความระลึกถึงบรรพบุรุษของตน ทำให้เกิดความร่วมมือกันจัดงานบุญครั้งนี้ขึ้นมา พิธีในตอนเย็นของวันแรกเป็นพิธีทางจารีต ซึ่งประกอบด้วย เจ้าวัดฝ่ายชาย เจ้าวัดฝ่ายหญิง ผู้ช่วยเจ้าวัดและตัวแทนพระแม่ธรณี ขึ้นตอนพิธีเริ่มขึ้นเมื่อน้ำขึ้นแม่น้ำแควน้อย ๒ กิ่งมาปากที่ลำห้วย ๑ กิ่ง และพื้นดินใกล้กันอีก ๑ กิ่ง โดยฉัตรทั้งสองจะผูกโยงกันด้วยสายสิญจน์ เจ้าวัดเป็นผู้นำในการประกอบพิธีบอกกล่าวแก่พระแม่ธรณี พระแม่คงคา เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้ว ตอนค่ำจะเป็นการสวดมนต์ภาษากะเหรี่ยงและการแสดงการเล่นของชาวกะเหรี่ยงคือรำตง เช้าวันรุ่งขึ้นจะเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่การถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุ การถวายผ้าป่าและกรวดน้ำ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีทางสงฆ์ชาวบ้านจะร่วมกันรับประทานอาหาร และพูดคุยระหว่างพี่น้องชาวกะเหรี่ยงที่พลัดพรากจากกันไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นและไม่ได้พบเจอกันเป็นระยะเวลานาน

เจ้าวัดฝ่ายชายและฝ่ายหญิงขณะกำลังประกอบพิธีทางจารีตประเพณี

การทำบุญอุทิศส่วนกุศลตามหลักพระพุทธศาสนา
(ที่มาภาพ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี)

สรุป

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นกะเหรี่ยงโป หรือโปว์ กลุ่มด้ายเหลือง นิยมตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามแนวชายแดนที่มีลักษณะเป็นภูเขาในเขตอำเภอด่านช้าง ดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก มีภาษาพูดภาษาเขียน การแต่งกายและประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยมีเจ้าวัดเป็นผู้นำทางจารีตประเพณีควบคู่กับการนับถือพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงยังมีความผูกพันและพึ่งพิงธรรมชาติเป็นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นผ่านทางประเพณีพิธีกรรมที่จะมีการบอกกล่าวกับพระแม่ธรณี พระแม่คงคา พระแม่โพสพซึ่งถือเป็นสิ่งที่ชาวกะเหรี่ยงให้ความเคารพนับถือ รวมถึงการสร้างค่านิยมการอนุรักษ์ผืนป่าให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ เนื่องจากผืนป่าที่เป็นแหล่งต้นน้ำและก่อกำเนิดชีวิตให้คุณแก่ชาวกะเหรี่ยงทั้งในการเป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์ ท่ามกลางกระแสความเจริญและเทคโนโลยีจากภายนอกที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว แต่ชาวกะเหรี่ยงก็ยังคงสามารถรักษาและสืบสานอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

บรรณานุกรม

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ชาวเขาในไทย. กรุงเทพฯ : มติชน. ๒๕๔๕.

สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโป. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

พนมบุตร จันทรโชติ. พินิจถิ่นสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ : ฟันนี่ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.

ขจิตภัย บุรุษพัฒน์. ชาวเขา. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๒๘.

บันทึกคำสัมภาษณ์ชาวกะเหรี่ยงจากการลงพื้นที่บ้านห้วยหินดำ ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๕๗ (ผู้ให้สัมภาษณ์ ๑.นายไกว งามยิ่ง, ๒.นายเนย อินทร์จันทร์, ๓.นายโสภา ทับทิม, ๔.นายประยูร งามยิ่ง)

บันทึกคำสัมภาษณ์ชาวกะเหรี่ยงจากการลงพื้นที่บ้านไกรเกรียง ต.เขาโจด อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ระหว่างวันที่ ๑๗-๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗ (ผู้ให้คำสัมภาษณ์ ๑.นายอ้วน คลองวะ กำนัน ต.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี, ๒.นายเวียจะโพ คลองวะ อดีตกำนัน ต.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี, ๓.เจ้าวัดไคชะเจีย เจ้าวัดบ้านตีนตก ต.เขาโจด อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี, ๔.เจ้าวัดชะเมียโจ เจ้าวัดบ้านบึงชะโค ต.เขาโจด อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี)

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี: หลักฐานทางโบราณคดีในกึ่งทศวรรษ

นางสาวปิยนันท์ ชอบศิลปประกอบ นักโบราณคดีชำนาญการ
สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี

คตินิยมในการสถาปนา “มหาธาตุประจำเมือง” ปรากฏหลักฐานให้เห็นตามเมืองสำคัญในสมัยอยุธยาหลายแห่ง ทั้งในเมืองหลวงศูนย์กลางราชธานี และเมืองสำคัญรอบนอกอันหมายรวมถึงเมืองสุพรรณบุรี ที่ปรากฏความสำคัญมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยาด้วย^๑ อาจกล่าวได้ว่าคตินิยมในการสถาปนาหรือประดิษฐานพระมหาธาตุไว้ยังสถูปเจดีย์เพื่อเป็นที่สักการะซึ่งเคยปรากฏมาก่อนในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะศรีลังกานั้นเป็นต้นทางสำคัญในการส่งอิทธิพลคติความเชื่อทางศาสนาอย่างเข้มข้นมายังดินแดนประเทศไทยโดยเฉพาะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมานั้น เมื่อส่งผ่านช่วงเวลาภายใต้ปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งการเมือง การปกครอง และสังคมวัฒนธรรม คติความเชื่อย่อมมีโอกาสปรับเปลี่ยนไปได้บางประการ

อาจกล่าวได้ว่าคตินิยมในการสถาปนามหาธาตุประจำเมืองที่ปรากฏมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนต้น นอกเหนือจากสะท้อนถึงคติความเชื่อทางศาสนาแล้ว ยังพบนัยยะแฝงคือการสถาปนาพระมหาธาตุในเชิงสัญลักษณ์ศูนย์กลางชุมชนหรือศูนย์กลางบ้านเมือง โดยมีแนวโน้มกำหนดเลือกใช้เจดีย์ทรงปราสาทแบบอยุธยาเป็นสถาปัตยกรรมหลักสำหรับกำหนดสร้างเจดีย์ที่กำหนดให้เป็นมหาธาตุประจำเมือง ควบคู่ไปกับการกำหนดให้เป็นสถาปัตยกรรมในเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงการแผ่ขยายอำนาจหรือความเป็นอาณาจักรในพื้นที่สำคัญ^๒

เมื่อพิจารณาตำแหน่งวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ที่ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเมืองโบราณสุพรรณบุรี ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นเมืองที่เกิดขึ้นภายหลังการปรับเปลี่ยนเมืองเก่าเดิมที่เคยสร้างคร่อมสองฝั่งแม่น้ำ มาเป็นการย้ายฝั่งมาตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน โดยพบว่ามีกำแพงเมืองก่ออิฐแสดงขอบเขตเมืองในครั้งหลังชัดเจน^๓ จากตำแหน่งที่ตั้งดังกล่าว ชวนให้คิดได้ว่าการกำหนดสร้างวัดแห่งนี้ไว้เกือบกึ่งกลางเมืองคงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์ของเมืองพร้อม ๆ กับการปรับสร้างแผนผังเมืองใหม่ วัดแห่งนี้จึงมีฐานะเป็นมหาธาตุกลางเมืองหรือมหาธาตุประจำเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งเมื่อพิจารณารูปแบบสถาปัตยกรรมอาจกล่าวได้ว่าเป็นเจดีย์ทรงปราสาทขนาดใหญ่ที่ปรากฏขึ้นอย่างมีนัยยะบนที่ตั้งของเมืองที่เคยปรากฏความนิยมสร้างเจดีย์ที่มีลักษณะรูปแบบศิลปกรรมเฉพาะตนมาก่อน^๔ อีกทั้งวัดแห่งนี้ ยังค้นพบจารึกลานทองซึ่งแม้จะเป็นจารึกที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นภายหลัง แต่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นทดแทน

^๑ เมืองสุพรรณบุรีเคยปรากฏความสำคัญในนาม “สุพรรณภูมิ” ตั้งแต่ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏการกล่าวนามเมืองในจารึกสมัยสุโขทัย หลักที่ ๑ ทั้งนี้ สันนิษฐานว่าเมืองแห่งนี้ยังคงความสำคัญและมีพัฒนาการสืบเนื่องต่อมาในสมัยอยุธยาตอนต้น ก่อนที่พบการเปลี่ยนนามเป็นเมือง “สุพรรณบุรี” ดังปรากฏในเอกสารพงศาวดารฉบับวันวลิต ที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ.๒๑๘๒ รายละเอียดโปรดดูใน วสันต์ เทพสุริยานนท์, **ผลการดำเนินงานทางโบราณคดี: กำแพงเมืองสุพรรณบุรี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี**, (กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๕), ๙-๑๒.

^๒ ข้อเสนอุมมองเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมแผนผังนัยยะทางการเมือง มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอความเห็นไว้ อาทิ สันติ เล็กสุขุม, ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เป็นต้น และโปรดดูเพิ่มเติมใน พยุง วงษ์น้อย, สุริยา สุดสวาท, ปรียานุช จุมพรม, **วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดราชบุรี**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๒).

^๓ รายละเอียดโปรดดูใน วสันต์ เทพสุริยานนท์, **ผลการดำเนินงานทางโบราณคดี: กำแพงเมืองสุพรรณบุรี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี**, ๙-๑๐.

^๔ เป็นที่น่าพิจารณาต่อไปว่า ความนิยมในการกำหนดใช้เจดีย์ทรงปราสาทเป็นสัญลักษณ์มหาธาตุกลางเมือง นอกจากนัยยะทางการเมืองการปกครองแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางศาสนาที่มีมาก่อนหน้าด้วยหรือไม่

ของเดิม โดยที่ยังคงข้อความตามต้นฉบับเดิมไว้^๕ ความในจารึกที่ค้นพบซึ่งกล่าวถึงการสร้างของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาผู้เป็นพระราชบิดาและการซ่อมสร้างครั้งใหญ่ของกษัตริย์ผู้เป็นพระราชโอรส นอกจากจะสะท้อนให้เห็นฐานะความสำคัญของเมืองสุพรรณบุรีในสมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว ยังสะท้อนถึงความสำคัญของวัดแห่งนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอีกประการหนึ่งด้วย จากหลักฐานความสำคัญของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ที่กล่าวถึง จึงนำไปสู่การดำเนินงานทางโบราณคดีอย่างต่อเนื่องอีกครั้ง ตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๕ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

การดำเนินงานที่ผ่านมา

ภายหลังเหตุการณ์ลักลอบขุดกรุปรางค์ประธานในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๖ ซึ่งเป็นที่มาของการพบหลักฐานสำคัญ คือ จารึกลานทอง (จารึกหลักที่ ๔๗)^๖ วัดแห่งนี้ได้รับความสนใจในแวดวงวิชาการ ประวัติศาสตร์โบราณคดีต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ได้ผ่านการ ขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีและบูรณะโบราณสถานมาแล้วหลายครั้ง กล่าวเฉพาะงานขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีพบหลักฐานการดำเนินงาน ๓ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ ปี พ.ศ.๒๕๓๑^๗ หน่วยศิลปากรที่ ๒ ในขณะนั้น ได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์ ๘ เหลี่ยม ทั้งสององค์ที่ตั้งอยู่ทางด้านข้างของวิหาร โดยมีนายอาณัติ บำรุงวงศ์ เป็นนักโบราณคดีผู้ควบคุมงาน ผลจากการดำเนินงานสรุปได้ว่า น่าจะมีการตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าวมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ และมีโบราณสถานที่เก่าแก่อยู่ก่อนหน้านี้แล้ว จากรูปแบบเจดีย์รายและโบราณสถานที่เกี่ยวเนื่อง สามารถกำหนดค่าอายุการก่อสร้างเจดีย์ ๘ เหลี่ยม ทั้งสององค์ ได้ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๙^๘

ครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๔๓ ฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี ได้ดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี จำนวน ๔ หลุม พบร่องรอยหลักฐานสิ่งก่อสร้าง สระน้ำโบราณ และแนวกำแพงก่ออิฐซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นกำแพงแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส รวมทั้งหลักฐานเครื่องถ้วยที่น่าสนใจหลายชิ้น ผลจากการดำเนินงานศึกษานำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่า วัดแห่งนี้เป็นศูนย์กลางเมืองโบราณสุพรรณบุรี สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น และน่าจะมีการใช้ประโยชน์ต่อเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งถูกทิ้งร้างไปภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ก่อนมีการเข้ามาใช้งานพื้นที่อีกครั้งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์^๙

ครั้งที่ ๓ ระหว่างปีงบประมาณ ๒๕๕๕-๒๕๖๐ ดำเนินการขุดศึกษาโดยนักโบราณคดีอิสระ ภายใต้การควบคุมงานของสำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี สรุปผลการศึกษาโดยสังเขปได้ ดังนี้

สรุปหลักฐานทางโบราณคดีจากการดำเนินงานระหว่างปีงบประมาณ ๒๕๕๕-๒๕๖๐

การดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๕ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๖๐ ประกอบไปด้วยงานขุดศึกษาทางโบราณคดีและงานบูรณะโบราณสถานที่เป็นสิ่งก่อสร้างสำคัญ จากการดำเนินงานทางโบราณคดีอย่างต่อเนื่อง

^๕ ดูเพิ่มเติมใน “จารึกลานทอง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “สุพรรณบุรี: ประวัติศาสตร์ ศิลปะวัฒนธรรม” จัดโดย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับจังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ ๑๗-๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๐, ๑๗๐-๑๗๖.

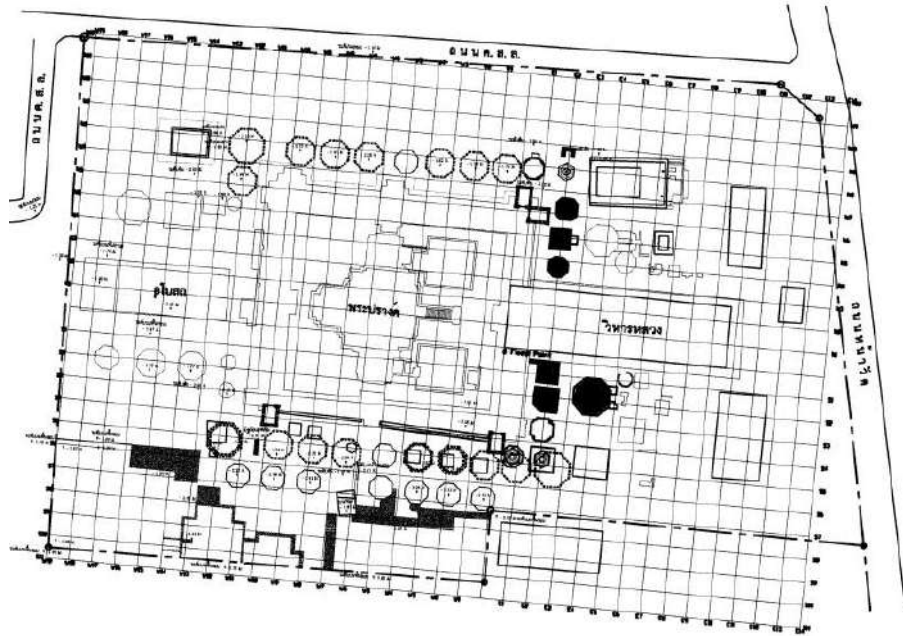
^๖ วสันต์ เทพสุริยานนท์, ผลการดำเนินงานทางโบราณคดี: กำแพงเมืองสุพรรณบุรี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี, ๓๔-๓๘.

^๗ สำหรับการดำเนินงานในปี พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๓๕ ซึ่งหน่วยศิลปากรที่ ๒ อุทง ได้ดำเนินการบูรณะซ่อมแซมพระปรางค์และพระปรางค์ทิศเหนือ-ใต้ ไม่ปรากฏเอกสารบันทึกเกี่ยวกับการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ จึงไม่ได้นำมากล่าวในที่นี้ รายละเอียดโปรดดูใน เรื่องเดียวกัน, ๓๙.

^๘ เรื่องเดียวกัน, ๔๑.

^๙ ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน.

มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้พบหลักฐานเพิ่มเติมมากขึ้น นำไปสู่ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบโบราณสถาน ที่ครบถ้วนชัดเจนกว่าที่ผ่านมา กล่าวเฉพาะการขุดศึกษาทางโบราณคดีนั้น พบว่าภายหลังการก่อสร้างมีการซ่อมแซมปรับเปลี่ยนสิ่งก่อสร้างตามการใช้งานซึ่งเป็นสิ่งปกติที่มักพบเสมอในโบราณสถานที่มีการใช้งานมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยผลจากการศึกษาในระยะปัจจุบัน สามารถสรุปลำดับอายุสมัยสิ่งก่อสร้างเฉพาะที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นที่ใช้งานได้ ๓ สมัย ดังนี้

ผังบริเวณแสดงตำแหน่งโบราณสถานที่พบจากการดำเนินการขุดศึกษาทางโบราณคดีตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๕-๒๕๖๐ (แผนผังยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากอยู่ระหว่างการดำเนินงาน)

สมัยที่ ๑ สมัยแรกสร้างวัด มีลักษณะแผนผังที่สามารถเทียบเคียงได้กับวัดหลายแห่งที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น สิ่งก่อสร้างประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลักเกือบทั้งหมดของวัด ได้แก่ เจดีย์ทรงปรางค์เป็นประธานหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีปรางค์หรือปรางค์บริวารขนานด้านทิศเหนือ-ทิศใต้ ด้านหน้าปรางค์ทั้ง ๒ องค์ มีร่องรอยฐานโบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมก่อเอ็นตาราง ๑ องค์ และก่อเอ็นแฉก ๑ องค์ตามลำดับ สิ่งก่อสร้างทั้งหมดถูกล้อมรอบด้วยระเบียงคดก่ออิฐ

ด้านนอกระเบียงคด เริ่มจากกึ่งกลางด้านทิศตะวันออกของระเบียงคด มีวิหารขนาดใหญ่ (วิหารที่เห็นในปัจจุบันเป็นวิหารที่สร้างใหม่ทับบนฐานอาคารหลังเดิม ทั้งนี้ ยังไม่สามารถตรวจสอบได้ว่าท้ายวิหารยื่นล้ำเข้าไปในระเบียงคดตามความนิยมที่มักพบในแผนผังวัดสมัยอยุธยาตอนต้นหรือไม่ เนื่องจากมีสิ่งก่อสร้างสมัยหลังสร้างทับซ้อนอยู่อย่างน้อย ๒ ครั้ง) ด้านข้างวิหารขนานด้วยเจดีย์ ๘ เหลี่ยม องค์ใหญ่ด้านละ ๑ องค์ กึ่งกลางด้านทิศตะวันตกของระเบียงคด เป็นที่ตั้งของอุโบสถ (อุโบสถหลังปัจจุบันสร้างขึ้นในระยะหลังเช่นกัน โดยพบสร้างทับฐานอุโบสถเดิม ซึ่งในสมัยแรกสร้างมีการทำแท่นฐานเสมา กำแพงแก้ว ปูอิฐเป็นพื้นโดยรอบด้วย) สิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ในแนวแกนหลักทั้งหมด อันได้แก่ กลุ่มอาคารในระเบียงคด อุโบสถ และวิหาร ถูกล้อมรอบไปด้วยเจดีย์ซึ่งเกือบทั้งหมดก่อส่วนฐานอยู่ในผัง ๘ เหลี่ยม โดยเฉพาะด้านทิศเหนือ และด้านทิศใต้ของระเบียงคด ที่พบระเบียงการสร้างแถวเจดีย์รายขนานไปกับระเบียงคดในลักษณะเกือบสมมาตร

สมัยที่ ๒ การใช้งานในสมัยนี้ ยังคงเป็นการใช้งานอาคารสิ่งก่อสร้างหลักทั้งหมดต่อเนื่องมาจากสมัยแรก โดยที่อาจมีการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างบางหลัง และพบการสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติมขึ้นมา ทั้งนี้ พบการปรับใช้พื้นที่ด้านทิศใต้ของระเบียงคดชัดเจนมากกว่าบริเวณอื่น ๆ โดยพบการปรับถมพื้นที่ขึ้นมาเล็กน้อยแล้วใช้อิฐหักไม่เต็มก้อนปูเป็นพื้น พร้อมสร้างแถวเจดีย์รายในผัง ๘ เหลี่ยม ล้อมขนานไปกับเจดีย์รายแถวในซึ่งสร้างในสมัยก่อนหน้า ทั้งนี้ การสร้างเจดีย์รายแถวนอกดังกล่าว ปรากฏเฉพาะด้านทิศใต้เท่านั้น

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสนใจว่าในระดับการใช้งานสมัยที่ ๑-สมัยที่ ๒ ได้พบหลักฐานสำคัญบริเวณพื้นที่นอกกระเบื้องคดด้านทิศใต้ คือ ฐานเจดีย์รายประดับประติมากรรมปูนปั้นโดยรอบ ซึ่งในจำนวนแถวเจดีย์รายทั้งหมดปรากฏประติมากรรมที่ยังคงติดให้เห็นชัดเจนเพียงองค์เดียวเท่านั้น สำหรับเจดีย์องค์ดังกล่าวมีลักษณะเป็นฐานเจดีย์ในผัง ๘ เหลี่ยม เหลือเพียงส่วนฐานเช่นเดียวกับเจดีย์รายองค์อื่น ๆ ที่สร้างอยู่ในแถวเดียวกัน

สำหรับประติมากรรมที่ประดับอยู่รอบฐานเจดีย์ ๘ เหลี่ยม องค์ดังกล่าว มีลักษณะเป็นประติมากรรมบุคคลซึ่งเหลือเพียงส่วนครึ่งล่างของลำตัวเท่านั้น เมื่อพิจารณาเค้าโครงหลักของประติมากรรมพบว่าแต่ละด้านของเจดีย์ ประดับด้วยประติมากรรมรูปบุคคลจำนวนด้านละ ๕ รูป ประกอบไปด้วย รูปบุคคล ๓ รูป ประดับอยู่ตรงพื้นที่ว่างของเจดีย์แต่ละด้าน ขนาบด้วยรูปบุคคลเหนือหัวนาค (?) ซึ่งประดับอยู่บริเวณมุมของเจดีย์ดังกล่าว ทั้งนี้ ยกเว้นฐานเจดีย์ด้านทิศใต้เท่านั้นที่ปรากฏลักษณะเค้าโครงต่างออกไป โดยพบการทำประติมากรรมบุคคลอยู่กึ่งกลางด้าน ขนาบด้วยรูปบุคคลนั่งชันเข้าข้างเดียว

ประติมากรรมที่พบเกือบทั้งหมดนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าอยู่ในลักษณะงอเข้าคล้ายกับประติมากรรมรูปพลแบกที่ประดับตามฐานเจดีย์ ประติมากรรมเหล่านี้แม้ยังไม่อาจจะระบุได้ชัดว่าแต่ละรูปเป็นรูปบุคคลใด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะประกอบไปด้วย เทวดา ครุฑ ยักษ์ ลิง ตามคตินิยมที่พบการประดับในงานประดับเจดีย์แห่งอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยที่น่าสนใจ เช่น การทำประติมากรรมรูปสิงขขนาดเล็กประดับสอดแทรกอยู่ตามลายหลัก การเขียนสีเป็นลวดลายตกแต่งประติมากรรม เป็นต้น เมื่อพิจารณาลักษณะรูปแบบศิลปกรรมที่พบ ขวนให้คิดได้ว่ามีลักษณะฝีมือช่างท้องถิ่นที่แตกต่างไปจากฝีมือช่าง ในราชธานี เป็นที่น่าสนใจศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมที่พบต่อไป

อย่างไรก็ตาม การขุดศึกษาเจดีย์รายองค์ดังกล่าวยังไม่สามารถขุดเปิดดินออกได้ทั้งหมด เนื่องจากมีสิ่งก่อสร้างสมัยหลังก่อกำบังไว้ด้านบน และรอการวางแผนจัดการระบบระบายน้ำให้เรียบร้อยก่อน นอกจากนี้ ยังมีประเด็นการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างลวดลายปูนปั้นประดับปราสาทประธานกับปูนปั้นเจดีย์รายที่พบใหม่องค์ดังกล่าว ซึ่งจะได้นำเสนอในโอกาสต่อไป

สมัยที่ ๓ เป็นการกลับเข้ามาใช้งานในสมัยรัตนโกสินทร์ภายหลังการถูกทิ้งร้าง ในราวสมัยรัชกาลที่ ๖-๗ ดังปรากฏหลักฐานตัวอักษรระบุปีที่สร้างอาคารบางหลังให้เห็นในปัจจุบัน สิ่งก่อสร้างในสมัยนี้ส่วนใหญ่สร้างทับบนฐานสิ่งก่อสร้างเดิม ซึ่งน่าสนใจว่าก่อนการปรับพื้นที่เพื่อปรับสร้างสิ่งก่อสร้างครั้งใหม่นี้ น่าจะยังคงเหลือหลักฐานให้เห็นชัดเจนอยู่มาก ดังนั้น เมื่อขุดศึกษาทางโบราณคดีจึงพบว่าสิ่งก่อสร้างเกือบทั้งหมดที่สร้างขึ้นใหม่ตั้งอยู่บนฐานสิ่งก่อสร้างเดิม อาทิ อุโบสถ วิหาร แถวเจดีย์ราย (เจดีย์บรรจุอัฐิ) และกำแพงแก้วด้านทิศใต้ของปราสาทประธานที่สร้างทับแนวระเบียงคดเดิม เป็นต้น

เป็นที่น่าเสียดายว่า หลักฐานโบราณวัตถุที่พบจากการขุดศึกษาชั้นดินตามกระบวนการโบราณคดีจนถึงปี ๒๕๖๐ แม้สอดคล้องกับการตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สันนิษฐานว่าวัดแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แต่หลักฐานที่พบจากการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดียังไม่สามารถชี้ชัดถึงอายุสมัยการสร้างและการซ่อม ที่จะนำไปสู่การตอบประเด็นปัญหาเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้ทรงสร้างและผู้ทรงซ่อมได้ (ทั้งนี้จากการศึกษาวิเคราะห์ของนักวิชาการหลายท่านที่ผ่านมา ส่วนมากมีความเห็นโน้มเอียงไป ๒ ทาง คือระหว่างสมัยระหว่างสมเด็จพระนครินทราชาธิราช-สมเด็จพระเจ้าสามพระยา และสมัยสมเด็จพระเจ้าสามพระยา-สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ซึ่งสาเหตุประการสำคัญนอกเหนือจากการเสื่อมสภาพตามกาลเวลาแล้วยังเนื่องมาจากการรบกวนของกิจกรรมมนุษย์สมัยหลัง โดยเฉพาะการขุดรื้อทำลายเพื่อหาพระพุทธรูป สิ่งมีค่า ฯลฯ ทำให้โบราณสถานแห่งนี้ค่อนข้างบอบช้ำ องค์ประกอบสำคัญที่อาจนำไปใช้เปรียบเทียบตรวจสอบอายุสมัยหรือตรวจสอบประเด็นรูปแบบสถาปัตยกรรมได้รับความเสียหายหรือถูกทำลาย อย่างไรก็ตาม การพบหลักฐานการซ่อมสร้างเพิ่มเติมในสมัยที่ ๒ ชวนให้พิจารณาได้ว่า อาจเป็นร่องรอยหลักฐานการซ่อมสร้างปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงสถาปนาวัดแห่งนี้ก็เป็นได้ ซึ่งคาดหวังว่าในอนาคตอาจพบหลักฐานหรือสามารถวิเคราะห์หลักฐานในแง่มุมอื่นเพิ่มเติมที่จะนำไปสู่คำตอบชัดเจนต่อไป

บรรณานุกรม

บริษัท นอร์ทเทิร์นชั่น (๑๙๓๕) จำกัด. รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งทางโบราณคดีโบราณสถานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ปีงบประมาณ ๒๕๕๕). เอกสารพิมพ์คอมพิวเตอร์.

พยุ่ง วงษ์น้อย, สุริยา สุดสวาท, ปรียานุช จุมพรม. วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดราชบุรี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๒.

วสันต์ เทพสุริยานนท์. ผลการดำเนินงานทางโบราณคดี: กำแพงเมืองสุพรรณบุรี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๕.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด บูรณาไท. รายงานการดำเนินงานทางโบราณคดีโครงการบูรณะโบราณสถานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ระยะที่ ๒) (ปีงบประมาณ ๒๕๕๙). เอกสารพิมพ์คอมพิวเตอร์.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ๖๖ ผู้สร้าง ๒๐๐๙. รายงานเบื้องต้นโครงการบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ปีงบประมาณ ๒๕๕๘). เอกสารพิมพ์คอมพิวเตอร์.

_____. รายงานเบื้องต้นโครงการบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ปีงบประมาณ ๒๕๖๐). (เอกสารพิมพ์คอมพิวเตอร์, ๒๕๖๐).

เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “สุพรรณบุรี: ประวัติศาสตร์ ศิลปะวัฒนธรรม” จัดโดย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับจังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ ๑๗-๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๐. สำเนา เอกสารอิเล็กทรอนิกส์.

ภาพวาด "ผีใหญ่" วัตถุชาติพันธุ์ชิ้นสำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก

นางจรรุณี อินเดิดฉาย ภัณฑารักษ์ชำนาญการพิเศษ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่จัดตั้งขึ้นใหม่ เพื่อเป็นพิพิธภัณฑสถานประเภทชาติพันธุ์ ภายใต้การกำกับดูแลของกรมศิลปากร ในสังกัดหน่วยงานย่อย คือ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยมีแผนที่จะเปิดให้บริการแก่ประชาชนเป็นปกติธุระเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอื่นในอีกในอีก 4-5 ปีข้างหน้า ซึ่งในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา การกิจสำคัญที่ได้ดำเนินการมาโดยตลอดก็คือ การเสาะแสวงหาและรวบรวมวัตถุเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการจัดแสดงนิทรรศการ และสอดคล้องกับเนื้อหาที่จะนำเสนอ ซึ่งเป็นงานที่ค่อนข้างยากพอควร เพราะวัตถุที่เป็นหลักฐานแสดงถึงความเป็นตัวตนดั้งเดิมของชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ในประเทศไทยนั้น ค่อนข้างอยู่ในภาวะวิกฤต คือ บ้างสูญหายไปหมดแล้ว บ้างก็มีเหลืออยู่น้อยชิ้น ไม่มีการสืบทอดคนรุ่นปัจจุบันทำไม่เป็น หรือไม่รักษา บ้างก็ต้องเก็บเอาไว้เพื่อใช้งานโดยเฉพาะวัตถุที่เนื่องด้วยพิธีกรรม

อย่างไรก็ดี ในปีงบประมาณ 2560 นี้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก ได้รวบรวมวัตถุชาติพันธุ์ที่นับว่าค่อนข้างหายากมากในปัจจุบันเข้ามาเป็นสมบัติของชาติหลายรายการ ที่เด่นที่สุดก็คือภาพวาดผีใหญ่ ของกลุ่มชาติพันธุ์เย้า¹ เป็นภาพเหมือนของเทพเจ้าในลัทธิเต๋าจำนวน 17 องค์ที่วาดลงบนกระดาษ โดยปกติจะถูกห่อด้วยผ้าสีแดงหรือสีขาวเก็บในกระบอกหวายแขวนไว้ข้างห้องผีภายในบ้านเป็นมรดกตกทอดกันมาจากบรรพบุรุษ จะนำออกมาแขวนในพิธี ต่อเมื่อมีงานบุญใหญ่ๆ ที่เกี่ยวกับการสร้างบุญบารมีงานบวช หรือ งานศพ ถือว่าเป็นลักษณะเด่นทางชาติพันธุ์เย้า ซึ่งไม่พบในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่สูงกลุ่มอื่นๆ

ผีใหญ่ หรือ "ผีใหญ่" ถือเป็นเทพ หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของเย้า สามารถให้ทั้งคุณและโทษในการประกอบพิธีต้องมีอายุเฉลี่ยลงมาสิงอยู่ในภาพวาด ในแต่ละหมู่บ้านจะมีภาพวาดสำหรับประกอบพิธีกรรมจำนวน 23 แผ่น มีภาพเทพเจ้า 17 ภาพ ภาพหน้ากาก 5 ภาพ และ ภาพวาด สะพานมังกร หรือ Dragon Bridge อีก 1 ภาพ²

เทพเจ้าทั้ง 17 องค์ ซึ่งแต่ละองค์มีอำนาจหน้าที่ทั้งในสวรรค์และนรกแตกต่างกันตามลำดับกันไป

เทพเจ้าที่มีอำนาจสูงสุด มี 3 องค์ เรียกว่า ซานซิง หรือ ผีสามดาว

¹ มีชื่อเรียกในภาษาราชการว่า เยี่ยน เป็นชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาม้ง-เมี่ยน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เร่ร่อนที่อพยพเข้าไปอาศัยอยู่ในแถบตอนใต้ของจีน เช่น ยูนนาน มาเป็นเวลาหลายพันปีมาแล้ว ทำให้ได้รับอิทธิพลจากลัทธิเต๋า เช่น การนับถือผีใหญ่หรือเทพเจ้า ต่อมาก็ได้อพยพเข้าไปยังตอนเหนือของเวียดนาม ลาวและไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 19

² Paul and Elaine Lewis, *People of the Golden Triangle*. Thames and Hudson London, printed in Thailand, 2002, p.157-159

ภาพหน้ากาก

ภาพวาด สะพานมังกร หรือ Dragon Bridge

สำหรับชุดภาพวาดฝีมือใหญ่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก ที่ได้ติดต่อขอซื้อจากนักสะสมท่านหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ นั้น ไม่มีครบทั้ง 17 ภาพ ได้มาเพียง 12 ภาพเท่านั้น มีลักษณะเป็นภาพวาดสีน้ำบนกระดาษรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในแนวตั้ง ขนาด กว้าง 61.0 เซนติเมตร ยาว 126.0 เซนติเมตร สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ชำรุดเล็กน้อยจากการผ่านใช้งาน และการจัดเก็บที่บกพร่องไปเป็นเวลานาน ภาพที่มีประกอบด้วย

Yu-huang หรือ Nyut Hung เจ็กเซียนฮ่องเต้

ปกครองแผ่นดิน แม่น้ำ ไต้บาดาล และ สวรรค์ ประทับนั่งบนบัลลังก์ สวมผ้าคลุมจักรพรรดิสีเหลือง สวมหมวกประดับไข่มุก ในมือถือแผ่นอิ้ว kui ในการประกอบพิธี นักบวชต้องเอ่ยนาม Yu-huang เป็นชื่อแรกก่อนจะเอ่ยนามเชิญเทพองค์อื่นๆ เจ็กเซียนฮ่องเต้ เป็นผู้ตัดสินการโต้แย้งระหว่างสมาชิกในโลกต่างๆ

Ling Bao หรือ Leng Pu Tianzun

เทพแห่งความมั่งคั่งด้วยทรัพย์สินและการเป็นเทพที่เยาว์วัยที่สุดในเทพสำคัญสามองค์ (เทพสามดาว หรือ สามดาว) เป็นสัญลักษณ์แห่งพลังจากสรวงสวรรค์ ห่มผ้าคลุมสีเขียว มรกต ศีรษะล้อมรอบด้วยรัศมีเปลวอันศักดิ์สิทธิ์ มีบริวารฝ่ายบู๊ (ทหาร) และฝ่ายบุ๋น (ขุนนาง) อยู่เบื้องล่าง

To Ta หรือ Daode Tianzun

เทพแห่งความอุดมสมบูรณ์แห่งวิถีทางและพลังอำนาจ

เป็นเทพที่มีอายุมากที่สุดในเทพสำคัญทั้งสาม (เทพสามดาว) เป็นตัวแทนของ Lao Tzu (เล่าจื๊อ) ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ได้เผยแพร่วิถีเต๋า เบื้องหลังมีรัศมีเป็นเปลวแผ่คลุม To Ta สวมผ้าคลุมจักรพรรดิสีน้ำเงิน มีเสือแทรกผลุบโผล่ระหว่างทหารและสาวพรหมจรรย์ที่เบื้องล่างภาพ

Seng Tsiu ปรมาจารย์ของเหล่านักบุญ

Seng Tsiu และ Yu-huang หรือ เจ็กเซียนฮ่องเต้ มีลักษณะเหมือนกันมาก ยกเว้นลักษณะของผ้าคลุม Seng Tsiu สวมผ้าคลุมจักรพรรดิสีดำ นั่งอยู่บนบัลลังก์มังกร ภายใต้ฉัตร ถือแผ่นอุ้งในมือ ในระหว่างประกอบพิธี นักบวชจะเชิญ Seng Tsiu หลังเจ็กเซียนฮ่องเต้

Tsiepin Ling Hang เทพเจ้าผู้พิพากษาบาปทั้งสิบ

ตอนล่างของภาพ ตัวภาพบุคคลสี่พระม้าและสี่พระวัว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความตาย เป็นผู้นำดวงวิญญาณคนบาป พร้อมด้วยบรรดาสาวพรหมจรรย์ ข้ามสะพาน Bridge of No Choice ไปยังดินแดนแห่งนรก (Land of Hades) ให้เทพผู้พิพากษาทั้งสิบ พิจารณาความดีและความเลวซึ่งแบ่งออกเป็นสองช่อง ตัวอย่างของการลงโทษดังปรากฏส่วนกลางของภาพเขียน ศาลลำดับที่สิบ (ด้านขวาช่องบนสุด) ตัดสินให้กลับชาติมาเกิดใหม่ เมื่อได้รับคำตัดสินครั้งเดียว วิญญาณจะถูกส่งไปยังแม่น้ำเบื้องล่างเจ้าสาว เคลื่อนไปอย่างรวดเร็วและมาเกิดใหม่

Hoi Fan

ผืนผ้าเทพทะเล หรือ แทนบูชาประกอบ

Hoi Fan ขี่พญานาค ในมือซ้ายถือถ้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการชำระบาปและปกป้องจากผีร้าย ที่หางพญานาคมีธงเท้าของ Hoi Fan ครอบอยู่ ซึ่งได้ทำหายไปในช่วงข้ามผ่านทะเล ที่มุมขวาบนของภาพ มีวงล้อลูกไฟสัญลักษณ์ของหลักคำสอนสูงสุด Tai Chi ส่วนด้านล่างของภาพ มีเทพบริวาร Hoi Fan และ Tai Wai ขึ้นหลังม้า ถือไม้เท้าทำด้วยเหล็กขูขึ้นเรียกกองทัพเทพสวรรค์

Tai Wai

พลตำรวจ หรือ อัศวินม้าขาว

Tai Wai และบริวาร Shang Yuan (ตัวภาพล่างขวา) และ Hsien Fong นำกองทัพเทพเพื่อปกป้องในระหว่างการประกอบพิธีกรรม Tai Wai มักจะขี่ม้าขาว ห่มคลุมจีวรสีแดง ในมือถือดาบ เหล่าทหารนี้มีหน้าที่ในการปกป้องวิญญาณที่มั่วร้ายเข้ามาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ระหว่างการประกอบพิธี

Tsiou Yun Suey หรือ Chao Yuan-Shuai

ขุนพลจ้าว

เทพผู้รักษา สวมหมวกเหล็ก และ กวัดแกว่งไม้เท้าที่เป็นปุ่มปม มีริศสารคือ ขุนพลหมา (ตัวภาพล่างขวา) ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ทรงอำนาจ มีสามตา ดวงตาที่สามอยู่กลางหน้าผาก ไม่มีหนวดเครา ผิวหน้าสีขาวอมชมพู

Tin Fo และ TeiFo

เจ้าแห่งท้องฟ้าและโลกบาดาล

ในลัทธิเต๋าของเมียน ตัวแทนของสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งสี่ถูกแบ่งออกเป็นคู่ คือ เทพแห่งท้องฟ้าและเทพโลกบาดาล เทพประจำโลกนี้และเทพแห่งน้ำ ยืนเคียงกันผู้ดูแลรวมหมวกขุนนางจีน Tin Fo เทพเจ้าแห่งสายฟ้า ยืนเหนือ TeiFo เทพเจ้าโลกบาดาล เป็นประธานพระอาทิตย์และพระจันทร์ ที่พำนักของเจ็กเซียนฮ่องเต้ (Jade Emperor) และเทพโลก

Chang หรือ TsiangT'in Sai

เทพสวรรค์ Tsiang

ผู้ก่อตั้งลัทธิเต๋าแข่งกันกับเทพ Lei ลักษณะของตัวภาพ เป็นบุคคลยืนถือแผ่นไม้ไผ่ ดาบคู่กายปักส่วนปลายในกระถางรูปทางด้านขวา หมวกคลุมจีวรสีแดงตกแต่งด้วยดวงตราสัญลักษณ์ทั้ง 8

Li หรือ Lei T'in Sai

เทพสวรรค์ เลย์

ยืนสวมผ้าคลุมสีดำ ถือแผ่นไม้ไผ่ Kui เบื้องขวาของภาพมีดาบตั้งอยู่ ปลาบดาบปักอยู่บนแท่น มีตัวงูพันรอบตัวดาบ เป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งลัทธิเต๋า

Hoi Fan

ประธานแท่นบูชา

เทพ Hoi Fan เป็นประธานในการบวช หรือ พิธีขึ้นสู่สวรรค์ด้วยบันไดดาบ (Ascension Of the Sword Ladder) ถือใบมีดคันไถที่ร้อนระอุในมือดังในภาพ หรือ บางภาพเขียนวางไว้ในปาก นักบวชชั้นสูงสุดยืนอยู่ด้านบนของบันไดในมือถือมีดสั้น และเขาสัตว์ มีนักบวชอื่นๆ บรรเลงดนตรี เบื้องล่างด้านขวาของภาพเป็นบรรดา ภรรยาของผู้เข้าแข่งขันไต่บันไดดาบยืนสังเกตพิธีกรรม เครื่องประดับศีรษะของภรรยา บ่งบอกถึงยศของสามี

ชุดภาพวาดผืนใหญ่นี้ แม้ว่าจะมีไม่ครบตามจำนวนจากหลักปฏิบัติและความเชื่อในลัทธิเต๋า แต่ก็ถือว่าเป็นวัตถุที่หาชมได้ยากในปัจจุบัน เชื่อได้ว่าจะเป็นวัตถุชาติพันธุ์อีกประเภทหนึ่งที่จัดว่าค่อนข้างหายากและมีคุณค่าในการศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่จะสามารถดึงดูดให้นักวิชาการ นักเรียนนักศึกษา นักท่องเที่ยว รวมถึงนักสะสม เข้ามาเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก แห่งนี้

.....

หนังสืออ้างอิง

1. Paul and Elaine Lewis, **People of the Golden Triangle**. Thames and Hudson London, printed in Thailand, 2002,
2. www.bbc.co.uk/religion/religions/taoism/beliefs/gods.shtml
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Three_Pure_Ones
4. https://en.wikipedia.org/wiki/lu_Mien_people

การใช้เทคนิคและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการตรวจพิสูจน์ประติมากรรมสำริด

นางสาววิภารัตน์ ประดิษฐ์อาชีพ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ

นายสรินทร์ จรรย์ภา นักวิทยาศาสตร์ปฏิบัติการ

การตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของงานด้านพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความแม่นยำในการวิเคราะห์และตัดสินใจ โดยปกติภัณฑารักษ์จะตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในกรณีที่มีผู้แจ้งความประสงค์มอบให้กับกรมศิลปากรโดยขอรับเงินรางวัล การตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ กรณีที่เป็นคดีความ หรือแม้กระทั่งการตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เพื่อการนำเข้า และส่งออกนอกราชอาณาจักร จะต้องนำเข้าคณะกรรมการตรวจพิสูจน์ของกรมศิลปากร ซึ่งประกอบด้วย ภัณฑารักษ์และผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ดังนั้นการตรวจพิสูจน์โดยกรมศิลปากรซึ่งถือเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่และความเชี่ยวชาญโดยตรง จะต้องมีความแม่นยำ น่าเชื่อถือ และมีมาตรฐาน

ปัจจุบันมีการทำปลอมและเลียนแบบโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จำนวนมาก โดยเฉพาะประติมากรรมสำริด ศิลปะลพบุรี (ศิลปะเขมรในประเทศไทย) ด้วยฝีมือช่าง เทคโนโลยีและเทคนิคต่าง ๆ ในปัจจุบัน ทำให้การทำปลอมโบราณวัตถุประเภทนี้ มีความใกล้เคียงและเหมือนโบราณวัตถุจริงมากขึ้น ทั้งรูปแบบและสนิมที่ปรากฏบนประติมากรรม ผู้ทำปลอมมีการสร้างสถานการณ์ และเหตุการณ์แวดล้อมต่าง ๆ เช่น การนำไปฝังในดิน เพื่อให้เกิดความสมจริงว่าเป็นโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นพบ ดังนั้น ภัณฑารักษ์ผู้มีหน้าที่ตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุในกรณีต่างๆ จะต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะอาศัยการพิจารณาจากแบบศิลปะ หรือลักษณะทางประติมานวิทยา หลายครั้งที่คณะกรรมการฯ ไม่สามารถตัดสินใจ หรือมีความเห็นหลากหลาย ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงกลายเป็นปัญหาสำคัญสำหรับภัณฑารักษ์ในการตรวจพิสูจน์ ทั้งนี้จึงมีแนวคิดหาวิธีการอื่น ๆ เพื่อช่วยในการตรวจสอบยืนยันให้ได้ผลที่แม่นยำมากขึ้น ทำให้เกิดแนวคิดที่ว่า นอกจากการตรวจสอบรูปแบบศิลปกรรมแล้ว ยังควรต้องตรวจสอบวัสดุที่ใช้ทำวัตถุ ได้แก่ องค์ประกอบของโลหะที่ใช้หล่อประติมากรรม โดยตั้งสมมติฐานว่าโบราณวัตถุที่เป็นของจริงนั้น น่าจะมีสัดส่วนของโลหะหลักที่เป็นของช่างโบราณ และของที่ทำใหม่ น่าจะมีส่วนผสมที่แตกต่างออกไป

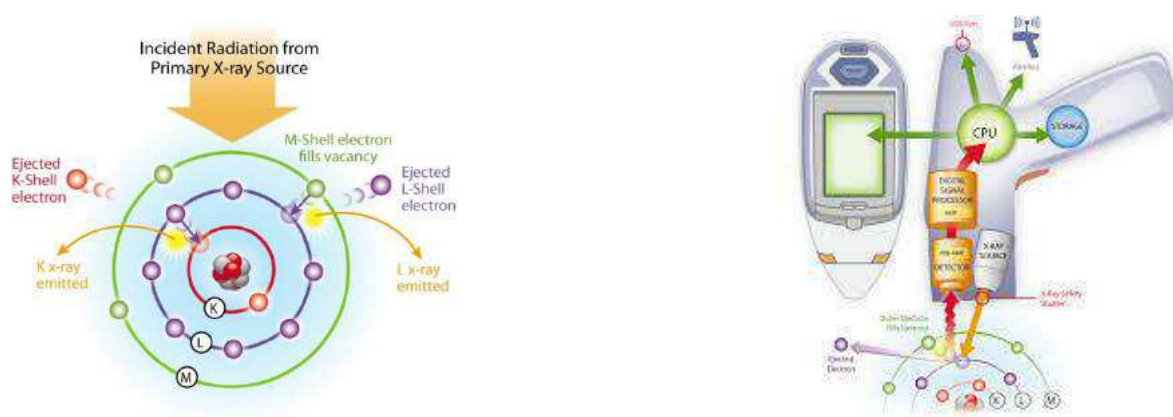
การศึกษาในครั้งนี้ได้มีการใช้เครื่องตรวจสอบส่วนผสมของประติมากรรมประเภทโลหะ ด้วยวิธีเอกซเรย์ฟลูออเรสเซนส์สเปกโตรเมตรี (X-ray fluorescence spectrometry; XRF) โดยตรวจสอบกับกลุ่มตัวอย่าง โบราณวัตถุที่เป็นประติมากรรมสมัยต่าง ๆ โดยเฉพาะประติมากรรม ศิลปะลพบุรี ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เปรียบเทียบกับประติมากรรมที่ทำปลอมขึ้นใหม่จากกลุ่มตัวอย่างที่มีผู้นำมาตรวจพิสูจน์ และประติมากรรมที่เก็บรักษาในคลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาเบื้องต้นพบว่าส่วนผสมของโลหะที่ใช้หล่อประติมากรรมแต่ละสมัย มีสัดส่วนของธาตุที่เป็นองค์ประกอบแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดทั้งนี้การศึกษาจะมีความแม่นยำมากยิ่งขึ้น ผู้ค้นคว้าจำเป็นต้องศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างโบราณวัตถุ และประติมากรรมที่ทำปลอม จำนวนมาก นอกจากนั้นยังต้องหาข้อสังเกตต่างๆ เพื่อช่วยในการตรวจพิสูจน์ด้วย เช่น การตรวจสอบสนิมของโบราณวัตถุ และสนิมที่ถูกทำขึ้นใหม่

เอกซเรย์ฟลูออเรสเซนส์สเปกโตรเมตรี (X-ray fluorescence spectrometry; XRF)

เอกซเรย์ฟลูออเรสเซนส์สเปกโตรเมตรี (X-ray fluorescence spectrometry; XRF) คือ เทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบทางเคมีของวัสดุ แบบไม่ทำลายตัวอย่าง (Non – Destructive Technique, NDT) ซึ่งใช้หลักการวิเคราะห์การวัดอัตราการเรืองของรังสีเอกซ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของธาตุซึ่งเกิดจากการคายพลังงานจากอะตอมของธาตุที่สภาวะถูกกระตุ้น โดยธาตุแต่ละชนิดจะปล่อยรังสีเอกซ์ด้วยค่าความยาวคลื่นเฉพาะ ทำให้ทราบชนิดของธาตุที่อยู่ในวัตถุนั้นได้ เหมาะสำหรับการวิเคราะห์หาชนิดและปริมาณของธาตุในสารตัวอย่าง ทั้งที่เป็นของแข็ง ของเหลว หรือสารแขวนลอยได้ สามารถวิเคราะห์ธาตุได้ทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ สามารถวัดในตัวอย่างอนินทรีย์ (Inorganic Object) เช่น โลหะต่างๆ เครื่องปั้นดินเผา สีที่มีองค์ประกอบของโลหะ ดิน หิน และแร่ เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นเทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบของธาตุที่เหมาะสมกับโบราณวัตถุ เนื่องจากสามารถตรวจสอบโดยไม่ทำให้โบราณวัตถุเสียหาย มีการอ่านค่าและประมวลผลเชิงปริมาณได้รวดเร็ว และสามารถนำไปใช้งานนอกสถานที่ได้ จึงเหมาะกับการนำมาใช้ในงานตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

หลักการทำงาน

เมื่อรังสีเอกซ์ปฐมภูมิ (Primary X-ray photon) จากแหล่งกำเนิดรังสีพุ่งเข้าชนวัตถุต่างๆ จะส่งผลให้อิเล็กตรอนวงในสุด (K-shell) ของอะตอมหลุดออกไปทำให้อะตอมอยู่ในสภาวะที่ไม่เสถียรจากการสูญเสียอิเล็กตรอน ดังนั้นอะตอมจึงพยายามกลับสู่สภาวะที่เสถียร โดยการเปลี่ยนระดับพลังงานของอิเล็กตรอนที่อยู่วงนอกเข้ามาแทนที่ช่องว่าง ซึ่งในการเปลี่ยนระดับพลังงานของอิเล็กตรอนจากวงนอกสู่วงด้านใน จะเกิดการปลดปล่อยพลังงานออกมาเรียกว่า เอกซเรย์ฟลูออเรสเซนส์ (X-ray fluorescent) หรือการเรืองของรังสีเอกซ์ ซึ่งพลังงานที่ปลดปล่อยออกมา จะมีค่าแตกต่างกันขึ้นกับความแตกต่างของระดับพลังงานเริ่มต้นของอิเล็กตรอน เมื่อพลังงานถูกปลดปล่อยออกมา ภายในตัวเครื่องมือจะมีชุด Detector ซึ่งจะตรวจวัดพลังงานที่สะท้อนกลับออกมา จากนั้นจะส่งต่อไปยัง Digital Signal Processor เพื่อแปลงสัญญาณให้อยู่ในรูปแบบข้อมูลดิจิทัลเพื่อส่งให้กับ CPU ทำการประมวลผลออกมา

ภาพจาก http://cleverich.com/xrf_work.html

เครื่อง X-ray Fluorescence Spectrometer (XRF) แบบพกพาได้

Thermo
SCIENTIFIC

Thermo Fisher Scientific
2 Radcliff Road
Tewksbury, MA 01876 USA

Certificate of Verification

XL3-94563

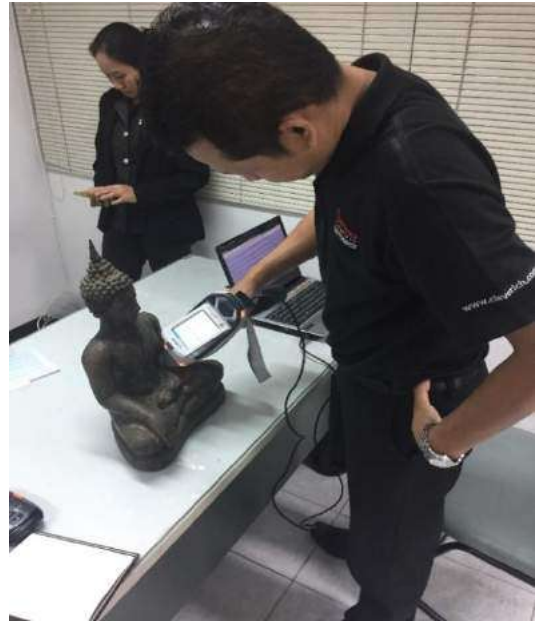
Reading No 359
Mode General Metals
Time 2016-12-20 10:44
Duration 19.73
Units %
Sigma Value 2
Sequence Final
Alloy 1 No Match : *5.75
Alloy 2 No Match : *6.29
Flags
SAMPLE 2
HEAT
LOT
BATCH
MSC
NOTE

	%	+/-	Error
Sb	0.062	+/-	0.013
Sn	*4.600	+/-	0.037
Cd	< LOD	:	0.018
Pd	< LOD	:	0.018
Ag	< LOD	:	0.030
Ru	< LOD	:	0.008
Mo	0.005	+/-	0.002
Nb	0.005	+/-	0.002
Zr	0.006	+/-	0.003
Bi	< LOD	:	0.035
Pb	*2.739	+/-	0.046
Se	< LOD	:	0.009
Au	< LOD	:	0.002
W	< LOD	:	0.103
Zn	9.956	+/-	0.063
Cu	79.145	+/-	0.106
Ni	0.054	+/-	0.014
Co	< LOD	:	0.025
Fe	*2.907	+/-	0.038
Mn	< LOD	:	0.021
Cr	< LOD	:	0.040
V	0.074	+/-	0.021
Ti	0.440	+/-	0.034
Al	< LOD	:	80.000

Supervised By: _____

ตัวอย่างผลการตรวจวิเคราะห์ แสดงชนิดและปริมาณของธาตุองค์ประกอบ
รวมทั้งภาพถ่ายตำแหน่งที่ตรวจสอบ

การตรวจพิสูจน์พระพุทธรูปของกลางที่สถานีตำรวจนครบาลอดัมสุข

การตรวจสอบตัวอย่างสี ในงานจิตรกรรม

การสาธิตการใช้เครื่อง XRF ในการอบรมเชิงปฏิบัติการ โครงการเพิ่มพูนความรู้การตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุ ศิลปะวัตถุ (ศิลปะเขมรโบราณในประเทศไทย) ของสำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ตรวจสอบชิ้นส่วนตะปูโลหะบนยอดเมรุ ท้องคำเปลวที่พบบนเพดานและภาพจิตรกรรมฝาผนัง
ภายในเมรุ วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เอกสารอ้างอิง

กองบรรณาธิการ, **พจนานุกรมศัพท์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี**. ศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ, ๒๕๔๗.เคลฟเวอร์ริช.

๒๕๖๐. *How to XRF Works*.แหล่งที่มา : http://cleverich.com/xrf_work.html. ๑๗สิงหาคม ๒๕๖๐.

ศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ. ๒๕๖๐. *ห้องปฏิบัติการวิเคราะห์เชิงฟิสิกส์*. แหล่งที่มา:

<https://www.mtec.or.th>.๑๗สิงหาคม ๒๕๖๐.

เมื่อนาน : แหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ ๒

นางสาวชญาดา สุวัชรพันธุ์ นักโบราณคดีปฏิบัติการ
กลุ่มโบราณคดีและอนุรักษ์โบราณสถาน สาขานาน สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

บทนำ

แหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ ๒ ตั้งที่ตำบลไชยสถาน อำเภอเมื่อนาน จังหวัดน่าน อยู่ในแอ่งที่ราบระหว่างหุบเขา ที่มีการพัฒนาและกีดเซาะของแม่น้ำน่านจนเป็นที่สะสมตะกอนดินในแอ่งนี้ แหล่งโบราณคดีนี้อยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองเก่าเมื่อนาน พิกัดUTMWGS ๑๙๘๔ DatumZone๔๗ Q ๖๘๕๔๗๒.๑๔ m E ๒๐๗๗๔๙๕.๓๖ m Nสภาพพื้นที่เป็นเนินและที่ดอนในที่ลาดระดับต่ำ มีเนินดินหลายเนินบนลานตะพักลำน้ำเลียบไปกับทางเดินสายเก่าของแม่น้ำน่านที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีลำห้วยมุ่นไหลผ่านกลางไปบรรจบกับคูเมืองน่านด้านทิศตะวันตก

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี แผนที่แสดงที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี
ภาพถ่ายโดย คุณธวัชชัย รามัญ

การดำเนินงานทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีนี้สืบเนื่องมาจากนายสันติภาพ อินทรพัฒน์ พบหลักฐานทางโบราณคดีในที่ดินของตน จึงแจ้งสำนักศิลปากรที่ ๗ น่าน (เดิม) จากการสำรวจทางโบราณคดีในปี พ.ศ.๒๕๕๗พบเนินดิน ๕ เนิน แต่ละเนินพบชิ้นส่วนกระเบื้องดินขอ และชิ้นส่วนภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเมื่อนาน แหล่งเตาเวียงกาหลง และชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงกระจายทั่วไป โดยเนินทางทิศใต้สุดปรากฏแนวอิฐก่อเป็นวงกลมเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ เมตร จึงจัดทำโครงการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อขอบประมาณปีงบประมาณ ๒๕๕๙จากกรมศิลปากร การขุดค้นทางโบราณคดีเริ่มดำเนินการเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๙โดยทำการขุดค้นทั้งสิ้น ๔ พื้นที่ คือ เนินด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแหล่งโบราณคดี ๓ พื้นที่ และเนินด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ๑ พื้นที่ การขุดค้นเริ่มขุดบริเวณที่ปรากฏแนวอิฐ โดยปรากฏแนวอิฐต่อเนื่องลงไป และขยายพื้นที่ไปทางทิศเหนือ ตามร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี

ชั้นทับถมทางโบราณคดี

จากการดำเนินการขุดค้นทางโบราณพบชั้นทับถมทางโบราณคดีในหลุมขุดค้นทั้ง ๔ หลุม จากผนังแสดงชั้นดิน ๓ ชั้นหลัก ดังนี้

๑. ชั้นผิวดิน หนาประมาณ ๐-๓๐เซนติเมตร เป็นชั้นดินธรรมชาติที่เกิดหลังจากการใช้กิจกรรมในสมัยโบราณ พบหลักฐานที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์สมัยปัจจุบัน

๒. ชั้นทับถมทางวัฒนธรรม

๒.๑ ชั้นทับถมทางวัฒนธรรมชั้นบน อยู่ใต้ชั้นผิวดิน หนาประมาณ ๒๐-๖๐ เซนติเมตร เป็นดินเหนียวผสมทรายแป้ง ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการใช้เตาเผา ซึ่งจำแนกเป็นเตาเผาหมายเลข ๑๒๓ และ ๔

๒.๒ ชั้นทับถมทางวัฒนธรรมชั้นล่างเป็นดินเหนียวผสมเม็ดหินปูน ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพ ซึ่งจำแนกเป็นโครงกระดูกหมายเลข ๑ และ ๒

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในชั้นทับถมทางวัฒนธรรม

๑. หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในชั้นทับถมทางวัฒนธรรมชั้นบน เป็นการใช้น้ำที่สมัยหลัง พบหลักฐานเกี่ยวกับการทำกิจกรรมการใช้เตาเผา ซึ่งน่าจะเป็นการเผากระเบื้องดินขอ โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายประเภท ดังนี้

๑.๑ โบราณวัตถุประติมากรรม เบื้องต้นแบ่งออกได้ ดังนี้ ชิ้นส่วนกระเบื้องดินขอ, ชิ้นส่วนอิฐ, ชิ้นส่วนภาชนะดินเผา และตะปูโลหะ

๑.๒ ร่องรอยกิจกรรมมนุษย์ โบราณ พบเตาเผาระบายความร้อนในแนวตั้ง ๔ เตา มีลักษณะและองค์ประกอบย่อยแตกต่างกันออกไป

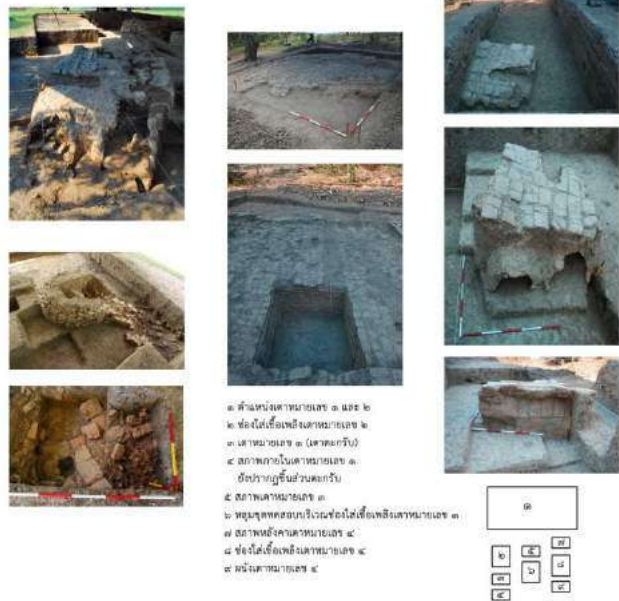
เตาเผาหมายเลข ๑ (S5E6&S5E7) ตัวเตาเป็นวงกลม ๒๒ เมตร สูง ๗๐ เซนติเมตร ช่องใส่เชื้อเพลิงขนาด ๕๐x๘๐ เซนติเมตร อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเตาลาดเอียงเล็กน้อยลงไปทางทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ จากการขุดตรวจภายในเตาพบชิ้นส่วนดินเผาอยู่สูงกว่าพื้นเตาประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ลักษณะคล้ายรังผึ้ง จึงสันนิษฐานว่า คือ ส่วนตะกรับ ใต้ชั้นตะกรับมีอิฐวางเรียงกันน่าจะเป็นส่วนฐานเตาเพื่อการรองรับโครงสร้างเตาเผา

เตาเผาหมายเลข ๒ (S4E7&S3E7&S3E8) เป็นรูปเกือบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๒.๐๕x๓.๐๐ เมตร สูง ๔๐-๕๐ เซนติเมตร ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นช่องใส่เชื้อเพลิง ๒ ช่อง ทำจากดินดิบที่ส่วนบนของเตาโค้งรับกัน กว้างช่องละ ๖๐ เซนติเมตรพบชิ้นส่วนระบายความร้อนที่มีร่องรอยการโดนอุณหภูมิสูงภายในช่องใส่เชื้อเพลิงนี้ บริเวณถัดไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้พบกลุ่มชิ้นส่วนกระเบื้องดินขอ และชิ้นส่วนภาชนะดินเผากระจายตัวอยู่ อันเป็นลักษณะเดียวกันกับหน้าช่องใส่เชื้อเพลิงของเตาหมายเลข ๑

เตาเผาหมายเลข ๓ (S3E10&S3E11&S2E10&S2E11) เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ๔.๓x๓.๐ เมตร มีช่องใส่เชื้อเพลิงวางตัวตามด้านกว้างของเตาทั้งหมด ๖ ช่อง แต่ละช่องกว้างประมาณ ๒๐ เซนติเมตร อิฐของเตานี้มีขนาด ๑๕x๗x๔ เซนติเมตร ซึ่งต่างไปจากเตาอื่นๆ

ภาพถ่ายโดย คุณธวัชชัย รามัญ

- ๑ ชิ้นส่วนเตาหมายเลข ๑ และ ๒
- ๒ ช่องใส่เชื้อเพลิงเตาหมายเลข ๒
- ๓ เตาหมายเลข ๓ (เตาแบบครึ่ง)
- ๔ สภาพภายในเตาหมายเลข ๑: ชิ้นส่วนฐานตะกรับ
- ๕ สภาพเตาหมายเลข ๑
- ๖ พุ่มขลุ่ยผสมปูนในช่องใส่เชื้อเพลิงเตาหมายเลข ๓
- ๗ สภาพผนังเตาหมายเลข ๔
- ๘ ชิ้นส่วนเตาหมายเลข ๔
- ๙ ผนังเตาหมายเลข ๔

เตาเผาหมายเลข ๔ พบในเนินดินด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของแหล่งโบราณคดีใกล้กับลำห้วยมุ่น มีลักษณะคล้ายเตาเผาหมายเลข ๒ แต่มีขนาดเล็กกว่ามาก

๒. หลักฐานทางโบราณคดีพบในชั้นทับถมทางวัฒนธรรมชั้นล่าง เป็นการใช้พื้นที่สมัยแรก หลักฐานทางโบราณคดีที่พบเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพ มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ โบราณวัตถุประติมากรรม ได้แก่ ภาชนะดินเผา, เครื่องมือหินขัด, ขวานสำริด และลูกปัดเปลือกหอย?

๒.๒ โบราณนิเวศวัตถุ ได้แก่ หอยเบี้ย

๒.๓ ร่องรอยกิจกรรมมนุษย์โบราณ

← Z

สภาพโครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๑ (มุมมองทิศตะวันตก)

ภาพถ่ายโดย คุณธวัชชัย รามัญ

- โครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๑ พบที่ระดับความลึกผิวดินประมาณ ๑๐ เซนติเมตร ผลจากการวิเคราะห์โดยผู้เชี่ยวชาญคุณประพิศ พงศ์มาศ ระบุว่า โครงกระดูกยังวางอยู่ในสภาพเดิมแต่ไม่สมบูรณ์ เป็นเพศชายอายุเมื่อตาย มากกว่า ๓๕ ปี พิธีกรรมการปลงศพทำโดยหันศีรษะไปทางทิศเหนือ นอนหงาย แขนขวาวางอยู่บนหน้าท้อง แขนซ้ายวางเฉียงอยู่บนหน้าท้อง มือวางเกยอยู่บนมือขวา ขาเหยียดยาว บริเวณข้อเท้าคล้ายถูกมัด ลักษณะทั่วไปของโครงกระดูกสันนิษฐานว่า น่าจะมีการห่อและมัดศพก่อนนำมาฝัง โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ กลุ่มภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ วางอยู่ด้านล่างไหล่ด้านซ้าย และสะโพกด้านซ้าย, ลูกปัดเปลือกหอยทรงกระบอก ๓-๔ มิลลิเมตร หนา ๑-๓ มิลลิเมตร พบบริเวณข้อมือทั้งสองข้างและกระดูกสะโพก, ขวานสำริดมีบ้องสภาพชำรุด วางอยู่บริเวณระหว่างกลางของกระดูกหน้าแข้ง และชิ้นส่วนเปลือกหอยทะเล? วางอยู่บริเวณปลายเท้า

ลักษณะและรายละเอียดของโครงกระดูกหมายเลข ๑

ภาพถ่ายโดย ผศ. ดร. วรชัย วิริยารมภ์

ภาพถ่ายโดย คุณธวัชชัย รามัญ

- โครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๒ พบได้โครงกระดูกหมายเลข ๑ โดยอยู่ลึกจากโครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๑ ตั้งแต่ประมาณ ๒-๒๐ เซนติเมตรสภาพทั่วไปของกระดูกยังคงวางอยู่ในสภาพเดิมของร่างกายแต่ไม่สมบูรณ์ และระบุเพศไม่ได้ เป็นผู้ใหญ่ มีพิธีกรรมการปลงศพโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก นอนหงาย แขนขวาเหยียดยาว ไม่มีร่องรอยของการมัดหรือห่อศพ พบโบราณวัตถุที่อุทิศให้แก่ผู้ตายประกอบด้วย เครื่องมือหินขัด ๒ ชิ้น ลักษณะคล้ายส่ววางอยู่ข้างศีรษะทางด้านซ้าย, ลูกปัดเปลือกหอยทะเล? ลักษณะเป็นแว่น พบบริเวณลำตัวช่วงบนตั้งแต่คอถึงหน้าท้อง, เครื่องมือหินขัดมีป้า วางอยู่ระหว่างกระดูกหน้าแข้ง, กลุ่มภาชนะดินเผา ถูกทุบและวางไว้บริเวณใกล้กับมือข้างซ้าย และกลุ่มภาชนะดินเผาอย่างน้อย ๕ ใบ พบว่ามีการทุบภาชนะดินเผาให้แตกปูละเอียดและวางทับบนส่วนล่างของโครงกระดูกตั้งแต่ต้นขาลงไป

โครงกระดูกหมายเลข ๒

เพศ :

ไม่สามารถกำหนดเพศได้

อายุเมื่อตาย :

ผู้ใหญ่

พิธีกรรมการปลงศพ :

หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก นอนหงาย แขนขวาเหยียดยาว ไม่มีร่องรอยการมัดหรือห่อศพก่อนนำมาฝัง

ลักษณะและรายละเอียดโครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๒

ภาพถ่ายโดยคุณธวัชชัย รามนัญญ์

▲ ขวานหินขัด

< ชิ้นส่วนภาชนะดินเผา พบบริเวณส่วนล่างของโครงกระดูก

▲ ลูกปัดเปลือกหอยและหอยเบี้ย

▲ เครื่องมือหินขัด

▲ เครื่องมือหินขัด

๒.๔ ชิ้นส่วนจากร่างกายมนุษย์สมัยโบราณ ได้แก่ ชิ้นส่วนกระดูกต้นขา, ชิ้นส่วนของกระดูกขากรรไกรล่าง และชิ้นส่วนฟันมนุษย์

อายุชั้นวัฒนธรรม

สำนักศิลปากรที่ ๗ น่านได้ดำเนินการส่งตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีทั้งสองชิ้นทับถมทางวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ชิ้นทับถมทางวัฒนธรรมชั้นบน มีอายุประมาณ ๑,๐๒๓-๖๐๖ ปีมาแล้ว โดยค่าอายุได้จากการหาอายุด้วยวิธีการเรืองแสงความร้อน (Thermoluminescence, TL) โดยภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (บางเขน) จำนวน ๖ ตัวอย่าง รายละเอียด ดังนี้

- เตาเผาหมายเลข ๑: Kiln๑ (๑๓๑cm.dt.) Brick ๘๙๖+/-๔๐ และ Kiln๑ (๑๔๓-๑๗๔cm.dt.) Soil ๙๑๖+/-๔๖

- เตาเผาหมายเลข ๒: Kiln๒ (๑๐๓cm.dt.) Brick ๖๖๙+/-๓๐ และ Kiln๒ (๙๒cm.dt.) Brick ๖๔๑+/-๓๕

- เตาเผาหมายเลข ๔: Kiln๔ (Soil) ๖๔๘+/-๓๖ และ Kiln๔ (๑๕๕cm.dt.) Brick ๙๘๔ +/-๓๙

๒. ชั้นทับถมทางวัฒนธรรมชั้นล่างเบื้องต้นกำหนดอายุโดยการศึกษาเปรียบเทียบโดยพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ดังนี้

- เครื่องมือหินขัด สันนิษฐานว่าผลิตจากหินแอนดีไซต์ซึ่งน่าจะจะมีแหล่งวัตถุดิบจากดอยภูซาง ซึ่งกำหนดอายุราว ๗๐๐-๓,๗๐๐ ปีมาแล้ว

- ขวานสำริดมีบ้อง รูปแบบมีความคล้ายคลึงกับขลุ่ยที่พบในหลุมฝังศพหมายเลข ๓ และ ๔ จากหลุมขุดค้นหมายเลข ๔ แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งตะขบ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี ซึ่งมีการกำหนดอายุด้วยวิธีAMS (Accelerator Mass Spectrometry) ไว้ราว ๓,๑๐๐ ปีมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม จากการตรวจหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี AMS (Accelerator Mass Spectrometry) จากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ Beta Analytic ๔๙๘๕ S.W. ๗๔th Court Miami FL ๑๒๔๒๔สหรัฐอเมริกาจำนวน ๔ ตัวอย่างได้ผลการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. ลูกปัดเปลือกหอย? โครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๒: ๓,๘๒๐ - ๓,๔๓๕ ปีมาแล้ว
๒. ชิ้นส่วนเปลือกหอย โครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๑ : ๔,๘๙๐ - ๔,๕๒๐ ปีมาแล้ว
๓. ชิ้นส่วนฟัน จากกระดูกชั้นดินสมมติ ๑๓๐-๑๔๐cm.dt.(เป็นชั้นดินที่มีร่องรอยการรบกวน) : ๔๘๐ - ๓๐๐ ปีมาแล้ว
๔. ตัวอย่างถ่านเตาเผาหมายเลข ๒ : ๑,๖๙๕ - ๑,๖๕๕ และ ๑,๖๓๐ - ๑,๕๓๕ ปีมาแล้ว

สรุป

แหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ ๒ถือเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สัมพันธ์กับดอยภูซางซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินที่มีขนาดใหญ่ และการค้นพบครั้งนี้เป็นการเติมเต็มสภาพสังคมโบราณที่เป็นแบบกลุ่มชนเร่ร่อนหรือกึ่งเร่ร่อนกระจายตัวทั่วไป เริ่มรวมตัวเป็นชุมชนแบบชนเผ่าหรือชุมชนขนาดใหญ่ มีเทคโนโลยีไม่สูงมากนักแต่ปรับตัวและดำรงชีพได้กระทั่งพัฒนาขึ้นด้วยการติดต่อผสมผสานระหว่างชนเผ่ากับกลุ่มชนที่มีเทคโนโลยีและระบบสังคมอันสูงกว่าที่เข้ามาจนนำมาสู่การก่อตั้งชุมชนเมืองนานในที่สุດ

ขอขอบคุณ :คุณสันติภาพ อินทรพัฒน์, คุณประพิศ พงศ์มาศ, ผศ. ดร. วรชัย วิริยารมภ์, SiriKulWiriyaromp, ThawatchaiRamanatta, ChancharnanPintantipeerakul

บรรณานุกรม

จตุรพร เทียมทินกุล. “การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องมือหิน กรณีศึกษาหลุมขุดค้น N – Hill ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ แหล่งโบราณคดีภูซาง ตำบลนาซาว อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

ชวนันท์ จันทรประเสริฐ. “การศึกษาแหล่งหินและชนิดหินของแหล่งผลิตเครื่องมือหินดอยภูซาง ตำบลนาซาว อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.” เอกสารการศึกษาเฉพาะบุคคลปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

ทิพย์วรรณ วงศ์อัสสโบลย์. “ข้อมูล สารสนเทศ และความรู้เพิ่มเติมจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งตะขบ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี พ.ศ.2557.” ใน ข้อมูล สารสนเทศ และความรู้เพิ่มเติมจากงานวิจัยโบราณคดีลุ่มแม่น้ำป่าสัก, สุรพล นาถะพินธุ, บรรณาธิการ, กรุงเทพมหานคร: บริษัท จริยสุนิหวงศ์การพิมพ์ จำกัด, 2558.

ผลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

โครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้บริเวณลำนํ้ามูลตอนกลาง จังหวัดร้อยเอ็ด

นางสาวศุภภัสสร หิรัญเตียรณกุล

นางสาวเบญจพร คล้ายเกตุ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๘ - ๒๕๕๙ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด ได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้บริเวณลำนํ้ามูลตอนกลาง จังหวัดร้อยเอ็ดเพื่อให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นแหล่งศึกษาทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวของประเทศ แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ได้เคยทำการศึกษาทางโบราณคดีไว้แล้ว พบรูปแบบประเพณีการฝังศพในภาชนะดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ ลักษณะทางกายภาพของเมืองยังคงมีร่องรอยปรากฏอยู่ให้เห็นชัดเจน มีโบราณสถานสมัยวัฒนธรรมเขมร และโบราณสถานศิลปกรรมพื้นถิ่นอีสาน ซึ่งยังคงมีประเด็นทางวิชาการที่น่าสนใจ จึงมีการขุดศึกษาทางโบราณคดีเพิ่มเติม

แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

ตั้งอยู่ บ้านเมืองบัวตำบลเมืองบัวอำเภอกเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีลักษณะรูปร่างกลมรี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ x ๑.๒ กิโลเมตร ตัวแหล่งโบราณคดีมีสภาพเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน มีบ้านเรือนราษฎรอยู่อย่างหนาแน่น มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ภายในเป็นเนินดินขนาดใหญ่สูงกว่าบริเวณโดยรอบ มีจุดสูงสุดอยู่หลังวัดปทุมคงคาด้านทิศตะวันออก เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ราบโดยรอบ จะสูงกว่าประมาณ ๑๐ เมตร คูน้ำคันดินปัจจุบันปรากฏชัดเจนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศเหนือ และ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนคูน้ำด้านทิศใต้ และ ทิศเหนือ ถูกขุดลอกรูปร่างจึงเปลี่ยนไปจากเดิม สำหรับด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ และ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไม่ปรากฏคูน้ำคันดินที่ชัดเจนมีเพียงหนองน้ำ สันนิษฐานว่าเป็นร่องรอยของคูน้ำคันดินเดิม

ผลการขุดค้นและสรุปอายุสมัย

จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ในโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้บริเวณลำนํ้ามูลตอนกลาง จังหวัดร้อยเอ็ด พบหลักฐานเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ของมนุษย์ในอดีต เช่น ภาชนะดินเผาเต็มใบ ชิ้นส่วนกำไลดินเผา ชิ้นส่วนเหล็ก ลูกปัดแก้ว เมล็ดข้าวเผาไฟ และ พวยกาดินเผา เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ในช่วงเวลายุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบและผลการกำหนดอายุด้วยวิธี AMS^๑ จากตัวอย่างถ่านในหลุมขุดค้น สามารถแบ่งยุคสมัยแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวออกได้หลักๆ ๒ ยุคคือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และ ยุคประวัติศาสตร์ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น๕ชั้นวัฒนธรรมย่อยดังนี้

● ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ชั้นวัฒนธรรมที่ ๑: ก่อนประวัติศาสตร์

^๑AMS (Accelerator Mass Spectrometry Radiocarbon Dating) ณ ห้องปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Waikato ประเทศนิวซีแลนด์

จากการนำตัวอย่างผ่านไปหาค่าอายุโดยวิธี AMS ได้ค่าอายุอยู่ในช่วงประมาณ ๓,๒๐๐ ปีมาแล้ว พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น ภาชนะดินเผาทรงก้นกลมขนาดใหญ่รูปปั้นดินเผา (วัวตัวผู้) กำไลดินเผาซึ่งมีการตกแต่งด้วยการขูดขีดและการเขียนสี เป็นต้นและชิ้นส่วนภาชนะดินเผาจากการขุดค้นพบร่องรอยการใช้พื้นที่ของมนุษย์ยุคโบราณในการฝังศพเนื่องจากพบภาชนะดินเผาทรงก้นกลมขนาดใหญ่ (ยังไม่ได้ทำการขุดตรวจภายในภาชนะดินเผา) ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาพื้นที่บริเวณหลังวัดปทุมคงคา พบวัฒนธรรมการฝังศพครั้งที่สองซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ โดยนิยมบรรจุกระดูกในภาชนะดินเผาที่มีฝาปิด^๒ จากหลักฐานที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้สันนิษฐานว่าเป็นชั้นฝังศพของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ชั้นวัฒนธรรมที่ ๒: ก่อนประวัติศาสตร์(สำริด)

จากการนำตัวอย่างผ่านไปหาค่าอายุโดยวิธี AMS ได้ค่าอายุอยู่ในช่วงประมาณ ๒,๔๐๐ ปีมาแล้ว พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น ชิ้นส่วนสำริดและชิ้นส่วนภาชนะดินเผา เป็นต้นจากการขุดค้นพบร่องรอยการใช้พื้นที่ของมนุษย์ยุคโบราณ ในการฝังศพเนื่องจากพบภาชนะดินเผาทรงก้นกลมขนาดใหญ่และแบบที่เรียกว่า แคนปูล (ยังไม่ได้ทำการขุดตรวจภายในภาชนะดินเผา) จากหลักฐานที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้ สันนิษฐานว่าเป็นชั้นฝังศพของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ชั้นวัฒนธรรมที่ ๓: ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (เหล็ก)

จากการนำตัวอย่างผ่านไปหาค่าอายุโดยวิธี AMS ได้ค่าอายุอยู่ในช่วงประมาณ ๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น ชิ้นส่วนเหล็ก ลูกปัดแก้ว หินดูชิ้นส่วนภาชนะดินเผาและวัตถุดิบทำลูกปัดแก้ว (ก้อนแก้ว) เป็นต้นจากการขุดค้นพบร่องรอยการใช้พื้นที่ของมนุษย์ยุคโบราณจากหลักฐานที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้ สันนิษฐานว่าเป็นชั้นกิจกรรมของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์

● ยุคประวัติศาสตร์

ชั้นวัฒนธรรมที่ ๔: ประวัติศาสตร์

จากการนำตัวอย่างผ่านไปหาค่าอายุโดยวิธี AMS ได้ค่าอายุอยู่ในช่วงประมาณ ๑,๔๕๐ ปีมาแล้วพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น พวยกาดินเผาเบ้าดินเผา เมล็ดข้าวเผาไฟ ชิ้นส่วนเหล็ก และชิ้นส่วนภาชนะดินเผา เป็นต้นซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าหลักฐานประเภทพวยกา มักพบในช่วงที่เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว แสดงให้เห็นถึงการติดต่อสัมพันธ์และรับอิทธิพลภายนอกเข้ามามากขึ้น จากหลักฐานที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้ สันนิษฐานว่าเป็นชั้นกิจกรรมการอยู่อาศัยของมนุษย์

ชั้นวัฒนธรรมที่ ๕: ปัจจุบัน

พบเศษขยะ พลาสติก อิฐ และกองถ่านจากการเผาขยะ ซึ่งเป็นวัตถุในยุคปัจจุบัน ปะปนกับชิ้นส่วนภาชนะดินเผาซึ่งเป็นโบราณวัตถุ ในชั้นวัฒนธรรมนี้เริ่มตั้งแต่ผิวดินลึกลงไปไม่มากนัก การที่พบโบราณวัตถุปะปนกับขยะในสมัยปัจจุบัน อาจเกิดจากกิจกรรมที่มนุษย์ปัจจุบันเข้ามาใช้งานพื้นที่ รวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฝนตกหนักน้ำเซาะหน้าดิน การขนถ่ายของรกร้าง และการขุดดินของสัตว์ ทำให้โบราณวัตถุใต้ดินถูกรบกวนเกิดการปะปนกันของวัตถุ ในชั้นวัฒนธรรมนี้พบร่องรอยการใช้พื้นที่ของมนุษย์ยุคปัจจุบัน

^๒สุภัฏญา เบาเนติ,โบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้,(สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี : กรมศิลปากร, ๒๕๕๓), ๕๑.

การวิเคราะห์เปรียบเทียบและข้อคิดเห็นบางประการ

จากการขุดค้นศึกษาในครั้งนี้ ค่าอายุสมัยแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวที่ได้สอดคล้องกับการกำหนดอายุเมื่อครั้งสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๘ อุบลราชธานีได้ทำการศึกษาไว้ แต่จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ความชัดเจนเรื่องค่าอายุสมัยมีมากขึ้น ช่วงระยะเวลาที่มีความคลาดเคลื่อนน้อยลง สามารถแบ่งย่อยลำดับชั้นวัฒนธรรมได้ละเอียดมากยิ่งขึ้นรวมถึงค่าอายุสมัยที่ได้ยังสอดคล้องกับแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ที่มีการขุดค้นทางโบราณคดีและมีการกำหนดอายุสมัยโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ไว้แล้วได้แก่

- แหล่งโบราณคดีบ้านโนนทอง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด กำหนดอายุด้วยวิธีคาร์บอน ๑๔ ได้อายุราว ๒,๓๖๐(±๒๒๐) -๑,๔๖๐ (±๒๒๐) ปีมาแล้ว^๓
- แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณจำปาขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด กำหนดอายุได้อายุราว ๑,๘๙๕ (±๕๓) ปีมาแล้ว^๔
- แหล่งโบราณคดีดอนตาพัน (ดอนอิพัน)ตำบลศรีสว่าง อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด กำหนดอายุได้อายุราว ๑,๙๗๕ (±๑๓๑) -๑,๑๒๐ (±๘๐) ปีมาแล้ว^๕
- แหล่งโบราณคดีวัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณกำหนดอายุด้วยวิธีคาร์บอน ๑๔ ได้อายุราว ๑,๘๔๐ (±๒๖๐) -๗๓๐ (±๒๓๐) ปีมาแล้ว^๖

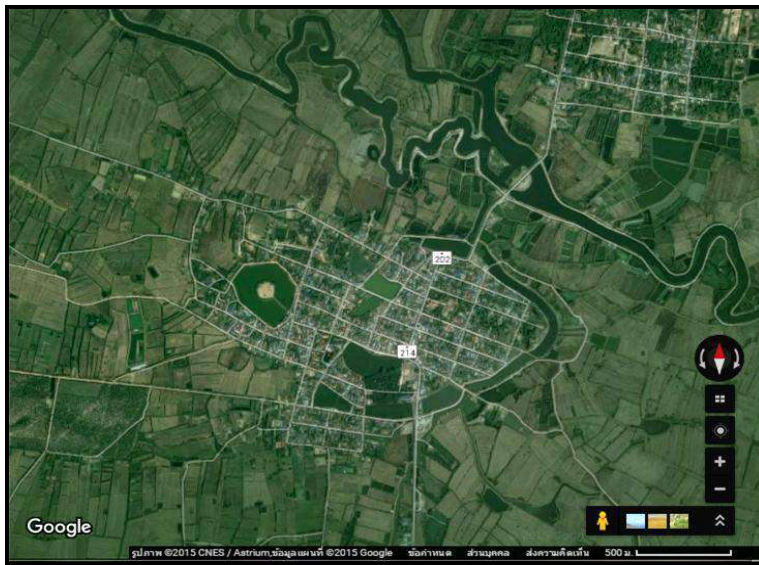
ทางคณะผู้ศึกษามีข้อคิดเห็นว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแหล่งโบราณคดีต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรมที่มีอายุร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อาทิ แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด แหล่งโบราณคดีดงเมืองเตย แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และ แหล่งโบราณคดีโนนนกทา เป็นต้น หากมีการนำค่าอายุที่ได้จากการกำหนดอายุด้วยวิธีวิทยาศาสตร์มาจับคู่กับหลักฐานทางโบราณคดีที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่พบในแต่ละชั้นวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมต่างๆ เปรียบเทียบความเหมือนต่าง ความเป็นเอกลักษณ์ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของมนุษย์สมัยก่อนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ดียิ่งขึ้นซึ่งอาจทำให้เห็นขอบเขตความแตกต่าง หรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม ในบริเวณที่เป็นเขตชายแดนวัฒนธรรมรวมถึงสามารถนำไปใช้ประโยชน์เป็นแนวทางดัชนีตัวเปรียบเทียบค่าอายุจากหลักฐานที่พบในเบื้องต้นได้ชัดเจนขึ้น

^๓สุกัญญา เบาเนต,โบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้,(สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี : กรมศิลปากร, ๒๕๕๓), ๑๑๗.

^๔ศิลปากร,กรม,รายงานเบื้องต้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เล่ม ๑,โครงการวิจัยการศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้,(สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๘ อุบลราชธานี: กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), ๕๐๑.

^๕ศิลปากร,กรม,รายงานเบื้องต้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เล่ม ๑,โครงการวิจัยการศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้,(สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๘ อุบลราชธานี: กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), ๔๙๔.

^๖ห้างหุ้นส่วนจำกัด พรอนันท์ก่อสร้าง,รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีวัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ ตำบลเด่นราษฎร์ กิ่งอำเภอนองฮี และเนินธาตุพันขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด,(กรุงเทพฯ:ห้างหุ้นส่วนจำกัด พรอนันท์ก่อสร้าง, ๒๕๔๘), ๒๐๙.

ภาพที่ ๑ : ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

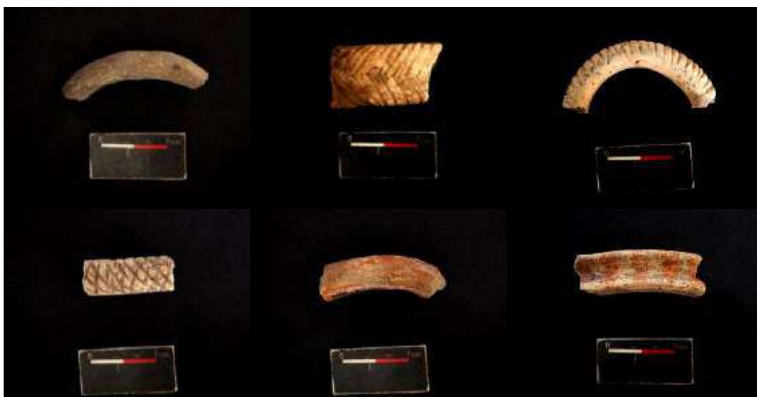
(ที่มา: <https://www.google.co.th/maps/@15.6074749,103.5944014,3644m/> [google map], 2016.)

ภาพที่ ๒ : ภาพชนะดินเผาบรรจุศพ
ที่พบภายในหลุมขุดค้น

ภาพที่ ๓ : รูปปั้นดินเผา (วัวตัวผู้)
ที่พบภายในหลุมขุดค้น

ภาพที่ ๔ : กำไลดินเผาที่พบภายในหลุมขุดค้น

ภาพที่ ๕ : ลูกปัดแก้วและ
วัตถุที่ทำลูกปัดแก้ว (ก้อนแก้ว)
ที่พบภายในหลุมขุดค้น

ภาพที่ ๖: ชิ้นส่วนเหล็กที่พบภายในหลุมขุดค้น

ภาพที่ ๗: ชิ้นส่วนสำริด
ที่พบภายในหลุมขุดค้น

เอกสารอ้างอิง

พิมพ์นารา กิจโชติประเสริฐ. โครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้บริเวณลำน้ำ
มูลตอนกลาง จังหวัดร้อยเอ็ด. เอกสารแผนแม่บทโครงการโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี
วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้, สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด, ๒๕๕๗.

ศิลปากร, กรม. รายงานเบื้องต้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เล่ม ๑. โครงการวิจัยการศึกษา
ประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้, ๒๕๔๔.

ศิลปากร, กรม. รายงานเบื้องต้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เล่ม ๒.โครงการวิจัยการศึกษา
ประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้, ๒๕๔๔.

สุกัญญา เบาเนติ. โบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้.สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี : กรมศิลปากร, ๒๕๕๓.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด พรอนันท์ก่อสร้าง.รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีวัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ ตำบลเด่น
ราษฎร์ กิ่งอำเภอนองฮี และเนินธาตุพันขัน ตำบลจำปาขัน อำเภอสวรรภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด.
กรุงเทพฯ:ห้างหุ้นส่วนจำกัด พรอนันท์ก่อสร้าง, ๒๕๕๘.

คำอายุทางวิทยาศาสตร์ ที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง

นายพงษ์พิสิษฐ์ กรมจันทร์ นักโบราณคดีปฏิบัติการ
สำนักศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี

การศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดีเป็นสิ่งที่จะสามารถเล่าถึงเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตได้อย่างมีหลักฐานที่ชัดเจนและค่อนข้างน่าเชื่อถือ การเล่าถึงเรื่องราวของผู้คนจึงจำเป็นต้องมีเงื่อนไขของเวลาเข้ามาใช้ประกอบ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วนั้นมักจะทำได้โดยการกำหนดอายุโดยการเปรียบเทียบรูปแบบของหลักฐานทางโบราณคดีที่พบกับแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง มีแหล่งโบราณคดีจำนวนน้อยมากที่จะได้รับการกำหนดอายุในทางวิทยาศาสตร์ซึ่งคำอายุที่ได้ค่อนข้างเป็นที่น่าเชื่อถือและเป็นจริง และเป็นที่ทราบกันดี ว่ามีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง จึงมีแหล่งโบราณคดีจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์

ครั้งนี้กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี จึงได้ทำการรวบรวมแหล่งโบราณคดีในพื้นที่รับผิดชอบที่ได้ทำการส่งตัวอย่างเพื่อหาคำอายุทางวิทยาศาสตร์เพื่อกำหนดอายุสมัยแหล่งโบราณคดี โดยมุ่งเน้นนำเสนออายุของแหล่งโบราณคดีแต่ละแหล่งพร้อมทั้งเสนอให้เห็นถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่มีนัยบอกอายุสมัยได้ อันจะนำไปสู่การนำเอาหลักฐานทางโบราณคดีจากแหล่งโบราณคดีแหล่งอื่นมาเปรียบเทียบเพื่อกำหนดอายุสมัยต่อไป ทั้งนี้ มีแหล่งโบราณคดีที่มีการส่งตัวอย่างเพื่อหาคำอายุทางวิทยาศาสตร์จำนวน ๕ แหล่ง ดังนี้

๑. แหล่งโบราณคดีตมเมืองเตย ตำบลสงยาง อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร

แหล่งโบราณคดีตมเมืองเตยได้รับการส่งตัวอย่างเพื่อกำหนดคำอายุทางวิทยาศาสตร์ จากการขุดค้นทางโบราณคดี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ โดยได้ค่าตัวอย่าง ดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑ ถ่านที่ได้จากร่องรอยผิวดินที่ ๕

มีสภาพเป็นกลุ่มของก้อนดินเผาไฟและถ่านปะปนกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการใช้ความร้อนสูง
คำอายุ ๑,๕๑๗±๒๑ ปีมาแล้ว

ตัวอย่างที่ ๒ ถ่านที่ได้จากภายในภาชนะดินเผาหมายเลข ๑ ในร่องรอยผิวดิวิสัยที่ ๗

มีสภาพเป็น กลุ่มของภาชนะดินเผากกลม จำนวน ๓ ใบ วางอยู่ใกล้เคียงกัน ภายในภาชนะแต่ละใบจะพบก้อนดินเผาไฟ และชิ้นส่วนถ่านหรือขี้เถ้าซึ่งพบจำนวนมากในภาชนะดินเผาหมายเลข ๑ รวมทั้งโดยรอบภาชนะจะมีกลุ่มดินที่โดนความร้อนสูงหุ้มอยู่ด้วย

ในร่องรอยผิวดิวิสัยที่ ๗ นี้คงเป็นพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรมที่ให้ความร้อนสูงและเป็นจุดที่ได้รับความร้อนโดยตรงจากไฟ

ค่าอายุ ๑,๗๔๒±๒๐ ปีมาแล้ว

ตัวอย่างที่ ๓ ถ่านที่ได้จากร่องรอยผิวดิวิสัยที่ ๑๓

มีสภาพเป็นภาชนะดินเผาก้นกลม สูงเป็นทรงรีเล็กน้อย มีชิ้นส่วนภาชนะอีกหนึ่งใบทำเป็นฝาปิด ตกแต่งด้วย ลายขีดขีดจากลายซี่หวีเป็นเส้นตั้งและเว้นช่องว่างไว้ทำเป็นลายขีดขีดจากลายซี่หวีเป็นเส้นนอนโค้งตัวดไปมา

ค่าอายุ ๑,๖๙๕±๒๐ปีมาแล้ว

ตัวอย่างที่ ๔ ถ่านที่ได้จากผืนดินด้านทิศเหนือของส่วนขยายNEQ

ค่าอายุ๑,๕๑๑ ปีมาแล้ว

ค่าอายุที่ได้จากแหล่งโบราณคดีดงเมืองเตยนี้ เป็นค่าอายุที่ได้จากชั้นดินระดับบนซึ่งเป็นชั้นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการใช้ความร้อนในระดับสูงและชั้นกิจกรรมการฝังศพในภาชนะ?

๒. แหล่งโบราณคดีโนนหนองหอย บ้านนาอุดมอำเภอนิคมน้ำอ้อย จังหวัดมุกดาหาร

เป็นตัวอย่างถ่านที่ได้จากการขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ โดย รศ.สุระพล นาละพินทุ ได้ค่าอายุ 2105 ± 25 ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นค่าอายุที่ได้จากชั้นวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการทำโลหะกรรม และชั้นที่มีกิจกรรมการฝังศพ อันสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมดองซอน และวัฒนธรรมเตียน

๓. แหล่งโบราณคดีบ้านเชือก ตำบลเด็ด อำเภอมือง จังหวัดยโสธร

แหล่งโบราณคดีบ้านเชือก ได้รับการทำลายผิวหน้าดินจากการไถปรับโดยบังเอิญ โดยจากข้อมูลการขุดค้นสามารถแยกออกได้เป็น ๒ ระยะ โดยชั้นวัฒนธรรมสมัยแรก เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝังศพแบบดั้งเดิม คือ การฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาว โดยมีการส่งตัวอย่างเพื่อหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์โดยใช้ชิ้นส่วนของกระดูกมนุษย์ โดยมีค่าอายุที่ได้ดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑ AA92550 P1037 กำหนดอายุได้ $2,606 \pm 40$ ปีมาแล้ว (กำหนดจากตัวอย่างกระดูกจากโครงกระดูกมนุษย์)

ตัวอย่างที่ ๒ AA92551 P1038 กำหนดอายุได้ $2,666 \pm 40$ ปีมาแล้ว(กำหนดอายุจากเคลือบฟันของโครงกระดูกมนุษย์)

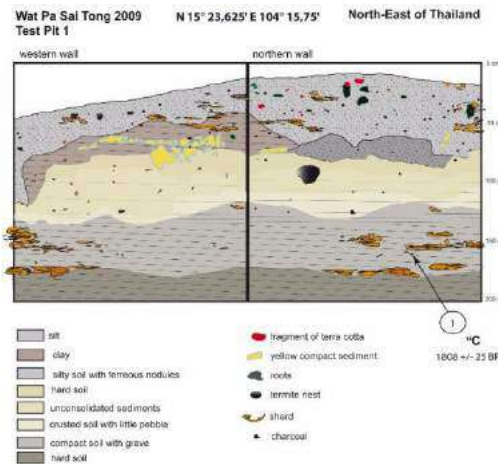
จากค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ที่ได้ทั้งสองค่านี้ได้จากตัวอย่างที่มาจากชั้นวัฒนธรรมสมัยแรกของแหล่งโบราณคดีบ้านเชือก ซึ่งตรงกับชั้นวัฒนธรรมที่ ๔ และ ๕ ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ซึ่งกำหนดอายุไว้ ๒,๐๐๐ – ๒,๙๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๒ ไม่ได้มีการส่งตัวอย่างเพื่อหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ แต่ได้ทำการกำหนดอายุโดยการเปรียบเทียบ ซึ่งตรงกับชั้นวัฒนธรรมที่ ๒ และ ๓ ของแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว

๔. แหล่งโบราณคดีวัดป่าไทรทอง หรือแหล่งโบราณคดีบ้านโพนแบงอำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร

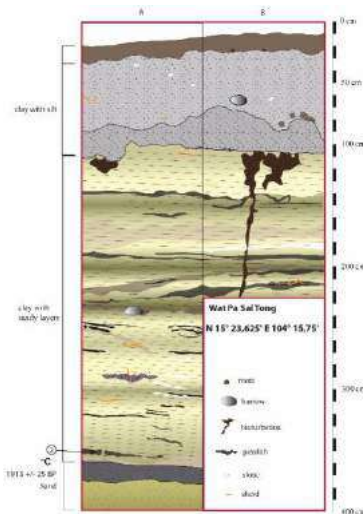
ได้รับการขุดค้น ๒ ครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ และ พ.ศ. ๒๕๕๔ และมีการส่งตัวอย่าง จำนวน ๓ ตัวอย่างจากการขุดค้นทางโบราณคดีกำหนดได้เป็นวัฒนธรรมสมัยเดียวที่มีการอยู่อาศัยต่อเนื่อง ซึ่งมีโบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาที่มีความคล้ายคลึงกับภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ด ซึ่งแสดงถึงความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ และมีภาชนะดินเผาแบบพิเศษที่พบคือ ภาชนะดินเผาที่เขียนสีขาวบนเนื้อดินสีดำที่พบตามบริเวณพื้นที่ “ทุ่งราศีไศล” โดยมีค่าอายุจากตัวอย่าง ดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑ เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๓ เป็นการกำหนดอายุจากตะกอนดินด้วยวิธีการเรืองแสงความร้อนของแร่-TL ได้ค่าอายุ ๙,๐๐๐ ปี ซึ่งเป็นค่าอายุที่เก่าแก่เกินไป อันเป็นสาเหตุมาจากปัญหาเรื่องการปนเปื้อนหรือการไม่มีสารกัมมันตภาพรังสี จึงไม่สามารถใช้เป็นค่าในการกำหนดอายุได้อย่างน่าเชื่อถือ

ตัวอย่างที่ ๒ เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๔ กำหนดอายุจากตัวอย่างถ่าน ที่ได้จากชั้นดินที่ไม่มีการรบกวนของมนุษย์ในปัจจุบันที่ระดับความลึกประมาณ ๑๖๐ เซนติเมตรจากระดับสมมุติ ได้ค่าอายุ ๑,๘๐๘±๒๕ ปีมาแล้ว

ตัวอย่างที่ ๓ จากการขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ กำหนดอายุจากตัวอย่างถ่าน ที่ได้จากชั้นดินล่างสุดของหลุมขุดค้น ที่ระดับความลึกประมาณ ๓๖๐ เซนติเมตรจากระดับสมมุติ ได้ค่าอายุ ๑,๙๑๓±๒๕ ปีมาแล้ว

๕. แหล่งโบราณคดีโนนหนองจาน ตำบลกุดแห่ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร

แหล่งโบราณคดีโนนหนองจาน จากการศึกษาและแบ่งชั้นวัฒนธรรมเบื้องต้นนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ระยะ คือ ชั้นวัฒนธรรมสมัยแรก พบร่องรอยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย และชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๒ เป็นชั้นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการใช้ความร้อนในระดับสูงอันเกี่ยวข้องกับการหิวน้ำหรือหิวน้ำมัน และชั้นกิจกรรมการฝังศพซึ่งพบความต่อเนื่องถึงแบบแผนการฝังศพทั้งแบบนอนหงายเหยียดยาวและการฝังศพภายในภาชนะซึ่งชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๒ นี้ พบหลักฐานที่มีความเชื่อมโยงและคล้ายคลึงกับแหล่งโบราณคดีโนนหนองหอ ซึ่งได้ค่าอายุประมาณ ๒,๑๐๐ ปีมาแล้ว ค่าอายุทางวิทยาศาสตร์จากแหล่งโบราณคดีโนนหนองจานนี้อยู่ระหว่างการจัดส่งตัวอย่างเพื่อหาอายุ

การศึกษาภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์เขาพระพุทธราย ตำบลหนองปลาไหล อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา

นางสาววิไลวรรณ อยู่ทองจ้อย นักโบราณคดีปฏิบัติการ
สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา

บทนำ

จังหวัดยะลา เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่ามีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากมีการพบเครื่องมือหินกะเทาะ สมัยหินกลาง ที่ถ้ำพระโพธิ์สัตว์ (ถ้ำพระงาม) ตำบลทับทิม อำเภอกงหรา จังหวัดยะลา พบภาชนะดินเผา ลูกปัด เครื่องใช้ของมนุษย์ที่ถ้ำนิมิตรธารทองแดง ตำบลพุดจาน อำเภอบันนังสวย จังหวัดยะลา และแหล่งภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ที่เขาคอหงษ์ (เขาลม) ตำบลหนองปลาไหล อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ซึ่งจากการสำรวจในปัจจุบันพบว่าแหล่งภาพเขียนสีดังกล่าวเป็นแหล่งภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ที่พบเพียงแห่งเดียวในเขตพื้นที่จังหวัดยะลา

สำหรับภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์เขาคอหงษ์ เป็นภาพเขียนที่ปรากฏอยู่บนเพิงผาเดียวกับพระพุทธราย บางส่วนของภาพเขียนสีแทรกอยู่ในกำแพงมณฑปที่สร้างครอบพระพุทธราย สภาพปัจจุบันของภาพเขียนสีดังกล่าวมีสภาพเสี่ยงต่อการถูกทำลายและเริ่มลบเลือน เนื่องจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์ปัจจุบันที่มีการขีดเขียนและพ่นสีบนผนังเพิงผา

ในปีงบประมาณ 2560 ผู้ศึกษาจึงได้ดำเนินการเข้าศึกษาภาพเขียนสีดังกล่าว ภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์เขาลม ณ วัดพระพุทธราย ตำบลหนองปลาไหล อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ซึ่งได้มีการดำเนินการเก็บข้อมูลและคัดลอกภาพเขียนดังกล่าวพร้อมกับการสำรวจแหล่งโบราณคดีในบริเวณใกล้เคียง

ที่ตั้งแหล่งภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์เขาคอหงษ์

ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่หมู่ 1 บ้านปากเพรียว ตำบลหนองปลาไหล อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่วัดพระพุทธราย (UTM 47P 710090 E 15997470 N แผนที่ทหาร L7018 ระวัง 5137 I มาตราส่วน 1 : 50,000) ทิศเหนือติดกับถนนหมายเลข 362 (บายพาสยะลา – ฝั่งตะวันออก) ทิศใต้ติดกับบ้านพระพุทธรายและเขตอุทยานแห่งชาติน้ำตกสามหลัก ทิศตะวันออกติดกับบ้านหนองจอก ทิศตะวันตกติดกับทางน้ำธรรมชาติ

สภาพแหล่ง

สภาพพื้นที่โดยรอบแหล่งโบราณคดี ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตก และตะวันออกของแหล่งมีลักษณะเป็นที่ราบ ปัจจุบันราษฎรใช้พื้นที่ทำการเกษตรกรรมและปลูกพืชไร่

สำหรับสภาพพื้นที่บริเวณที่พบภาพเขียนสี มีลักษณะเป็นเพิงผาหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ หรือวางตัวในแนวทิศตะวันตกเฉียงเหนือ – ทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีทางน้ำธรรมชาติไหลผ่านทางทิศใต้และทิศตะวันตก อยู่สูงจากเชิงเขาประมาณ 20 เมตร มีความยาวประมาณ 106 เมตร ลาดเอียงประมาณ 70 องศา ทำให้ตอนบนของเพิงผามีลักษณะเป็นผาชันงอกยื่นออกมาคล้าย หลังคาควม ทำให้สามารถบังแดด ลม ฝน ให้กับพื้นที่บริเวณใต้เพิงผาได้เป็นอย่างดี และเมื่อขึ้นไปยืน อยู่บนบริเวณชะง่อนผาและยอดเขา จะสามารถมองเห็นลักษณะสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบรวมถึงตัวเมืองยะลา และอำเภอกงหราได้อย่างชัดเจน สำหรับบริเวณพื้นลานกว้างด้านหน้าเชิงผาถูกปรับเปลี่ยนเป็นลานคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้างประมาณ 10 เมตร มีบันไดทางขึ้นจากเชิงเขาด้านล่าง สู่ลานด้านหน้าเพิงผา บริเวณที่ปรากฏภาพพระพุทธรายมีมณฑปสอง

ยอดและกำแพงแก้วล้อมรอบ ทางทิศตะวันตกของพระพุทธรูปมีพระปรมาภิไธยย่อ จปร. ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จารึกไว้พร้อมกับปีที่เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังมีพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และพระนามาภิไธย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ครั้นเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธรูปเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2516 และพระนามพระบรมวงศานุวงศ์อีกหลายพระองค์ที่ได้เสด็จมานมัสการพระพุทธรูปภายหลัง (กรมศิลปากร, 2554 : 49 - 50) ถัดจากพระนามาภิไธยย่อไปทางทิศตะวันตกเป็นศาลาประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ ส่วนบริเวณเชิงเขาด้านล่างปัจจุบันเป็นที่ราบมีการปรับถมดินจากพื้นเดิมประมาณ 2 เมตร

สภาพปัจจุบันของเพิงผาที่พบภาพเขียนสี

ลักษณะภาพเขียนสี

จากการสำรวจและคัดลอกภาพเขียนสีที่พบบนเพิงผาพระพุทธรูป ภาพเขียนสีส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในบริเวณตอนกลางของเพิงผา โดยภาพที่พบอยู่บนผนังสูงจากพื้นมณฑปตั้งแต่ 70 เซนติเมตร ขึ้นไปจนถึงระดับประมาณ 5.5 เมตร เขียนด้วยสีแดงและสีแดงเข้ม บางภาพมีสภาพที่ค่อนข้างลบเลือน ชัดเจนจากคราบน้ำจากการศึกษาเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภาพเขียนสีดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ปรากฏภาพเขียนสีอยู่ถัดจากปากถ้ำฤๅษีไปทางทิศตะวันตกประมาณ 31 เมตร อยู่สูงจากพื้นประมาณ 70 เซนติเมตรเป็นภาพไก่เขียนด้วยสีแดง ระบายสีที่บ มีจงอยปาก ขา ๒ ข้าง ลำตัว หงอน และขนหางโค้ง ๕ เส้น หันหน้าไปทางด้านซ้าย คล้ายไก่ป่าที่มีขนหางเป็นพู่ (กรมศิลปากร, 2539: 39) ด้านบนบริเวณทางเส้นบนสุดมีภาพสามเหลี่ยมภายในมีขีดตรงกลางคล้ายหัวลูกศร

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มภาพที่อยู่บริเวณภายนอกกำแพงแก้วและด้านบนหลังคามณฑปถัดจากภาพไก่ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 15 เมตร - 21 เมตร สูงจากพื้นที่ตั้งแต่ 1.50 – 5.5 เมตร ประกอบด้วยภาพดังนี้

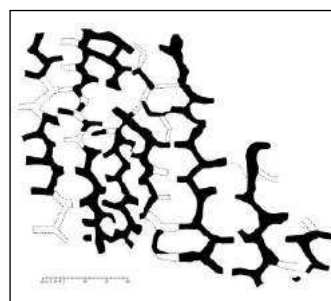
- ภาพเส้นหยักฟันปลาที่หันด้านแหลมชนกันทำให้ดูคล้ายกับเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนต่อกันในแนวตั้ง 2 แถวเป็นอย่างน้อย ด้านล่างของเส้นหยักเป็นเส้นโค้งรูปครึ่งวงกลม 2 เส้นขนานกัน บริเวณเส้นโค้งมีการเขียนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อยื่นออกมาจากแนวเส้นโค้ง ลักษณะภาพดังกล่าวเป็นภาพเขียนด้วยสีแดงระบายสีทึบ สภาพค่อนข้างซีดจางและมีร่องรอยคราบน้ำปรากฏบริเวณกึ่งกลางของภาพ

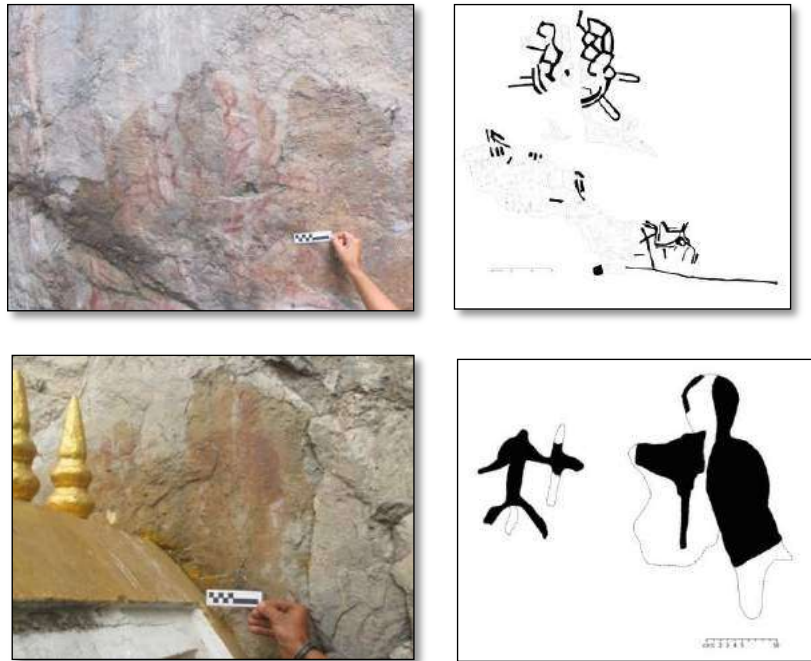
- ภาพกากบาทคล้ายกับเครื่องหมายบวก ภายในมีเส้นขนานแนวนอน ๒ เส้น เขียนด้วยสีแดงระบายสีทึบ บริเวณกึ่งกลางภาพขาดหาย

- ภาพเส้นหยักไปหยักมาเรียงกันในแนวตั้ง เขียนด้วยสีแดงเข้ม ปรากฏร่องรอยการใช้เครื่องมือแบบฟู่กันในการเขียนภาพ

- ภาพคน ลักษณะแบบกึ่งไม้แสดงอวัยวะเพศ แต่ไม่เน้นสรีระให้เหมือนคน ถืออาวุธหรือเครื่องมือหันไปทางด้านขวา ซึ่งมีภาพเขียนด้วยสีแดงขนาดใหญ่ ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นรูปอะไร

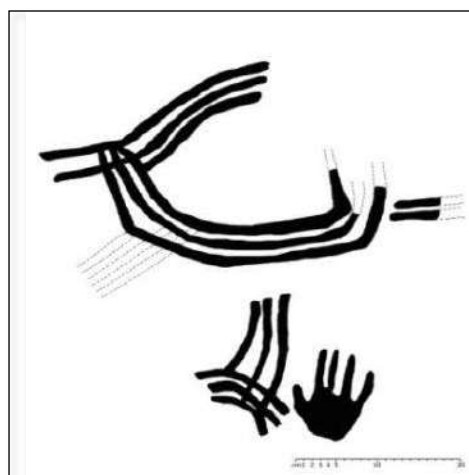
- ภาพสามเหลี่ยม เขียนด้วยสีแดงแบบเงาทึบ มีเส้นตรงแนวตั้งลากผ่านบริเวณกึ่งกลางสามเหลี่ยมคล้ายกับสัญลักษณ์ลูกศร

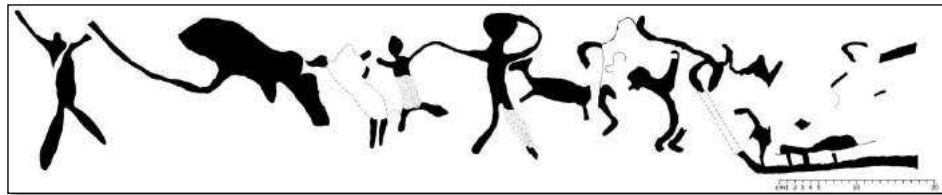

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มภาพที่อยู่ภายใต้หลังคามณฑปและด้านในกำแพงแก้ว ถัดจากภาพโก่ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 19 เมตร - 21 เมตร อยู่สูงจากพื้นประมาณ 2 เมตร - 3.5 เมตร ประกอบด้วยภาพดังนี้

- ภาพเส้นขนาน 3 เส้น ลากต่อกันคล้ายกับรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เขียนด้วย สีแดง ระบายสีทึบ สภาพค่อนข้างซีดจางและลบเลือน
- ภาพมือ เป็นภาพมือข้างขวา เทคนิคการทำเป็นแบบใช้ฝ่ามือทาบบนผนังหิน และระบายสีทึบ สภาพค่อนข้างซีดจางอยู่ใกล้กับภาพลายเส้นขนาน ๓ เส้น ซึ่งความหมายของรูปมือนี้อาจแสดงถึงความเป็นเจ้าของ หรือแทนตัวตนของผู้วาด คล้ายกับลายเซ็นในปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันชาวพื้นเมืองในทวีปออสเตรเลียยังคงมีการทำรูปมือบนผนังถ้ำคล้ายกับเป็นการลงนามแสดงว่าเจ้าของมือได้มาถึงถ้ำนี้แล้ว คนตายภายในถ้ำจะรู้ว่าใครมาเยี่ยม เนื่องจากมีความเชื่อว่าคนตายจะไม่มาหลอกหรือรังควาน (กรมศิลปากร, 2522: 32)
- ภาพคนและสัตว์เรียงกันเป็นแถว เขียนด้วยสีแดง ระบายสีทึบ ลักษณะเป็นขบวนหันไปทางด้านทิศตะวันตก หรือทางซ้ายเมื่อยืนหันหน้าเข้าผนังหิน ภาพคนหัวขบวนมีการชูแขนทั้ง 2 ข้าง แขนข้างซ้ายถือสายจูงสัตว์ขนาดใหญ่ ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นสัตว์ชนิดใด ต่อมาเป็นภาพคนเรียง เป็นแถวและมีสุนัขอยู่ในขบวน ส่วนท้ายขบวนสภาพค่อนข้างลบเลือน บางส่วนอยู่ภายในกำแพงแก้วที่สร้างเชื่อมติดกับเพิงผา

การศึกษาเปรียบเทียบกับแหล่งภาพเขียนสีที่พบในประเทศไทย

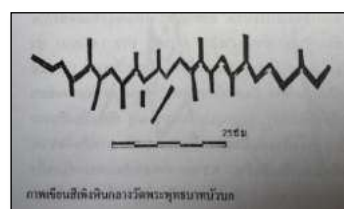
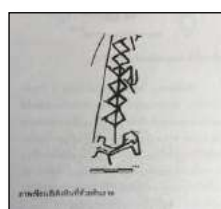
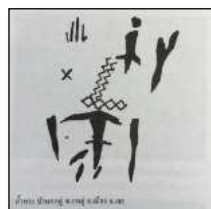
ผลการดำเนินการคัดลอกภาพเขียนสีที่พบบนผนังเพิงผาเขาพระพุทธราย สามารถแบ่งลักษณะของภาพเขียนสีออกได้เป็น 4 ประเภท คือ ภาพคน ภาพสัตว์ ภาพมือ และภาพสัญลักษณ์ มีทั้งภาพเลียนแบบและภาพนามธรรมที่อาจมีความหมายเฉพาะในกลุ่มคน จากการศึกษาเปรียบเทียบภาพเขียนสีดังกล่าว พบว่าภาพเขียนสีบางภาพมีลักษณะคล้ายกับแหล่งภาพเขียนสี เขาสลักได จังหวัดลพบุรี, เขาจันทน์งาม จังหวัดนครราชสีมาที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง และแหล่งภาพเขียนสีอื่นๆ ที่พบในประเทศไทย เช่น

ภาพเส้นหยัก คล้ายกับที่พบในแหล่งภาพเขียนสีถ้ำพระ จังหวัดเลย, ถ้ำช้าง เพิงหินห้วย หินลาด และเพิงหินกลางวัดพระพุทธรายบับวก จังหวัดอุดรธานี

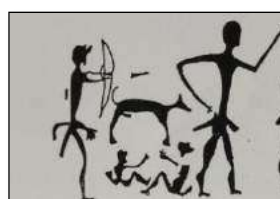
ภาพคน แบบกึ่งไม้แสดงอวัยวะเพศ ถืออาวูร คล้ายกับแหล่งภาพเขียนสีเขาสลักได จังหวัดลพบุรี, ผาหมอนน้อย จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพไก่ มีการพบที่แหล่งภาพเขียนสีถ้ำผาก้าน จังหวัดลำปาง, เขาวังกุลา จังหวัดกาญจนบุรีและภูถ้ำมโหฬาร จังหวัดเลย

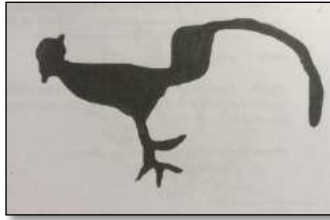
ภาพสุนัข มีการพบที่แหล่งภาพเขียนสีถ้ำผาก้านและประตูผา จังหวัดลำปาง, ภูปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี, เขาจันทน์งาม จังหวัดนครราชสีมา, ผาคันธง จังหวัดขอนแก่น, ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพลายเส้นหยัก ถ้ำพระ จังหวัดเลย และวัดพระพุทธรายบับวก จังหวัดอุดรธานี

ภาพสุนัข เขาช้างหน้างาม จังหวัดนครราชสีมา และภาพไก่ ภูถ้ำมโหฬาร จังหวัดเลย
ที่มา : หนังสือศิลปะถ้ำสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ภาพไก่ เขาวังกุลา จังหวัดกาญจนบุรี

ที่มา : รายงานการสำรวจแหล่งภาพเขียนสีบนผนังหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์เขาวังกุลา

การกำหนดอายุภาพเขียนสี

การกำหนดอายุภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในปัจจุบันยังไม่สามารถกำหนดอายุที่แน่ชัดส่วนใหญ่ในการกำหนดอายุมักจะศึกษากำหนดอายุจากแหล่งโบราณคดีที่พบใกล้เคียงกับแหล่งภาพเขียนสี จากเทคนิคและวัฒนธรรมใกล้เคียง และการกำหนดอายุจากภาพเขียนที่พบ ซึ่งในที่นี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการกำหนดอายุจากภาพเขียนสีที่พบ โดยการสังเกตลักษณะของภาพต่างๆ ที่ปรากฏ เช่น ภาพคน และภาพสัตว์

ภาพคน จากลักษณะที่พบมีลักษณะการบ่งบอกเพศ โดยการวาดเส้นลงมาระหว่างขาทั้งสอง แสดงถึงอวัยวะเพศชาย ถืออาวุธหรือเครื่องมือ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบการหาของป่าล่าสัตว์และภาพคนที่มีลักษณะยืนเรียงกันเป็นแถว หรือขบวนแห่ แสดงท่าทางการเดินร่า แสดงให้เห็นถึงพิธีกรรมความเชื่อบางอย่างหรืออาจเป็นการรื่นเริงของกลุ่มชน และอาจมีระบบผู้นำเกิดขึ้นเนื่องจากการเขียนให้ลักษณะของคนที่อยู่หัวขบวนและคนที่อยู่ตรงกลางใกล้เคียงกับสุนัขให้มีขนาดใหญ่กว่าคนอื่นๆ ที่อยู่ภายในขบวน

ภาพสัตว์ ที่พบบนเพิงผาเขาลม สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ พวก คือ สัตว์ป่า ได้แก่ ไก่ และสัตว์เลี้ยง ได้แก่ วัว? และสุนัข ซึ่งปรากฏอยู่ในภาพขบวนแห่ร่วมกับกลุ่มคน แสดงให้เห็นว่าสภาพสังคมอาจเป็นสังคมแบบเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์

การพบสุนัขอยู่ร่วมกับกลุ่มคนน่าจะแสดงให้เห็นว่า สุนัข เป็นสัตว์ที่มีความหมายต่อชุมชนและอาจเป็นสัตว์เลี้ยงสำคัญของชุมชนที่ทำหน้าที่ช่วยในการล่าสัตว์ หรือไล่ต้อนสัตว์ นอกจากนี้สุนัขยังเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในหลายๆ ชนเผ่า ที่มีความเชื่อว่าสุนัขเป็นบรรพชนผู้ให้กำเนิดมนุษย์ เป็นผู้นำพันธุ์ข้าวมาสู่มนุษย์ เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการแพร่พันธุ์ รวมถึงเป็นพาหนะที่สามารถนำพาวิญญาณของผู้เสียชีวิตเดินทางไปสู่เมืองวิญญานได้ ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากแหล่งโบราณคดีในช่วงสมัยเหล็ก ประมาณ ๒,๕๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว มีการฝังศพสัตว์เกิดขึ้นเช่นเดียวกับการฝังศพมนุษย์ เช่น การฝังวัวที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว จังหวัดลพบุรี การฝังศพสุนัขที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัดจังหวัดนครราชสีมา เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์, 2560: 67 - 70) และที่แหล่งโบราณคดีบ้านดอนธงชัย จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากภาพเขียนสีที่พบได้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่ดำรงชีพแบบการหาของป่าล่าสัตว์ และการดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ประกอบกับแหล่งโบราณคดีที่พบในพื้นที่ที่มีการพบแหล่งโบราณคดีตั้งแต่ช่วงสมัยหินใหม่ตอนปลาย - สมัยเหล็ก ดังนั้นจึงอาจกำหนดอายุสมัยภาพเขียนสีเขาพระพุทธรายในเบื้องต้นได้อยู่ในช่วงประมาณ ๔,๐๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว หรือในช่วงสังคมที่มีการดำรงชีพแบบหาของป่าล่าสัตว์ และเริ่มมีการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ จนกระทั่งพัฒนาเข้าสู่ช่วงการดำรงชีพแบบเกษตรกรรม

อย่างไรก็ตามการกำหนดอายุภาพเขียนสีข้างต้น เป็นเพียงข้อสันนิษฐานของผู้ศึกษาเท่านั้น เนื่องจากแหล่งภาพเขียนสีมีข้อจำกัดของหลักฐานที่นำมาใช้ในการกำหนดอายุ ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบหรือกำหนดอายุของแหล่งจากหลักฐานอื่นๆ ที่พบในบริเวณใกล้เคียง แต่ก็ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าหลักฐาน

ดังกล่าวจะมีช่วงอายุสมัยเดียวกันกับภาพเขียนสีหรือไม่ ประกอบกับภาพเขียนสีบางภาพเป็นภาพสัญลักษณ์ที่ยากต่อการตีความ เนื่องจากภาพสัญลักษณ์หรือเรขาคณิตอาจมีความหมายหรือเข้าใจกันเฉพาะในกลุ่มคนบางกลุ่ม ทั้งนี้ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าหากในอนาคตมีการนำเทคนิควิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการกำหนดอายุภาพเขียนสีก็จะเป็นการช่วยให้การกำหนดอายุสมัยของแหล่งภาพเขียนสีที่พบในประเทศไทยชัดเจนขึ้น

ข้อสังเกตบางประการ

เขาพระพุทธรูปปรากฏร่องรอยหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์เข้ามาใช้งานพื้นที่บริเวณดังกล่าวตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากพบภาพเขียนสีคล้ายคลึงกับภาพเขียนสีที่พบในบริเวณภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยภาพเขียนสีที่พบบนเพิงผาดังกล่าวอาจมีการส่งต่อทางวัฒนธรรมให้กับคนในสมัยต่อมา และนำมาผสมผสานเข้ากับการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจนเกิดเป็นภาพพระพุทธรูป ซึ่งภาพดังกล่าวไม่ปรากฏประวัติความเป็นมาและการเขียนภาพที่แน่ชัด มีเพียงข้อมูลที่กล่าวถึงการค้นพบภาพว่าค้นพบครั้งแรกในสมัยอยุธยา และได้กลายเป็นภาพสำคัญทางพุทธศาสนาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นได้จากการที่พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์หลายพระองค์ได้เสด็จมานมัสการพระพุทธรูป รวมถึงการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์มณฑป เสนาสนะสงฆ์ต่างๆ ภายในวัดพระพุทธรูปอีกด้วย การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเขาพระพุทธรูปที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ข้อมูลอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2522). ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2554). พระปรางค์ไธยที่พบในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ชัยนันท์ บุษยรัตน์. (2553). การสำรวจแหล่งภาพเขียนสีบนผนังหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์เขาวัง गुลา. ศิลปากร, ปีที่ 54 (ฉบับที่ 6 พ.ย. - ธ.ค.), 31.
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์. (2560) ภาชนะดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ประดิษฐ์กรรมยุคแรกในสยาม วิถีชีวิตมนุษย์โบราณยุคพันปี. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินตติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พเยาว์ เขื่อนาค. (2539). ศิลปะถ้ำสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

คนก่อนสุโขทัย: ข้อมูลใหม่จากหลักฐานทางโบราณคดีบนพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพัน

นายธีรศักดิ์ ธนศิลป์ นักโบราณคดีปฏิบัติการ
สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย

บทนำ

เรื่องราวในสมัยสุโขทัยนับตั้งแต่หลังพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา มีการศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่องผ่านหลักฐานทางโบราณคดี จารึก และงานศิลปกรรม นำไปสู่การอธิบายเรื่องราวในมิติต่างๆทางสังคม ภาพอดีตของสุโขทัยจึงเป็นที่รับรู้ในแง่มุมของอารยธรรมขอมจากเมืองในลุ่มน้ำเจ้าลพบุรี-ป่าสัก ที่ขยายและเชื่อมโยงมายังดินแดนทางตอนเหนืออาทิเช่น เมืองระยะแรกเริ่มที่วัดพระพายหลวง เมืองเชลียง-ศรีสัชนาลัย เป็นต้นก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนศูนย์กลางทางการเมือง และสร้างเมืองในระยะต่อมา ทั้งนี้มีการสันนิษฐานว่า ในสมัยสุโขทัยนั้น เมืองที่เกิดขึ้นเพื่อควบคุมเส้นทางการค้าทางตอนบน และมีอาณาเขตที่ขยายตัวไปในแนวตะวันออกตะวันตก เพื่อเชื่อมต่อการค้าทั้งสองฝั่งเข้าด้วยกัน เกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนการผสมผสานวัฒนธรรมจนมีเอกลักษณ์ของยุคสมัยเป็นที่รับรู้จนปัจจุบัน

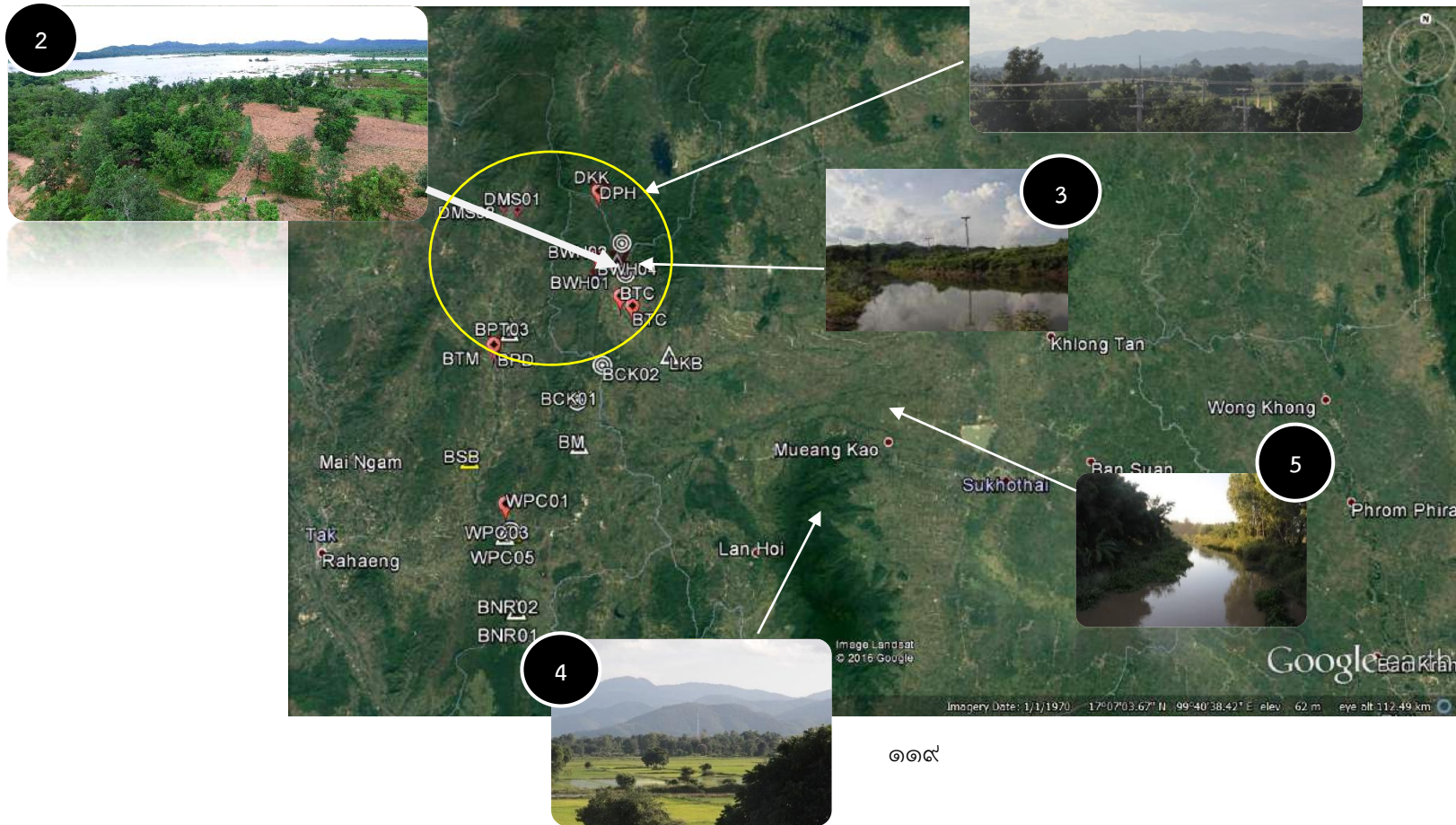
หากมองย้อนกลับมาในเรื่องของพัฒนาการทางสังคมของชุมชนก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณพื้นที่นี้ ยังมีข้อสงสัยทางวิชาการหลายประการที่เกิดขึ้น ทั้งในเรื่องของประชากร วิถีชีวิต ความเชื่อ หรือการติดต่อแลกเปลี่ยน เป็นต้น ช่องว่างขององค์ความรู้ทางวิชาการยังมีมากพอสมควร โดยเฉพาะในเรื่องของพัฒนาการทางสังคมบนพื้นที่แถบลุ่มน้ำยม

ร่องรอยของผู้คนในระยะแรกเริ่มก่อนสมัยสุโขทัยนั้น เป็นประเด็นที่มีได้รับความสนใจหลังจากการขุดค้นในปี พ.ศ.2527 พบโครงกระดูกมนุษย์ฝังอยู่ใต้ฐานอาคารก่อนการสร้างเจดีย์วัดช้างล้อม เมืองศรีศรีสัชนาลัย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 (จารึก วิไลแก้ว, 2540:51) ตลอดจนการพบโครงกระดูกมนุษย์ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากหินฝังรวมอยู่ ที่แหล่งโบราณคดีบ้านบึงหญ้า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดสุโขทัย กำหนดอายุราว 3,000-2,500 ปีมาแล้ว พบใบมีดหิน (จตุรพร เทียมทินกฤต, 2540:19) ซึ่งเป็นเครื่องมือมีลักษณะที่พบเฉพาะในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย กำแพงเพชร และพิษณุโลกเท่านั้น (สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย, 2550:10) นำไปสู่การขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ก่อนสมัยสุโขทัยบริเวณเมืองศรีสัชนาลัย ที่แหล่งโบราณคดีวัดขมิ้น (ดูเพิ่มเติมใน ธาดา สุทธิเนตร และคณะ, 2540) ซึ่งมีการพบการต่อเนื่องของการเข้ามาใช้พื้นที่ตั้งแต่สมัยโลหะตอนปลาย สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัย

บทความนี้ผู้เขียนจึงขอเสนอประเด็นพัฒนาการของพื้นที่ก่อนสมัยสุโขทัย ขอบเขตการศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันเป็นพื้นที่ติดต่อทั้งโดยลำน้ำและแนวเทือกเขา กับพื้นที่ตั้งเมืองโบราณ อาทิจังหวัดสุโขทัย เมืองบางขลัง เมืองศรีสัชนาลัย เป็นต้น พบหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งสันนิษฐานว่ามีการอยู่อาศัยของผู้คนมาตั้งแต่มยุคนก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมา โดยทำการรวบรวมข้อมูลที่มีการสำรวจรวบรวมโดยนักวิชาการหลายท่าน ตั้งแต่อดีต ผสมกับข้อมูลเพิ่มที่ผู้เขียนได้จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี นำวิเคราะห์และเพิ่มเติมข้อสันนิษฐานเรื่องบทบาทของชุมชนในแถบนี้กับความเชื่อมโยง หรือการเกิดรัฐในสมัยสุโขทัย

สภาพทั่วไปของพื้นที่และขอบเขตที่ทำการศึกษา

ลุ่มน้ำแม่ลำพันเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับกับเทือกเขาสูงซึ่งเป็นจุดสังเกต (Landmark) หนึ่งของพื้นที่ แนวเทือกเขาสูงทอดแรกก่อนเข้าสู่พื้นที่ภาคเหนือตอนบน ติดต่อกันจังหวัดตากต่อเนื่องไปถึงประเทศเมียนมา ห่างจากเทือกเขาประตักซ์บริเวณเมืองเก่าสุโขทัยประมาณ 36 กิโลเมตร จากพื้นที่ราบลุ่มไ่ระดับความสูงชันจนถึงแนวเทือกเขาสูงจากระดับตบน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 100-200 เมตร ด้วยสภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูงอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญหลายสาย โดยเฉพาะลำน้ำหลักของพื้นที่นี้ ได้แก่ คลองแม่กองค่าย และคลองแม่ลำพัน ซึ่งลำน้ำทั้งสองจะมาบรรจบกันที่บ้านตลิ่งชัน เขตอำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย เป็นลำน้ำแม่ลำพันสายหลักก่อนจะไหลลงสู่พื้นที่ราบใกล้เมืองสุโขทัยใกล้บารายทางทิศตะวันออก และลงสู่แม่น้ำยม นับเป็นระยะทางกว่า 100 กิโลเมตรตลอดเส้นทางของลำน้ำสายนี้

คำอธิบายแผนผังที่ 1 แสดงสภาพพื้นที่
ลุ่มน้ำแม่ลำพันและพื้นที่ใกล้เคียง

1.แนวเทือกเขาทางตอนเหนือ

2.พื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา

3.คลองแม่ลำพันในพื้นที่ตอนเหนือ

4.เทือกเขาประตักซ์เขตเมืองสุโขทัย

5.คลองแม่ลำพันที่ไหลผ่านเมืองสุโขทัย

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันกับการศึกษาที่ผ่านมา

ในบทความนี้ผู้เขียนได้กำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษาคือ “ลุ่มน้ำแม่ลำพัน” ด้วยลักษณะทางภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาทางตอนบนซึ่งเชื่อมโยงกับพื้นที่ทางตอนล่างด้วยลำน้ำสาขาต่างๆ โดยมีสายน้ำแม่ลำพันเป็นลำน้ำหลักที่เชื่อมสู่พื้นที่ราบตอนล่าง (เมืองเก่าสุโขทัย) ก่อนลงสู่แม่น้ำยมพบหลักฐานทางโบราณคดีที่คล้ายคลึงกันอันจะนำไปสู่การอธิบายและขยายผลเปรียบเทียบในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

นับตั้งแต่ พ.ศ.2527 หน่วยศิลปากรที่ 3หรือสำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัยในปัจจุบัน ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลแหล่งโบราณคดีต้นน้ำแม่ลำพันในเขตพื้นที่บ้านวังหาด อำเภอบ้านด่านลานหอย ซึ่งพบโบราณวัตถุจำนวนมากทั้งด้วยความบังเอิญและจากการลักลอบขุดค้น ทำให้หลักฐานถูกเคลื่อนย้ายออกจากบริบทเดิม ซึ่งในเวลาต่อมามีนักวิชาการหลายท่านเข้ามาสำรวจศึกษาพื้นที่

ปีพ.ศ.2539 คณะสำรวจของรศ.ศรีศัคดี วัลลิโกดม และคณะของดร.ธิดา สาระยา (2540) ได้กล่าวถึงการสำรวจและสัมภาษณ์ข้อมูลจากชาวบ้านในพื้นที่ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีเตินปางห้างแหล่งโบราณคดีห้วยแม่กองค่ายแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด และแหล่งโบราณคดีบ้านตลิ่งชัน (ดูเพิ่มเติมใน วัลลิโกดม, 2539-2540)และคณะได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ โดยครั้งนั้นได้รับความร่วมมือจากนายสมเดช พ่วงแผน เจ้าของกิจการผลิตเครื่องถ้วยสังคโลกสุโขทัย ซึ่งเก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่พบจากแหล่งไว้ เช่น เครื่องมือเหล็ก กำไลและลูกปัดสำริด เป็นต้น (ธิดา สาระยา,2540:28)

รัตติยา ไชยวงศ์(2548)ได้เข้าตรวจสอบพื้นที่เพิ่มเติมในพื้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด จุดบริเวณใกล้เทือกเขาที่ตั้งของหน่วยอนุรักษ์และแหล่งโบราณคดีเตินปางห้างหลังได้รับแจ้งจากชาวบ้านในพื้นที่เรื่องการพบโบราณวัตถุเพิ่มเติมในพื้นที่

สถาพร เทียงธรรม (2556) หัวหน้ากลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัยขณะนั้น ได้ลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีเพิ่มเติมใหม่ในเขตพื้นที่จังหวัดตาก ทั้งนี้พบแหล่งโบราณคดีซึ่งเป็นแนวเชื่อมต่อจากพื้นที่ราบลุ่มทางตะวันตกของกลุ่มน้ำแม่ลำพัน พบหลักฐานประเภทเครื่องมือโลหะเครื่องประดับที่ทำจากแก้วและสำริด ภาชนะดินเผาเนื้อไม่แกร่ง (earthenware) รูปแบบต่างๆจากแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งแดง ตำบลโป่งแดง อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก และแหล่งโบราณคดีบ้านเด่นไม้ซุง ตำบลแม่สลิต อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

รัตติยา ไชยวงศ์ (2557) นักโบราณคดีชำนาญการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย ได้ดำเนินการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด บริเวณพื้นที่เชิงเขาใกล้หน่วยพิทักษ์ป่าวังหาด

ธีรศักดิ์ อนุศิลป์ (2558) นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัยได้ดำเนินการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ในเขตตำบลตลิ่งชัน อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย พบแหล่งโบราณคดีกระจายตัวตามแนวคลองแม่ลำพัน และมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มโบราณคดีทางตอนบนซึ่งควบคุมทรัพยากรบนแนวเทือกเขา และในปีถัดมาจึงได้เลือกพื้นที่บ้านวังหาดบริเวณจุดที่ชาวบ้านเรียกว่า “เตินวังผา/วังกวาว” เพื่อดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี (ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ธีรศักดิ์ อนุศิลป์,2559)

คนก่อนสุโขทัย กับความสัมพันธ์เชิงพื้นที่

จากการศึกษาที่ผ่านยังไม่สามารถระบุช่วงเวลาได้ชัดเจน เนื่องจากยังขาดข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดี และค่าอายุที่ได้จากการวิเคราะห์ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ มีเพียงการศึกษาเปรียบเทียบจากโบราณวัตถุและกำหนดอายุสมัยเบื้องต้น ผู้เขียนจึงได้จัดจำแนกกลุ่มแหล่งโบราณคดีที่พบตาม(สภาพภูมิประเทศ) ลักษณะทางกายภาพเพื่อให้เห็นถึงการลักษณะของพื้นที่กับกิจกรรมของมนุษย์ ได้ 4 ลักษณะดังนี้

1.พื้นที่เทือกเขาสูง

สภาพพื้นที่เป็นป่าเต็งรัง มีลำห้วยหลักไหลผ่าน อาทิ ห้วยแม่กองค่าย และห้วยแม่ลำพัน พบหลักฐานทางโบราณคดีในพื้นที่ราบลุ่มบนเขา ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เด่น” พบหลักฐานทางโบราณคดีสองแห่ง คือ

1.1 แหล่งโบราณคดีเด่นปางห้าง อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง พบหลักฐานการทำโบราณโลหะกรรมในพื้นที่นี้อย่างชัดเจน เช่น การพบกลุ่มเตาถลุงทั่วบริเวณ และพบซากหินขนาดใหญ่สันนิษฐานว่าคงไว้ใช้สำหรับทุบแต่งก้อนแร่ก่อนนำไปล้างและนำเข้าเตาถลุง โบราณวัตถุเหล่านี้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านวังหาดวัดถูลูกหลานเหล่านี้แสดงถึงกิจกรรมการถลุงเหล็กในพื้นที่ที่เป็นแหล่งวัตถุดิบเพราะได้สำรวจพบว่ามีการทำเหมืองแร่เหล็กในบริเวณใกล้เคียงกับแหล่งจึงอาจกล่าวได้ว่าการตั้งถิ่นฐานของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์บริเวณต้นน้ำแม่ลำพันมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดให้มนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐานและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ (ธิดาสาระยา, 2540:29)

เครื่องมือหินที่พบในแหล่งถลุงโลหะ

ชิ้นส่วนท่อลมดินเผา (Tuyere)

1.2 แหล่งโบราณคดีเด่นของเก่า ถัดลงมาจากแหล่งโบราณคดีเด่นปางห้างไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร กำไลกระพรวนสำริด ซึ่งแบบเดียวกับที่พบกับแหล่งโบราณคดีบ้านเด่นไม้ซุง ตำบลแม่สลิด อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก และพบหลักฐานชิ้นสำคัญ ได้แก่ แผ่นดินเงิน/ทอง รูปใบหาลิงหรือสิงห์ เนื่องจากยังไม่เคยพบที่ไหนมาก่อน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ถึงความเชื่อท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมทวารวดี (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2540:22)

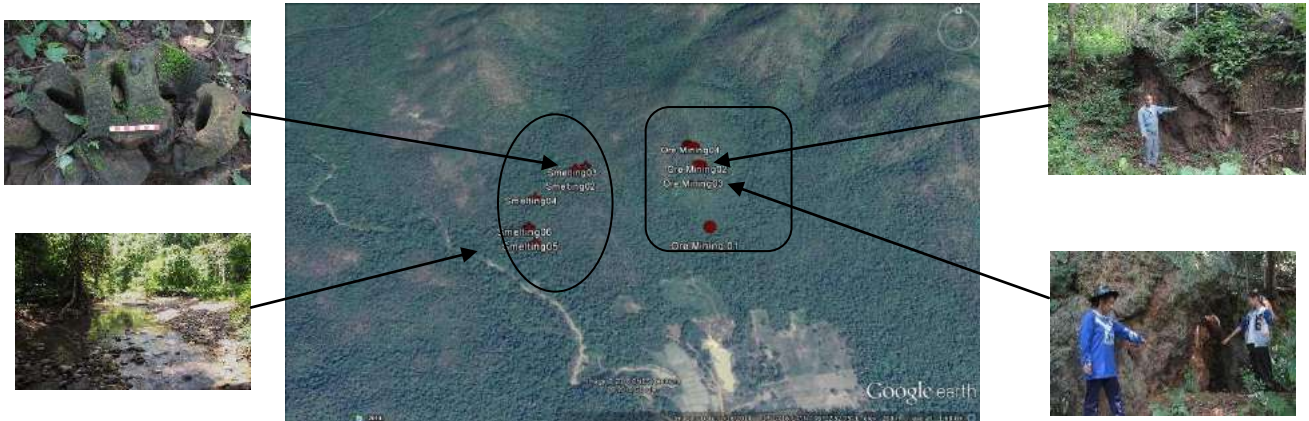
แผ่นดินโลหะรูปใบหาลิง/สิงห์

กำไลกระพรวนสำริดที่เคยพบในแหล่งฯ

ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ 2548:33

1.3 แหล่งเหมืองโลหะโบราณและเตาถลุงเหนื่ออ่างเก็บน้ำห้วยแม่ลำพันปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่ของตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากหมู่บ้านวังหาดประมาณ 2 กิโลเมตร พบแหล่งขุดแร่ หรือเหมืองเหล็ก (Ore Mining) พบว่ามีการขุดเจาะเป็นระยะประมาณ 4 จุด ซึ่งบริเวณเชิงเขาใกล้พื้นที่ขุดแร่มีพื้นที่ที่แต่งแร่พบหินอัคนีและหินกรวดแม่น้ำบนเนินดินที่มีเศษก้อนแร่กระจายอยู่ ที่สำคัญพบคือ เนินที่มีเตาถลุงอย่างน้อย 3 เตากระจายตัวอยู่รอบเชิงเขา ไปจนถึงที่ลาดใกล้ลำห้วยธรรมชาติ ซึ่งมีลานตะพักกรวดซึ่งเป็นไปได้ว่ามีการนำหินจากจุดนี้ไปใช้ในการแต่งแร่

แผนผังที่ 2 แสดงตำแหน่งที่พบหลักฐานโบราณโลหะกรรมกับสภาพภูมิประเทศ

2ภูเขาหินปูน/เนินเขาลูกโดด

2.1 แหล่งโบราณคดีบ้านลานกระปือตำบลลั้งชัน อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย เป็นเทือกเขาหินปูน มีเพิงผาและถ้ำหินปูนขนาดใหญ่ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัดถ้ำพุพระโพธิสัตว์ภายในถ้ำหินปูนเคยมีการพบขวานหิน เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินไม่แกร่ง (Earthenware) และลูกปัดหินอาเกตและคาร์เนเลียน ซึ่งปัจจุบันมีลูกปัดหินคาร์เนเลียนทรงหกเหลี่ยมประกบซึ่งเก็บรักษาโดยเจ้าอาวาสวัดถ้ำพุพระโพธิสัตว์

2.2 แหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด

แหล่งน้ำดิบ/อ่างเก็บน้ำห้วยแม่ลำพัน เป็นเนินดินสูงเชิงเขา ใกล้คลองแม่ลำพัน พบหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการเป็นจุดผลิตเครื่องมือหิน และเครื่องประดับประเภทหิน พบหินกรวดแม่น้ำอยู่บนเนินดินจำนวนหนึ่ง และพบเศษสะเก็ดหินขนาดต่างๆ กระจายอยู่ทั่วทั้งเนิน ประกอบกับมีชิ้นส่วนโคลนขวานหิน และขวานหินที่มีรอยการขัดฝนทั้งอยู่ในพื้นที่

วังขอนแดง พบหลักฐานการผลิตเครื่องมือหินขัด ได้แก่ ขวานหินขัดและกำไลหิน โดยพบหินวัตถุดิบค้อนหิน ทั้ง หินลับ แกนหินที่มีร่องรอยการขึ้นรูปเป็นเครื่องมือ เศษหินที่เหลือทิ้งจากการผลิต โกลนขวานหินขัด ขวานหินขัด เศษกำไลหิน แกนกำไลหิน สามารถนำมาจัดจำแนกตามลำดับขั้นตอนของกระบวนการผลิต ตั้งแต่หินวัตถุดิบ(Raw material) ไปจนถึงเครื่องมือหินขัดซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ขั้นสุดท้าย (Finished Products) (ธีรศักดิ์ ,2558,นงคราญ สุขสม 2559) แหล่งวังขอนแดงเป็นแหล่งวัตถุดิบประกอบด้วยหินแอนดีไซต์ ซึ่งเป็นหินอัคนีชนิดหนึ่ง และหินตะกอนประเภทหินโคลน (Mudstone) ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับกระบวนการสร้างตัวของแหล่ง คนก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านวังหาดได้นำหินแอนดีไซต์มาผลิตขวานหินขัด และนำหิน

Mudstone มาทำกำไลหิน แหล่งดังกล่าวเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือมีใช้แหล่งที่อยู่อาศัย เพราะไม่พบกิจกรรมอย่างอื่นนอกจากการกะเทาะหินเพื่อทำเครื่องมือเครื่องใช้เท่านั้น

ตัวอย่างหลักฐานประเภทหินที่พบจากการลงพื้นที่สำรวจ

3. พื้นที่ราบเชิงเขา

3.1 แหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด

หน่วยพิทักษ์ป่าวังหาด สภาพพื้นที่เป็นเทือกเขาไม่สูงมากนัก เป็นที่ตั้งของหน่วยพิทักษ์ป่าวังหาด บริเวณเชิงเขา เคยมีการสำรวจพบเครื่องมือโลหะ และลูกปัดแก้วแบบสี่เหลี่ยมจำนวนหนึ่ง และได้ขุดค้นทางโบราณคดี บริเวณเชิงเขาพบเศษตะกรันโลหะอยู่จำนวนหนึ่ง ทำให้เชื่อว่าพื้นที่ดังกล่าวน่าจะมีการถลุงโลหะ (รัตติยา ไชยวงศ์, 2557) และจากการลงพื้นที่สำรวจล่าสุดเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2559 ได้พบเตาถลุงเพิ่มใหม่บนแนวเทือกเขา ห่างจากพื้นที่ขุดค้นไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 1.8 กิโลเมตร พบกลุ่มเตาถลุงโลหะซึ่งเหลือแต่ผนังเตาที่โผล่พื้นดินเป็นแนวขอบวงกลมกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 1 เมตร ผนังเตาทำขึ้นจากดินเหนียวผสมกรวด หวาย และเศษหิน ในบริเวณแหล่ง ก่อนทำการปั้นขอบผนังเตา โดยมีเส้นรียาวจากการใช้มือลูบตกแต่งขอบเตาก่อนทำการถลุง แล้วเมื่อเผาเสร็จก็ทำการทุบและเกลี่ยผนังเตาและเศษตะกรันที่เกิดขึ้นจากการถลุงแต่ละครั้งโดยรอบพื้นที่ ซึ่งพบเศษตะกรันจำนวนมากกระจุกตัวเป็นชั้นหน้ารอบๆเตาถลุง

เตาถลุงและผนังเตาที่พบรอยที่เกิดจากการนำมือลูบขณะดินเปียก

ไฉ่นายเจริญ มหาวรรณ เป็นที่ราบเชิงเขาด้านหลังหมู่บ้านวังหาด ปัจจุบันเป็นพื้นที่ทำการเกษตร (ไร่มันสำปะหลัง) เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2558 สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัยได้รับการประสานจากชาวบ้าน ได้พบชิ้นส่วนหน้ากลองมโหระทึกสำริดในไร่นานายเจริญมหาวรรณ จากการตรวจสอบพบว่าสัมพันธ์กับวัฒนธรรมด่งเซินแบบ Heger 1 ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 75 เซนติเมตร ด้านหน้ามีลายดวงอาทิตย์ 16 แฉก ล้อมรอบด้วยวงกลมลดหลั่นซ้อนกัน 3 ชั้น แต่ยังไม่พอมองเห็นลายรูปนกกะสา หันหน้าทวน เข็มนาฬิกา ประดับหน้ากลองด้วยประติมากรรมรูปกบกำหนดอายุประมาณ 2,500-2,000 ปีมาแล้ว ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง ทั้งนี้รูปแบบกลองมโหระทึกสำริดแบบ Heger 1 ซึ่งมีกบประดับอยู่นั้นเคยมีการพบที่ตำบลนาเชิง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย และตำบลเชียงทอง อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก

ชิ้นส่วนหน้ากลองมโหระทึกสำริดที่พบ

ที่มา: รัตติยา ไชยวงศ์

4.ที่ราบลอนลูกคลื่น/ที่ราบลุ่ม

4.1 แหล่งโบราณคดีบ้านตลิ่งชัน ตำบลตลิ่งชัน อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัยเป็นพื้นที่ราบลุ่ม อยู่ห่างจากบ้านวังหาดมาทางใต้ประมาณ 7 กิโลเมตร ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นจุดบรรจบกันของลำห้วยสองสายที่ใหญ่มาจากตอนเหนือ คือห้วยแม่กองค่าย และห้วยแม่ลำพัน เป็นสายน้ำแม่ลำพันที่จะไหลลงสู่ที่ราบลุ่มเมืองเก่าสุโขทัย พื้นที่ดังกล่าวมีการสำรวจพบเครื่องมือโลหะจำนวนมาก ซึ่งลักษณะและรูปแบบคล้ายกับที่พบโดยทั่วไปในพื้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านวังหาดซึ่งอยู่ทางตอนเหนือ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาขณะที่มีการขุดลอกคลองชลประทาน ได้พบชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ เครื่องประดับสำริดลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินและเครื่องมือโลหะจำนวนมาก ทำให้มีการลักลอบขุดและนำโบราณวัตถุประเภทโลหะไปขายจำนวนมาก ปัจจุบันนี้เครื่องมือโลหะและเครื่องประดับประเภทหินควอทซ์บางส่วน ได้รับการเก็บรักษาโดยเจ้าอาวาสวัดตลิ่งชัน หลักฐานโดยทั่วไปสามารถกำหนดอายุสมัยเบื้องต้นได้ในสมัยโลหะตอนปลายก่อนที่จะเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ในระยะแรกเริ่ม เหรียญเงินรูปศรีวิไล (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2540:22) นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในสมัยประวัติศาสตร์ แสดงถึงการเข้ามาใช้พื้นที่ในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่อง

เครื่องมือเหล็กที่พบ ซึ่งเก็บรวบรวมโดย
ชาวบ้านในพื้นที่บ้านตลิ่งชัน

4.2แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งแดง ตำบลโป่งแดง อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก

เป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา มีลำน้ำสายเล็กหลายสายไหลผ่าน อาทิ ห้วยดงตะวัน ไหลผ่านแหล่งโบราณคดีทางทิศเหนือและไปรวมกับคลองชะยางทางทิศตะวันออก โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่ได้จากชาวบ้านเป็นผู้เก็บรักษาไว้ ได้แก่ ภาชนะดินเผาเนื้อดินไม่แกร่ง (Earthenware) ทรงพาน และก้นกลม ซึ่งพบว่าการเจาะรูด้านข้างลำตัว บางใบมีกระดูกบรรจุอยู่ภายใน เครื่องมือเหล็ก กำไลสำริด ทั้งนี้จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น มีการสันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีนี้มีอายุอยู่ในช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายต่อกับยุคต้นประวัติศาสตร์ราว 1,500-2,000 ปีมาแล้ว (สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย, 2556:17)

ลูกปัดแก้ว และภาชนะดินเผาเนื้อไม่แกร่งมีการเจาะรู

ที่มา: สถาพร เทียงธรรม

4.3 แหล่งโบราณคดีบ้านเด่นไม้ซุง ตำบลแม่สลิ อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก หลักฐานที่พบเป็นเครื่องมือเหล็ก ลูกปัดแก้ว ภาชนะดินเผาเนื้อไม่แกร่ง (earthenware) พบหลักฐานชั้นพิเศษ คือ กำไลแขนสำริดรูปทรงกระบอกที่เรียกว่า “ปลอกแขน” หรือ “ก้องแขน” ที่มีรูปแบบคล้ายกับเครื่องประดับสำริดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี แหล่งโบราณคดีโนนนกทา จังหวัดขอนแก่น (พิสิฐเจริญวงศ์, 2530 :58) แหล่งโบราณคดีบ้านวังก้านเหลือง จังหวัดอุบลราชธานี (สายันต์ไพเราะชญ จิตรและคณะ, 2535) แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัดจังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบความคล้ายคลึงของรูปแบบการตกแต่งลวดลายแล้ว กำไลแขนรูปทรงกระบอกที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านเด่นไม้ซุง มีความคล้ายคลึงกับกำไลที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านก้านเหลือง จังหวัดอุบลราชธานีค่อนข้างมาก (สถาพร เทียงธรรม, 2556:201)

ปลอกแขนสำริด พบจากแหล่งฯ บ้านเด่นไม้ซุง

ที่มา: สถาพร เทียงธรรม

ปลอกแขนสำริด จากแหล่งโบราณคดีบ้านก้านเหลือง

ที่มา: สายันต์ ไพเราะชญ จิตร และคณะ, 2535

คนก่อนสุโขทัย จากการขุดค้นทางโบราณคดี ปี พ.ศ.2559

ผลจากการดำเนินงานโบราณคดีเมื่อต้นปี พ.ศ.2559 บริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด จุดที่เรียกว่า “เด่นวังผา/วังกวาว” เป็นพื้นที่ราบเชิงเขา ลาดลงสู่ลำห้วยแม่กองค่าย พบหลุมฝังศพจำนวน 3 หลุม ดังนี้

หลุมฝังศพที่ 1 (Burial 1)

พบจากการขุดค้นในหลุมขุดค้น PIT 2 ที่ระดับสมมติที่ 6:70-80 cm. dt. ความลึกจากพื้นผิวดิน (Surface) ประมาณ 50-60 เซนติเมตร ยังไม่พบโครงกระดูก สันนิษฐานว่าอยู่ในผนังด้านทิศเหนือ ซึ่งอาจมีสภาพเปื่อยยุ่ยไม่ชัดเจนแล้ว แต่อย่างไรก็ดี พบกลุ่มภาชนะดินเผาอย่างน้อย 3 ใบ แต่สภาพไม่สมบูรณ์พร้อมทั้งเครื่องมือโลหะ ลักษณะการวางตัวไปในแกนเหนือใต้ ใบหอกถูกวางทับด้วยภาชนะดินเผา ปลายชี้ไปทางทิศเหนือ

สภาพของหลุมฝังศพที่ 2 จากการขุดค้นทางโบราณคดี

หลุมฝังศพที่ 2 (Burial 2)

พบในหลุมขุดค้น PIT 3-5 ที่ระดับชั้นดินสมมติที่ 5:80-90 cm.dt. ลึกลงไปจากพื้นผิวดิน(Surface) ประมาณ 70-80 เซนติเมตรจัดอยู่ในชั้นดินที่ 8 ลักษณะดินบริเวณที่พบหลักฐานเป็นดินปนทราย อัดแน่นและแข็งมาก โครงกระดูกที่พบมีลักษณะโครงที่เปื่อยยุ่ย จนแทบไม่เหลือสภาพเดิม ไม่สามารถศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเพศ อายุ และสาเหตุการตายได้ แต่สามารถศึกษาทิศทางและรูปแบบการฝังได้ ว่าฝังแบบนอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก มีการฝังภาชนะดินเผาอุทิศวางไว้บริเวณปลายเท้าให้กับศพ พบแฉดินเผา จำนวน 3 อันภายในภาชนะดินเผาที่วางติดกับปลายเท้าของศพด้วย ซึ่งแฉดินเผาที่พบ 2 อัน มีการทาน้ำดินและเขียนสีแดงซึ่งเป็นลักษณะการตกแต่งที่มีความพิเศษอุทิศให้แก่ผู้ตาย นอกจากภาชนะดินเผา ยังพบว่าการฝังข้าวของอื่นๆอุทิศให้ศพด้วย พบสร้อยลูกปัดหินเรียงอยู่บริเวณส่วนคอซึ่ง ลูกปัดมีจำนวน 29 ลูก ทำมาจากหินคาร์เนเลียน 25 ลูก และหินควอตซ์ 4 ลูก ทั้งยังมีลูกปัดแก้วสีดำและสีน้ำตาลอ่อน ขนาดเล็กเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 0.3-0.4 เซนติเมตร คั่นอยู่ในสร้อยเส้นเดียวกัน บริเวณส่วนข้อมือนี้อีกลูกปัดแก้วสีเขียวอมฟ้าอยู่ และส่วนข้อเท้ามีลูกปัดแก้วสีแดงทึบจำนวนมากเช่นกัน ซึ่งสันนิษฐานว่าร้อยอยู่ที่ข้อมือและข้อเท้าของศพ และยังมีเครื่องมือเหล็กแบบต่างๆ วางไว้บนตัวศพและด้านข้างศพเพื่อเป็นการอุทิศ

ลูกปัดหินกึ่งอัญมณีที่พบบริเวณคอ

แฉดินเผาที่มีการทาน้ำดินและเขียนสีแดง เครื่องมือเหล็กแบบต่างๆ ที่วางอุทิศให้แก่ผู้ตาย

จากการเปรียบเทียบรูปแบบลักษณะพิธีกรรมการฝังศพพบว่ามีความคล้ายคลึงกับแหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ (ดูเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร, 2532) จังหวัดลำพูน ซึ่งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำกว๊านพื้นที่ถัดขึ้นไปทางตอนบน กำหนดอายุอยู่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ทั้งนี้ลักษณะรูปแบบของเครื่องมือเหล็ก หรือเครื่องประดับแก้วและคาร์เนเลียนมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของสีและรูปทรง ซึ่งอาจจะมีการติดต่อแลกเปลี่ยนโดยตรงหรือโดยอ้อมในช่วงเวลาต่อมา กับพื้นที่ตอนล่าง

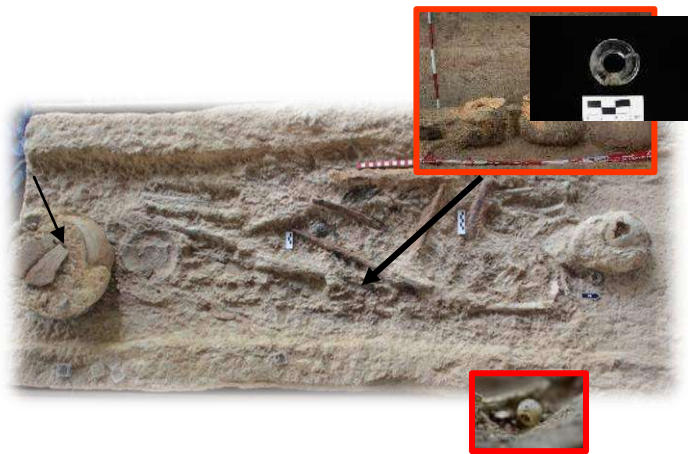

ลูกปัดคาร์เนเลียนและภาพลายเส้นแสดงของอุทิศให้แก่ผู้ตาย จากแหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮจ.ลำพูน

ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย

หลุมฝังศพที่ 3 (Burial 3)

พบในหลุมขุดค้น PIT 6-7 ที่ระดับชั้นดินสมมติที่ 7: 110-120 cm.dt. ลึกลงไปจากผิวดิน (Surface) ประมาณ 1.10 เมตร จัดอยู่ในชั้นดินที่ 4 ลักษณะดินบริเวณที่พบหลักฐานเป็นดินปนทราย อัดแน่นและแข็งมาก โครงกระดูกที่พบ ได้รับความอนุเคราะห์จากคุณประพิศ พงศ์มาศ ผู้เชี่ยวชาญด้านมานุษยวิทยา ภายภาพ ให้ข้อมูลว่า โครงกระดูกดังกล่าวเป็นเพศหญิง อายุประมาณ 10-15 ปี และมีข้อสังเกตว่ามีกะโหลกศีรษะที่บางมากจำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม โครงกระดูกดังกล่าวมีพิธีการปลงศพที่น่าสนใจ คือมีการขุดหลุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าลึกประมาณ 60-70 เซนติเมตร ก่อนที่จะมีการนำดินเหนียวมาาบที่ผนังและรองที่ก้นหลุม ก่อนวางศพพร้อมด้วยเครื่องมือเหล็กจำนวน 5 ชิ้นวางบนร่างผู้ตาย บริเวณสะโพกพบแนวถ่านคล้ายกับการนำวัสดุจากธรรมชาติมาวางไว้ก่อนจุดไฟในลักษณะพิธีกรรมก่อนนำดินมากลบผู้ตายสวมสร้อยลูกปัดแก้วสีน้ำเงิน และดำ สีน้ำเงินเป็นส่วนใหญ่พบทั้งสร้อยคอและสร้อยข้อมือ สวมต่างหูที่คาดเชื่อมด้วยแผ่นเงินเป็นการซ่อมแซมและตกแต่งไปในคราวเดียวกัน พบทั้งสองข้าง

นอกจากนี้พบลูกปัดแก้วเคลือบสีทองจำนวน 1 เม็ดเป็น 3 ท่อนติดกัน และบริเวณแขนซ้าย (กำลังดำเนินการขุดค้นต่อ) เนื่องจากสภาพดินที่อัดแน่นและผ่านกาลเวลามานานลูกปัดจึงมีรอยร้าวและยุบตัวลง หลังจากการขุดค้น ลูกปัดในลักษณะดังกล่าวมีการผลิตระยะแรกในแถบตะวันออกกลาง ซึ่งนิยมใช้ทองคำหุ้มด้านในก่อนเคลือบแก้วอีกครั้ง ซึ่งเปราะและมักหลุดเป็นชั้นๆ ลูกปัดที่พบมีลักษณะคล้ายกับที่พบในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี ซึ่งในปี พ.ศ.2559 จากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในเมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบลูกปัดในกลุ่มดังกล่าวในชั้นดินวัฒนธรรมสมัยทวารวดี เป็นเมืองในสมัยทวารวดีมีบทบาทในเรื่องของการค้าในภูมิภาคนี้อีกแห่งหนึ่งสำหรับลูกปัดชนิดนี้ที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาดนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการพบครั้งแรกในพื้นที่เทือกเขาสูงทางตอนเหนือของประเทศไทย บ่งชี้ถึงชุมชนที่อยู่ร่วมสมัยในวัฒนธรรมทวารวดี

ลูกปัดแก้วเคลือบสีที่พบแหล่งโบราณคดีบ้านวัง

เมืองศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

ที่มา : สุริยา สุดสวาท

แหล่งทรัพยากรและข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่

แหล่งทองคำ : ชาวบ้านวังหาดกล่าวว่า พื้นที่แหล่งแร่ทองคำที่สำคัญคือบ้านตลิ่งชัน โดยชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ จะเข้าไปขุดดินและนำไปร่อนในพื้นที่ของหมู่บ้านของตน ส่วนชาวบ้านวังหาดก็จะนำมาร่อนในพื้นที่ห้วยแม่กองค่ายและห้วยแม่ลำพัน นอกจากนี้จะไปขุดแร่ที่บ้านตลิ่งชัน ก็พบว่ายังมีการขุดทรายหรือดินบริเวณลำห้วยแม่ลำพันมาร่อนเพื่อหาทองคำกันอยู่

ปัจจุบันยังพบการร่อนทองในคลองแม่ลำพันและสายน้ำธรรมชาติในชุมชน

แหล่งหินควอทซ์: พื้นที่หลักซึ่งคือบริเวณเขาใกล้พื้นที่บ้านวังหาด บริเวณเด่นวังกวาว ใกล้กับที่ทำ การขุดค้น รัศมีไม่เกิน 1 กิโลเมตร แต่แหล่งใหญ่จะอยู่ทางตอนเหนือในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง ใกล้กับแหล่ง เหมืองเหล็ก เป็นจุดที่มีหินควอทซ์คุณภาพดี เนื้อใส และมีขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นที่นิยมและมักมีการขุดมาใช้ ประโยชน์อยู่ช่วงเวลาหนึ่ง

หินควอทซ์ที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาดและบ้านตลิ่งชัน

ต่างหูหินควอทซ์พบจากหลุมศพที่ 3

แหล่งแร่เหล็ก: แหล่งแร่เหล็กนั้น ผู้คนที่เข้ามาอยู่ในปัจจุบันไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่บ้านวังหาด พบแหล่งขุดแร่ขนาดใหญ่ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “บ่อแร่” พบว่าแหล่งแร่กระจายตัวตามเขตเทือกเขาทั้งในพื้นที่ บ้านวังหาดและเขตเทือกเขาสูงตอนบนของพื้นที่

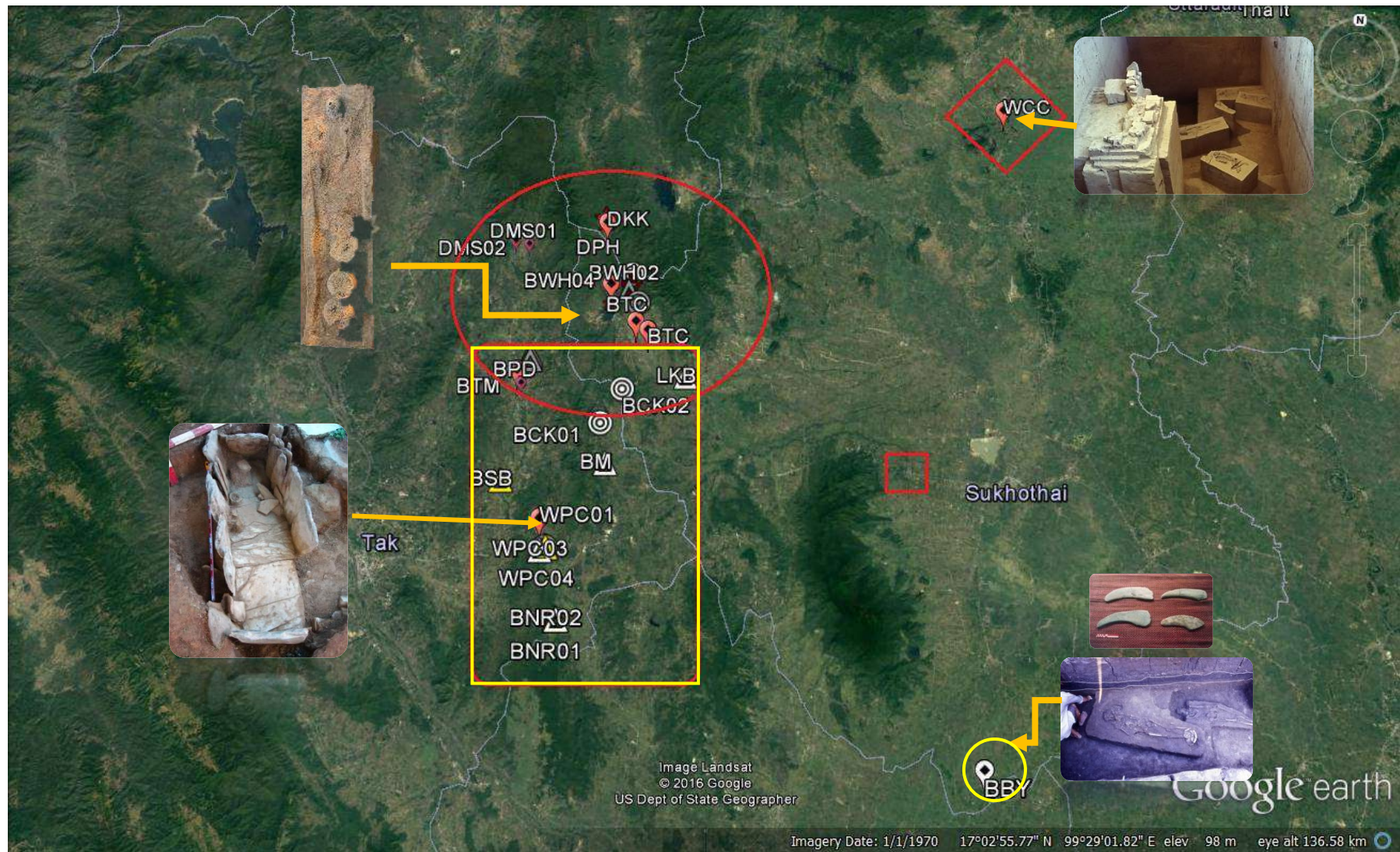
การติดต่อกับชุมชนอื่นๆ: ผู้คนที่เข้ามาอยู่ในปัจจุบันมีการย้ายมาจากหลากหลายพื้นที่ ได้แก่ จังหวัด ลำปาง จังหวัดเพชรบูรณ์ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ชาวบ้านมีแนวความคิดเรื่องการติดต่อค้าขาย ว่า หากต้องการซื้อหรือแลกเปลี่ยนจะติดต่อกับหมู่บ้านใกล้ๆ และให้เป็นตัวกลางในการส่งต่อสินค้า จะไม่มีการค้าขายข้ามหมู่บ้านอื่นๆ โดยจะติดต่อผ่านกันเป็นระยะๆ หรืออาจมีการติดต่อผ่านพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นที่ รู้จักของคนในชุมชนต่างๆเป็นอย่างดี โดยเมื่อ 30 ปีก่อนนั้น หากบ้านวังหาดจะติดต่อชุมชนในทางใต้ จะ เดินทางไปยังบ้านตลิ่งชัน ทางตอนเหนือจะติดต่อกับบ้านแม่สลามอำเภอลี้ จังหวัดลำปาง ทางตะวันออก จะเดินทางไปถึงทุ่งเสลี่ยมหรือศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทางตะวันตก จะเดินทางไปถึงบ้านเด่นไม้ซุง หรือ บ้านโป่งแดง เป็นต้น

ตารางสรุปข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพัน

ลำดับ	แหล่งโบราณคดี	ตัวอักษรย่อ	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ประเภทของแหล่งโบราณคดี	ลักษณะของแหล่งโบราณคดี	หลักฐานที่พบ
1	บ้านลานกระบือ (ถ้ำพระโพธิสัตว์)	LKB	ดงลิ้น	บ้านด่านลานหอย	สุโขทัย	แหล่งฝังศพ/ที่อยู่อาศัย	ถ้ำหินปูน	เครื่องมือหินขัด ลูกปัดคาร์เนเลียน(ทรงกลมเหลี่ยมฐานประกบ)
2	บ้านดงลิ้น	BTC	ดงลิ้น	บ้านด่านลานหอย	สุโขทัย	แหล่งฝังศพ/ แหล่งที่อยู่อาศัย	พื้นที่ราบลอนลูกคลื่น	ลูกปัดแก้วแบบสี่เหลี่ยม เครื่องมือเหล็กประเภทต่างๆ ภาชนะดินเผาเนื้อดินไม่แกร่ง (earthenware) ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์
3	บ้านวังหาด		ดงลิ้น	บ้านด่านลานหอย	สุโขทัย			
3.1	วังขอนแดง	BWH01	ดงลิ้น	บ้านด่านลานหอย	สุโขทัย	แหล่งผลิต เครื่องมือหินขัด และ เครื่องประดับ ประเภทหิน	เนินเขาขนาด เตี้ยๆ	โกลงขวานหินขัด สะเก็ดหิน หินทรายสำหรับขัดฝนเครื่องมือหิน ขวานหินขัด แกนกำไลหิน ชิ้นส่วนกำไลหิน
3.2	ไร่นายเจริญ มหารวรรณ	BWH02	ดงลิ้น	บ้านด่านลานหอย	สุโขทัย	-	ที่ราบเชิงเขา	หน้ากลองมโหระทึก รูปแบบเฮเกอร์ 1 (Heger I)
3.3	หน่วยพิทักษ์ป่าวังหาด	BWH03	ดงลิ้น	บ้านด่านลานหอย	สุโขทัย	แหล่งถลุงโลหะ/ แหล่งฝังศพ	ที่ราบเชิงเขา	ลูกปัดแก้ว ตะกรันโลหะ (slag)

ลำดับที่	แหล่งโบราณคดี	ตัวอักษรย่อ	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ประเภทของแหล่งโบราณคดี	ลักษณะของแหล่งโบราณคดี	หลักฐานที่พบ
3.4	เด่นวังผา/วังกวาว	BWH04	ตลิ่งชัน	บ้านด่านลานหอย	สุโขทัย	แหล่งฝังศพ	ที่ราบเชิงเขา-ที่ราบลอนลูกคลื่น	ลูกปัดแก้วแบบสีเดียว เครื่องมือเหล็ก เศษภาชนะดินเผา เครื่องมือหินขัด หินลับ ร่องรอยเตาถลุง ตะกรันโลหะ
3.5	อ่างเก็บน้ำห้วยแม่ลำพัน/แหล่งน้ำดิบ	BWH05	เวียงมอก	เถิน	ลำปาง	แหล่งผลิตเครื่องมือและเครื่องประดับประเภทหิน	เนินเขาเตี้ยๆ	แกนกำไลหิน สะเก็ดหิน โกนขวานหิน หินกรวดแม่น้ำ
4	เด่นของเก่า	DKK	เวียงมอก	เถิน	ลำปาง	แหล่งฝังศพ	ที่ราบบนเทือกเขาสูง	ชิ้นส่วนกำไลสำริด กำไลกระพรวนสำริด ต่างหูหินควอตซ์ (Quartz) ลูกปัดแก้วแบบสีเดียว เครื่องประดับที่ทำจากทองคำ (ต่างหู, จี้คันทองรูปหน้าลิง)
5	เด่นปางห้าง	DPH	เวียงมอก	เถิน	ลำปาง	แหล่งแต่งแร่และแหล่งเตาถลุงโลหะ	ที่ราบบนเทือกเขาสูงใกล้ลำน้ำธรรมชาติ	ชิ้นส่วนเตาถลุง อาทิ ผนังเตา ท่อลม (tuyere)
6	เด่นไม้ซุง		แม่สลิค	บ้านตาก	ตาก			
6.1	เด่นไม้ซุง (สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย ,2546:1-15)	DMS01	แม่สลิค	บ้านตาก	ตาก	แหล่งฝังศพ	ที่ราบลุ่มระหว่างเขา	เครื่องมือเหล็กแบบต่างๆ อาทิ ใบหอก สิว ลูกปัดแก้วแบบสีเดียว ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต ปลอกแขนสำริด กำไลกระพรวนสำริด ชิ้นส่วนกำไลแก้ว
6.2	เด่นไม้ซุง	DMS02	แม่สลิค	บ้านตาก	ตาก	แหล่งฝังศพ	ที่ราบลุ่มระหว่างเขา	
6.3	บ้านโป่งแดง(สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย ,2546:16-24)	BPD	โป่งแดง	เมืองตาก	ตาก	แหล่งฝังศพ	ที่ราบลุ่มระหว่างเขา	เครื่องมือเหล็ก ภาชนะดินเผาเนื้อดินไม่แกร่ง (earthenware) กำไลสำริด ลูกปัดดินเผา/แก้ว/หิน

แผนผังที่ 3 แสดงกลุ่มแหล่งโบราณคดีในลุ่มน้ำแม่ลำพัน (วงกลมใหญ่) และพื้นที่ใกล้เคียง (สี่เหลี่ยมใหญ่) ที่มีการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี

ข้อสันนิษฐานจากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา

การเข้ามาใช้พื้นที่จากหลักฐานเท่าที่มีการค้นพบในขณะนี้พบว่าอยู่ในช่วงโฮโลซีน (Holocene) ซึ่งไม่พบหลักฐานเก่าแก่ไปกว่านี้ จะมีเพียงแต่พื้นที่**แอ่งแม่สวด** ที่พบหลักฐานการเข้ามาใช้พื้นที่ของมนุษย์เก่าไปจนถึงช่วงปลายไพลสโตซีน (Late Pleistocene) จากการสำรวจพื้นที่ลานตะพักกรวดของปฐมฤกษ์ เกตุทัต (2533) พบเครื่องมือหินกะเทาะบนเนินต่างๆทั่วแอ่งแม่สวด

ผู้คนกับทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันสันนิษฐานว่ามีผู้คนกระแสน้ำที่มิชอบในพื้นที่ยังน้อย 2 ระยะดังนี้

ระยะแรกเป็นกลุ่มที่มีความนิยมการวัสดุประเภทหินเป็นกระแสน้ำ มีความชำนาญและคุ้นชินกับวัสดุประเภทหินพบอย่างแพร่หลาย จะเห็นว่ากลุ่มแรกๆ จะอยู่ในพื้นที่ซึ่งสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรประเภทหิน หินที่นำมาใช้มีทั้งหินอัคนี หินตะกอน และหินแปร ซึ่งเครื่องประดับจะเลือกกลุ่มหินตะกอน จากการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลกลุ่มพื้นที่ราบลุ่มต่อเนื่องในเขตจังหวัดตาก ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับลุ่มน้ำแม่ลำพัน เราจะพบว่ามีการผลิตและใช้เครื่องมือหิน ซึ่งเป็นกลุ่มชุมชนที่มีอยู่เดิมปรากฏอยู่

ระยะที่สอง เป็นไปได้ว่ามีการเข้ามาแสดงหาทรัพยากรจากกลุ่มที่มีความรู้ด้านโลหะกรรม และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนในพื้นที่ เกิดการเคลื่อนย้ายและตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เทือกเขาและรอบๆแหล่งทรัพยากรจำพวกโลหะ โดยเฉพาะแร่เหล็ก ทั้งหลักฐานการใช้เครื่องมือเหล็กและสำริดไม่สามารถแยกกันได้อย่างชัดเจน เราจะพบแหล่งผลิตและชุมชนอยู่ไม่ห่างกันมากนัก แม้แต่เขตเทือกเขาสูงเช่นเด่นปางห้าง พบว่ามีการฝังศพในพื้นที่ใกล้เคียง หากร่วมสมัยกันก็เป็นไปได้ว่าอาจมีการตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งผลิตและเมื่อมีผู้เสียชีวิตก็ฝังในบ่อน้ำไม่ลงมาพื้นที่ราบ เกิดการขยายตัวของชุมชนตามแนวตะวันออกตะวันตก อาจควบคุมเส้นทางการค้าการคมนาคมเส้นทางการบกเส้นทางอีกเส้นหนึ่ง เกิดการพัฒนาการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ จึงพบหลักฐานการแลกเปลี่ยนทั้งจากชุมชนใกล้เคียงและชุมชนห่างไกลออกไป

พัฒนาการทางสังคมของพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันเชื่อมโยงกับพื้นที่ใกล้เคียง

สำหรับเกณฑ์การกำหนดอายุสมัยในเบื้องต้นนั้น ทำได้เพียงอาศัยการเปรียบเทียบ (relative dating) ซึ่งทั้งนี้จะต้องมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม สำหรับการขุดค้นในปี 2559 กำลังรอผลการกำหนดค่าอายุด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี AMSเบื้องต้นสามารถสรุปจากหลักฐานเท่าที่มีการค้นพบล่าสุด 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 มนุษย์ที่เข้ามาใช้พื้นที่ในระยะแรกมีความนิยมในการใช้เครื่องมือและเครื่องประดับประเภทหิน ราว 3,000 ปีมาแล้ว จากการศึกษาเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีบ้านบึงหญ้า พบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน 2 โครงพร้อมของอุทิศล้วนทำมาจากหิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพบการพบเครื่องมือประเภท ใบมีดหิน (จตุพร เทียมทินกฤต, 2540) ซึ่งหลักฐานดังกล่าวคล้ายกับเครื่องมือที่พบที่แหล่งโบราณคดี มลูไพร (Maluprey) แถบเมืองสำโรงเสนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและที่มณฑล เหอหนาน (Honan) ทางตอนใต้ของประเทศจีน (ภาคภูมิ อยู่พูล และภาณุวัฒน์ เอื้อสามาลย์, 2556:93) แต่ใบมีดที่พบในประเทศไทยมีขนาดใหญ่กว่าที่พบในกัมพูชาประมาณ ๑ เท่า (จารึก วิไลแก้ว , 2541:94) และนอกจากนี้ยังพบเป็นจำนวนมากในแหล่งโบราณคดีในประเทศเมียนมา สำหรับพื้นที่ในตอนเหนือนี้เราพบหลักฐานเกี่ยวกับการใช้

เครื่องมือหินหนาแน่นแน่นในแหล่งโบราณคดีพื้นที่ราบเขตจังหวัดตาก แต่อย่างไรก็ดีก็ยังขาดข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดี มีเพียงการศึกษาจากแหล่งโบราณคดีนายเสียน พื้นที่บ้านวังประจบในกลุ่มวัฒนธรรมกลองหินที่ได้ผลจากการกำหนดค่าอายุด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ประมาณ 2,520-2,320 ปีมาแล้ว(พิพัฒน์ กระแจะจันทร์,2550:107) อยู่ในช่วงที่มีการใช้โลหะแล้ว แต่อย่างไรก็ดีสิ่งของเครื่องใช้ของชุมชนแถบนี้ยังคงทำจากหินเนื่องจากมีวัตถุดิบกระจายตัวอยู่ทั่วไป สอดคล้องกับการพบแหล่งผลิตในพื้นที่ใกล้เคียงสำหรับในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันนั้นพบการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ประเภทหิน ซึ่งมีแหล่งผลิตกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ พบแหล่งผลิตเครื่องมือหินขัดใกล้เคียงกับแหล่งฝังศพ และแหล่งถลุงโลหะซึ่งเป็นไปได้ว่าพื้นที่ดังกล่าวอาจมีการใช้งานต่อเนื่องหรือเกิดขึ้นมาพร้อมกับการเข้ามาใช้ทรัพยากรสินแร่ในพื้นที่เทือกเขาสูงนี้

ระยะที่ 2 ช่วงเวลาที่มนุษย์รู้จักการใช้โลหะ ราว 2,500 ปีมาแล้วในเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันนี้ คาดว่ามีการเข้ามาแสวงหาทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่โดยเฉพาะแร่โลหะต่างๆ สอดคล้องกับการพบแหล่งผลิตกระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่ ทั้งในเขตเทือกเขาสูงและที่ราบเชิงเขาซึ่งใกล้เคียงแหล่งวัตถุดิบและมีแหล่งน้ำทางธรรมชาติ อีกทั้งการพบหลักฐานประเภทเครื่องมือเหล็ก และเครื่องประดับสำริดในช่วงเวลาเดียวกัน ไม่สามารถแยกช่วงสมัยจากการใช้วัสดุหรือรูปแบบได้อย่างชัดเจน เป็นไปได้ว่าน่าจะมีการเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนที่มีองค์ความรู้ด้านโลหะกรรมหรือได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้คนกลุ่มอื่นที่เข้ามาในพื้นที่ สอดรับกับการพบหลักฐานการติดต่อกับชุมชนภายนอก อาทิ กลองมโหระทึกสำริด กำไลสำริด ปอลอกแซนสำริดเป็นต้นจากการสรุปภาพรวมของพื้นที่ พบว่าเราสามารถแบ่งกลุ่มของชุมชนที่ใช้โลหะคือในแถบลุ่มน้ำแม่ลำพันออกจากใกล้เคียงซึ่งนิยมเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทหินได้ค่อนข้างชัดเจน จากหลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่พบในปัจจุบัน (แผนผังที่3)

ระยะที่ 3 ระยะแรกเริ่มประวัติศาสตร์ พบหลักฐานที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมสมัยทวารวดีหลังจากที่มีการติดต่อเชื่อมโยงกับชุมชนภายนอกในช่วงที่รู้จักการใช้โลหะแล้วนั้นมีการผลิตเกิดขึ้นภายในชุมชนก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการติดต่อกันของผู้คนในช่วงวัฒนธรรมทวารวดี ได้แก่การพบเหรียญเงินรูปพระอาทิตย์ รูปศรีวิศวะ ในพื้นที่บ้านวังหาด และบ้านตลิ่งชัน นอกจากนี้ยังพบการใช้เงินและทองคำ ได้แก่ แผ่นดินเงิน/ทอง รูปใบหน้าลิงหรือสิงห์ ในลักษณะจี้ห้อยคอ ยังไม่เคยพบในพื้นที่อื่น นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่าเป็นความเชื่อที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมทวารวดีจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบลูกปัดแก้วเคลือบสีสีทองพบร้อยอยู่ที่คอของผู้ตาย ซึ่งลูกปัดดังกล่าวเคยพบในพื้นที่เมืองท่าหรือเมืองในสมัยทวารวดี นโยบายของการพบเครื่องประดับนี้ ทำให้เห็นถึงฐานะของผู้เสียชีวิตหรือแม้แต่อาจกล่าวถึงศักยภาพของชุมชนในการติดต่อแลกเปลี่ยน อาจเป็นชุมทางการค้าที่สำคัญในพื้นที่เทือกเขาสูงทางตอนเหนืออีกจุดหนึ่ง โดยอาจมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและส่งออกวัตถุดิบและเครื่องมือเหล็กที่สามารถผลิตได้ในชุมชนเอง แต่อย่างไรก็ดีชุมชนดังกล่าวยังมีวิถีชีวิตและความเชื่อแบบเดิม โดยเฉพาะเรื่องพิธีกรรมการฝังศพ แสดงถึงการติดต่อในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น มิได้รับเอาความเชื่อเรื่องศาสนาจากภายนอกเข้ามา

ระยะที่ 4 สมัยก่อนสุโขทัยในวัฒนธรรมขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 18

จากการศึกษาที่ผ่านมา นั้น ไม่หลักฐานที่อาจบ่งชี้ได้ถึงการอยู่อาศัยของชุมชนดังกล่าวในช่วงเวลานี้ และจากการขุดค้นทางโบราณคดีบ้านวังหาด ไม่พบหลักฐานการอยู่อาศัยในเวลานี้ แต่มีความเป็นไปได้ว่ายังมีการอยู่อาศัยและถลุงโลหะอยู่ในพื้นที่ในเขตเทือกเขาสูง เนื่องจากการพบหลักฐานที่อาจจะสัมพันธ์กับการติดต่อตามแนวเทือกเขาไปยังจังหวัดตาก บริเวณช่องเขาพื้นที่ด้านแม่ละเมา และพื้นที่เทือกเขา

ถนนธงชัย ซึ่งมีกลุ่มผู้คนที่ยืนที่มีความเชื่อในเรื่องการฝังศพแบบดั้งเดิมอยู่ หรืออีกกรณีหนึ่งอาจมีการเคลื่อนย้ายผู้คนไปในเขตพื้นที่ซึ่งมีการสร้างเมืองในระยะแรกเริ่ม อาทิ เมืองเซียง-ศรีสขนาลัย, เมืองระยะแรกที่วัดพระพายหลวง ซึ่งมีการพบหลักฐานประเภทเครื่องมือเหล็ก ลูกปัดแก้ว และลูกปัดหินอาเกต และคาร์เนเลียน จากหลุมขุดค้นวัดชมชื่น และความนิยมการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ประเภทโลหะและสำริดในเวลาต่อมา ซึ่งอาจบ่งชี้ถึงกลุ่มคนผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องโลหะกรรมอาจเริ่มเข้ามามีบทบาทกับชุมชนตั้งแต่แรกเริ่มก่อนที่จะพัฒนาเป็นเมืองในสมัยสุโขทัย ซึ่งเครื่องประดับงานศิลปกรรมสำริดสมัยสุโขทัย รศ.สุรพล นาถะพินธุ (2540:39) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า มีเอกลักษณ์เฉพาะและเป็นวัตถุที่ถูกผลิตขึ้นโดยช่างฝีมือท้องถิ่น ที่มีกรอบความคิดทางศิลปะ และคตินิยมตามศาสนาความเชื่อแบบของสมัยสุโขทัย

กิตติกรรมประกาศ

สำหรับบทความในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณกรมศิลปากรที่ได้สนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัยสำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัยที่เปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้ค้นคว้าวิจัยในสิ่งที่สนใจพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและภาพถ่ายโบราณวัตถุชิ้นพิเศษอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพที่เอื้อเพื่อข้อมูลใหม่ที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีปี พ.ศ.2559 รศ.สุรพล นาถะพินธุ อาจารย์ผู้ให้คอยให้คำปรึกษาและแนะนำสารสนเทศทางโบราณคดี คุณนงคราญ สุขสม,คุณสถาพร เทียงธรรม ,คุณนาคยา กรณิกิจ ,คุณรัตติยา ไชยวงศ์, คุณมนิสรา นันทะยานา ซึ่งสนับสนุนข้อมูลและช่วยให้บทความนี้ลุล่วงไปได้ด้วยดี และขอขอบคุณหน่วยงานในทุกๆพื้นที่ ตลอดจนชาวบ้านทุกท่าน ผู้สนใจและให้ความร่วมมือทำให้ได้ข้อมูลศึกษาเปรียบเทียบ ตลอดจนพบแหล่งโบราณคดีเพิ่มเติมเป็นจำนวนมากซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาและเป็นแหล่งการเรียนรู้ร่วมกันอย่างยั่งยืน และขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ไม่อาจกล่าวเอ่ยนามได้หมดในที่นี้

บรรณานุกรม

- จตุรพร เทียมทินกฤต.(2540).รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านบึงหญ้า ตำบลหนองจิก อำเภอดิรัจฉา
จังหวัดสุโขทัย.เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๔๐.
- จารึก วิลโลแก้ว. (2541)“โครงการขุดค้นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านบึงหญ้า อ.ดิรัจฉา จ.สุโขทัย” ศิลปากร41,3
(พฤษภาคม-มิถุนายน).
- ธาดา สุทธิเนตร และคณะ.(2540).วัดขมขึ้น.กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ธิดา สารยา, “วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์สุโขทัย: ทบพวนใหม่.” เมืองโบราณ23,1(มกราคม-มีนาคม):.
- ธีรศักดิ์ ชาญศิลป์.(2558).รายงานการดำเนินงานโครงการโบราณคดีภาคเหนือตอนล่างในการดำเนินการ
จัดเก็บข้อมูลภาคสนาม: กิจกรรมการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ ตำบลลี้ซัง อำเภอบ้าน
ด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย.เอกสารอัดสำเนา.
- ธีรศักดิ์ ชาญศิลป์.(2559).รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด ตำบลลี้ซัง อำเภอ
บ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย.เอกสารอัดสำเนา.
- นงคราญ สุขสม.(2559).แหล่งผลิตเครื่องมือหินที่บ้านวังหาด อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย.
เอกสารอัดสำเนา.
- ปฐมฤกษ์ เกตุทัต.(2533) “เครื่องมือหินกะเทาะลุ่มแม่น้ำเมย.” เมืองโบราณ16,4(ตุลาคมธันวาคม).
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2550).รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านวังประจบ บ.วังประจบ
ต.วังประจบ อ.เมือง จ.ตาก, เสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลวังประจบและ สำนักศิลปากร
ที่ ๖ สุโขทัยเอกสารอัดสำเนา.
- พิสิฐ เจริญวงศ์.(2530).มรดกบ้านเชียง. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- ภาณุวัฒน์ เอื้อสามาลัย และภาคภูมิ อยู่พูล. (2546)“พัฒนาการทางวัฒนธรรมก่อนสมัยสุโขทัย.”ชุมทาง
อิน โดจีน 2,3 (กรกฎาคม-ธันวาคม):ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- รัตติยา ไชยวงศ์.(2557).รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัด
สุโขทัย ปี พ.ศ.2557.เอกสารอัดสำเนา.
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2540).“ชุมชนผู้ผลิตเหล็ก ต้นน้ำแม่ลำพัน.”เมืองโบราณ 23,1 (มกราคม- มีนาคม).
- ศิลปากร,กรม. (2532).แหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ จังหวัดลำพูน.กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, สำนักงาน (2549) เมืองบางขลัง จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทอดพระเนตรเมืองโบราณบางขลัง อำเภอสวรรคโลก
จังหวัดสุโขทัย วันศุกร์ที่ 29 มิถุนายน 2550.เอกสารอัดสำเนา.
- ศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, สำนักงาน (2556) รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย
งบประมาณ ๒๕๕๖ .เอกสารอัดสำเนา.
- ศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, สำนักงาน (2559). รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านเด่นไม้ซุง ตำบลเด่นไม้ซุง
อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก.เอกสารอัดสำเนา.
- ศิลปากรที่ 6 สุโขทัย,สำนักงาน บันทึกข้อความ (ไม่ระบุที่หนังสือ) เรื่องสำรวจและตรวจสอบแหล่งโบราณคดี
บ้านวังหาด หมู่ที่ 2 ตำบลลี้ซัง อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย ลงวันที่ 2558.

สถาพร เทียงธรรม.(2556). “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดตาก.” **ชุมทางอินโดจีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์** 2,3 (กรกฎาคม-ธันวาคม): ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สายนต์ ไพเราะญจิตร และคณะ.(2535).**โบราณคดีเขื่อนปากมูล**. กรุงเทพฯ: บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์ (1997) จำกัด.

สุจิตต์ วงษ์เทศ.(2548).**กรุงสุโขทัย มาจากไหน?**.กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

สุรพล นาคะพินธุ.(2540). “ข้อคิดเห็นบางประการที่เกี่ยวข้องกับสำริดสมัยสุโขทัย.” ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ พลิกประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย, กรุงเทพฯ.

ข้อมูลใหม่: กลองมโหระทึก ภูเก็ตจังหวัดหนองบัวลำภู

นางสาวศิริวรรณ ทองคำ
นักโบราณคดีปฏิบัติการ สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น

กลองมโหระทึกพบใหม่ที่บ้านโชคชัย ตำบลดงมะไฟ อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู จุดที่พบอยู่บนภูเขาที่มีชื่อว่า “ภูแตก” อยู่ด้านทิศตะวันตกของภูเขา ห่างจากยอดเขาไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๗๐ เมตร มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๓๒๒ เมตร ภูแตก ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างภูเขา “ภูซาง” และ “ผาซาง” ถัดจากผาซางเป็นพื้นที่ลอนลูกคลื่น ทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากจุดที่พบกลองประมาณ ๑.๓ กิโลเมตร มีลำห้วยปูนไหลผ่านโดยจะไหลลงลำห้วยโม่ และลำห้วยโม่ไหลลงแม่น้ำโขง

ประวัติการค้นพบกลองมโหระทึกเริ่มเมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๘ ชาวบ้านพบขอบกลองโผล่ขึ้นมาจากผิวดินขณะที่เก็บเห็ดป่า จึงได้ใช้เสียมขุดขยายหน้าดินออก ขนาดกว้างประมาณ ๑๒๒ เซนติเมตร พบกลองในลักษณะตั้งตรง ในความลึกประมาณ ๙๐ เซนติเมตรจากผิวดินปัจจุบัน จากนั้นจึงช่วยกันเคลื่อนย้ายกลองลงมาเก็บรักษาไว้ที่ “วัดศิริธรรมพัฒนา” ต่อมาวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๘ สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น ในขณะนั้นซึ่งนำโดยนางสาวพิมพ์นารา กิจโชติประเสริฐ นักโบราณคดีชำนาญการ พร้อมด้วยคณะ เข้าดำเนินการสำรวจทางโบราณคดีร่วมกับชาวบ้านโชคชัย

ลักษณะกลองมโหระทึก

ขนาดหน้ากลองมีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๗๕.๕ เซนติเมตร ฐานมีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๘๐.๕ เซนติเมตร หนา ๐.๘ เซนติเมตรสูง ๕๓ เซนติเมตร ภายในกลอง

การตกแต่งลวดลายมีดังนี้

หน้ากลอง

ไหล่กลอง

เอวกลอง

ฐานกลอง

- หน้ากลอง

ประติมากรรมลอยตัวรูปกบ จำนวน ๔

ลายดาวหรือดวงอาทิตย์ ๑๒ แฉก

ลายบุคคลสวมเครื่องประดับศีรษะตกแต่งด้วยขนนก

ลายนกบินทวนเข็มนาฬิกา จำนวน ๖ ตัว

กลุ่มลายเรขาคณิต เช่น ลายซี่หวี ลายวงกลมสองวงซ้อนกันเชื่อมด้วยเส้นทแยง

- ไหล่กลอง และเอวกลองประกอบด้วยชุดลายเดียวกัน ดังนี้

ไหล่กลอง - ประกอบด้วยชุดลายเรขาคณิต เช่นเดียวกัน คือกึ่งกลางลายเป็นลายวงกลมซ้อนกันมากกว่า ๑ วง เชื่อมต่อด้วยเส้นทแยง ขนาบด้วย ลายซี่หวี ลายเส้นตรงคู่ขนานภายในตกแต่งลายเกลียวหูกลอง - ตกแต่งลายเกลียว

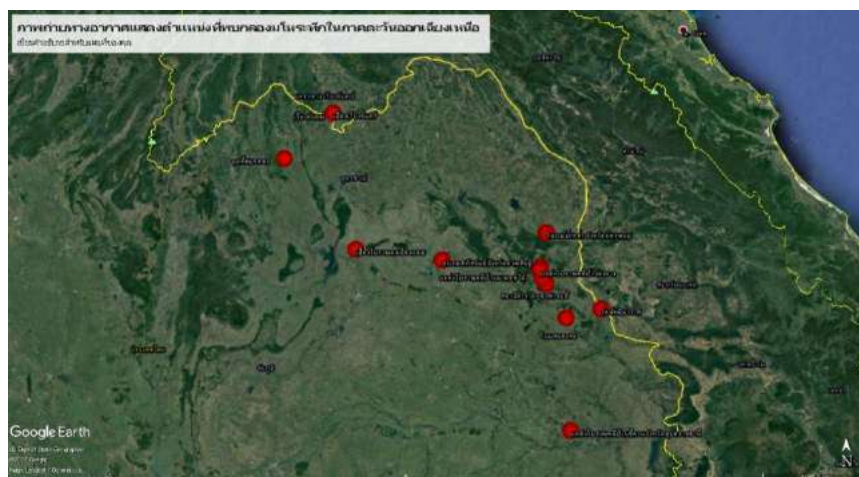

กลุ่มลายแนวตั้ง และแนวนอนประกอบด้วยชุดลายเดียวกัน คือชุดลายเรขาคณิต คือ กึ่งกลางลายเป็นลายวงกลมซ้อนกันมากกว่า ๑ วง เชื่อมต่อด้วยเส้นทแยง ขนาบด้วย ลายซี่หวี ลายเส้นตรงคู่ขนานภายในตกแต่งลายเกลียว

- ฐานกลอง ไม่มีการตกแต่งลวดลาย
- เทคนิคการผลิตพิจารณาจากตัวกลองใช้เทคนิคการหล่อด้วยการแทนที่โลหะด้วยขี้ผึ้ง (Lost Wax) และมีการหล่อด้วยพิมพ์ชิ้นส่วนของกลองแต่ละส่วนได้แก่ หน้ากลอง ประติมากรรมลอยตัวรูปกบ และหูกลอง มาประกอบเป็นชิ้นเดียวกับกลอง

การศึกษาเปรียบเทียบกลองมโหระทึกภูแตก

จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและลวดลายระหว่างกลองมโหระทึกที่ภูแตก จังหวัดหนองบัวลำภู กับกลองมโหระทึกที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในการจำแนกรูปแบบของกลองมโหระทึก โดยใช้วิธีการจำแนกของFranze Hegerพบว่า กลองมโหระทึกใบนี้ จัดอยู่ในกลุ่มรูปแบบเฮเกอร์ ๑ (Hegerl) เช่นเดียวกับที่พบที่กลองมโหระทึกที่พบวัดมัมฉิมาวาส (วัดกลาง) อำเภอตอนตาล จังหวัดมุกดาหาร กลองมโหระทึกที่สถานีตำรวจภูธรอำเภอคำชะอี กลองมโหระทึกที่แหล่งโบราณคดีบ้านนาดอกไม้ อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร และกลองมโหระทึกที่บ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

ในที่นี้จะเปรียบเทียบเฉพาะกลองที่พบในบริเวณใกล้เคียงซึ่งพบจำนวน ๓ ใบ ได้แก่

๑. กลองมโหระทึกที่บ้านสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
๒. กลองมโหระทึกที่เมืองโบราณดงเมืองแอม อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น
๓. กลองมโหระทึกที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ผลจากการเปรียบเทียบกลองมโหระทึกที่ภูแตก มีรูปแบบเดียวกับกลองมโหระทึกพบที่บ้านสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนกลองมโหระทึกที่เมืองเวียงจันทน์ เป็นรูปแบบเฮเกอร์ ๓ (Heger III) และสุดท้ายกลองมโหระทึกที่เมืองโบราณดงเมืองแอมไม่สามารถจัดรูปแบบได้ เนื่องจากพบเฉพาะส่วนหน้ากลองและบนผิวหน้ามีดินเกาะอยู่หนาแน่น เห็นลายชัดเจนเฉพาะลายดาวหรือพระอาทิตย์

กลองมโหระทึก	รูปแบบ	ลายดาวหรือพระอาทิตย์	ลายระหว่างแนกดาวหรือดวงอาทิตย์	ลายเรขาคณิต	ลายบุคคล	ลายสัตว์	ประติมากรรม
กลองมโหระทึกที่ภูแตก จังหวัดหนองบัวลำภู	เฮเกอร์ ๑	๑๒	-	✓	✓	✓	✓
กลองมโหระทึกที่พบที่บ้านสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	เฮเกอร์ ๑	๑๒	✓	✓	✓	-	✓
กลองมโหระทึกที่เมืองโบราณดงเมืองแอม อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น	-	๑๒	-	-	-	-	-
กลองมโหระทึกที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	เฮเกอร์ ๓	๑๒	-	✓	-	✓	✓

จากตารางการเปรียบเทียบลวดลายของกลองมโหระทึกรูปแบบเฮเกอร์ ๑ และเฮเกอร์ ๓ ในข้างต้น พบว่าลวดลายที่ปรากฏบนกลองมโหระทึกแบบเฮเกอร์ ๑ กลองมโหระทึกที่บ้านสหัสขันธ์ ส่วนใหญ่เป็นลวดลายประดิษฐ์หรือลายเรขาคณิต แตกต่างจากลวดลายประดับกลองมโหระทึกที่ภูแตกตรงที่นอกจากกลุ่มลวดลายประดิษฐ์แล้วจะมีลายรูปบุคคลและลายสัตว์ประดับตกแต่งอยู่ด้วย ส่วนกลองมโหระทึกที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งอยู่ในกลุ่มเฮเกอร์ ๓ พบว่ามีความหนาแน่นและรายละเอียดของลายจะมีความประณีตมากกว่าลายที่ปรากฏอยู่บนกลองมโหระทึกเฮเกอร์ ๑ ในข้างต้น ตั้งแต่ลายดาวหรือพระอาทิตย์ที่มีลักษณะและขนาดที่บางกว่า และกลุ่มลวดลายประดิษฐ์ที่คลี่คลายไปจากลวดลายของกลองมโหระทึกที่พบในช่วงระยะแรก แต่ยังคงมีลายพื้นฐานอย่างลายวงกลมซ้อนกันลายสี่เหลี่ยมที่เหมือนกลองมโหระทึกที่ภูแตก และกลองมโหระทึกที่บ้านสหัสขันธ์ สำหรับกลองมโหระทึกที่เมืองโบราณดงเมืองแอมลายดาวหรือพระอาทิตย์มีลักษณะเหมือนกับที่ปรากฏบนหน้ากลองมโหระทึกที่ภูแตก

ข้อสันนิษฐานและการกำหนดอายุเบื้องต้น

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบกลองและลวดลายกลองมโหระทึกที่พบในประเทศไทย โดยเปรียบเทียบกับรูปแบบและลวดลายที่คุนเมธิณี จิระวัฒนา จำแนกไว้ สามารถกำหนดอายุเปรียบเทียบกับกลองมโหระทึกที่ภูแตก จังหวัดหนองบัวลำภูได้ราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว

จากการตรวจสอบแหล่งโบราณคดีที่พบโดยรอบพบแหล่งโบราณคดีภาพเขียนสี ที่ปรากฏภาพที่มีลักษณะรูปทรงคล้ายคลึงกับภาพกลองมโหระทึก? ที่แหล่งภาพเขียนสีผาแต้มสุพล (ถ้ำสูงเนิน) และแหล่งภาพเขียนสีถ้ำนางสูงเนิน อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น^๒ ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่อาจจะที่แสดงหลักฐานกลองมโหระทึก เช่นเดียวกับที่กลุ่มภาพเขียนสีที่พบบริเวณถ้ำตาด้วง จังหวัดกาญจนบุรีโดยสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในพื้นที่ที่มีการใช้กลองเข้ามาใช้ในพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามความเชื่อของกลุ่มชน โดยแหล่งภาพเขียนสีที่อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่นนั้น ตั้งอยู่ห่างจากจุดพบกลองมโหระทึกจังหวัดหนองบัวลำภูไปทางทิศใต้ประมาณ ๙๐ กิโลเมตรจึงอาจจะมีความเป็นไปได้ว่าชุมชนทั้งสองชุมชนอาจมีความสัมพันธ์กัน และที่สำคัญเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการกลองมโหระทึกของชุมชนบริเวณนี้ซึ่งสัมพันธ์กับกลองมโหระทึกพบใหม่กับเขตพื้นที่ลุ่มน้ำชี

ในพื้นที่โดยรอบพบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่มีอายุอยู่ร่วมสมัยกันในบริเวณใกล้เคียงจำนวนหลายแห่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่โดยรอบบริเวณนี้ มีความเชื่อในการใช้กลองมโหระทึกในการประกอบพิธีกรรมในชุมชนและยังมีแหล่งโบราณคดีที่อยู่ใกล้เคียงที่มีอายุร่วมสมัยกันอีกหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นแหล่งโบราณคดีถ้ำผาโขง แหล่งภาพเขียนสีวัดถ้ำสุวรรณคูหา แหล่งภาพเขียนสีที่แหล่งโบราณคดีภูผายา อำเภอสุวรรณคูหา ซึ่งพบกลุ่มภาพเขียนสีภาพบุคคล ภาพสัตว์ ภาพพระอาทิตย์ ซึ่งอาจจะเป็นลายพระอาทิตย์ที่หน้ากลองมโหระทึก? ภาพลายเรขาคณิตและกลุ่มลายอิสระ^๓ แสดงถึงความสัมพันธ์ของชุมชนในเขตวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าจุดที่พบกลองฯ ตั้งอยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีภูแล่น ไปทางทิศเหนือประมาณ ๗๐ กิโลเมตร และระหว่างเส้นทางพบแหล่งโลหะกรรม เช่น แหล่งโบราณคดีภูพานน้อย แหล่งโบราณคดีโนนสาวเอ้ แหล่งโบราณคดีสวนยางพาราหลังวัดป่าบ้านนาเก็นน้อย อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น อย่างไรก็ตามแหล่งโบราณคดีดังกล่าวอาจเป็นแหล่งโลหะกรรมสมัยประวัติศาสตร์หรือก่อนประวัติศาสตร์ก็ได้เพราะในปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานแหล่งที่เป็นแหล่งผลิตโลหะกรรม นอกจากพบชิ้นส่วนจำนวนมากในแหล่งโบราณคดี

การสำรวจบริเวณที่พบกลองมโหระทึกจังหวัดหนองบัวลำภูในเบื้องต้นนั้นไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีอื่นใดเพิ่มเติม เบื้องต้นจึงสันนิษฐานว่า กลองมโหระทึกใบนี้อาจถูกเคลื่อนย้ายมาจากบริเวณอื่นมาฝังไว้ยังพื้นที่บริเวณนี้ โดยคนในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในอดีต นอกจากนี้ความเห็นจากนักวิทยาศาสตร์ที่ดำเนินการอนุรักษ์กลองฯ เบื้องต้นให้ความเห็นว่า บริเวณผิวกลองชำรุดและมีร่องรอยการซ่อมแซมก่อนที่จะมีการพบในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าอาจจะมีการใช้งานกลองมโหระทึกต่อเนื่องมาโดยตลอด ทั้งนี้กลองมโหระทึกเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่พบร่วมในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ พม่า เวียดนาม ไทย ลาว เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงรูปแบบวัฒนธรรมและความเชื่อของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ส่งผ่านมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบันก็ยังคงมีการใช้กลองมโหระทึกอยู่ในพิธีกรรม เช่น ใช้ในในพระราชพิธีประโคมค้าย้ายมในงานพระราชพิธีพระบรมศพ งานพระราชพิธีที่มีการเสด็จออกมหาสมาคมหรือรัฐพิธีอื่นๆ^๔ พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

^๒ สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น, กลุ่มโบราณคดี, รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีและศิลปกรรมในเขตอำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เล่ม ๒, หน้า ๗๓๔ - ๗๓๖. (เอกสารอัดสำเนา)

^๓ สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น, กลุ่มโบราณคดี, รายงานการสำรวจภาพเขียนสีแหล่งโบราณคดีภูผายา ตำบลดงมะไฟ อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู, ๒๕๔๒. (เอกสารอัดสำเนา)

^๔ อัครนิยเปลี่ยนศรี, ดนตรีในพระราชพิธี สมัยรัตนโกสินทร์ (ศิลปกรรมสาร.ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑; 2558) หน้า ๑๔๓ - ๒๑๔.

การกำหนดอายุแหล่งเตาทุเรียง เมืองเก่าสุโขทัยด้วยวิธีAMS Dating (Accelerator mass spectrometry)

นางสาวนุชจรี ผ่องใสศรี

นักโบราณคดีปฏิบัติการ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

แหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของเมืองสุโขทัย ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ภายในเขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แหล่งเตาตั้งอยู่บริเวณนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือใกล้กับคูน้ำของวัดพระพายหลวง บริเวณแหล่งเตานั้นมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ ๕,๐๐๐ ตารางเมตร จากการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่า สุโขทัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๐ (ระยะที่ ๒) พบเตาเผาทั้งสิ้น 45 เตาแบ่งเป็นเตาเผาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านในแนวนอน (Cross-draft kiln type) หรือเตาประทุนจำนวน 8 เตา และเตาเผาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านในแนวขึ้น (Up-draft kiln type) หรือเตาตะกรับ จำนวน 37 เตาเตาเผาบางเตาพบซากเตาที่ตั้งซ้อนกัน แสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่เดิมต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน

ภาพที่ ๑ แสดงตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย

การกำหนดอายุแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย จากการศึกษาในอดีต

หากกล่าวถึงเครื่องถ้วยสุโขทัยนั้น โดยทั่วไปมักจะหมายรวมถึงแหล่งเตาศรีสังขาลย์และแหล่งเตาเมืองเก่าสุโขทัยไว้ด้วยกัน ที่ผ่านมามีนักวิชาการให้ความสนใจศึกษา และเขียนบทความเผยแพร่มากมาย ซึ่งการศึกษาเครื่องถ้วยสุโขทัยกระแสนั้น มักมุ่งเน้นไปที่แหล่งเตาศรีสังขาลย์ที่มีความเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มากกว่าแหล่งเตาสุโขทัยในที่นี้จึงจะกล่าวถึงเฉพาะการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเตาเมืองเก่าสุโขทัยเป็นสำคัญโดยเรียงตามปี พ.ศ. คือ

พ.ศ. 2460 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง “ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น” ทรงกล่าวถึงกำเนิดการค้าและการสิ้นสุดของเครื่องถ้วยสุโขทัย โดยตีความจากจดหมายเหตุสมัยราชวงศ์หยวนและพระราชพงศาวดารเหนือซึ่งกล่าวตรงกันว่า พ่อขุนรามคำแหงได้เสด็จไปเมืองจีน เมื่อปีมะแม จุลศักราช 655 หรือ พ.ศ. 1837 ได้นำช่างปั้นจีนกลับมาไทย และทรงสันนิษฐานต่อไปว่าในระยะแรกน่าจะทดลองตั้งเตาที่เมืองสุโขทัยก่อนและย้ายไปเมืองสวรรคโลกในเวลาต่อมา

พ.ศ. 2480 พระยานครพระราม ได้เขียนหนังสือเรื่อง “เครื่องถ้วยไทย” โดยรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจ ขุดค้นเตาเผาต่าง ๆ ทั้งที่สุโขทัย ศรีสัชนาลัยและเตาเวียงกาหลง จังหวัดเชียงราย สรุปได้ว่าแต่เดิมที่เมืองเซียงมีการทำเครื่องปั้นดินเผาอยู่แล้ว เรียกว่า “เตาเซียง” โดยตั้งขึ้นพร้อมๆ กับเมือง รว พ.ศ. 1043 และเลิกทำราว พ.ศ. 1917 และในราว พ.ศ. 1902 รัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้กวาดต้อนช่างจากเตาเวียงกาหลง ลงมาตั้งเตาเผาที่เมืองสุโขทัยและทำอยู่ประมาณ 15 ปี จึงย้ายไปตั้งเตาที่เมืองศรีสัชนาลัย

พ.ศ. 2518 รอคชานน่า บราวน์ (Roxanna M. Brown) เขียนหนังสือเรื่อง The Ceramics of Southeast Asia : Their Dating and Identification เชื่อว่า เตาที่เมืองสุโขทัยได้สร้างขึ้นประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 19

พ.ศ. 2525 ศาตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์ ได้เสนอบทความเรื่อง “ความรู้เรื่องสังคมโลกจากหลักฐานใหม่” ในวารสารศิลปากร ได้เสนอสมมติฐานใหม่ว่า การทำเครื่องเคลือบที่เตาเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย น่าจะพัฒนามาจากการทำเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และค้าขายแลกเปลี่ยนกันในละแวกใกล้เคียง ตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงสุโขทัย คือราว พ.ศ. 1800 และเริ่มมีการผลิตเป็นอุตสาหกรรมในช่วงรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พ.ศ. 2527 โครงการกำหนดอายุเครื่องถ้วยไทย ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น โครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย ได้ทำการขุดค้นแหล่งเตาเผาทั้งที่เมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย การศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปได้ว่าสุโขทัยได้พัฒนาเทคนิคการทำเครื่องเคลือบขึ้นเอง ลบล้างความเชื่อที่ว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงนำช่างปั้นจีนมาทำเครื่องถ้วยที่สุโขทัย

พ.ศ. 2529 ดอน ไฮน์ (Don Hein) และ ไมค์ บาร์เบตตี (Mike Barbetti) ได้เขียนบทความเรื่อง Si Satchanalai and the Development of Glazed Stoneware in Southeast Asia ลงในวารสารของสยามสมาคม กล่าวถึงเตาป่ายางและเตาเมืองสุโขทัยว่าสร้างขึ้นภายหลังในระยะเวลาใกล้เคียงกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออุตสาหกรรมการส่งออกโดยเฉพาะ

พ.ศ. 2535 ฤชฎา พิณศรี ปวีรรัต ธรรมาปริชากร และอุษา จัวนเพียรภาค เขียนหนังสือเรื่อง “เครื่องถ้วยสุโขทัย : พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย” กล่าวถึงจารึกหลักที่ 2 วัดศรีชุม ซึ่งเชื่อกันว่าพระมหาเถรศรีศรีธรรมาธิราชจุฬามณีฯ เป็นผู้จารึกขึ้นในระหว่างปี พ.ศ.1890-1917 ที่มีข้อความเปรียบเทียบว่า...ออกเขี้ยวดังสูงเผาหม้อไห... ซึ่งข้อความนี้น่าจะแสดงให้เห็นว่าในสมัยนี้มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีการใช้ความร้อนสูงจนสามารถผลิตเครื่องเคลือบคุณภาพดีได้ และน่าจะหมายถึงการผลิตเครื่องถ้วยที่เตาสุโขทัยด้วย

พ.ศ. 2553 นายโก มูโก ได้ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์เรื่อง “การศึกษาการแพร่กระจายของการบริโภคเครื่องถ้วยสังคมโลกบริเวณภาคกลางของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-22” ได้กล่าวถึงเตาสุโขทัยว่าเกิดขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นระยะแรกที่เริ่มมีการส่งเครื่องถ้วยสุโขทัยออกไปขายยังต่างประเทศ

จากตัวอย่างการศึกษาและกำหนดอายุเครื่องถ้วยสุโขทัยในอดีตที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถจำแนกรูปแบบแนวคิดออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. ช่วงก่อน พ.ศ. 2500 ส่วนใหญ่เชื่อว่าการนำช่างปั้นชาวจีนเข้ามาสอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 โดยแรกเริ่มนั้นทำการทดลองตั้งเตาที่เมืองสุโขทัยก่อนที่จะย้ายไปผลิตที่เมืองศรีสัชนาลัย

2. ช่วงหลัง พ.ศ. 2500 นักวิชาการกลุ่มนี้เริ่มเชื่อว่าเครื่องถ้วยสุโขทัยนั้นมีการพัฒนามาจากการผลิตภาชนะดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และมีการพัฒนาจนสามารถผลิตเครื่องเคลือบได้ด้วยตนเอง โดยอาจมีการรับอิทธิพลเงินผ่านมาจากเวียดนาม ลงมายังทางภาคเหนือของไทย และส่วนใหญ่เชื่อว่าแหล่งเตาเมืองสุโขทัยร่วมสมัย

กันกับแหล่งเตาบ้านป่ายาง คือเริ่มมีการผลิตในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นระยะแรกที่มีการส่งเครื่องถ้วยสุโขทัยเป็นสินค้าออก

การหาอายุแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัยด้วยวิธี AMS Dating (Accelerator mass spectrometry)

ถึงแม้จะมีการศึกษาและกำหนดอายุแหล่งเตาสุโขทัยมาแล้วมากมาย แต่ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการกำหนดอายุโดยใช้การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบของภาชนะดินเผาที่พบ ข้อมูลจากรายงานการขุดค้นหรือการวิเคราะห์ตีความร่วมกันกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีอายุบอกไว้ ยังไม่ได้มีการนำตัวอย่างที่ได้จากแหล่งเตาโดยตรงไปหาอายุด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิธีการหาอายุที่มีความน่าเชื่อถือ และสามารถระบุเวลาเป็นจำนวนปีที่เทียบเคียงกับปฏิทินได้

ดังนั้นเมื่อมีการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย ในปี พ.ศ. 2559-2560 ซึ่งมีการดำเนินงานทางโบราณคดี ขุดค้น ขุดแต่งอย่างเป็นระบบ จึงได้มีการส่งตัวอย่างถ่านที่พบในหลุมขุดค้นไปทำการหาอายุด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ซึ่งการกำหนดอายุมีวิธีทางวิทยาศาสตร์หลากหลายในการหาอายุ แต่วิธีวิทยาศาสตร์ที่นิยมกันมากในปัจจุบัน คือ วิธีการ เรดิโอคาร์บอน หรือ คาร์บอน-14 และ เทอร์โมลูมิเนสเซน ทั้งนี้การหาอายุของแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัยเลือกใช้วิธีการหาอายุคาร์บอน-14 ด้วยวิธี AMS Dating (Accelerator mass spectrometry)

การกำหนดอายุด้วยวิธีการ AMS Dating เป็นกระบวนการวิเคราะห์เคมีโมเลกุล(Biomolecules analysis) โดยคำว่า AMS ย่อมาจาก Accelerator Mass Spectrometry หากแปลตามคำศัพท์จะหมายถึง การเร่งอนุภาคเร่งสปีของมวลสาร (Mass spectrum accelerated)

ความแตกต่างระหว่างวิธีการวิเคราะห์แบบเก่ากับแบบใหม่นั้น คือ วิธีการกำหนดอายุด้วยเรดิโอคาร์บอนแบบเดิมนั้น จะใช้วิธีการนับค่าเสื่อมสลายของธาตุคาร์บอน ส่วนการกำหนดอายุด้วยเรดิโอคาร์บอนด้วยวิธี AMS เป็นการนับจำนวนไอโซโทปของจำนวนคาร์บอนโดยตรง และทำการวัดสัดส่วนปริมาณของธาตุคาร์บอนแต่ละตัวแล้วนำมาคำนวณเป็นค่าอายุ นอกจากนี้ยังเป็นวิธีที่มีจุดเด่นตรงที่ใช้ตัวอย่างถ่านเพียง 1-2 มิลลิกรัมเท่านั้นก็สามารถหาอายุได้ ซึ่งอายุที่ได้จะมีค่าความคลาดเคลื่อนเพียง 10-15 ปี

ข้อมูลตัวอย่างที่นำไปหาอายุ

ตัวอย่างที่ใช้กำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ในครั้งนี้มาจากโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย ซึ่งในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 ได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีหลุมขนาด 3 x 3 จำนวนทั้งสิ้น ๓ หลุม และได้ทำการคัดเลือกตัวอย่างถ่านที่พบร่วมกันกับโบราณวัตถุในหลุม TP.1 และ TP.2 รายละเอียดดังนี้

ภาพที่ ๒ แสดงตำแหน่งการดำเนินงานทางโบราณคดี
โครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙

ตัวอย่างที่ ๑

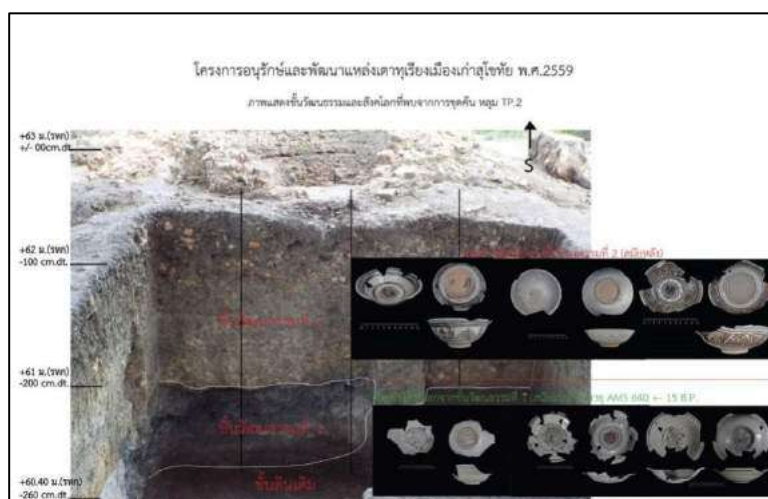
ตัวอย่างที่ ๑ นี้เป็นถ่านที่ได้มาจากหลุมขุดค้น TP.๑ ซึ่งอยู่ทางด้านใต้นอกเตาหมายเลข ๑๓ พบที่ระดับความลึก ๑๓๐-๑๔๐ cm.dt(๕๐-๖๐ cm.s) บริเวณกริดSEQ เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๙ ตัวอย่างถ่านที่พบนี้อยู่ด้านนอกเตา พบร่วมกับกลุ่มจานลายปลาขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางปาก ๒๘-๓๒ ซม.เขียนสีดำได้เคลือบ (น้ำเคลือบหลุดร่อน) วางซ้อนกันอยู่ ๓-๔ ชั้นทั่วทั้งระดับ หนาประมาณ ๓๐ เซนติเมตร จากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี พบว่าจัดอยู่ในชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ ซึ่งเป็นชั้นวัฒนธรรมล่าสุดที่พบจากการขุดค้นในครั้งนี้

ตัวอย่างที่ ๒

ตัวอย่างที่ ๒ ก็เป็นถ่านเช่นเดียวกับตัวอย่างที่ ๑ แต่พบที่หลุมขุดค้น TP.๒ ซึ่งอยู่ห่างจากหลุมขุดค้นTP.๑ มาทางด้านทิศใต้ประมาณ ๑๕ เมตร ตัวอย่างถ่านพบที่ระดับความลึก ๒๓๐-๒๘๐ cm.dt. (๑๙๐-๒๐๐ cm.s)บริเวณกริดNWQ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๙ ตัวอย่างถ่านที่พบนี้พบร่วมกับกลุ่มภาชนะดินเผาที่ตกแต่งผิวด้วยการทารองพื้นสีขาว เขียนสีดำแล้วนำไปเคลือบใสที่มีปริมาณมากทับถมกันหนาถึง๘๐ เซนติเมตรโดยน่าจะเป็นชั้นหลักฐานที่เกิดจากการนำผลิตภัณฑ์ที่เสียหายจากการเผาไหม้ทิ้งไว้ จากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีและการทับถมของชั้นดินแล้ว พบว่าตัวอย่างที่ ๒ นี้จัดอยู่ในชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ซึ่งเป็นชั้นวัฒนธรรมล่าสุดที่พบจากการขุดค้นเช่นเดียวกับตัวอย่างที่ ๑

ภาพที่ ๓ แสดงชั้นวัฒนธรรมและสิ่งของที่พบจากการขุดค้นหลุม

ภาพที่ ๔ แสดงชั้นวัฒนธรรมและสิ่งของที่พบจากการขุดค้นหลุม TP.๒

ผลการหาอายุ

ตัวอย่างถ่านทั้ง ๒ ตัวอย่างนั้นถูกนำไปทำการวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการกำหนดอายุด้วยเรดิโอคาร์บอนของมหาวิทยาลัยไวกาโต (The University of Waikato Radiocarbon Dating Laboratory) เมืองฮามิลตัน ประเทศนิวซีแลนด์ ซึ่งเป็นห้องปฏิบัติการที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ (ค.ศ. ๑๙๗๔) และเริ่มทำการวิเคราะห์ด้วยวิธี AMS Dating มาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๙๖ หากนับตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๘๐ ทางห้องปฏิบัติการได้ดำเนินการวิเคราะห์ตัวอย่างด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนและAMS มาแล้วกว่า ๓๗,๐๐๐ ตัวอย่าง^๑ จึงถือได้ว่าเป็นห้องปฏิบัติการที่มีประสบการณ์และความน่าเชื่อถือ และจากกระบวนการวิเคราะห์ตัวอย่างทั้งหมดได้ช่วยยืนยันว่าสภาพของตัวอย่างก่อนการวิเคราะห์นั้นไม่มีการปนเปื้อนแต่อย่างใด สำหรับการวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการแห่งนี้ จะใช้วิธีหาอายุตามหลักการพื้นฐานของลิบบ์ ซึ่งในการคำนวณจะใช้ค่าครึ่งชีวิตที่ ๕๕๖๘ ปี และใช้ปี ๑๙๕๐ เป็นจุดศูนย์ของปีในการนับ โดยนำเสนอค่าอายุที่น่าจะเป็นสองช่วง คือ ๖๘.๒% และ ๙๕.๔%^๒ ผลจากการวิเคราะห์เพื่อกำหนดอายุตัวอย่าง ได้ผลดังต่อไปนี้

¹ <http://www.radiocarbon dating.com/about-us>

² ห้องปฏิบัติการบางแห่ง เรียกความน่าจะเป็นระดับ 68% ว่า “1 Sigma” และเรียกความน่าจะเป็นระดับ 95% ว่า “2 Sigma”

๑. ค่าอายุของตัวอย่างถ่านจากหลุมขุดค้นTP. ๑ มีค่าอายุ ๖๒๙ ปีมาแล้วตรงกับค.ศ.๑๓๒๑ หรือปีพ.ศ.๑๘๖๔ เป็นชั้นกิจกรรมที่น่าจะเกิดขึ้นในรัชสมัยพญาเลอไทย

๒. ค่าอายุของตัวอย่างถ่านจากหลุมขุดค้นTP. ๒ มีค่าอายุ ๖๔๐ ปีมาแล้วตรงกับ ค.ศ.๑๓๑๐ หรือปี พ.ศ.๑๘๕๓ เป็นชั้นกิจกรรมที่น่าจะเกิดขึ้นในรัชสมัยพญาเลอไทย เช่นกัน

(ดูตารางลำดับกษัตริย์สมัยสุโขทัยประกอบ)

ตารางลำดับกษัตริย์สมัยสุโขทัยตามช่วงเวลา^๓

ลำดับ	พระนาม	ปีขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.)	ปีสิ้นสุดรัชกาล (พ.ศ.)
๑	พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	๑๗๙๒	ไม่สามารถระบุได้
๒	พ่อขุนบานเมือง	ไม่สามารถระบุได้	๑๘๒๒
๓	พ่อขุนรามคำแหง	๑๘๒๒	๑๘๔๒
๔	พญาเลอไทย	๑๘๔๒	ไม่สามารถระบุได้*
๕	พญาจวนาถม	ไม่สามารถระบุได้*	๑๘๙๐
๖	พญาลิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ ๑)	๑๘๙๐	๑๙๑๒
๗	พญาลิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ ๒)	๑๙๑๒	๑๙๔๒
๘	พญาไสลิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ ๓)	๑๙๔๓	๑๙๖๒
๙	บรมपालมหาธรรมราชา (พระมหาธรรมราชาที่ ๔)	๑๙๖๒	๑๙๘๑

สรุปผลการกำหนดอายุแหล่งเตาทุเรียง เมืองเก่าสุโขทัยด้วยวิธี AMS Dating

จากการดำเนินงานสำรวจ ขุดค้นและศึกษาทางโบราณคดี ตามโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๙-๒๕๖๐ นั้นมีการพบเตาเผาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านในแนวนอน (Cross-draft kiln type) หรือเตาประทุน ที่อยู่ในระดับต่ำกว่าพื้นการใช้งานของเตาประทุนอื่นๆ จำนวน ๒ เตา คือเตาหมายเลข ๒ และเตาหมายเลข ๙ ในเบื้องต้นจึงสันนิษฐานว่าอาจมีการสร้างเตาเผาในยุคสมัยที่แตกต่างกัน ซึ่งปัจจุบันกำลังอยู่ในระหว่างดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี โดยหลักฐานที่ได้ อาจเป็นข้อสนับสนุนผลการตรวจสอบหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี AMS ซึ่งตัวอย่างถ่านทั้งสองแม้จะไม่ได้มาจากหลุมขุดค้นเดียวกันแต่ก็อยู่ในบริเวณเดียวกัน ทำให้ค่าอายุสมัยที่ได้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น และเมื่อพิจารณาผลการหาค่าอายุที่ได้ นั้น มีความเป็นไปได้ว่าเตาเผาบริเวณหลุมขุดค้น TP.๑ และ TP.๒ นี้มีการผลิตเครื่องสังคโลกในช่วงกลาง-ปลายรัชสมัยของพญาเลอไทย หรือราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในส่วนข้อมูลหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับตัวอย่างถ่านนั้น แสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่รอบเตาเผาขณะในการคัดแยกหลังการเผา ซึ่งอาจมีสองลักษณะ คือ การคัดแยกผลิตภัณฑ์ที่เสียหายจากการเผา (TP.๒)และการคัดแยกภาชนะดินเผาที่ยังพอใช้ได้ โดยจัดวางคว่ำเรียงกันค่อนข้างเป็นระเบียบ(TP.๑)

ในเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า น่าจะเริ่มมีการเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณแหล่งเตาทุเรียงเมืองเก่าสุโขทัย เพื่อผลิตเครื่องปั้นดินเผาสังคโลก ในช่วงรัชสมัยของพญาเลอไทย หรือประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นขั้นวัฒนธรรมสมัยแรก และเริ่มเข้ามาปรับถมพื้นที่ ตั้งเตาอิฐบนดินผลิตสังคโลกจำนวนมากในสมัยหลัง น่าจะตั้งแต่สมัยพระยาสิทธิเทโวมาจนสิ้นสุดการผลิตราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ในสมัยที่สุโขทัยอยู่ภายใต้อำนาจของอยุธยา

³ที่มา : ดัดแปลงจาก อมรา ศรีสุชาติ,๒๕๕๖. และ ประเสริฐ ณ นคร, “การอ่านศิลาจารึก,” ดำรงวิชาการ ๒,๔ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖) ๒๕-๒๖. * ช่วงรอยต่อรัชสมัยมีนักวิชาการเสนอว่าอาจจะเป็นปี พ.ศ. ๑๘๖๖, ดู วิลาสงค์ พงศบุตร และวชิชัย มูลศิลป์, ๒๕๕๙.

ผลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูห้วยปวนพร้อมระบบกระจายน้ำ (อ่างเก็บน้ำห้วยปวน) บ้านหนองหมากแก้ว หมู่ที่ ๖ ตำบลปวนพ อำเภอนงนุช จังหวัดเลย

นางสาวทิพย์วรรณ วงศ์อัสสไพบูลย์ นักโบราณคดีปฏิบัติการ
สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๙ สำนักทรัพยากรน้ำภาค ๓ อุดรธานี ได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูห้วยปวนพร้อมระบบกระจายน้ำ ซึ่งในระหว่างการขุดลอกดินในพื้นที่อ่างเก็บน้ำห้วยปวนได้มีการขุดพบหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญหลายรายการ อาทิเช่น ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์ เศษภาชนะดินเผา เครื่องมือหิน กำไลหิน แม่พิมพ์เครื่องมือสำริด เครื่องมือเหล็ก เป็นต้น ในการนี้สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น จึงได้มีหนังสือแจ้งให้สำนักทรัพยากรน้ำภาค ๓ อุดรธานี ยุติการขุดลอกดินในบริเวณดังกล่าวไว้ก่อนเพื่อให้นักโบราณคดีเข้าดำเนินการขุดค้น/เก็บกู้หลักฐานทางโบราณคดีในพื้นที่ดังกล่าวเป็นการเร่งด่วน

สภาพพื้นที่แหล่งโบราณคดี

บริเวณจุดที่พบหลักฐานทางโบราณคดีปัจจุบันเป็นเนินดินในพื้นที่อ่างเก็บน้ำห้วยปวนจากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศและสอบถามข้อมูลจากราษฎรในพื้นที่พบว่า เดิมเนินดินแห่งนี้มีลักษณะค่อนข้างยาวรี ขนาดกว้างประมาณ ๙๐x๑๔๐ เมตร ตั้งอยู่ระหว่างลำห้วยธรรมชาติ ๓ สาย คือ “ห้วยปวน” ที่ไหลผ่านเนินดินด้านทิศเหนือ “ห้วยไผ่” และ “ห้วยปวน” ไหลผ่านเนินดินด้านทิศตะวันตก ต่อมามีการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยปวน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๘ ทำให้เนินดินแห่งนี้กลายเป็นเกาะอยู่กลางน้ำ และจากการสำรวจทางโบราณคดีเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ พบว่าเนินดินที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีถูกทำลายไปแล้วประมาณ ๘๐ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ เนื่องจากการดำเนินงานขุดลอกโดยรถแบ็คโฮตั้งแต่กลางเดือนมกราคม ๒๕๕๙และเหลือเพียงพื้นที่แคบๆ ของขอบชายเนินด้านตะวันตกต่อเนื่องไปทางทิศใต้เท่านั้น จากการสอบถามข้อมูลพบว่าในขณะที่ขุดลอกดินมีการพบโบราณวัตถุปะปนกับดินที่ตักขึ้นมา โดยเริ่มสังเกตเห็นตั้งแต่ระดับความลึกจากผิวดินประมาณ ๖๐ - ๑๕๐ เซนติเมตร และพบในปริมาณหนาแน่นบริเวณจุดกึ่งกลางของเนินดินค่อนข้างมาทางทิศใต้^๑

ผลการขุดค้น

จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูห้วยปวนพร้อมระบบกระจายน้ำ จำนวน ๓ หลุม ขนาดหลุม ๒ x ๓ เมตร ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญดังนี้

หลุมขุดค้นหมายเลข ๑ (TP.1) ควบคุมการขุดค้นโดยนางสาวพิกุล สมัครไทย พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เบ้าดินเผา แวดินเผา ลูกกระสุนดินเผา ชิ้นส่วนเครื่องมือหิน จี๋หิน ชิ้นส่วนกำไลหิน หินทรงกลมเจาะรูตรงกลาง ก้อนหินมีรอยขัดผ่น และชิ้นส่วนเครื่องมือเหล็ก เป็นต้น

หลุมขุดค้นหมายเลข ๒ (TP.2) ควบคุมการขุดค้นโดยนางสาวทิพย์วรรณ วงศ์อัสสไพบูลย์ พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ลูกกระสุนดินเผา และชิ้นส่วนกำไลหิน เป็นต้น

^๑พิกุล สมัครไทย, เรียบเรียง, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูห้วยปวน พร้อมระบบกระจายน้ำ บ้านหนองหมากแก้ว หมู่ ๖ ตำบลปวนพ อำเภอนงนุช จังหวัดเลย (เอกสารทางวิชาการลำดับที่ ๑๓ / ๒๕๕๙ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น กรมศิลปากร, ๒๕๕๙)

หลุมขุดค้นหมายเลข ๓ (TP.3) ควบคุมการขุดค้นโดยนางสาวทิพย์วรรณ วงศ์สสไพบูลย์ พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน แวดินเผา ลูกกระสุนดินเผา เครื่องมือเหล็กและหลักฐานการปลงศพมนุษย์ จำนวน ๑ โครงลักษณะฝังแบบนอนหงายเหยียดยาวหันศีรษะไปทางทิศเหนือเหนือโครงกระดูกและภาชนะดินเผาพบชั้นดินเหนียวเนื้อละเอียดคลุมทับหลุมฝังศพหนาประมาณ ๑๐ เซนติเมตร และพบของที่ถูกรื้อทิ้งให้กับผู้ตายคือ เครื่องมือเหล็กจำนวน ๓ ชิ้น ส่วนบริเวณศีรษะพบภาชนะดินเผา ๑ ใบ และบริเวณช่วงขามีการจุ่มภาชนะดินเผาจำนวน ๒ ใบ ให้แตก เพื่อปลุกศพอย่างเป็นระเบียบ และด้วยความที่ภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นเรียงตัวอย่างเป็นระเบียบนี้เอง จึงทำให้สันนิษฐานว่าศพนี้อาจไม่มีขาข้างขวาเนื่องจากไม่พบกระดูกขาขวาตั้งแต่ช่วงต้นขาลงไปจนถึงปลายเท้าเลย

และจากการขุดค้นพบว่าชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์นี้มีสภาพเปื่อยยุ่ยแตกเป็นชิ้นขนาดเล็กๆ เกือบทั้งโครง ซึ่งน่าจะเกิดจากหลักฐานทั้งหมดถูกแช่อยู่ในน้ำเป็นเวลานาน โดยเฉพาะกระดูกที่มีลักษณะเป็นแผ่นแบนเนื้อบาง เช่น กระดูกซี่โครง กระดูกเชิงกราน กระดูกสะบัก และกระดูกนิ้ว แม้จะพบร่องรอยแต่ไม่สามารถขุดขึ้นมาเป็นชิ้นสมบูรณ์ได้ ส่วนกะโหลกศีรษะสภาพแตกเป็นชิ้นเล็กๆ จำนวนมากและบางส่วนตกกระเจายอยู่นอกหลุมขุดค้น เนื่องจากโดนรถขุดดินขุดตัดออกไป และจากการวิเคราะห์ชิ้นส่วนกะโหลกศีรษะที่เหลืออยู่สันนิษฐานในเบื้องต้นว่าโครงกระดูกในหลุมฝังศพหมายเลข ๓ นี้ น่าจะเป็นเพศชาย เนื่องจากลักษณะของสันคิ้ว ท้ายทอยและปุ่มกกหู แสดงลักษณะของเพศชาย และน่าจะเสียชีวิตเมื่ออายุประมาณ ๒๕ – ๓๕ ปี เนื่องจากฟันกรามซี่ที่ ๓ ขึ้นแล้วแต่ยังไม่สึกไม่มาก^๒

สรุปอายุสมัยและการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ผลจากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี พบว่ามนุษย์ในอดีตที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่เนินดินริมลำห้วยใกล้กับเชิงเขา มีชั้นวัฒนธรรมเพียงสมัยเดียวคือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ที่มีการใช้เครื่องมือมีคมทำจากเหล็กแล้วแต่ก็ยังมีการใช้เครื่องมือหินควบคู่กันไปด้วย และผลการกำหนดอายุด้วยวิธี AMS^๓ จากตัวอย่างถ่านในหลุมขุดค้นหมายเลข ๑ ได้ค่าอายุประมาณ ๑,๙๓๐ – ๑,๘๒๐ ปีมาแล้ว และจากตัวอย่างฟันมนุษย์ในหลุมขุดค้นหมายเลข ๓ ได้ค่าอายุประมาณ ๑,๘๘๕ – ๑,๗๓๐ ปีมาแล้ว ซึ่งค่าอายุที่ได้จากตัวอย่างทั้ง ๒ หลุมมีค่าอายุที่สอดคล้องกัน คืออยู่ในช่วงระหว่าง ๒,๐๐๐ – ๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว

นอกจากนี้ค่าอายุที่ได้ยังสอดคล้องกับการกำหนดอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งพบหลักฐานทางโบราณคดีคล้ายคลึงกัน ที่สำคัญคือ เครื่องมือเหล็กและภาชนะดินเผาประดับลายปั้นแปะเส้นดิน ลักษณะของภาชนะดินเผากลุ่มนี้คือ นิยมทำเป็นภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ เนื้อสีนวลหนา เนื้อหยาบมองเห็นเม็ดทรายขนาดเล็ก บริเวณผิวลำตัวทำลายเชือกทาบ และตกแต่งด้วยการปั้นแปะเส้นดินเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายสัตว์ ลายใบไม้ และลายเส้นคดโค้งเป็นต้น ซึ่งมีการค้นพบในแหล่งโบราณคดียุคเหล็กในพื้นที่ลุ่มน้ำเลยหลายแห่ง^๔ ที่สำคัญเช่น

- แหล่งโบราณคดีบ้านหนองบัวอำเภอกุหลาบจังหวัดเลย

^๒ ศึกษาจากตารางการเปรียบเทียบระดับการสึกของฟัน เพื่อประเมินค่าอายุเมื่อตายของโครงกระดูกสมัย Neolithic – Medieval British ของ Brothwell, D. *Digging up Bones* (British Museum: Oxford University Press, ๑๙๘๑) กล่าวถึงใน ประพิศ พงศ์มาศ, “คู่มือการศึกษากระดูกมนุษย์ในงานโบราณคดี,” (เอกสารอัดสำเนา), ๓๖.

^๓ AMS (Accelerator Mass Spectrometry Radiocarbon Dating) ณ ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ Beta Analytic ประเทศสหรัฐอเมริกา

^๔ กัลยาณี กิจโชติประเสริฐ, “ลายปั้นแปะบนภาชนะดินเผายุคเหล็กบริเวณลุ่มน้ำเลย,” *ศิลปากร* ๔๖, ๔ (ก.ค. – ส.ค. ๒๕๔๖): ๕๖ – ๖๗.

- แหล่งโบราณคดีโนนพริกอำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย กำหนดอายุด้วยวิธีคาร์บอน ๑๔ ได้อายุราว ๑๖๙๐±๑๒๐ และ ๑๖๓๐±๑๒๐ ปีมาแล้ว^๕
- แหล่งโบราณคดีที่ราบเชิงภูผาทา อำเภอมือง จังหวัดเลย
- แหล่งโบราณคดีนางสอน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เป็นต้น

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งและฐานของแหล่งโบราณคดี
(ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth 7.1.1.1888 [computer program], 2015.)

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข ๑

^๕Rutnin, Somsuda, *The prehistory of Western UdonThani and Loei Province, Northeast Thailand*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy of the Australian National University, August 1988. กล่าวถึงใน กัลยาณี กิจโชติประเสริฐ, “ลายปั้นแปะบนภาชนะดินเผายุคเหล็กบริเวณลุ่มน้ำเลย,” ศิลปากร ๔๖, ๔ (ก.ค. - ส.ค. ๒๕๔๖): ๖๓.

ชิ้นส่วนกำไลหิน

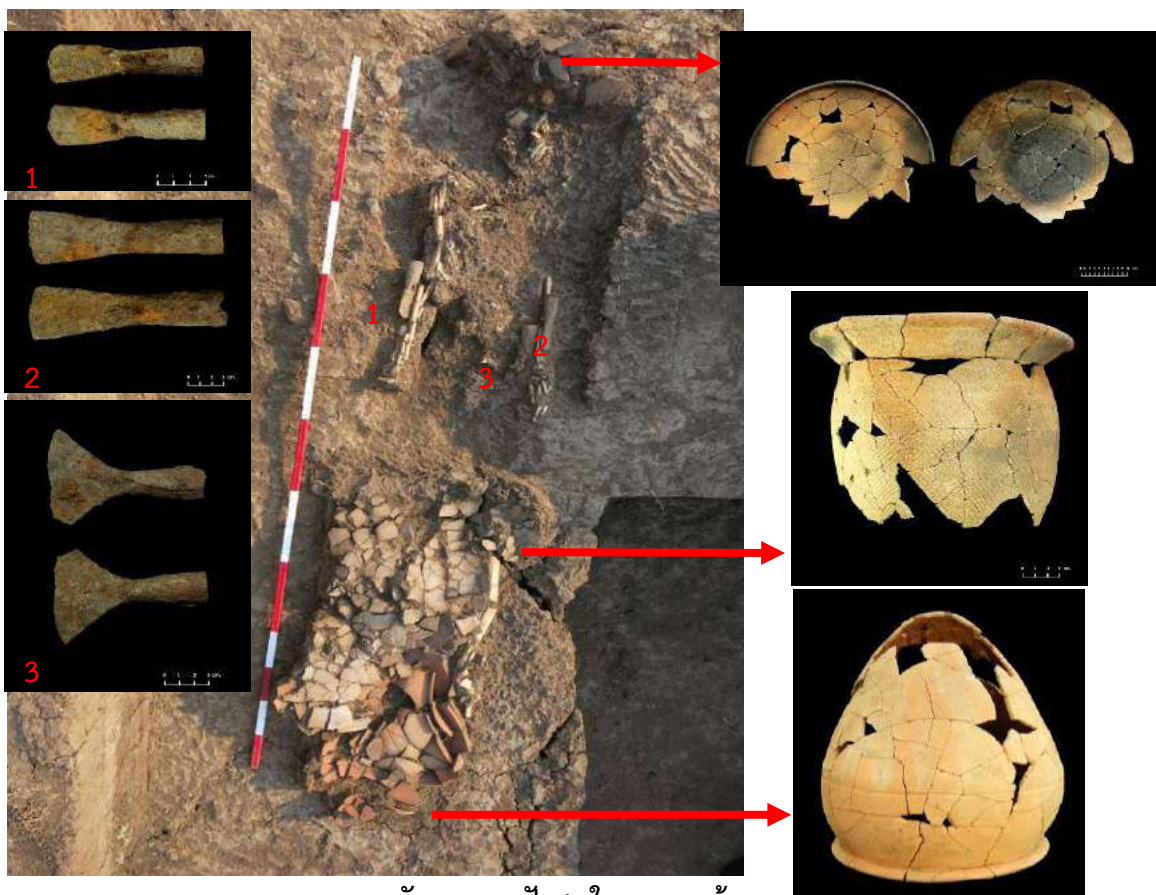
ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข ๒

หอยหอม หอยเม็ดมะค้ำ

แวนดินเผา

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข ๓

หลักฐานการฝังศพในหลุมขุดค้นหมายเลข ๓

การขุดค้นทางโบราณคดีกำแพงเมืองสงขลา (ถนนนครนอก)

นายสารัท ขลอสนธิสกุล นักโบราณคดีชำนาญการ
สำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา

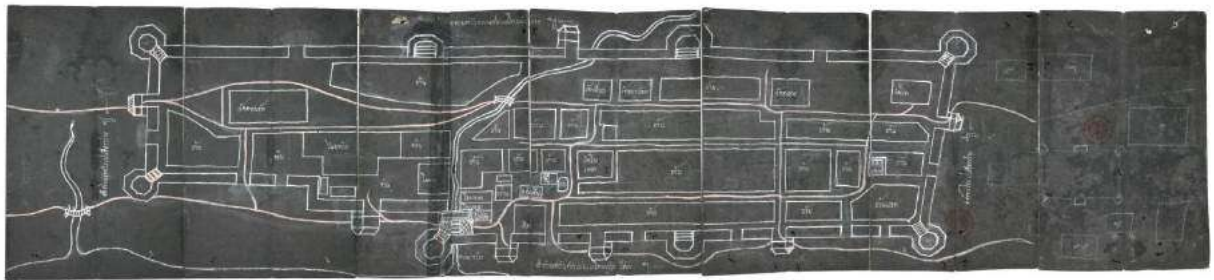
กำแพงเมืองสงขลา

พุทธศักราช ๒๓๗๙ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มีท้องตราให้พระยาวิเชียรคีรี(เถี้ยนเส้ง) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ดำเนินการก่อสร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการขึ้น ณ บริเวณสันทรายในเขตท้องที่ตำบลบ่อยาง ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของเมืองสงขลาในขณะนั้น^๑

แผนผังของเมืองสงขลาเมื่อปรุงร่างเกือบเป็นรูปสี่เหลี่ยม วางตัวในแนวทิศเหนือไปทิศใต้ กำแพงด้านทิศเหนือยาว ๘ เส้น (๓๒๐ เมตร) กำแพงด้านทิศใต้ยาว ๑๒ เส้น (๔๘๐ เมตร) กำแพงด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกยาวด้านละ ๓๐ เส้น (๑,๒๐๐ เมตร) แผนผังซึ่งเขียนขึ้นในปี ๒๓๘๒ ระบุว่า มีประตูใหญ่ซึ่งมีลักษณะเป็นประตูหอรบ ๗ ประตู ประตูช่องกุด ๑๑ ประตู^๒ ส่วนการเสด็จประพาสเมืองสงขลาของสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชในปี ๒๔๒๗ ทรงบันทึกไว้ในเอกสารชีวิวัฒน์ว่าเมืองสงขลา มีประตูเมืองใหญ่ ๑๐ ประตู และมีประตูช่องกุด ๑๐ ประตู^๓

อย่างไรก็ตามในบันทึกความทรงจำของพระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน (ทิด ณ สงขลา) ได้ระบุชื่อของประตูเมืองทั้ง ๑๐ ไว้คือ พุทธรักษา สุรามฤทธิ ศักดิ์สิทธิ์พิทักษ์ อัคนีวุธ ชัยยุทธชนะ บุรพาภิบาล สนานสงคราม พยัคฆนามเรืองฤทธิ์ จัณตีพิทักษ์ และมรคาพิทักษ์^๔

ส่วนป้อมบนกำแพงเมืองสงขลา นั้นมีทั้งหมด ๘ ป้อม อยู่ริมเมืองด้านละ ๑ ป้อม มีลักษณะเป็นป้อมหกเหลี่ยม และอยู่บนแนวกำแพงด้านตะวันออกและตะวันตกอีกด้านละ ๒ ป้อม มีลักษณะเป็นป้อมห้าเหลี่ยม ยกเว้นป้อมบริเวณคลองขวางบนกำแพงด้านทิศตะวันตกจะมีลักษณะเป็นป้อมหกเหลี่ยม^๕ ส่วนชื่อของป้อมต่าง ๆ นั้นปรากฏในรายงานพระยาสุยศักดิ์พจนกรณตรวจราชการ ร.ศ.๑๑๓ นับแต่ป้อมมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือลงไปตามทิศได้ดังนี้ เทเวศร์พิทักษ์ พิทักษ์เขื่อนขันธ์ ประจันราวี ไพรพินาศน์ พินาฏฆ่าศึก พิกุลอำนาจ นิราศพยนต์ และกันศัตรุ^๖

^๑ ในปี ๒๓๗๙ เมืองสงขลา ยังคงตั้งเมืองอยู่ในท้องที่ตำบลแหลมสน ซึ่งปัจจุบันคือส่วนหนึ่งของอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

^๒ หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยเลขที่ ๙๖ แผนที่เมืองสงขลาและระยะทาง, (เอกสารโบราณ)

^๓ จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, ชีวิวัฒน์ เรื่องเที่ยวที่

ต่างๆ ภาค ๗, กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๕๑ หน้า ๔๗

^๔ กรมศิลปากร, พงศาวดารเมืองสงขลาและโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสงขลาที่เกี่ยวข้องกับตระกูล ณ สงขลา, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ(จิตร ณ สงขลา) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕๑๙ หน้า ๔๑๒-๔๑๓

^๕ หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยเลขที่ ๙๖ แผนที่เมืองสงขลาและระยะทาง, (เอกสารโบราณ)

^๖ หจข.ร.๕ ม.๒.๑๔/๒๒ รายงานพระยาสุยศักดิ์เรื่องตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.๑๑๓ แผ่นที่ ๓๘

งบประมาณและแรงงานในการก่อสร้าง

พงศาวดารเมืองสงขลาฉบับเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ระบุว่า "ครั้นณปีวอกอัฐศกสุคักราช ๑๑๙๘ มีตราโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมออกมาให้ต่อก่อกำแพงเมืองสงขลา พระราชทานเงินส่วยอากรเมืองสงขลา ให้พระยาสงขลาใช้จ่ายในการก่อกำแพงสองร้อยชั่ง พระยาสงขลาจะเกณฑ์ให้ไพร่เมืองสงขลาทำกำแพง ด้วยศิลายังไม่เสร็จ พระยาสงขลาพาพระยาตานี พระยายะหริ่ง พระยาสาบบุรี พระยาระแงะ พระยารามัน แยกหัวเมือง เข้าไปถวายพระเพลิงสมเด็จพระพันปี"^๗

โดยเงินส่วยอากรจำนวน ๒๐๐ ชั่งนั้น สามารถจำแนกประเภทของส่วยอากรคือ

๑.อากรรังนก	๒.อากรเตาสุรา
๓.อากรบ่อนเบี้ยไทย	๔.อากรบ่อนเบี้ยจีน
๕.ภาษีกึ่งแห้ง	๖.จังกอบปากสำเภา
๗.ภาษีสินค้า	๘.เบี้ย

แรงงานที่ร่วมก่อสร้างกำแพงเมืองสงขลาตามที่ปรากฏหลักฐานในปี ๒๓๘๒ นั้นมีจำนวน ๑๘,๐๐๐ คนเศษ ประกอบด้วย

๑.ไพร่เมืองสงขลา จำนวน ๓๐๒๓ คน ประกอบด้วยไพร่จากท้องที่ต่างๆดังนี้

ที่เมือง	จำนวน ๒๖๓ คน	ที่นา	จำนวน ๔๑๖ คน
ที่จัท	จำนวน ๓๙๗ คน	ที่ระโนด	จำนวน ๖๓๕ คน
ที่คลัง	จำนวน ๓๑๕ คน	ที่ระตู	จำนวน ๑๙๔ คน
ที่วังชิง	จำนวน ๓๕๐ คน	ที่พะวง	จำนวน ๒๔๖ คน
ที่พะตง	จำนวน ๑๐๘ คน	ที่การำ	จำนวน ๙๙ คน

๒.ไพร่เมืองแขกซึ่งขึ้นแก่เมืองสงขลา จำนวน ๔๓๐๓ คน ประกอบด้วยไพร่จากเมืองต่างๆ ดังนี้

เมืองสาย	จำนวน ๑,๐๐๐ คน	เมืองแงะ	จำนวน ๒๕๐ คน
เมืองญริง	จำนวน ๘๐๐ คน	เมืองตาทัน	จำนวน ๓๐๐ คน
เมืองหนองจิก	จำนวน ๑๕๐ คน	เมืองญลา	จำนวน ๑๕๐ คน
เมืองรามัน	จำนวน ๑,๕๐๐ คน	เมืองเทกา	จำนวน ๑๕๓ คน ^๘

๓.ทหารจากกองทัพหลวงซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา จางวางพระคลังสินค้า เป็นแม่ทัพใหญ่ ยกกองทัพไปช่วยเมืองสงขลารบกับเมือง ไทรบุรี จำนวน ๖,๐๐๐ คนเศษ

๔.ทหารเมืองราชบุรี เพชรบุรี ปราณ กุย ปะทิว ชุมพร ไซยา ซึ่งมีตราเกณฑ์ ไปสมทบ กองทัพหลวงช่วยเมืองสงขลารบกับเมืองไทรบุรีจำนวน ๕,๐๐๐ คนเศษ^{๑๐}

^๗ ราชบัณฑิตยสภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๓ พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พงศาวดารเมืองพัทลุง, นางหวล สมุทสิน พิมพ์แจกในงานปลงศพนายชม สมุทสิน ผู้สามี วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๓๗, หน้า ๒๘-๒๙

^๘ หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยเลขที่ ๙๖ แผนที่เมืองสงขลาและระยะทาง, (เอกสารโบราณ)

^๙ เรื่องเดิม

^{๑๐} จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพรโปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระรัตนธัชมุนี (อิสสระญาณเถร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕ หน้า

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พื้นที่ดำเนินงานทางโบราณคดีเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงเมืองสงขลาด้านตะวันตก ค่อนไปทางด้านเหนือ บนผิวดินยังคงปรากฏกำแพงหินประกอบด้วยใบบังก่อด้วยอิฐ โดยกำแพงที่ยังคงปรากฏอยู่มีความสูงจากระดับพื้นดินปัจจุบัน ๓.๖๐ เมตร ยาว ๒๒.๖๐ เมตร หนา ๑.๘๖-๒.๐๒ เมตร และด้านหลังของกำแพงหินข้างต้นยังปรากฏแนวกำแพงก่อ

ด้วยหิน ไม่มีใบบังก่ออิฐอีกแนวหนึ่ง แนวกำแพงส่วนนี้มีความสูงจากพื้นดินปัจจุบันประมาณ ๑.๓๐ เมตร ยาว ๓๐.๓๕ เมตร หนา ๑.๒๐-๑.๔๒ เมตร แนวกำแพงทั้งสองส่วนนี้ตั้งอยู่บนที่ดินราชพัสดุ ด้านทิศเหนือติดต่อกับศูนย์จราจรตำรวจภูธรอำเภอเมืองสงขลา ด้านทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านพักตำรวจและธนาคารกสิกรไทย ด้านทิศใต้ติดต่อกับถนนนครนอก และด้านทิศตะวันตกติดต่อกับที่ดินของเอกชน และอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลสาบสงขลาเป็นระยะทาง ๓๗ เมตร

องค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานทางโบราณคดี

๑. โครงสร้างกำแพงเมือง

ฐานราก

ฐานรากกำแพงด้านหน้า ทำการขุดร่องขนาดกว้าง ๒ เมตร ลึกจากผิวดินใช้งานเดิมในอดีตประมาณ ๑.๓๐ เมตร แล้วนำหินขนาดกลางมาวางเรียงซ้อนกันสองชั้น จากนั้นจึงเทพูนทรายเพื่อสร้างคัน โดยคันนี้มีความหนาประมาณ ๔๐ - ๕๐ เซนติเมตร

ฐานรากกำแพงกันดินเชิงเทิน ทำการขุดร่องขนาดกว้าง ๑.๔๐ เมตร ลึกจากผิวดินใช้งานเดิมในอดีตประมาณ ๐.๘ - ๑ เมตร แล้วเทพูนทรายเพื่อสร้างคัน หนาประมาณ ๖๐ เซนติเมตร โดยไม่พบการรองท้องร่องด้วยหิน

ฐานรากเอ็นเชื่อมกำแพง การขุดร่องขนาดกว้าง ๐.๕๐ - ๐.๗๐ เมตร ลึกจากผิวดินใช้งานเดิมในอดีตประมาณ ๑ เมตร แล้วนำหินขนาดกลางมาวางเรียงซ้อนกันสองชั้น จากนั้นจึงเทพูนทรายเพื่อสร้างคัน โดยคันนี้มีความหนาประมาณ ๖๐ เซนติเมตร ทั้งนี้การวางฐานรากของเอ็นเชื่อมกำแพงจะกำหนดระยะการวางเอ็นทุกระยะ ๑๐ เมตร

ฐานรากกำแพงด้านหน้า

ฐานรากกำแพงกันดินเชิงเทิน

ฐานรากเอ็นเชื่อมกำแพง

การก่อหินระดับที่ ๑

เมื่อเทคนาปูนฐานรากแล้วจึงเริ่มก่อหินในส่วนของกำแพงด้านหน้าก่อน จนกระทั่งระดับหินที่ก่อสูงเสมอผิวของคันเอ็นเชื่อมกำแพง และผิวคานกำแพงกันดินเชิงเทินแล้ว จึงก่อหินพร้อมกันทั้งสามส่วน ซึ่งมีผลให้สามารถสอดประสานหินในบริเวณรอยต่อได้ โดยการก่อหินในระดับนี้จะก่อขึ้นมาจนถึงระดับ ๑.๓๖ เมตรจากผิวดินเดิม

การก่อหินระดับที่ ๒

เมื่อการก่อหินระดับที่ ๑ แล้วเสร็จ จึงเริ่มก่อหินส่วนที่สองสูงขึ้นไปอีก ๑.๖๘ เมตร ทั้งนี้สามารถเห็นรอยต่อของหินก่อส่วนที่ ๑ และ ๒ ได้ทั้งจากผิวกำแพงด้านนอกและด้านใน

ลวดกำแพง

เมื่อก่อกำแพงหินเสร็จสิ้นแล้ว จึงทำการก่ออิฐทำเป็นลวดบัวสองแถวขนานกัน ตรงกลางมีช่องป็นรูปกากบาทอยู่ในตำแหน่งรอยต่อของใบบังทุกใบ โดยพื้นผิวด้านนอกของลวดกำเพงนี้พบร่องรอยการฉาบปูนบางๆเต็มพื้นที่ ทั้งนี้ลวดบัวที่ก่ออิฐฉาบปูนนี้พบเฉพาะในพื้นที่กำแพงเมืองสงขลาด้านทิศตะวันตกเท่านั้น ในขณะที่กำแพงเมืองสงขลาด้านทิศเหนือจะใช้อิฐฉาบปูนเฉพาะแนวเส้นลวดเท่านั้น ในขณะที่ส่วนอื่นยังคงทำด้วยหิน

ใบบัง

ใบบังของกำแพงเมืองสงขลา มีลักษณะเป็นใบบังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดยาว ๔.๒๐ เมตร สูง ๐.๙ เมตร ลบมุมทั้งสี่ด้าน ใบบังของกำแพงเมืองด้านตะวันตกก่อด้วยอิฐสอปูน และฉาบปูนที่ผิวนอก ในขณะที่ใบบังของกำแพงเมืองด้านทิศเหนือเป็นหินสอปูน ไม่พบการฉาบปูนที่ผิวนอก และมีช่องป็นอยู่ตรงกลางใบบังด้วย

เชิงเทิน

เมื่อก่อกำแพงด้านหน้า กำแพงด้านหลัง และก่อเอ็นเชื่อมกำแพงทุกระยะ ๑๐ เมตรแล้ว จึงมีการถมอัดพื้นที่ส่วนกลางด้วยดิน หิน และอิฐหัก^{๑๑} แต่จากการขุดค้นพบว่ารูปแบบการถมอัดนั้นแตกต่างกันออกไปเช่น พื้นที่ถมอัดในหลุมขุดค้นที่ ๑๓ และ ๒๖ ถมอัดด้วยทรายสองชั้น โดยชั้นล่างเป็นทรายสีเทา ส่วนชั้นบนเป็นทรายสีทอง พื้นที่ถมอัดในหลุมขุดค้นที่ ๒๓ พบการถมอัดด้วยทรายสีทองสลับกับชั้นดินเหนียว บางๆ ในขณะที่หลุมขุดค้นที่ ๑๑ พบการถมอัดด้วยดินเหนียวในบริเวณใกล้กำแพงด้านหน้า ในขณะที่ส่วนอื่นถมด้วยทรายสีทอง การถมอัดนี้ดำเนินการไปพร้อมกับการก่อกำแพงหิน ดังนั้นระดับของการถมอัดจึงสิ้นสุดในตำแหน่งที่กำแพงหินเชื่อมต่อกับลวดกำแพงนั่นเอง

ในสภาพสมบูรณ์เชิงเทินหลังใบบังของกำแพงเมืองด้านตะวันตกนี้จะมีคามยาว ๔.๕๒-๔.๗๗ เมตร และเมื่อรวมกับความหนาของกำแพงด้านหน้าอีก ๒ เมตร ทำให้กำแพงเมืองด้านตะวันตกมีความหนาประมาณ ๖.๕๒ - ๖.๗๗ เมตร

^{๑๑} หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยเลขที่ ๙๖ แผนที่เมืองสงขลาและระยะทาง, (เอกสารโบราณ)

ประตูช่องกุด

ในหลุมขุดค้นที่ ๓, ๔, ๑๖, ๑๗, ๒๕ และ ๓๐ พบแนวอิฐก่อตัดแนวกำแพงหินชนวนกันสองแนว โดยช่องระหว่างแนวอิฐทั้งสองมีความกว้าง ๑๕๔ เซนติเมตร และในหลุมขุดค้นที่ ๓ ด้านตะวันตกพบแนวอิฐก่อเรียงเป็นแนวธรณีประตู และพบเสาไม้สองต้นปักอยู่ในตำแหน่งด้านซ้ายและขวาของแนวธรณีประตูนั้น จึงสันนิษฐานว่าแนวอิฐที่พบนี้อาจเป็นโครงสร้างของประตูช่องกุดซึ่งสอดคล้องกับเอกสารชีวิวัฒน์ซึ่งได้ให้รายละเอียด

เกี่ยวกับประตูเมืองสงขลาไว้ตอนหนึ่งว่า "มีประตูเมืองเปนซุ้มใหญ่โดยรอบ ๑๐ ประตู กว้างประมาณ ๖ ศอก สูง ๓ วา ซุ้มเปนหลังคาจีน ทำนองเปนหอรบ บานประตูมีบานลัดด้วย แลมีประตูอีก ๑๐ ประตู เปนประตูช่อง ๖ ฎีกกว้าง ๔ ศอก สูง ๕ ศอก"^{๑๒} โดยประตูช่องกุดที่พบนี้เป็นประตูที่มีตำแหน่งอยู่ระหว่างประตูเมืองใหญ่สองประตูคือประตูสุรามฤทธิ์ และประตูศักดิ์สิทธิ์พิทักษ์

๒.วัสดุในการก่อสร้าง

๒.๑ หิน

กลุ่มศึกษาวิจัยศักยภาพและเศรษฐศาสตร์แร่ สำนักงานอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่เขต ๑ สงขลา ได้อนุเคราะห์ตรวจสอบตัวอย่างหินจากกำแพงเมืองสงขลา พบว่าหินที่ใช้ในการสร้างกำแพงเมืองสงขลาประกอบด้วย

หินทรายเนื้อละเอียด (fine grained sandstone)

หินทรายแป้ง (siltstone)

หินดินดาน (shale)

หินทรายเนื้อละเอียด (fine grained sandstone) สลับกับหินทรายแป้ง (siltstone)

หินทรายเนื้อละเอียด (fine grained sandstone) สลับกับหินดินดาน (shale)^{๑๓}

หินทรายเนื้อละเอียด

หินทรายแป้ง

หินดินดาน

๒.๒ ปูน

๒.๒.๑ ปูนบริเวณคานฐานรากกำแพง

มีลักษณะเป็นปูนสีเทา มีส่วนผสมของเปลือกหอย เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เศษเครื่องถ้วยจีน และเศษอิฐ

๒.๒.๒ ปูนสอหินกำแพง

มีลักษณะเป็นปูนสีเหลือง มีส่วนผสมของเปลือกหอย ปะการัง เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน และเศษเครื่องถ้วยจีน

๒.๒.๓ ปูนสออิฐใบบั้งและขอบประตูช่องกุด

^{๑๒} จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงษาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, **ชีวิวัฒน์ เรื่องเที่ยวที่**

ต่างๆภาค ๗, กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๕๑ หน้า ๔๗

^{๑๓} สำนักงานอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่เขต ๑ สงขลา, **ผลการตรวจสอบชนิดของหิน, เอกสารอัดสำเนา**, ๒๕๖๐

มีลักษณะเป็นปูนสีขาว มีส่วนผสมของเปลือกหอย และเศษหินกรวดขนาดเล็ก

ปูนคานรังกำแพง

ปูนสอหินกำแพง

ปูนสออิฐใบ้งและขอบประตูช่องกุต

๓. โบราณวัตถุ

โบราณวัตถุที่พบมักจะปรากฏในชั้นดินที่เป็นพื้นดินเดิมก่อนการสร้างกำแพงเมืองสงขลา ซึ่งชั้นดินดังกล่าวมีลักษณะเป็นดินทรายเนื้อละเอียดสีเทาถึงดำ บนผิวดินปรากฏชิ้นส่วนถ่าน ลูกสน และการทับถมของเปลือกหอยท้องถื่นอาทิหอยทรายและหอยแครง โบราณวัตถุที่พบจึงเกิดจากการทับถมของวัตถุต่างๆที่ถูกกระแสน้ำพัดพาในบริเวณชายฝั่งของทะเลสาบสงขลา ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบได้แก่ ขวดเคลือบ ภาชนะดินเผา เศษภาชนะดินเผาเนื้อละเอียด เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน กระดุกสัตว์ กระดุกปลา และเปลือกหอย ฯลฯ

อ้างอิง

จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพรโปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทาน

เพลิงศพพระรัตนธัชมุนี (อิสสรญาณเถร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕

ภาณุรังษีสว่างวงศ์, จอมพล สมเด็จพระราชาธิบดีจุฬาลงกรณ์ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช,

ชีววัฒน์ เรื่องเที่ยวที่ต่างๆภาค ๗, กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๕๑

ราชบัณฑิตยสภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๓ พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

พงศาวดารเมืองพัทลุง,นางหวล สมุทสิน พิมพ์แจกในงานปลงศพนายชม สมุทสิน ผู้สามี

วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๗๗

ศิลปากร, กรม. พงศาวดารเมืองสงขลาและโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสงขลาที่เกี่ยวข้องกับตระกูล

ณ สงขลา, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ(จิตร ณ สงขลา)

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕๑๙

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๒.๑๔/๒๒ รายงานพระยาสุษดีเรื่องตรวจราชการ

มณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.๑๑๓, เอกสารอัดสำเนา.

หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยเลขที่ ๙๖ แผนที่เมืองสงขลาและระยะทาง, (เอกสารโบราณ

อุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่เขต ๑ สงขลา.สำนักงาน, ผลการตรวจสอบชนิดของหิน,

เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๐

ข้อมูลใหม่จากการพบเรือโบราณบนหาดปากคลองกล้วย

หมู่ ๔ บ้านภูเขาทอง ตำบลกำพวน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง^๑

นางสาวเพลงเมธา ขาวหนูนา^๒

ภาพที่ ๑ เรือโบราณที่พบบริเวณหาดปากคลองกล้วย เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๙

เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ที่ผ่านมา นายทวีศักดิ์ สมบูรณ์ ราษฎรบ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาคา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง ได้พบเรือโบราณบริเวณหาดปากคลองกล้วย จากนั้นข่าวได้แพร่ไปทางสื่อออนไลน์ ทางสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยองได้ทราบเรื่องจึงแจ้งมาทางสำนักศิลปากรที่ ๑๕ ภูเก็ต เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๙ ทางกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๕ ภูเก็ต จึงเข้าดำเนินการสำรวจและอนุรักษ์ตัวเรือ ๒ ครั้ง ในวันที่ ๒๒-๒๓ สิงหาคมและ ๗-๙ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๙และทำการสำรวจ อนุรักษ์ร่วมกับกองโบราณคดีได้นำอีกหนึ่งใน วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน-๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๙^๓

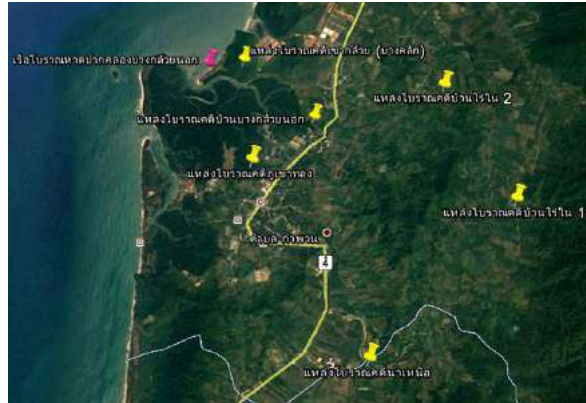
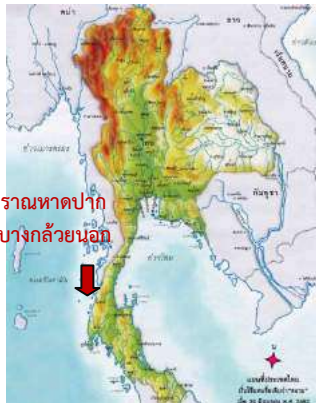
ภาพ ๒ - ๕ ภาพการปฏิบัติงานสำรวจและอนุรักษ์เรือโบราณหาดปากคลองกล้วย
ของกลุ่มโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ ๑๕ ภูเก็ตและกองโบราณคดีได้นำ

^๑ ชื่อหาดปากคลองกล้วยเป็นชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกหาดบริเวณที่พบเรือ โดยชื่อเรียกมีที่มาจากจุดบริเวณที่พบอยู่ใกล้กับปากคลองกล้วย (ชื่อที่ชาวบ้านเรียก) หรือ คลองบางกล้วย (ชื่อในแผนที่ทหาร)

^๒ นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดีและอนุรักษ์โบราณสถาน สาขาภูเก็ต สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช

^๓ สำนักศิลปากรที่ ๑๕ ภูเก็ต, รายงานการสำรวจแหล่งเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย ม.๔ บ้านภูเขาทอง ตำบลกำพวน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง, เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๐ หน้า ๒-๓.

เรือโบราณหาดปากคลองกล้วยเป็นเรือไม้ พบฝังจมอยู่ใต้พื้นทรายบนโคลนในทะเล จะสามารถมองเห็นเมื่อน้ำทะเลลดระดับลง ตัวเรือวางตัวในแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือ – ตะวันตกเฉียงใต้ หรือขนานไปกับแนวชายฝั่งทะเล จุดที่พบเรือห่างจากปากคลองบางกล้วยมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๓๐๐ เมตร สภาพแวดล้อมโดยรอบจุดที่พบ ด้านทิศเหนือ คือ ทะเลอันดามัน ด้านทิศตะวันออก เป็น สันทรายชายหาดมีความยาวประมาณ ๑ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๒๐๐ เมตร พื้นที่บางส่วนของสันทรายมีการทำเกษตรกรรมปลูกปาล์มของชาวบ้านถัดไปด้านในเป็นป่าชายเลนและเขากกล้วย (บางคล้า) หนึ่งในกลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง ด้านทิศใต้และทิศตะวันตก คือ เขาแหลมกล้วยและปากคลองบางกล้วย เป็นคลองที่ไหลจากเขานาพรใต้ ในเขตตำบลกำพวน ห่างจากบริเวณปากคลองประมาณ ๔ กิโลเมตร มีคลองพรใหญ่ คลองเสียดไหลมารวมกับคลองบางกล้วยและออกสู่ทะเล เส้นน้ำต่างๆเหล่านี้ไหลผ่านกลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๑๔ (๑,๒๐๐ – ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว) ^๔

ภาพที่ ๖-๗ จุดที่พบเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยในบริบทแผนที่ประเทศไทยและภาพถ่ายทางอากาศระบุตำแหน่งที่พบเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย(สีชมพู) และตำแหน่งกลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง (สีเหลือง)

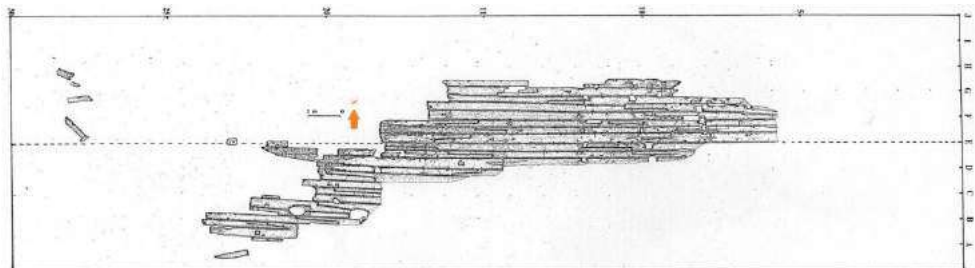

ภาพที่ ๘-๑๐ ภาพเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะของเรือ ตัวไม้ฝังอยู่ใต้พื้นทรายและโผล่ขึ้นมาเพียงบางส่วน จากการวัดขนาดตัวเรือ เฉพาะบริเวณที่มีชิ้นส่วนไม้ที่โผล่ขึ้นมา มีขอบเขตความยาวประมาณ ๒๐ เมตร กว้างประมาณ ๘ เมตร ใช้เทคนิคการต่อไม้เรือแบบ Mortise and Tenon Joint เป็นหลัก โดยทำการเจาะร่อง(Mortise) บริเวณขอบไม้กระดานด้านข้างเรือขนาดช่องละ ๑๐ เซนติเมตร แล้วใช้สลักไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๑๐ x ๒๔ x ๒ เซนติเมตรเป็นเดือย (Tenon) เชื่อมต่อไม้กระดานเรือแต่ละแผ่นเข้าด้วยกัน จากนั้นใช้ ลูกปัดสักแบบกลม (Peg) ยาวประมาณ ๑๐ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางโดยเฉลี่ยประมาณ ๒-๒.๕ เซนติเมตรยึดตัวเดือยกับไม้กระดานไว้ด้วยกัน ระยะห่างของลูกปัดสักแต่ละลูกห่างประมาณ ๓๐ – ๕๐ เซนติเมตร ในส่วนของไม้กระดานแต่ละแผ่นมีความยาวไม่เท่ากัน ส่วนบริเวณปลายและหัวไม้เรือ บากให้เหลือเพียงครึ่งหนึ่งเพื่อใช้เป็นส่วนเชื่อมกับแผ่นไม้กระดานแผ่นต่อไป จากการสังเกตพบว่าไม้บริเวณ ส่วนกลางของตัวลำเรือแต่ละแผ่นจะมีความหนาและยาวมากกว่าไม้ที่อยู่ริมด้านข้าง ภาพด้านตัดของตัวเรือ (Cross Section) จึงเป็นลักษณะคล้ายหลังเต่า คือ สูงตรงกลางและโค้งลงด้านข้าง แผ่นไม้กระดานเรือ

^๔ เรไร นัยวัฒน์, รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง พ.ศ. ๒๕๕๘ เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๘. หน้า ก.

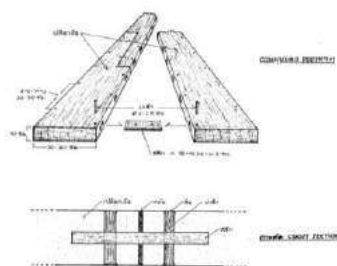
ส่วนใหญ่จะมีความกว้างประมาณ ๓๐ - ๔๐ เซนติเมตร หนาประมาณ ๑๐ เซนติเมตร จากการนำตัวอย่างไม้เรือไปสำนักวิจัย และพัฒนาการป่าไม้ กรมป่าไม้ ผลจากการตรวจพิสูจน์เบื้องต้น ทราบผลเพียง ๒ ตัวอย่าง พบว่าชิ้นส่วนไม้เรือมีความใกล้เคียงกับไม้ตะเคียนชันตาแมว ๗๕ เปอร์เซ็นต์ และตัวเดือย (Tenon) แบบแบนมีความใกล้เคียงกับไม้เขลางค์ ๗๕ เปอร์เซ็นต์^๕

ภาพที่ ๑๑ แผนผังเรือโบราณหาดปากคลองบางกล้วย โดย พ.จ.ต. เตชา พรไทย นายช่างสำรวจชำนาญงานกองโบราณคดีได้นำ กรมศิลปากร^๖

ภาพที่ ๑๒ - ๑๔ ตัวอย่างการเข้าไม้เรือ ตัวอย่างเดือยไม้แบบแผ่นและตัวอย่างลูกประสักไม้แบบกลม

ภาพที่ ๑๕ ภาพแสดงการต่อไม้เปลือกเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย โดยการใช้สลักยึด โดย พ.จ.ต. เตชา พรไทย นายช่างสำรวจชำนาญงานกองโบราณคดีได้นำ กรมศิลปากร^๗

โบราณวัตถุจากการสำรวจ พบชนวนภาชนะดินเผากระจายอยู่ทั่วไป จากการวิเคราะห์ในเบื้องต้นพบว่าส่วนใหญ่เป็นชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินที่มีเนื้อหยาบและหนา ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนตกแต่งด้วยลายไม้ลาย ภาชนะดินเผาประเภทอื่น ได้แก่ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผา แบบมีสันเนื้อสีส้มมีการกดประทับขีดบริเวณเหนือส่วนไหล่และตรงสัน(คล้ายที่พบในแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว) ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาทรงสามชิ้นส่วนภาชนะดินเผาทรงสามเนื้อดินละเอียดมีการขัดมันรูด้านในตัวภาชนะ ชิ้นส่วนจุภาชนะดินเผา(คล้ายที่พบในอริเกเมท) ก้อนแก้วสีฟ้า เป็นต้น โบราณวัตถุเหล่านี้พบได้ทั่วไปในแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง แต่จากการที่จุดบริเวณที่พบเรือตั้งอยู่ในทะเล (ใกล้ชายหาด) และใกล้กับปากคลองกล้วยประกอบกับเป็นเพียงการสำรวจโบราณวัตถุจากผิวดิน จึงไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างชัดเจนว่าโบราณวัตถุที่พบเหล่านี้เป็นของที่พบร่วมกับเรือหรือเป็นโบราณวัตถุที่ถูกบกรบกวนมาจากที่อื่น

^๕ ในการดำเนินงานสำรวจและอนุรักษ์เรือโบราณหาดปากคลองบางกล้วยในครั้งที่ ๓ กองโบราณคดีได้นำได้ทำการตัดตัวอย่างไม้เรือเพื่อให้กรมป่าไม้พิสูจน์ชนิดไม้อีกครั้ง ปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างรอผลการศึกษา

^๖ กองโบราณคดีได้นำ กรมศิลปากร, รายงานสรุปเบื้องต้น การสำรวจแหล่งโบราณคดีเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย บ้านภูเขาทอง ตำบลกำแพง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๐ ไม่ปรากฏเลขหน้า

^๗ กองโบราณคดีได้นำ กรมศิลปากร, รายงานสรุปเบื้องต้น การสำรวจแหล่งโบราณคดีเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย บ้านภูเขาทอง ตำบลกำแพง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๐ ไม่ปรากฏเลขหน้า

ภาพที่ ๑๖ - ๑๘ โบราณวัตถุที่พบบริเวณที่ใกล้กับเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย

อายุสมัยของชิ้นไม้ จากการดำเนินงานดังกล่าว ทางกลุ่มโบราณคดีได้นำไม้มีการส่งตัวอย่างชิ้นไม้ไปหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ในต่างประเทศด้วยวิธี AMS (Accelerator Mass Spectrometry) สรุปได้ว่าชิ้นไม้มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐ - ๒,๓๐๐ ปีมาแล้ว (ราวพุทธศตวรรษที่ ๓-๖) ซึ่งสอดคล้องกับอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีภูเขาทองที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๔ (๑,๒๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว)

ผลจากการศึกษาเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยในเบื้องต้นครั้งนี้ แม้จะไม่ได้ข้อสรุปที่ชัดเจน แต่สามารถจุดประเด็นการศึกษาที่น่าสนใจในด้านต่างๆ ได้ ดังนี้

๑. องค์ความรู้เรื่องเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย จากเทคนิคที่ใช้ในการต่อไม้ทำให้เราได้ทราบถึงองค์ความรู้เทคโนโลยีของคนโบราณ เทคนิคการต่อไม้ในลักษณะนี้ เรียกว่า “Mortise and Tenon” เป็นการเจาะไม้ให้เกิดร่องและเชื่อมต่อแผ่นไม้เข้าด้วยเดือย จากการศึกษาค้นคว้าเป็นเทคนิคที่นิยมใช้ในการต่อเรือแถบประเทศยุโรปโดยมีพัฒนาการมาจากประเทศแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน พบหลักฐานการต่อเรือโดยใช้เทคนิคนี้ตั้งแต่ ๓,๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว^๙ และต่อมาพบหลักฐานการแพร่หลายมายังดินแดนแถบบริเวณอินเดียใต้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นและเกาหลีราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา^{๑๐} จากหลักฐานที่พบในประเทศไทยปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการต่อไม้แบบ Mortise and Tenon Joint ที่เก่าไปกว่าช่วงอายุสมัยของเรือโบราณหาดปากคลองกล้วย ในส่วนของอินเดียหรือมหาสมุทรอินเดีย ช่วงเวลาดียวกันจากข้อมูลปัจจุบันก็ไม่พบหลักฐานเรือที่ใช้ Mortise and Tenon Joints ที่ชัดเจน^{๑๑} ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบหลักฐานแผ่นโลงไม้ที่แหล่งโบราณคดี Dongxa จังหวัด Hung Yen และ Yen Bac ในจังหวัด Hanam ในกลุ่มแหล่งโบราณคดีลุ่มแม่น้ำแดง เวียดนามตอนเหนือที่มีลักษณะการต่อไม้แบบ คล้าย Mortise-and-Tenon Joints นักวิชาการสันนิษฐานเป็นเรือเก่าและถูกนำมาใช้เป็นโลง กำหนดค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว^{๑๒} (ร่วมสมัยกับเรือโบราณปากคลองกล้วย)

^๙ เรือโบราณที่เก่าที่สุดที่ใช้เทคนิค Mortise and Tenon Joint คือ เรือ Uluburun พบในทะเลทางชายฝั่งทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศตุรกี กำหนดอายุราว ๑,๓๒๐ ปีก่อนคริสตกาล เป็นเรือขนส่งค้าสมัยยุคสำริด (Bronze Age) ตัวเรือมีขนาดยาว ๑๕-๑๖ เมตร กว้าง ๕ เมตร ร่องเดือยมีขนาด ๒๑ เซนติเมตร ตัวปะสักมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒.๒ เซนติเมตร ไม้เรือหนา ๖ เซนติเมตร สามารถอ่านเพิ่มเติมได้ที่ Cemal Pulak, "The Uluburun Shipwreck: An Overview", in The International Journal of Nautical Archaeology, Vol. 27 (August, 1998) p: 188-224.

^{๑๐} Greenhill Basil. The Archaeology of boat and Ships (London: Conwat Maritime Press, 1995)

^{๑๑} ในอินเดียจากข้อมูลในปัจจุบัน พบหลักฐานเรือโบราณน้อยมาก ตัวอย่างเรือโบราณร่วมสมัยที่พบ ได้แก่ เรือที่พบที่ศรีลังกาและเรือ Thakkalkadakarappally จาก Kerala ในอินเดียใต้ เป็นเรือสมัยยุคเหล็กแต่ก็ไม่ได้ใช้เทคนิค Mortise-and-Tenon Joints อ่านเพิ่มเติมได้จาก Victoria Tomalin, V.Selvakuma, M.V. Nair and P.K. Gopi. "The Thakkal-Kadakarappally Boat: an Archaeological Example of Medieval Shipbuilding in the Western Indian Ocean" in The International Journal of Nautical Archaeology, Vol. 33 (October, 2004) p: 253-263

^{๑๒} นักวิชาการจึงสันนิษฐานว่าเป็นเรือที่ใช้สัญจรในแม่น้ำ เนื่องจากเรือมีขนาดเล็ก อ่านข้อมูลเพิ่มเติมได้ใน Peter Bellwood, Judith Cameron, Nguyen Van Viet and Bui Van Liem. "Ancient Boats, Boat Timbers, and

จากการศึกษาพัฒนาการเรือสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอินเดียของ Pierre Yves Manguin กล่าวว่าเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอินเดีย นิยมใช้เทคนิคการเชื่อมแผ่นไม้กระดานด้วยลูกปะสักและใช้เชือกผูกยึดไม้เปลือกเรือด้วยเส้นใยธรรมชาติมากกว่า ซึ่งปรากฏชัดเจนจากหลักฐานการพบเรือโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๙^{๑๒} จากขนาดของเรือ ความหนาของไม้กระดาน และการพบในพื้นที่บริเวณทะเลของเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยทำให้สันนิษฐานว่าเรือลำนี้เป็นเรือเดินสมุทร หากข้อมูลเหล่านี้ถูกต้องเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยจะถือเป็นเรือเดินสมุทรที่เก่าที่สุดลำหนึ่งที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓-๖ และเป็นเรือที่มีการใช้เทคโนโลยีการเข้าไม้แบบ Mortise and Tenon ซึ่งยังไม่พบหลักฐานชัดเจนในอินเดียหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยกเว้นโลงไม้ที่เวียดนาม ผลจากการศึกษาชนิดของไม้ของเรือในเบื้องต้นที่พบว่ามีความใกล้เคียงกับไม้ตะเคียนชันตาแมวซึ่งเป็นไม้ที่พบเฉพาะในคาบสมุทรมลายู และไม้เขลงที่พบเฉพาะในศรีลังกา กัมพูชา ลาว มาเลเซีย พม่าและเวียดนาม จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่าเรือลำนี้เป็นเรือที่ผลิตขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองและเกิดจากการพัฒนามาจากเทคโนโลยีของตน หรือ เป็นการรับเทคโนโลยีมาจากภายนอกซึ่งแหล่งโบราณคดีภูเขาทองพบหลักฐานร่วมสมัยกับเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อกับชุมชนภายนอก (อินโด-โรมัน) หรือเรือลำนี้อาจผลิตจากที่อื่น ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจต่อไปในอนาคต

๒. องค์ความรู้เรื่องเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยกับกลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง แหล่งโบราณคดีภูเขาทองมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองท่าสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ทางชายฝั่งทะเลอันดามัน เรือโบราณหาดปากคลองกล้วยพบบริเวณชายฝั่งทะเลใกล้กับปากคลองบางกล้วยซึ่งเป็นเส้นทางน้ำที่เข้าไปสู่กลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง บริเวณปากคลองมีเขาแหลมกล้วยจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในปัจจุบันใช้เป็นจุดสังเกตในการเดินเรือในการเข้าไปในบริเวณท่าเรือตอนในและเดินเรือประมงจากท่าอายุทางวิทยาศาสตร์ของเรือหาดปากคลองกล้วยที่กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๓-๖ ในช่วงระยะเวลานี้ ภูเขาทองพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับดินแดนภายนอก ตัวอย่างหลักฐานที่สำคัญ ได้แก่ โบราณวัตถุประเภทสินค้า Indo – Roman เช่น จีสิงโตที่คล้ายที่พบที่เมืองดักซาลา (กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๕-๘) หัวแหวนสลักหินรูปคนขี่ม้า แผ่นหินที่สลักรูปบุคคลแบบโรมัน (Roman Indigo) ลูกปัดทองคำที่มีการนำเม็ดทองเล็กๆมาติดไว้เหมือนที่พบในอิหร่าน ภาชนะดินเผานำเข้าจากอินเดียที่มีการเขียนอักษรลงบนภาชนะพบมากที่เมือง Arikamedu ในอินเดีย โดยพบเขียนเป็นอักษร Tamil-Brahmi จำนวน ๒ ชิ้น กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๗ และ ๘ ภาชนะดินเผาแบบ Rouletted ware มีอายุประมาณ ๒๐๐๐ - ๒๒๐๐ ปีมาแล้ว ลูกปัดแก้วและหินเป็นจำนวนมาก โดยมีหลักฐานว่าเป็นแหล่งผลิตลูกปัดแก้วและหินที่สำคัญ ซึ่งหินและแก้วเป็นวัตถุดิบที่นำมาจากดินแดนภายนอก การพบเรือโบราณหาดปากคลองกล้วยจึงเป็นส่วนเติมเต็มที่ทำให้เห็นภาพของแหล่งโบราณคดีภูเขาทองในฐานะการเป็นเมืองท่าสำคัญสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของชายฝั่งทะเลอันดามัน จากหลักฐานนี้ก็เป็นส่วนเติมเต็มองค์ความรู้เส้นทางการค้าทางทะเลในส่วนของภูมิภาคได้

ปัจจุบัน เรือโบราณหาดปากคลองกล้วยได้รับการอนุรักษ์โดยการใช้แผ่นใยสังเคราะห์ (Geo-Textile) และกระสอบทรายคลุมทับตัวเรือไว้เพื่อรอการศึกษา บทความชิ้นนี้จึงไม่ใช่บทสรุปผลการศึกษา แต่มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อจุดประกายให้ผู้สนใจได้ตระหนักถึงความสำคัญของหลักฐานที่พบเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและหาทางออกในการอนุรักษ์ชิ้นไม้เหล่านี้ต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ การวิเคราะห์ตีความทั้งหมดเป็นเพียงจากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในเบื้องต้น จึงเห็นควรให้มีการศึกษาชิ้นส่วนไม้ที่พบที่แหล่งโบราณคดีหาดปากคลองกล้วยอย่างเร่งด่วน เนื่องจากหากพบหลักฐานที่สามารถยืนยันว่าไม้เหล่านี้เป็นชิ้นส่วนเรือจริง ก็จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับเมืองท่าสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์และการค้าทางทะเลได้ดีมากยิ่งขึ้น

Locked Mortise-and-Tenon Joints from Bronze/Iron-Age Northern Vietnam” in The International Journal of Nautical Archaeology. Vol. 36 (March, 2007) p: 2-20.

^{๑๒} ตัวอย่างเช่น เรือ Pontian ของปาหัง ประเทศมาเลเซีย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๙), เรือ Sambirejjo จากเมืองปาเล็มบัง ประเทศอินโดนีเซีย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔), เรือ Belitung ประเทศอินโดนีเซีย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔), เรือพนมสุรินทร์ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕) เป็นต้น

สมัยก่อนประวัติศาสตร์บริเวณที่ราบสระแก้ว : ข้อมูลจากการดำเนินงานทางโบราณคดี

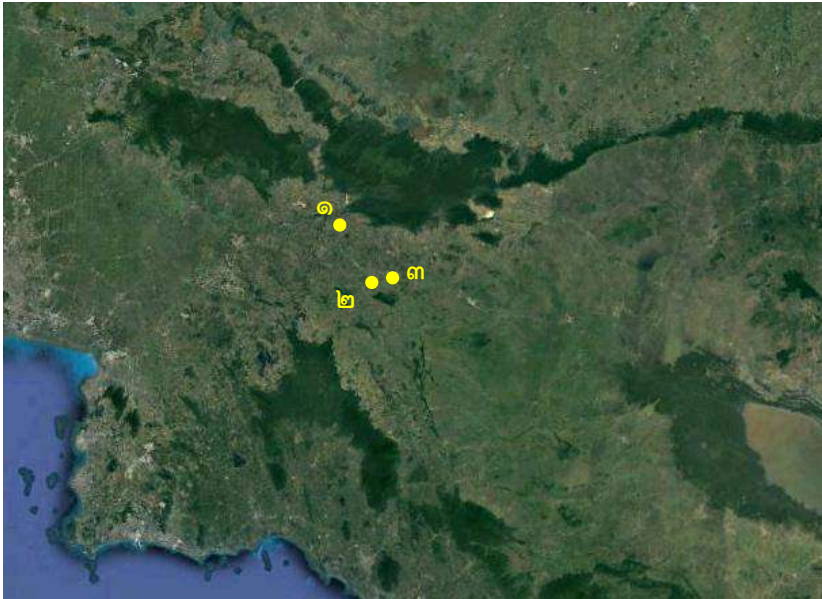
พ.ศ.๒๕๕๖-๒๕๖๐

นายสิทธิพร ศรีสุวิธานนท์ นักโบราณคดีปฏิบัติการ

นางสาวหทัยชนก วินิจสร นักโบราณคดีปฏิบัติการ

สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี

ที่ราบสระแก้วเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบฉนวนไทย-กัมพูชา เป็นที่ราบขนาดใหญ่ติดต่อกับที่ราบบริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตอนกลางในประเทศกัมพูชา จนถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณภาคกลางของ

ประเทศไทย มีเทือกเขาสันกำแพงตั้งอยู่ด้านทิศเหนือกั้นเขตแดนกับที่ราบสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเทือกเขาฉันทบุรีตั้งอยู่ด้านทิศใต้ กั้นเขตแดนกับที่ราบชายฝั่งทะเล

ภาพที่ ๑ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณที่ราบสระแก้ว แสดงตำแหน่งแหล่งโบราณคดี

๑.แหล่งโบราณคดีเขาสิงโต

๒.แหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอก

๓.แหล่งโบราณคดีบ้านโคกสัมพันธ์

ที่มา : Google Earth

บริเวณที่ราบลุ่มสระแก้วพบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยหินใหม่ สมัยเหล็ก จนถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์จำนวนมาก แต่ยังไม่ได้รับการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบ สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี จึงได้ทำการสำรวจ ขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๕๖-๒๕๖๐ รวมระยะเวลา ๕ ปี ผลการศึกษาสามารถอธิบายพัฒนาการทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณีของมนุษย์ในอดีตได้ ดังนี้

● สมัยหินใหม่ : แหล่งโบราณคดีเขาสิงโต อำเภอเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว

แหล่งโบราณคดีเขาสิงโต ตั้งอยู่ที่บ้านหนองแสง หมู่ที่ ๙ ตำบลบ้านแก้ง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว เขาสิงโตเป็นภูเขาหินปูนลูกเดียว ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่ม ภูเขาเวกตัวในแนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก มีรูปร่างคล้ายสิงโต ชาวบ้านจึงเรียกกันว่าเขาสิงโต ภูเขาด้านทิศตะวันออกส่วนหนึ่งถูกระเบิดจากการทำเหมืองหินปูนจนกลายเป็นบ่อน้ำแต่ปัจจุบันเลิกดำเนินการไปแล้ว^๑

เขาสิงโตเป็นภูเขาหินปูนจึงมีถ้ำและเพิงผาจำนวนมาก ทำให้มีค้างคาวเข้าไปอยู่อาศัยภายในถ้ำ จากการขุดหามูลค้างคาวของชาวบ้านในบริเวณนั้น รวมถึงการทำเหมืองหินปูนในอดีต ทำให้มีการค้นพบเศษภาชนะดินเผา

* นักโบราณคดีปฏิบัติการ สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี

^๑ สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขาสิงโต ตำบลบ้านแก้ง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว, ๒๕๕๗ หน้า ๓.

ขวานหินขัดแบบมีป้าและไม่มีป้า ขวานหินกะเทาะแบบสุมาตรา (Sumatralith) กระดุกสัตว์ กระดุกมนุษย์ เปลือกหอย ภายในถ้ำและเพิงผาต่างๆ ซึ่งปัจจุบันโบราณวัตถุส่วนหนึ่งได้นำลงมาเก็บรักษาไว้ที่วัดเขาสิงโต^๒

ในปีงบประมาณ ๒๕๖๐ สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี ได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อดำเนินการสำรวจ และขุดค้นแหล่งโบราณคดีเขาสิงโต โดยได้ทำการสำรวจพื้นที่โดยรอบเขาสิงโต และทำการขุดค้นทางโบราณคดี บริเวณเพิงผาตะวันออก

จากการสำรวจและสอบถามชาวบ้านในพื้นที่โดยรอบเขาสิงโต ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีแต่อย่างใด หลักฐานทางโบราณคดีจะปรากฏเฉพาะภายในถ้ำและเพิงผาบนเขาสิงโตเท่านั้น ซึ่งจากการสำรวจถ้ำและเพิงผาต่างๆ พบหลักฐานทางโบราณคดีในหลายถ้ำแต่ส่วนใหญ่ถูกรบกวนจากการขุดหามูลค้างคาว บางส่วนก็เสียหายจากการระเบิดหิน จนไม่สามารถขุดค้นทางโบราณคดีได้ มีเพียงบริเวณเพิงผาตะวันออกเท่านั้น ที่ถึงแม้ว่าจะถูกรบกวนจากการขุดหามูลค้างคาวแล้ว แต่ก็ยังมีพื้นที่พอที่จะขุดค้นทางโบราณคดีได้

เพิงผาตะวันออกตั้งอยู่บนยอดเขาสิงโต มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๑๐๓ เมตร และสูงจากพื้นที่โดยรอบประมาณ ๗๐ เมตร พื้นที่ว่างภายในเพิงผามีรูปร่างเกือบเป็นวงกลม กว้างประมาณ ๑๕ เมตร ลึกประมาณ ๙ เมตร ปัจจุบันถูกขุดมูลค้างคาวไปครึ่งหนึ่งแล้ว จากการสำรวจทั้งบริเวณผิวดินและบริเวณผนังชั้นดินพบเศษภาชนะดินเผา กระดุกสัตว์และเปลือกหอยจำนวนมาก จึงเลือกทำการขุดค้นในบริเวณนี้ โดยหลุมขุดค้น มีขนาดกว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๘ เมตร วางตัวทอดยาวจากภายในเพิงผาสู่ภายนอกเพิงผา

ภาพที่ ๒ ตำแหน่งของเพิงผาตะวันออกเมื่อมองจาก
พื้นที่ราบบริเวณโรงเรียนบ้านเขาสิงโต

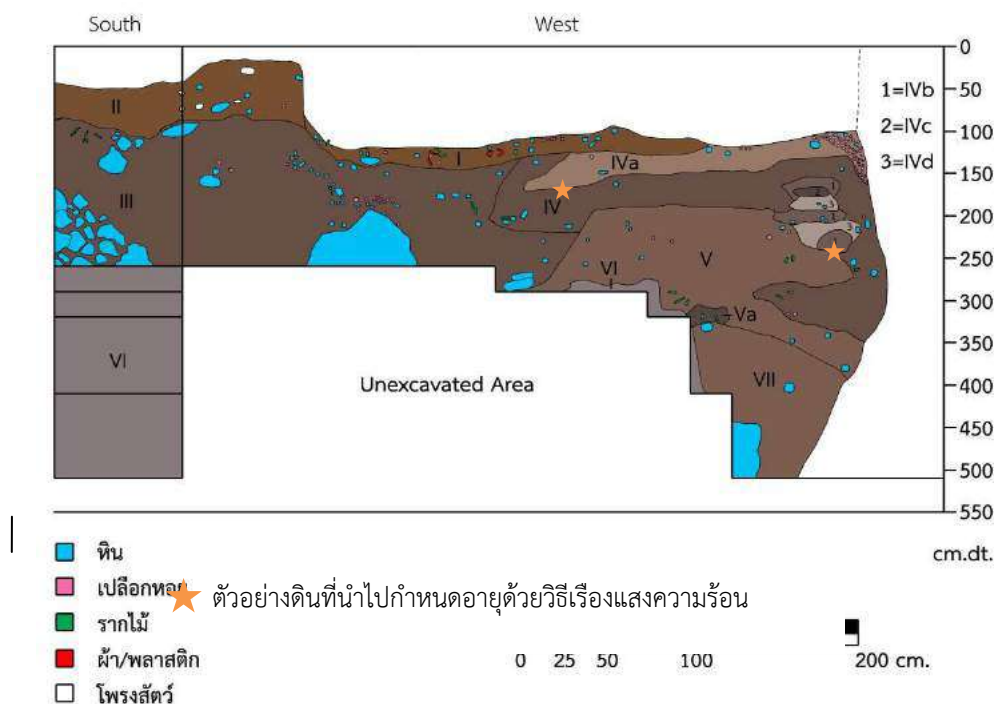

ภาพที่ ๓ เพิงผาตะวันออก

^๒ จากการสัมภาษณ์พระครูประโชติ สืบทบรรพต เจ้าอาวาสวัดเขาสิงโต วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

จากการขุดค้นทางโบราณคดีในหลุมขุดค้นหมายเลข ๑ บริเวณเพิงผาตะวันออก สามารถจำแนกชั้นดินทางธรรมชาติได้ ๗ ชั้น ชั้นดินที่พบหลักฐานทางโบราณคดีและจัดเป็นชั้นวัฒนธรรม ได้แก่ ชั้นดินธรรมชาติหมายเลข IV และ V โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีทั้งเศษภาชนะดินเผา เครื่องมือหิน กระดูกสัตว์ เปลือกหอย ซึ่งหนาแน่นเป็นพิเศษบริเวณด้านในสุดของเพิงผา จึงสันนิษฐานว่าเป็นกองขยะ รวมถึงพบชั้นขี้เถ้าที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ตั้งของกองไฟ ตั้งอยู่บริเวณด้านในสุดของเพิงผาเช่นกัน

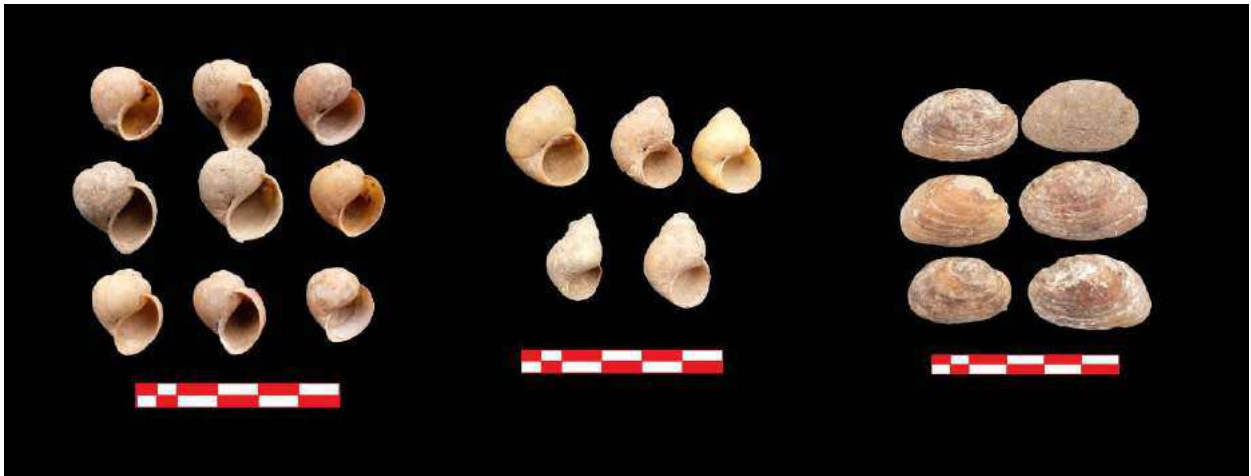
ภาพที่ ๖ ผังชั้นดินหลุมขุดค้นหมายเลข ๑ ด้านทิศตะวันตกและทิศใต้

ชั้นดินธรรมชาติหมายเลข IV และ V มีลักษณะเป็นดินร่วนที่ปนเป็นผง เนื้อละเอียด และพบเพียงบริเวณครึ่งด้านในของเพิงผาเท่านั้น ส่วนบริเวณด้านนอกของเพิงผาพบชั้นดินธรรมชาติหมายเลข III เป็นดินร่วนผสมเม็ดปูนมาร์ลจำนวนมาก ในชั้นดินนี้เกือบจะไม่พบโบราณวัตถุเลย ทำให้สามารถสันนิษฐานเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พื้นที่ของเพิงผาได้ว่า มีการใช้พื้นที่หนาแน่นในบริเวณภายในเพิงผาซึ่งเป็นที่ตั้งของกองไฟและกองขยะ ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณกึ่งกลางถ้ำ เนื่องจากแสงแดดส่องถึงและยังสามารถใช้หลบฝนได้ ส่วนบริเวณด้านนอกเพิงผามีการใช้พื้นที่น้อย เนื่องจากไม่สามารถหลบแดดหรือฝนได้

ภาชนะดินเผาที่พบเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เนื้อภาชนะค่อนข้างหยาบ ผิวภาชนะมีสีนวลและสีส้มตามความร้อนที่ได้รับและองค์ประกอบของธาตุที่ผสมในดิน ส่วนใหญ่มีผิวเรียบ ตกแต่งผิวด้วยการทาน้ำดิน การรมควัน การขัดมัน และการกดประทับด้วยวิธีต่างๆ เช่น การกดประทับด้วยฟันเชือกหรือที่นิยมเรียกว่าลายเชือกทาบ การกดประทับเป็นจุดไข่ปลา และการขูดเป็นเส้นตรงและเส้นโค้ง ทั้งนี้พบเศษภาชนะดินเผาจากการขุดค้นทางโบราณคดีในปริมาณไม่มากนัก เพียง ๑๐๔ ชิ้นเท่านั้น และไม่พบภาชนะดินเผาที่สมบูรณ์เลย

กระดูกสัตว์และเปลือกหอยพบเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นสัตว์ตามธรรมชาติ เช่น ค้างคาว หอยภูเขา รวมถึงสัตว์ฟันแทะขนาดเล็ก เช่น กระรอก หนู และสัตว์ที่เป็นอาหารของมนุษย์ เช่น วัว/ควาย กวาง ละอง/ละมั่ง

แก้ง หมู เต่า ตะพาบ กบ ปลา ปู หอยกาบน้ำจืด หอยขมและหอยโข่ง โดยเฉพาะหอยโข่งเป็นสัตว์ที่พบมากที่สุด คือ ๑,๕๘๖ ตัว กระดุกสัตว์ที่พบมักมีร่องรอยการสับตัดและร่องรอยการเผาไฟด้วย

ภาพที่ ๗ เปลือกหอยโข่ง หอยขมและหอยกาบน้ำจืด

เครื่องมือเครื่องใช้พบในปริมาณน้อย ได้แก่ เครื่องมือขวานหินขัดชนิดไม่มีบ่า โกลนขวานหินขัด เครื่องมือปลายแหลมทำจากกระดูกสัตว์ ลูกกระสุนดินเผา รวมถึงหินกรวดแม่น้ำที่ยังไม่ทราบประโยชน์ใช้งานที่แน่ชัด สันนิษฐานว่าอาจนำขึ้นมาเพื่อใช้แทนก้อนหรือใช้เป็นก้อนสไลเนื่องจากมีการพบชิ้นนี้เฝ้าจากการขุดค้นด้วย

ภาพที่ ๘ เครื่องมือหินขัด

ภาพที่ ๙ เครื่องมือปลายแหลมทำจากกระดูกสัตว์

ในการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งนี้ ได้นำตัวอย่างดินในชั้นดินธรรมชาติหมายเลข IVa (บริเวณพื้นที่อยู่อาศัย) และ IVd (บริเวณชั้นขี้เถ้าที่สันนิษฐานว่าเป็นกองไฟ) ไปกำหนดอายุด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน (Thermoluminescence dating: TL) โดยตัวอย่างดินจากชั้นดิน IVa ได้ค่าอายุ ๓,๑๖๘±๑๒๗ ปีมาแล้ว ส่วนตัวอย่างดินจากชั้นดิน IVd ได้ค่าอายุ ๓,๐๗๑±๑๓๘ ปีมาแล้ว

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบสามารถสันนิษฐานได้ว่า แหล่งโบราณคดีเขาสิงโตมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยหินใหม่เมื่อราว ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยเฉพาะบริเวณเพิงผาตะวันออกที่ทำการขุดค้นน่าจะเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวในระหว่างการหาของป่าล่าสัตว์ของมนุษย์ในอดีต อย่างไรก็ตามจากการสำรวจพบหินกะเทาะแบบ

สุมาตรา ซึ่งมักจะพบในวัฒนธรรมหวิบเนียน (Hoabinhian Culture) จัดอยู่ในยุคหินเก่าถึงหินกลาง^๓ ทำให้สันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีเขาสิงโตอาจเริ่มมีการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา ๑๐,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว

● **สมัยเหล็ก : แหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอก อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว**

แหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอกมีลักษณะเป็นเนินดินรูปวงรี สูงกว่าพื้นที่โดยรอบเล็กน้อย ตั้งอยู่ที่บ้านโคกมะกอก หมู่ที่ ๙ ตำบลเขาสามสิบ อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว เนื่องจากมีภูเขาสำคัญคือ เขาสามสิบด้านทิศตะวันออก และเขาฉกรรจ์ด้านทิศใต้ ทำให้บริเวณตำบลเขาสามสิบมีลักษณะเป็นที่ราบลอนลูกคลื่นลาดเอียงจากทิศใต้สู่ทิศเหนือ และทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก มีลำน้ำขนาดเล็ก เช่น คลองนางโนและ คลองสิบสาม ไหลผ่านด้านทิศใต้ของแหล่งโบราณคดี โดยจะไหลไปรวมกับคลองพระสะทึงซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญในบริเวณนี้ ปัจจุบันพื้นที่บริเวณเนินดินเป็นพื้นที่เกษตรกรรมโดยปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด เป็นหลัก ทั้งนี้ที่ราบลอนลูกคลื่นในบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์หลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีเขาฉกรรจ์ แหล่งโบราณคดีบ้านนาบน แหล่งโบราณคดีบ้านหนองกระทุ่ม และ แหล่งโบราณคดีเนินดินด้านทิศตะวันตกของวัดโคกมะกอก

แหล่งโบราณคดีโคกมะกอกถูกค้นพบจากการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ ใน พ.ศ.๒๕๓๕ แต่ไม่ได้แจ้งให้สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๔ ปราจีนบุรี (ในขณะนั้น) มาตรวจสอบ ต่อมาใน พ.ศ.๒๕๓๙ โดยนายพเยาว์ นวลปลอด ศึกษาธิการอำเภอเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว ได้แจ้งสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๔ ปราจีนบุรี ว่ามีการค้นพบโบราณวัตถุจากการทำการเกษตร จากการตรวจสอบพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอกเป็นแหล่งฝังศพ พบ โบราณวัตถุต่างๆ เช่น ภาชนะดินเผา กระดูกสัตว์ เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริด ลูกปัดหินคาร์เนเลียน ลูกปัดแก้ว หินดู หินลับ แท่งหินบด ในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือสมัยเหล็ก คือราว ๒,๕๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว^๔

ภาพที่ ๑๐ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอก พ.ศ.๒๕๓๖
ในพ.ศ.๒๕๕๙ สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี ได้

งบประมาณจากเงินกองทุนโบราณคดี เพื่อดำเนินการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอก จำนวน ๑ หลุมขุดค้น ขนาดกว้าง ๒ เมตร ยาว ๔ เมตร และทำการขยายหลุมขุดค้นออกไปทางทิศใต้ของหลุมขุดค้นเดิมขนาดกว้าง ๑ เมตร ยาว ๒ เมตร รวมพื้นที่ขุดค้น ๑๐ ตารางเมตร

จากการขุดค้นทางโบราณคดี สามารถจำแนกชั้นดินทางธรรมชาติได้ ๔ ชั้น แต่มีชั้นดินที่พบหลักฐานทางโบราณคดีและจัดเป็นชั้นวัฒนธรรมเพียงชั้นเดียว โดยพบหลักฐานทางโบราณคดี ดังนี้

ภาชนะดินเผาที่พบเป็นเนื้อดิน ส่วนใหญ่เป็นภาชนะทรงขามหรืออ่าง ทรงหม้อและทรงไห โดยพบทั้งแบบก้นกลมและก้นแบนรวมถึงก้นแบบมีเชิง ผิวภาชนะมีสีนวล สีส้ม สีแดง สีเทาหรือสีดำตามความร้อนที่ได้รับและองค์ประกอบของธาตุที่ผสมในดิน ส่วนใหญ่มีผิวเรียบ ตกแต่งผิวด้วยการทาน้ำดิน การรมควัน การขัดมัน และ

^๓ ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๙, หน้า ๓๗.

^๔ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๔ ปราจีนบุรี, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอก หมู่ที่ ๙ ตำบลเขาสามสิบ กิ่งอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว, ๒๕๓๙ หน้า ๑-๒.

การกดประทับด้วยวิธีต่างๆ เช่น การกดประทับด้วยฟันเชือกหรือที่นิยมเรียกว่าลายเชือกทาบ ซึ่งเป็นวิธีการตกแต่งที่พบมากที่สุด การกดประทับเป็นช่องสี่เหลี่ยมบริเวณคอภาชนะ การขีดเป็นเส้นตรงและเส้นโค้ง การกดประทับเป็นรูปวงกลมหรือสี่เหลี่ยมบนสันหูนหรือป้านแปะบริเวณไหล่ภาชนะ

นอกจากภาชนะดินเผาแล้วยังพบโบราณวัตถุประเภทดินเผาชนิดอื่นๆ ที่สามารถอธิบายวิถีชีวิตในอดีตได้ ได้แก่ กระสุนดินเผาอาจใช้สำหรับล่าสัตว์ขนาดเล็ก แวดินเผาใช้เป็นอุปกรณ์ในการปั่นด้าย หรือแผ่นดินเผาตกแต่งด้วยการขีดและกดประทับทั้ง ๒ ด้าน ที่สันนิษฐานว่าใช้เป็นตราประทับ นอกจากนี้ยังพบบ่อนดินเผาที่มีรอยกดประทับของเสาไม้วงกลมและมีร่องรอยการฉาบเรียบ ในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าอาจเป็นผนังเตาหรือผนังของสิ่งก่อสร้างบางอย่าง ภายในบ่อนดินเผาไฟบางบ่อนยังพบร่องรอยของเกลบข้าว แสดงว่าชุมชนโบราณแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีการเกษตรกรรมโดยการเพาะปลูกข้าวแล้ว

โลหะที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี ได้แก่ เหล็กและสำริด โดยพบในปริมาณไม่มากนัก เหล็กใช้สำหรับผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ ส่วนสำริดใช้สำหรับผลิตเครื่องประดับ

กระดูกสัตว์ พบในปริมาณไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ที่เป็นอาหารของมนุษย์เนื่องจากพบร่องรอยการสับตัดหรือร่องรอยการถูกไฟเผาบนกระดูก สัตว์ที่พบได้แก่ วัว/ควาย กวาง ละอง/ละมั่ง เก้ง หมู เต่า ปลา

ลูกปัดพบเป็นจำนวนมาก โดยพบลูกปัดแก้วสีเขียว เช่น สีส้ม สีแดง สีเขียว สีเหลือง สีน้ำเงินหรือที่นิยมเรียกว่าลูกปัดอินโด-โรมัน ลูกปัดแก้วใส ๒ ชั้น ตรงกลางแทรกด้วยทองคำ และลูกปัดที่ทำจากหินมีค่า ได้แก่ หินคาร์เนเลียนและหินอะเกต การพบลูกปัดแก้วและลูกปัดหินมีค่าแสดงให้เห็นถึงการติดต่อกับชุมชนภายนอก รวมถึงการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยของประชากรในชุมชนด้วย

การฝังศพมนุษย์ พบการฝังศพมนุษย์จำนวน ๑๗ โครง ฝังในท่านอนเหยียดยาว พบทั้งนอนหงาย นอนตะแคงและนอนคว่ำ หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ในลักษณะพาดแขนข้างขวาที่หน้าท้อง มีการอุทิศภาชนะดินเผาทรงหม้อและชาม ตกแต่งด้วยการทาสีดินขีดมัน ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน เครื่องประดับสำริดและเครื่องมือเหล็ก บางหลุมฝังศพเป็นโครงกระดูกที่ถูกขุดขึ้นมากองรวมกัน โครงกระดูกจึงกระจัดกระจาย ไม่ได้วางเรียงตามหลักกายวิภาค จากการวิเคราะห์โครงกระดูกในเบื้องต้นพบทั้งโครงกระดูกเพศชายและเพศหญิง ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ มีอายุตั้งแต่ ๕ ปี - ๕๐ ปี

ในการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งนี้ ได้นำตัวอย่างถ่านจำนวน ๒ ตัวอย่าง จากในหลุมฝังศพและในชั้นดินที่ลึกที่สุดไปหาค่าอายุจากคาร์บอน (Radiocarbon dating : C14) โดยตัวอย่างถ่านในหลุมฝังศพหมายเลข ๑๐ ได้ค่าอายุ ๒,๓๘๐±๑๕๐ ปีมาแล้ว ส่วนตัวอย่างถ่านจากชั้นดินระดับ 12_130-140 cm.dt ได้ค่าอายุ ๒,๓๒๐±๒๐๐ ปีมาแล้ว

แหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอกมีอายุอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือสมัยเหล็กราว ๒,๕๐๐ปีมาแล้ว ชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการด้านวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมทั้งมีประเพณีและวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เช่น ประเพณีการฝังศพ อย่างไรก็ตามมีการพบภาชนะดินเผาที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมทวารวดีด้วย ได้แก่ ชิ้นส่วนพวยกา และชิ้นส่วนสันของภาชนะแบบหม้อมีสัน รวมถึงเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว ผลิตจากแหล่งเตาบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นภาชนะในวัฒนธรรมขอม แต่ภาชนะดินเผาทั้งสองกลุ่มนั้นพบเฉพาะชั้นดินด้านบนเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าบริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านโคกมะกอกน่าจะมีการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงวัฒนธรรมทวารวดีถึงวัฒนธรรมขอมด้วย

ภาพที่ ๑๑ หลุมฝังศพหมายเลข ๖ และ ๑๑
เป็นโครงกระดูก ๒ โครง พร้อมด้วยวัตถุที่ถูกละทิ้งขึ้นมา
กองรวมกัน

ภาพที่ ๑๒ หลุมฝังศพหมายเลข ๑๓

ภาพที่ ๑๓ หลุมฝังศพหมายเลข ๑๐

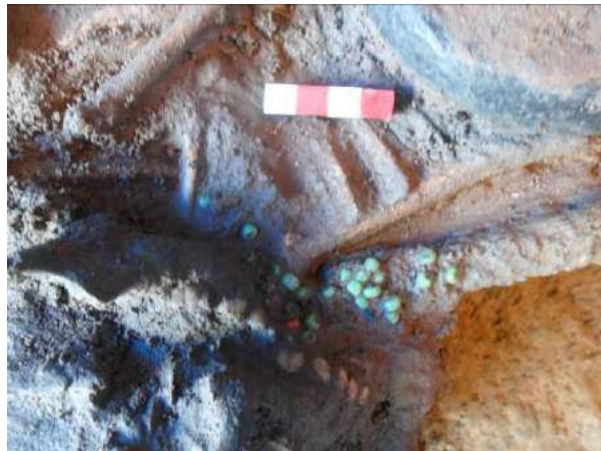
ภาพที่ ๑๔ แผ่นดินเผาชุดเป็นลาย และกำไลข้อมือสำริด
หลุมฝังศพหมายเลข ๑๐

ภาพที่ ๑๕ หลุมฝังศพหมายเลข ๑๕ และ ๑๗
ฝังซ้อนทับกัน โดยมีชิ้นส่วนของโครงกระดูกหมายเลข ๑๖
กระจัดกระจายอยู่ด้านข้าง

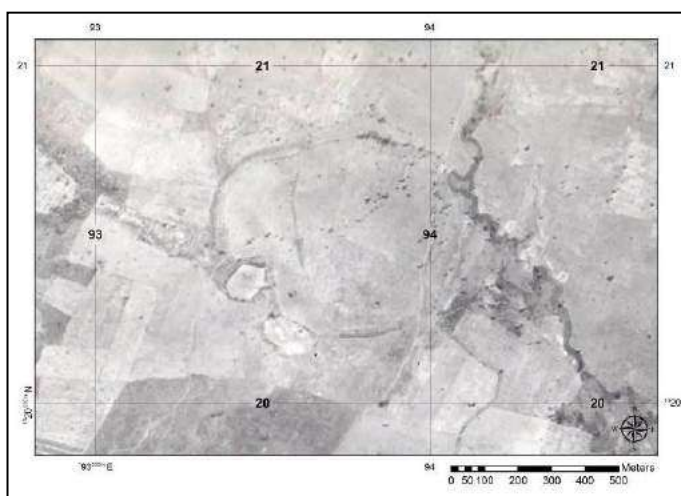
ภาพที่ ๑๖ ลูกปัดแก้วสองชั้นแทรกด้วยทอง
หลุมฝังศพหมายเลข ๑

ภาพที่ ๑๗ ลูกปัดแก้วสีเขียว
หลุมฝังศพหมายเลข ๔

สมัยถึงประวัติศาสตร์ : แหล่งโบราณคดีบ้านโคกส้มพันธ์ อำเภอมือเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว

แหล่งโบราณคดีบ้านโคกส้มพันธ์มีลักษณะเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่ที่

บ้านใหม่ไทยพัฒนา หมู่ที่ ๑๓ ตำบลท่าเกษม อำเภอมือเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว บริเวณโดยรอบมีสภาพเป็นที่ราบลอนลูกคลื่น สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๗๐ เมตร^๕ ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ปลูกพืชไร่ประเภทอ้อยและข้าวโพดเป็นหลัก

ภาพที่ ๑๘ ภาพถ่ายทางอากาศแหล่งโบราณคดีบ้านโคกส้มพันธ์ ดัดแปลงจากภาพถ่ายทางอากาศโครงการ น.ส.๓ (N.S.3) โดยกรมที่ดิน ถ่ายเมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๗

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณแหล่งโบราณคดีใน

พ.ศ.๒๕๑๗ ยังคงเห็นแนวคูน้ำคันดินรูปร่างเกือบเป็นวงกลมเกือบสมบูรณ์ ความกว้างจากด้านทิศเหนือไปยังทิศใต้ประมาณ ๖๐๐ เมตร และยาวจากด้านทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตกประมาณ ๘๐๐ เมตร ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีคลองนางชิงไหลผ่าน

จากการสำรวจแนวคูน้ำคันดินในพ.ศ.๒๕๕๗ พบว่าถูกไถปรับเพื่อทำการเกษตรไปจนเกือบหมดแล้ว คงเหลือแนวคันไม้ที่ขึ้นตามแนวคันดินด้านทิศเหนือต่อเนื่องไปยังด้านทิศตะวันตก และแนวคูน้ำด้านทิศใต้ที่ยังคงเหลือร่องรอยผนังคูที่เป็นศิลาแลง แนวคูน้ำคันดินทางทิศตะวันออกปัจจุบันถูกไถปรับเป็นไร่ข้าวโพด แนวคูน้ำคันดินด้านทิศเหนือถูกไถปรับเป็นสวนมะม่วงและไม่พบแนวคูน้ำคันดินด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เนื่องจากถูกปรับพื้นที่เป็นบ่อน้ำตั้งแต่ที่ปรากฏในภาพถ่ายทางอากาศในพ.ศ.๒๕๑๗ แล้ว

สภาพพื้นที่ภายในเมืองเป็นเนินสูงตรงกลางเมือง และค่อยๆ ลาดเอียงลงโดยรอบจนถึงคันดิน พื้นที่ทั้งหมดในขอบเขตคูน้ำคันดินเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ปลูกอ้อยและข้าวโพดเป็นหลัก

แหล่งโบราณคดีบ้านโคกส้มพันธ์ถูกค้นพบครั้งแรกจากการศึกษาชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศโดย ทิวา ศุภจรรยา และ ผ่องศรี วนาสิน ในโครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์

^๕ สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านโคกส้มพันธ์ ตำบลท่าเกษม อำเภอมือเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว, ๒๕๕๗ หน้า ๒.

มหาวิทยาลัย ในพ.ศ.๒๕๒๖^๖ ต่อมากองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้เข้าสำรวจครั้งแรกในพ.ศ.๒๕๓๕ โดยเรียกแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ว่า “แหล่งชุมชนโบราณบ้านโคกสัมพันธ์”^๗ จากการสำรวจพบเนินดินที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีการพบเศษภาชนะดินเผาและโครงกระดูกมนุษย์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่ที่มีการอยู่อาศัยต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย^๘ สมัยวัฒนธรรมทวารวดีและสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ^๙

พ.ศ.๒๕๕๗ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรีได้ดำเนินการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านโคกสัมพันธ์เพิ่มเติม จากการสำรวจทำให้พบโบราณวัตถุที่หลากหลายมากขึ้น ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา ประเภทเนื้อดินส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ กดประทับและขูดขีด แวดินเผา กระสุนดินเผา ก้อนดินเผาไฟ ชิ้นส่วนแท่นหินบด ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินมีค่า (หินอะเกต หินคาร์เนเลียนและหินควอทซ์) เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริด ขี้แร่ กระดูกมนุษย์และพระพุทธรูปสำริดศิลปะทวารวดี

พ.ศ.๒๕๕๗ สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสมาคมจันทราภิรัตเพื่อดำเนินโครงการสำรวจขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโคกสัมพันธ์ จังหวัดสระแก้ว ปีพ.ศ.๒๕๕๗ และ โครงการสำรวจขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโคกสัมพันธ์ จังหวัดสระแก้ว (ระยะที่ ๒) ปีพ.ศ.๒๕๕๗^{๑๐} และในปีพ.ศ.๒๕๕๘ ได้รับงบประมาณเงินกองทุนโบราณคดีดำเนินการขุดค้นเพิ่มเติม ในโครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโคกสัมพันธ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว

ก่อนการดำเนินงานโบราณคดีได้ทำการวางผังในระบบตารางสี่เหลี่ยมจัตุรัส (Grid System) ขนาด ๑๐x๑๐ เมตร ครอบคลุมพื้นที่คูน้ำคันดินทั้งหมด และได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดี จำนวน ๑๐ หลุม บริเวณเกือบกึ่งกลางเมืองโบราณก่อนลงมาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีทั้ง ๑๐ หลุมขุดค้น สามารถจำแนกชั้นดินทางธรรมชาติได้ ๓ ชั้นใหญ่ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ชั้นวัฒนธรรม ได้แก่

ชั้นดินธรรมชาติหมายเลข I เป็นดินร่วนสีน้ำตาล ค่าความเป็นกรดด่าง (pH) 6.5 จัดเป็นชั้นวัฒนธรรมที่ ๒ เป็นการอยู่อาศัยราวช่วงกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องจนถึงวัฒนธรรมทวารวดี อย่างไรก็ตามในชั้นดินนี้ยังมีการรบกวนจากการเกษตรกรรมในสมัยปัจจุบัน

ชั้นดินธรรมชาติหมายเลข II เป็นดินร่วนสีเทาเข้ม มีเม็ดแล่งปะปนในดินค่อนข้างมาก ค่าความเป็นกรดด่าง (pH) 6.5 จัดเป็นชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ เป็นการอยู่อาศัยระยะแรกเริ่มในช่วงกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ ในชั้นดินนี้พบหลุมฝังศพและร่องรอยหลุมเสว่งหลุมที่ขุดลงไปในศิลาแลงธรรมชาติ

^๖ ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย : จังหวัดปราจีนบุรี ใน ทิวา ศุภจรรยา และ ผ่องศรี วนาสิน, โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

^๗ ในขณะนั้นแหล่งโบราณคดีบ้านโคกสัมพันธ์ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของบ้านโคกสัมพันธ์ หมู่ที่ ๖ ตำบลท่าเกษม อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี แต่ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงอาณาเขตการปกครองโดยแหล่งโบราณคดีบ้านโคกสัมพันธ์อยู่ในเขตการปกครองของบ้านใหม่ไทยพัฒนา หมู่ที่ ๑๓ ตำบลท่าเกษม อำเภอเมืองฯ จังหวัดสระแก้ว ดังนั้นจึงขอใช้ชื่อแหล่งโบราณคดีตามที่ตั้งเดิม.

^๘ จารึก วิไลแก้ว, แหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางเดินทัพ และเส้นทางติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สระบุรี ปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี, กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี ฝ่ายวิชาการ กรมศิลปากร, ๒๕๓๘, หน้า ๔๖๔.

^๙ กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมลพบุรี อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี, ๒๕๕๗ หน้า ๗๑-๗๒.

^{๑๐} สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี โดยมีนายเชิดศักดิ์ ตีรียาภิวัฒน์ เป็นผู้ปฏิบัติงานขุดค้นทางโบราณคดี.

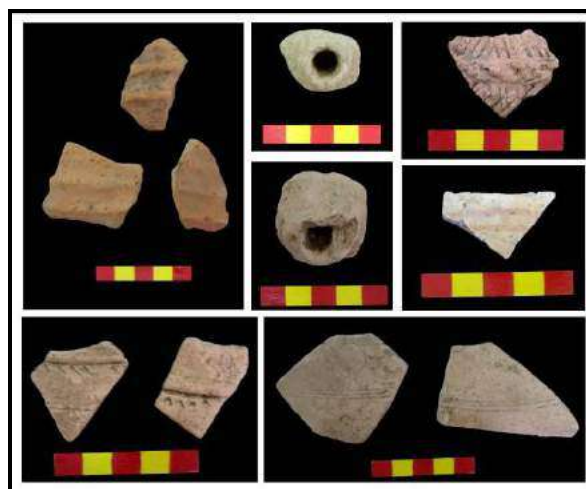
ชั้นดินธรรมชาติหมายเลข III เป็นชั้นทับถมของเม็ดแลงที่ยังไม่แข็งตัวมากนัก สามารถกะเทาะออกเป็นเม็ดได้ ซึ่งหากขุดค้นต่อไปก็จะพบกับศิลาแลงธรรมชาติที่แข็งตัวแล้ว ชั้นดินนี้พบในบางบริเวณเท่านั้น ค่าความเป็นกรดต่ำ (pH) 6.0

เศษภาชนะดินเผาที่พบมีเนื้อภาชนะค่อนข้างหยาบเนื่องจากมีเม็ดกรวดปะปนจำนวนมากและเผาไม่สุกส่วนใหญ่เป็นภาชนะทรงชามหรืออ่าง ทรงหม้อและทรงไห โดยพบทั้งแบบก้นกลมและก้นแบนรวมถึงก้นแบบมีเชิง ผิวภาชนะมีสีนวล สีส้ม สีแดง สีเทาหรือสีดำตามความร้อนที่ได้รับและองค์ประกอบของธาตุที่ผสมในดิน ส่วนใหญ่มีผิวเรียบ ตกแต่งผิวด้วยการทาน้ำดิน การรมควัน การขีดมัน และการกดประทับด้วยวิธีต่างๆ เช่น การกดประทับด้วยฟันเชือกหรือที่นิยมเรียกว่าลายเชือกทาบ ซึ่งเป็นวิธีการตกแต่งที่พบมากที่สุด การกดประทับเป็นช่องสี่เหลี่ยมบริเวณคอภาชนะ การขูดเป็นเส้นตรงตัดกันไปมา การปั้นแปะตามแนวนอนบริเวณปากของภาชนะ นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาที่มีรอยประทับของเครื่องจักรสาน เป็นภาชนะที่ขึ้นรูปโดยใช้เครื่องจักรสานเป็นแม่พิมพ์ ทำให้เมื่อเผาภาชนะแล้วยังคงปรากฏร่องรอยของเครื่องจักรสานอยู่

เศษภาชนะดินเผาในกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นรูปแบบและวิธีการตกแต่งภาชนะดินเผาที่พบมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องจนถึงสมัยวัฒนธรรมทวารวดี ในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าเป็นภาชนะดินเผาที่ผลิตขึ้นใช้เองในท้องถิ่น โดยอาจเป็นการเผากลางแจ้งอย่างง่ายๆ เนื่องจากการพบก้อนดินเผาไฟจากการขุดค้นในปริมาณค่อนข้างมากด้วย

ภาพที่ ๑๙ ภาชนะดินเผารูปทรงต่างๆ

ภาพที่ ๒๐ เศษภาชนะดินเผาที่มีเอกลักษณ์ของภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดี

นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาที่มีเอกลักษณ์ของภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดี โดยพบหนาแน่นเฉพาะในชั้นดินธรรมชาติหมายเลข ๑ ซึ่งจัดเป็นชั้นวัฒนธรรมที่ ๒ เท่านั้น ได้แก่ ภาชนะทรงหม้อมีสัน พบชิ้นส่วนคอของภาชนะที่ทำเป็นสันนูน ๑-๓ สัน และชิ้นส่วนสันที่ยื่นออกมาเป็นจงอยอย่างชัดเจน และภาชนะทรงหม้อมีพวยหรือกุนที โดยพบชิ้นส่วนพวยกาและชิ้นส่วนคอของภาชนะที่มีปากแคบเหมือนขวดหรือที่เรียกว่าหม้อพรมน้ำ นอกจากนี้ยังพบการตกแต่งเศษภาชนะดินเผาด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่พบทั่วไปในภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดี ได้แก่ การกดประทับเป็นรูวงกลมหรือการขูดเป็นเส้นตรงในแนวนอนขนานไปกับปากภาชนะ การกดประทับเป็นช่องสี่เหลี่ยมในแนวเฉียงหรือการกดประทับด้วย นิ้วมือหรือวัสดุอื่นๆ ให้เป็นรูป

วงกลมบนสันนูน และการกดประทับด้วยไม้ปลายแหลมให้เป็นรูปสามเหลี่ยมบริเวณบ่าของภาชนะ และการเขียนสีแดงและขาวเป็นเส้นแนวนอนบนผิวสีนวลขนานไปกับปากภาชนะ^{๑๑}

นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาที่มีผิวสีครีมหรือสีนวล ค่อนข้างบาง เนื้อละเอียด พบทั้งที่เผาสุกและเผาไม่สุก ส่วนใหญ่มีผิวเรียบแต่พบการตกแต่งด้วยการขีดเป็นเส้นตรงในแนวนอนขนานไปกับปากภาชนะและการกดประทับด้วยไม้ปลายแหลมให้เป็นรูปสามเหลี่ยมบริเวณบ่าของภาชนะ เศษภาชนะดินเผากลุ่มนี้สันนิษฐานว่าเป็นภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดีที่ใช้ในโอกาสพิเศษหรือกิจพิธีทางศาสนา^{๑๒}

นอกจากภาชนะดินเผาแล้วยังพบโบราณวัตถุประเภทดินเผาชนิดอื่นๆ ที่สามารถอธิบายวิถีชีวิตในอดีตได้ ได้แก่ กระสุนดินเผาอาจใช้สำหรับล่าสัตว์ขนาดเล็ก แวดินเผาใช้เป็นอุปกรณ์ในการปั่นด้าย หรือแผ่นดินเผาตกแต่งด้วยการขีดขีดและกดประทับทั้ง ๒ ด้าน ที่สันนิษฐานว่าใช้เป็นตราประทับ นอกจากนี้ยังพบก้อนดินเผาที่มีรอยกดประทับของเสาไม้วงกลมและมีร่องรอยการฉาบเรียบ ในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าอาจเป็นผนังเตาหรือผนังของสิ่งก่อสร้างบางอย่างที่อาจมีความสัมพันธ์กับร่องรอยผิวดินวิสัยที่เป็นหลุมเสาวงกลมซึ่งพบเป็นจำนวนมาก ภายในก้อนดินเผาไฟบางก้อนยังพบร่องรอยของเกลบข้าว แสดงว่าชุมชนโบราณแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีการเกษตรกรรมโดยการเพาะปลูกข้าวแล้ว

โลหะที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีมี ๔ ชนิด ได้แก่ เหล็ก สำริด ตะกั่วและทองคำ โดยตะกั่วและทองคำนั้นพบเป็นชิ้นส่วนแตกหักเท่านั้น ไม่สามารถระบุหน้าที่การใช้งานได้ชัดเจน ส่วนเหล็กและสำริดนั้นมีการแยกประเภทอย่างชัดเจน กล่าวคือเหล็กใช้สำหรับผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ ส่วนสำริดใช้สำหรับผลิตเครื่องประดับ

จากการจัดจำแนกโบราณวัตถุสามารถจำแนกเครื่องมือเหล็กออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ ใบหอกเหล็กทั้งที่เป็นใบหอกทรงสามเหลี่ยมสูง ใบหอกยาวเรียวมีสันนูนตรงกลาง และใบหอกทรงสามเหลี่ยมสันคล้ายใบไม้ เสียมเหล็กมีบ้องและหัวลูกศร ส่วนเครื่องประดับสำริดนั้นพบทั้งแหวน กำไลและลูกกระพรวน ทั้งนี้การขุดค้นทางโบราณคดีพบโบราณวัตถุที่แสดงถึงกิจกรรมการทำโลหะกรรมได้แก่ ตะกรัน และเบ้าดินเผาในปริมาณเล็กน้อย

ภาพที่ ๒๑ เครื่องมือเหล็ก

ภาพที่ ๒๒ เครื่องประดับสำริด

^{๑๑} ฝาสุข อินทรารุ, **ดรขนิภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี**, กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, ๒๕๒๘, หน้า ๒๖-๓๓.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๒๖.

พบลูกปัดแก้วสีเขียวหรือที่นิยมเรียกว่าลูกปัดอินโด-โรมัน โดยพบลูกปัดแก้วสีส้ม สีแดง สีเหลือง สีเขียว สีน้ำเงิน สีฟ้า สีดำ สีขาวและสีน้ำตาล สามารถจำแนกเป็นรูปทรงต่างๆ ได้แก่ ทรงกระบอก ทรงวงแหวน ทรงถังเปียร์ ทรงกลมและทรงปริซึมสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ลูกปัดที่ทำจากหินมีค่า พบว่านิยมทำจากหินคาร์เนเลียนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ หินอะเกตและ หินควอตซ์ โดยพบลูกปัดหินทรงกลม ทรงกลมขั้วแบน ทรงรี ทรงกรวยหกเหลี่ยม ทรงกรวยหกเหลี่ยมประกบกับ ทรงปริซึมสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทรงปริซึมหกเหลี่ยมและทรงปริซึมหกเหลี่ยมประกบกัน การพบลูกปัดแก้วและลูกปัดหิน มีค่าแสดงให้เห็นถึงการติดต่อกับชุมชนภายนอก รวมถึงการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยของประชากรในชุมชนด้วย

นอกจากนี้ยังพบลูกปัด แก้วใส ๒ ชั้น ตรงกลางแทรกด้วย ทองคำและลูกปัดแก้วสีเหลืองที่ เชื่อมต่อกัน รวมถึงชิ้นส่วน หินคาร์เนเลียน หินอะเกตและ หินควอตซ์ ที่มีร่องรอยการขัดฝน ให้เป็นรูปทรงคล้ายลูกปัดแต่ยังไม่ แล้วเสร็จ^{๓๓} แสดงให้เห็นว่าอาจ มีการผลิตลูกปัดขึ้นใช้เองในชุมชน

ภาพที่ ๒๓ ลูกปัดชนิดต่างๆ

พบหลุมฝังศพจำนวน ๔ หลุม ในหลุมขุดค้นหมายเลข ๓ แต่ละหลุมฝังศพในท่านอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีการวางของอุทิศ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริดไว้ บริเวณต่างๆ ของร่างกาย หลุมฝังศพทั้งหมดขุดลงไปในพื้นที่ดินแลงธรรมชาติ ทำให้ยังคงเหลือร่องรอย หลุมสี่เหลี่ยมผืนผ้า บนผิวศิลาแลงที่แข็งตัวแล้ว แต่ละหลุมมีขนาดกว้างและยาวพอที่จะวางบุคคลในท่านอนหงาย ได้จึงมีขนาดหลุมไม่เท่ากัน

นอกจากนี้ยังพบร่องรอยหลุมสี่เหลี่ยมผืนผ้าจำนวนหนึ่งในหลุมขุดค้นหมายเลข ๑ หมายเลข ๓ และ หมายเลข ๔ เป็นหลุมที่วางตัวแนวทิศตะวันออกเฉียงใต้-ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ภายในหลุมสี่เหลี่ยมผืนผ้าพบ โบราณวัตถุต่างๆ เช่น ภาชนะดินเผา ใบหอกเหล็ก เครื่องประดับสำริด และแว่นดินเผา ที่มีลักษณะการวางตัวคล้าย ของอุทิศที่วางไว้ตามหลุมฝังศพ แต่ไม่พบชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ที่ชัดเจนนัก มีเพียงเศษชิ้นส่วนกระดูกที่อยู่สภาพ เปื่อยยุ่ยจำนวนเล็กน้อย และไม่สามารถระบุได้แน่ชัดในขณะนี้ว่าเป็นชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์หรือสัตว์

การพบร่องรอยหลุมสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ถูกขุดลงไปในพื้นที่ดินแลงธรรมชาติ ประกอบกับการพบโบราณวัตถุที่ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นของอุทิศนั้น เชื่อได้ว่าหลุมดังกล่าวน่าจะเป็นหลุมฝังศพอย่างแน่นอน แต่การที่ไม่พบ โครงกระดูกมนุษย์เลยนั้น สันนิษฐานว่าเกิดจากคุณสมบัติของดินซึ่งมีเม็ดแลงที่ค่อยๆ สลายจากศิลาแลงธรรมชาติ ผสมเป็นจำนวนมาก จึงมีความเป็นกรด (วัดค่าความเป็นกรด-ด่าง หรือค่า pH ได้ ๖.๐-๖.๕ ในทุกชั้นดิน)

^{๓๓} ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นางอมรา ศรีสุชาติ นักโบราณคดีทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณคดี (โบราณคดี และพิพิธภัณฑ) กรมศิลปากร ในวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๙.

สอดคล้องกับการศึกษาคุณสมบัติของดินลูกรังในจังหวัดระยองและจังหวัดจันทบุรี พบว่ามีคุณสมบัติเป็นกรดเล็กน้อยถึงกรดจัด^{๑๔} เช่นกัน ดังนั้นโครงกระดูกรวมถึงอินทรีย์วัตถุต่างๆ จึงย่อยสลายจากความเป็นกรดของดิน

ภาพที่ ๒๔ หลุมฝังศพ และร่องรอยหลุมสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่พบการวางสิ่งของลักษณะคล้ายของอุทิศ

นอกจากหลุมฝังศพที่ขุดตัดลงไปในชั้นศิลาแลงธรรมชาติแล้ว ยังพบร่องรอยหลักฐานที่สำคัญและน่าสนใจอย่างมาก ได้แก่ ร่องรอยหลุมเสาวงกลมที่ขุดลงไปในศิลาแลงธรรมชาติ ทั้งนี้ร่องรอยดังกล่าวพบกระจายทั่วไปในทุกหลุมขุดค้น แต่จะหนาแน่นเป็นพิเศษในหลุมขุดค้นหมายเลข ๓ โดยในพื้นที่ที่ทำการขุดค้นประมาณ ๒๒๐ ตารางเมตร พบร่องรอยหลุมเสามากกว่า ๓๐๐ หลุม เป็นหลุมวงกลมที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑๐-๔๐ เซนติเมตร ลึกตั้งแต่ ๖-๕๐ เซนติเมตร หลุมเสาบางหลุมมีการขุดข้างลงไปในรอยหลุมเดิมและบางหลุมขุดตัดลงไปในหลุมฝังศพ แสดงให้เห็นว่ามีการใช้งานพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

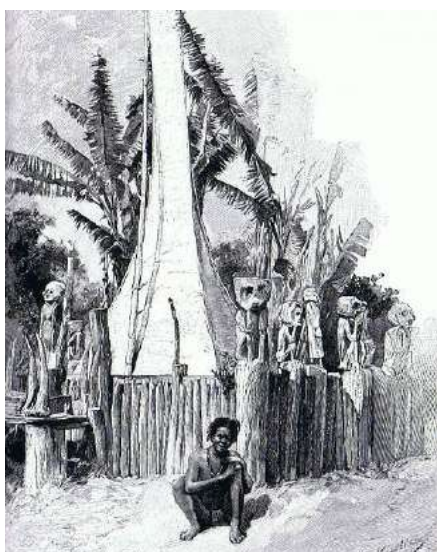
^{๑๔} พรทิพา กัญยวงศ์หา และ อนงนาฏ ศรีประโชติ, สมบัติของหน้าตัดดินที่มีศิลาแลงในเขตภูมิอากาศมรสุมเขตร้อนของประเทศไทย, แก่นเกษตร, ปีที่ ๔๒ ฉบับพิเศษ ๒, ๑๕๕-๑๖๔.

ภาพที่ ๒๕ ร่องรอยหลุมวงกลมก่อนการขุดค้นทางโบราณคดี (ภาพขวาล่าง) และหลังการขุดค้นทางโบราณคดี

ร่องรอยหลุมเสาดังกล่าวส่วนใหญ่ไม่ได้เรียงตัวเป็นรูปร่างที่ชัดเจน สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นร่องรอยของหลุมเสาไม้ที่ปักตั้งไว้สำหรับประกอบในพิธีกรรมบางอย่าง ซึ่งอาจมีทั้งเสาแท่นบูชาและกลุ่มเสารั้วแบ่งขอบเขตพื้นที่พิธีกรรม แสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เป็นพื้นที่เฉพาะที่ถูกเลือกสรรสำหรับการประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ยังพบหลุมเสา ๒ กลุ่ม ที่เรียงตัวเป็นรูปวงกลมขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง

๒ เมตร และรูปวงรี ขนาดกว้าง ๑.๕๐ เมตร ยาว ๒ เมตร สันนิษฐานว่าหลุมเสาทั้ง ๒ กลุ่มอาจเป็นหลุมเสาของอาคารรูปวงกลมและวงรี สอดคล้องกับข้อมูลเอกสารของชาวตะวันตกที่เข้ามาสำรวจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น การสำรวจของกัปตันคูเปต์^{๑๔} ใน ค.ศ. ๑๘๘๑ ได้บันทึกภาพวาดลายเส้นของเสาไม้ที่ถูกนำมาสลักและปักตั้งล้อมพื้นที่พิธีกรรม รวมทั้งใช้เสาขนาดใหญ่ปักตั้งบนเนินดินในลักษณะของเสาบูชาผี เช่นเดียวกับกลุ่มเผ่ามอยและจามในเวียดนามในงานศึกษาขององรี โบเดส์ซอง^{๑๖} ซึ่งได้ถ่ายภาพของแนวรั้วเสาไม้ล้อมรอบอาคารสำหรับประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ ๒๖ ภาพลายเส้นเสารั้วไม้ของกลุ่มชนเผ่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีต
ที่มา : Cupet, P, Among the Tribes of Southern Vietnam and Laos : 'Wild' Tribes and French Politucs on the Siamese Border (1891),

ภาพที่ ๒๗ ภาพถ่ายเสาหลักและรั้วไม้ของกลุ่มเผ่าในเวียดนามในอดีต
ที่มา : Baudesson, Henry, Indo-China Primitive People : Everyday Life, Rites and Superstitions of Mois and the Chams of Vietnam, Translated by E. Appleby Holt, Bangkok : White Lotus Press, 1997 Page 73.

^{๑๔} Cupet, P, Among the Tribes of Southern Vietnam and Laos : 'Wild' Tribes and French Politucs on the Siamese Border (1891), Translated by Walter E. J. Tips, Bangkok : White Lotus Press, 1998, Page 81-83.

^{๑๖} Baudesson, Henry, Indo-China Primitive People : Everyday Life, Rites and Superstitions of Mois and the Chams of Vietnam, Translated by E. Appleby Holt, Bangkok : White Lotus Press, 1997 Page 73.

สรุป

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมานั้น ในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าชุมชนโบราณบริเวณบ้านโคกสัมพันธ์ จังหวัดสระแก้ว น่าจะเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยในช่วงกึ่งประวัติศาสตร์หรือช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ ราว ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑) และน่าจะมีการอยู่อาศัยจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นอย่างน้อย จึงได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมทวารวดีเข้ามาปะปน เช่น การพบภาชนะทรงหม้อมีสันหรือภาชนะทรงหม้อมีพวย อย่างไรก็ตาม ชุมชนแห่งนี้คงถูกทิ้งร้างไปภายในระยะเวลาไม่นาน เนื่องจากโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทวารวดีนั้นพบในปริมาณที่ไม่มากนัก ส่วนคุน้ำคันดินรูปร่างเกือบเป็นวงกลมนั้นยังไม่อาจสรุปได้แน่ชัดว่าสร้างขึ้นตั้งแต่ระยะแรกเริ่มอยู่อาศัยหรือสร้างขึ้นภายหลังจากที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีแล้ว จึงต้องมีการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีต่อไป

จากการดำเนินงานโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีทั้ง ๓ แหล่ง ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สามารถสรุปพัฒนาการทางวัฒนธรรมในช่วงก่อนประวัติศาสตร์บริเวณที่ราบสระแก้ว ตั้งแต่สมัยหินใหม่ สมัยเหล็กจนถึงสมัยกึ่งประวัติศาสตร์ได้ดังนี้

	หินใหม่	เหล็ก	กึ่งประวัติศาสตร์
อายุสมัย	๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว	๒,๕๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว	๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว
ที่อยู่อาศัย	ถ้ำหรือเพิงผา บนภูเขาหินปูน	ที่ราบใกล้กับแหล่งน้ำ	ที่ราบใกล้กับแหล่งน้ำ มีการขุดคุ้ยน้ำคันดินล้อมรอบ
อาหารการกิน	ส่วนใหญ่เป็นสัตว์น้ำหรือสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ พบสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมเล็กน้อย	พบทั้งสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์น้ำและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ	พบกระดูกสัตว์น้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม
การเกษตรกรรม	ยังไม่พบการทำเกษตร	มีการปลูกข้าวแล้ว	มีการปลูกข้าวแล้ว
ภาชนะดินเผา	เนื้อดิน เนื้อภาชนะค่อนข้างหยาบ มีการวดปะปนในเนื้อดินมาก นิยมตกแต่งด้วยการกดประทับลาย เชือกทาบ ทาน้ำดิน รมควัน ชัดมัน	เนื้อดิน นิยมตกแต่งด้วยการกดประทับลายเชือกทาบ ทาน้ำดิน รมควัน ชัดมัน กดประทับบนสันนูนบริเวณไหล่ นิยมภาชนะทรงชาม หม้อก้นกลม และพบภาชนะดินเผาที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมทวารวดี เช่น กุณฑี หม้อมีสัน และภาชนะผิวสีนวลเนื้อละเอียดและค่อนข้างบาง	เนื้อดิน นิยมตกแต่งด้วยการกดประทับลายเชือกทาบ ทาน้ำดิน รมควัน ชัดมัน กดประทับบนสันนูนบริเวณไหล่ นิยมภาชนะทรงชาม หม้อก้นกลม และพบภาชนะดินเผาที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมทวารวดี เช่น กุณฑี หม้อมีสัน และภาชนะผิวสีนวลเนื้อละเอียดและค่อนข้างบาง
เครื่องมือเครื่องใช้	ผลิตเครื่องมือหินขัด เครื่องมือกระดูกและกระดูกสันดินเผาใช้	สามารถทอผ้าและผลิตภาชนะดินเผา รวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้จากดินเผาใช้เองในชุมชน	สามารถทอผ้า ผลิตภาชนะดินเผา เครื่องจักรสาน เครื่องมือเครื่องใช้จากดินเผา หินและถลุงเหล็กใช้เองในชุมชนได้ มีเครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริดและตะกั่ว
ประเพณี		มีประเพณีการฝังศพ หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยฝังในท่านอนเหยียดยาว วางมือขวาพาดไว้บริเวณหน้าท้อง มีการอุทิศภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริด	มีประเพณีการฝังศพ หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยฝังในท่านอนหงายเหยียดยาว มีการอุทิศภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริด ลูกปัดแก้วและหินมีค่าประดับรอยหลุมเสาที่สันนิษฐานว่าเป็นการแบ่งพื้นที่สำหรับพิธีกรรม
การติดต่อกับชุมชนภายนอก	ยังไม่พบการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากชุมชนภายนอก	มีการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากชุมชนภายนอก เช่น ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินมีค่า ลูกปัดเคลือบทองคำ	มีการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากชุมชนภายนอก รวมถึงมีการพยายามผลิตเองในชุมชน

ตารางที่ ๑ ตารางเปรียบเทียบพัฒนาการทางวัฒนธรรมในช่วงก่อนประวัติศาสตร์บริเวณที่ราบสระแก้ว